XX vek

Aleksandar S. Nil

slobodna deca samerhila

bigz

Naslov originala:
A. S. Neill: SUMMERHILL — A Radical Approach to Child Rearing

Britanski pedagog Aleksandar Saterlend Nil (rođen 1883) osnovao je 1921. godine u jednoj engleskoj pokrajini školu Samerhil, u kojoj su nastava i vaspitanje dece postavljeni na potpuno nove pedagoške i psihološke osnove. Rad u Samerhilu, o kome govori ova knjiga, smatra se jednim od najznačajnijih pedagoških eksperimenata XX veka. Poslednjih decenija Nilov rad i njegove ideje bili su predmet žestoke kritike, ali su dobili i velika priznanja eminentih pedagoga, psihologa i antropologa. Predgovor za ovu knjigu napisao je Erih From.

PREDGOVOR ERIHA FROMA

I

Napredni mislioci proklamovali su tokom XVIII veka ideje o slobodi, demokratiji i samoopredeljenju, i te su ideje u prvoj polovini XX veka urodile plodom u oblasti obrazovanja. Zamenjivanje autoriteta slobodom bilo je osnovni princip tog samoopredeljenja. Njegov smisao počivao je u podučavanju deteta *bez upotrebe prinude* i to podsticanjem detinje radoznalosti i spontanih potreba, kako bi se pobudilo interesovanje deteta za svet koji ga okružuje. Ovakav stav označio je početak progresivnog obrazovanja i predstavljao važan korak u razvoju ličnosti.

Ipak, rezultati novog metoda behu često ispod očekivanja. U poslednje vreme ima sve više nepovoljnih reagovanja na progresivno obrazovanje. Danas mnogi veruju da je sama ta teorija pogrešna i da bi je trebalo baciti u zapećak. Jača pokret u pravcu pooštravanja discipline, a takođe i kampanja da se nastavnicima javnih škola dozvoli fizičko kažnjavanje učenika.

Možda je najvažniji činilac u ovakvom reagovanju veliki uspeh koji je u nastavi postignut u Sovjetskom Savezu. U toj zemlji se u punoj meri primenjuju sta-

rinski autoritarni metodi, a izgleda da njihovi rezultati, bar što se tiče samog znanja, ukazuju na to da bismo i mi bolje učinili ako bismo se vratili starim disciplinskim merama i prenebregli slobodu deteta.

Da li je ideja o obrazovanju bez upotrebe prinude pogrešna? Pa čak i ako sama ideja nije pogrešna, kako možemo objasniti njen relativan neuspeh?

Verujem da ideja o slobodi dece *nije* bila pogrešna, ali da je ona gotovo uvek bila izvitoperavana. Da bismo tom pitanju pristupili na jasan način, najpre moramo razumeti prirodu slobode, a da bismo to učinili moramo napraviti razliku između *javnog autoriteta* i *anonimnog autoriteta.**

Javni autoritet se primenjuje neposredno i izričito. Osoba od autoriteta otvoreno saopštava onoj koja joj je podređena: »Moraš to da učiniš. U protivnom, protiv tebe će biti primenjene izvesne sankcije.« Anonimni autoritet teži da prikrije upotrebu prinude. On se pretvara da autoritet *ne* postoji, da se sve čini uz saglasnost pojedinca. Dok je nastavnik u prošlosti govorio Džoniju: »Moraš to da učiniš,inače ću te kazniti«, savremeni nastavnik kaže: »Siguran sam da će ti se *dopasti* da to učiniš«. U potonjem slučaju, sankcija za neposlušnost ne sastoji se u telesnom kažnjavanju, već se ogleda u ožalošćenom licu roditelja ili, što je još gore, u komuniciranju osećanja »neprilagođenosti«, osećanja da se ne postupa onako kako postupaju ostali. Javni autoritet koristio je fizičku prinudu, dok anonimni autoritet primenjuje psihičko manipulisanje.

Prelaz sa javnog autoriteta devetnaestog na anonimni autoritet dvadesetog veka bio je uslovljen organizacionim potrebama našeg savremenog industrijskog

---

* Podrobnija analiza problema autoriteta može se naći u: E. From — »Bekstvo od slobode«, »Nolit«, Beograd, 1964. (prim. prev.)

društva. Koncentracija kapitala dovela je do stvaranja gigantskih preduzeća kojima je upravljala hijerarhijski organizovana birokratija. Veliki konglomerati radnika i službenika rade zajedno, pri čemu je svaki pojedinac deo ogromnog mehanizma organizovane proizvodnje, koji, da bi uopšte funkcionisao, mora da funkcioniše glatko i bez zastoja. Pojedini radnik postaje samo zupčanik u mehanizmu. U takvoj organizaciji proizvodnje, pojedincem se upravlja i manipuliše.

Pojedincem se takođe upravlja i manipuliše i u oblasti potrošnje u kojoj on, navodno, ispoljava slobodu izbora. Bilo da se radi o konzumiranju hrane, odeće, pića, cigareta, filmova ili televizijskih programa, na delu je moćni aparat sugestije koji ima dva cilja: prvo, da stalno povećava apetit pojedinca za novim potrošnim dobrima; i drugo, da usmerava taj apetit u pravcu koji je najrentabilniji za industriju. Čovek se pretvara u potrošača, večito sisanče, čija je jedina želja da troši više i »bolje«.

Naš ekonomski sistem mora da stvara ljude koji će odgovarati njegovim potrebama, ljude koji spremno sarađuju, ljude koji *žele* da sve više i više troše. Naš sistem mora da stvara ljude čiji su ukusi standardizovani, ljude koji su izrazito podložni uticaju, ljude čije se potrebe mogu predvideti. Našem sistemu su potrebni ljudi koji se *osećaju* slobodnim i nezavisnim, ali su uprkos tome spremni da čine ono što se od njih očekuje, ljudi koji će se bez trvenja uklopiti u društveni mehanizam, oni koji mogu da budu usmeravani bez prinude i vođa, i bez ikakvog drugog cilja izuzev onog da »dobro prođu.* Stvar, dakle, nije u tome što je

* Za podrobniju analizu uticaja američkog industrijskog sistema na karakterološku strukturu pojedinca videti: E. From — »Zdravo društvo«, »Rad«, Beograd, 1963. (prim. prev.)

autoritet nestao, pa čak ni u tome što je oslabio, već u tome što se iz javnog autoriteta prinude pretvorio u anonimni autoritet ubeđivanja i sugestije. Drugim rečima, da bi bio prilagodljiv, savremeni čovek je prinuđen da gaji iluzije kako se sve događa uz njegovu saglasnost, iako se ta saglasnost od njega može iznuditi pomoću suptilnog manipulisanja. Njegova saglasnost se, prema tome, stiče iza njegovih leđa, ili iza njegove svesti.

Isti izumi primenjuju se i u progresivnom obrazovanju. Dete je prinuđeno da proguta pilulu, ali ona je presvučena slojem šećera. Roditelji i nastavnici pobrkali su istinsko neautoritarno obrazovanje sa *obrazovanjem putem ubeđivanja i skrivene prinude*. Na taj način je progresivno obrazovanje degradirano. Nije uspelo da postane ono što je trebalo da bude i nikad se nije razvilo onako kako je trebalo.

II

Sistem A. S. Nila predstavlja radikalan pristup odgoju deteta. Po mom mišljenju, njegova knjiga je vrlo značajna zato što zastupa *pravi* princip obrazovanja bez straha. U školi Samerhil autoritet nije maska za sistem manipulisanja.

Samerhil ne razvija teoriju, već prenosi stvarno, gotovo četrdesetogodišnje iskustvo. Autor se zadovoljava konstatacijom da »sloboda funkcioniše«.

Principi koji čine osnovu Nilovog sistema izloženi su u ovoj knjizi na jednostavan i nedvosmislen način. Oni se mogu ovako rezimirati:

1. Nil čvrsto veruje u »detinju dobrotu«. On veruje da se prosečno dete ne rađa kao bogalj, kukavica ili bez-

dušni automat, već raspolaže punim potencijalom da voli život i bude zainteresovano za njega.

2. Cilj obrazovanja — u stvari cilj života — jeste da se radosno radi i da se nađe sreća. Prema Nilu, biti srećan znači biti zainteresovan za život; ili, kako bih to sam predočio, reagovati na život ne samo mozgom nego čitavom ličnošću.

3. Intelektualni razvoj nije dovoljan za obrazovanje. Obrazovanje mora da bude *i* intelektualno *i* emocionalno. U savremeom društvu nailazimo na sve veću podvojenost između intelekta i osećanja. Iskustva današnjeg čoveka uglavnom su misaona, a manje predstavljaju trenutno poimanje onoga što srce oseća, oko vidi i uho čuje. U stvari, podvajanje intelekta i osećanja dovelo je savremenog čoveka do gotovo šizoidnog mentalnog stanja, u kome je on postao skoro nesposoban da iskusi bilo šta, izuzev uz pomoć mišljenja.

4. Obrazovanje mora da bude prilagođeno psihičkim potrebama i mogućnostima deteta. Dete nije altruist. Ono još uvek ne voli u smislu zrele ljubavi odraslog čoveka. Pogrešno je očekivati od deteta nešto što ono može da ispolji samo na hipokritski način. Altruizam se razvija *posle* detinjstva.

5. Dogmatski nametnuti, disciplina i kažnjavanje stvaraju strah, a strah stvara neprijateljstvo. To neprijateljstvo ne mora da bude svesno i otvoreno, ali ono, uprkos tome, parališe preduzimljivost i autentičnost osećanja. Opsežne disciplinske mere prema deci su štetne i ometaju normalan psihički razvoj.

6. *Sloboda ne znači odsustvo pravila.* Ovaj vrlo važan princip koji naglašava Nil sastoji se u tome da poštovanje ličnosti mora da bude uzajamno. Nastavnik ne upotrebljava prinudu protiv deteta, ali ni dete nema pravo da upotrebi prinudu protiv nastavnika. Dete ne može da uznemirava odraslog samo zato što je dete,

niti sme da koristi pritisak na jedan od mnogih načina na koje ono to inače ume.
7. Tesno povezana sa ovim principom je potreba za stvarnom iskrenošću od strane nastavnika. Autor kaže da, tokom 40 godina rada u Samerhilu, nikad nije slagao neko dete. Ko god bude čitao ovu knjigu, biće uveren da je ta izjava, koja može da zvuči kao hvalisanje, jednostavno istinita.
8. Zdrav razvoj ličnosti nalaže da dete konačno raskrsti primarne veze sa ocem i majkom, ili sa kasnijim substitutima u društvu, i da postane doista nezavisno. Ono mora da nauči da se sa svetom suočava kao pojedinac. Mora da navikne da ne traži sigurnost u nekoj simbiotskoj vezanosti, već u sopstvenoj moći da poima svet intelektualno, emocionalno i estetski. Dete mora da upotrebi sve svoje moći da bi bilo u slozi sa svetom, a ne da traži sigurnost pomoću podređenosti i dominacije.
9. Funkcija osećanja krivice je da, u prvom redu, veže dete za autoritet. Osećanje krivice je prepreka za sticanje nezavisnosti. Ono započinje ciklus koji stalno oscilira između pobune, kajanja, podređenosti i nove pobune. Krivica, onakva kakvom je oseća većina ljudi u našem društvu, nije prevashodno reagovanje na glas savesti, već je u suštini svest o nepoštovanju autoriteta i strah od odmazde. Pri tom nije važno da li je kazna fizičke prirode, ili se radi o uskraćivanju ljubavi, ili je čovek jednostavno prinuđen da se oseća kao autsajder. Svako osećanje krivice stvara strah, a strah rađa neprijateljstvo i pretvaranje.
10. U školi Samerhil nema veronauke. Međutim, to ne znači da se u Samerhilu ne vodi računa o onome što bi se, uopšteno, moglo nazvati humanitarnim vrednostima. Nil to jezgrovito kaže: »Bitka se ne vodi između onih koji veruju i onih koji ne veruju u teologiju, već između pobornika slobode čoveka i pobornika gušenja

slobode čoveka«. Autor nastavlja: »Jednog dana, nova generacija neće prihvatiti prevaziđenu religiju i mitove današnjice. Kad bude došla nova religija, ona će odbaciti ideju o čovekovom rađanju u grehu. Nova religija slaviće boga čineći ljude srećnim.«

Nil je kritičar sadašnjeg društva. On naglašava da je vrsta ličnosti kakvu mi razvijamo — čovek mase. »Živimo u bolesnom društvu« i »većina naših verskih običaja je obično pretvaranje«. Sasvim logično, autor je internacionalist i zauzima čvrst i beskompromisan stav da je spremnost na rat varvarski atavizam ljudske rase.

Doista, Nil ne pokušava da pouči decu kako da se uklope u postojeći poredak, već nastoji da odgaja decu koja će postati srećna ljudska bića, muškarci i žene čije se vrednosti ne sastoje u tome da mnogo *imaju*, u tome da mnogo *troše*, već u tome da mnogo *budu*. Nil je realist. On uviđa da deca koju vaspitava neće neminovno postići izuzetan uspeh u životu, u svetskom smislu reči, ali će zato raspolagati smislom za prave vrednosti koji će ih efikasno sprečiti da postanu promašeni ljudi ili izgladneli prosjaci. Autor se opredelio između punog razvoja ličnosti i potpunog tržišnog uspeha, i on je bezrezervno pošten u načinu na koji sledi put do odabranog cilja.

III

Čitajući ovu knjigu, osetio sam veliki podstrek i ohrabrenje. Nadam se da će tako biti i sa mnogim drugim čitaocima. To ne znači da se slažem sa svakim stavom autora. Svakako, većina čitalaca neće čitati ovu knjigu kao neko jevanđelje, a siguran sam da bi pisac ponajmanje želeo da se to dogodi.

Mogao bih na ovome mestu da ukažem na svoje dve glavne rezerve. Imam utisak da Nil unekoliko potcenjuje važnost, zadovoljstvo i autentičnost intelektualnog, u korist estetskog i emocionalnog viđenja sveta. Dalje, autor je ogrezao u Frojdove pretpostavke. Po mom mišljenju, on donekle precenjuje značaj seksa, što je svojstvo frojdovaca. Pa ipak, ostajem pri utisku da je pisac čovek toliko realan i tako istinskog poimanja onoga što se zbiva u detetu, da se ove kritičke opaske više odnose na neke njegove formulacije nego na njegov stvarni pristup detetu.

Naglašavam reč »realan« zato što mi u piščevom pristupu najviše pada u oči njegova sposobnost *uočavanja*, razlučivanja činjenica od fikcije i uzdržavanja od racionalizacija i iluzija sa kojima živi većina ljudi i zahvaljujući kojima je autentičnost njihovog doživljavanja blokirana.

Nil je čovek koji raspolaže onom danas toliko retkom vrstom hrabrosti — hrabrošću da se veruje u ono što se vidi i da se realizam kombinuje sa nepomućenim poverenjem u razum i ljubav. On uspeva da očuva beskompromisnu veru u život i poštovanje prema pojedincu. On eksperimentiše i posmatra, i nije dogmatičar koji radi iz egoizma. On meša obrazovanje sa terapijom, ali za njega terapija nije nešto odvojeno što treba da reši nekakve posebne »probleme« već, jednostavno, proces demonstriranja detetu da život postoji zato da bi bio shvaćen, a ne zato da bi se od njega bežalo.

Čitaocu će biti jasno da je ogled o kome izveštava ova knjiga, neizbežno, ogled koji se u našem današnjem društvu ne može više puta ponoviti. I to ne samo zato što on zavisi od toga da li ga izvodi neka izuzetna ličnost poput Nila, već i zato što je malo hrabrih i nezavisnih roditelja kojima je više stalo do sreće njihove

dece nego do njihovog »uspeha«. No, ta činjenica ni u kom pogledu ne umanjuje značaj ove knjige.

Iako u Sjedinjenim Američkim Državama danas ne postoji nijedna škola poput Samerhila, ova knjiga može da koristi svakom roditelju. Njena poglavlja će ga navesti da preispita sopstveni pristup detetu, pa će zaključiti da se Nilov način postupanja sa decom potpuno razlikuje od onoga što većina ljudi s prezrenjem odbacuje kao »popustljivost«. Nilovo insistiranje na izvesnoj ravnoteži u odnosu dete—roditelj — *sloboda ne znači odsustvo pravila* — predstavlja način mišljenja koji može radikalno da izmeni domaće manire.

Razboriti roditelj će biti zapanjen kad ustanovi opseg pritiska i moći koje nehotice primenjuje prema detetu. Ova knjiga bi trebalo da pruži nova značenja rečima *ljubav, odobravanje, sloboda.*

Nil ispoljava beskompromisno poštovanje prema životu i slobodi i radikalno negiranje prinude. Deca odgajena takvim metodama razviće unutar sebe kvalitete kao što su razum, ljubav, integritet i hrabrost, koji čine cilj humanističke tradicije Zapada.

Ako to već može jednom da se dogodi u Samerhilu, onda se može dogoditi svugde — *kad ljudi jednom budu spremni za to.* Zaista, kako veli pisac, ne postoje problematična deca, već samo »problematični roditelji« i »problematično čovečanstvo«. Verujem da je Nilov rad seme koje će proklijati. Njegove ideje će vremenom postati opšteprihvaćene u novom društvu u kojem sam čovek i njegovo otvaranje predstavljaju vrhunski cilj svih društvenih nastojanja.

SLOBODNA DECA SAMERHILA

Vaša deca nisu vaša deca.
Ona su sinovi i kćeri života koji čezne za sobom.
Ona dolaze kroz vas, ali ne od vas,
I mada su s vama, ona vam ipak ne pripadaju.

Možete im dati svoju ljubav, ali ne i svoje misli,
Jer ona imaju vlastite misli.
Možete udomiti njihova tela, ali ne i njihove duše,
Jer njihove duše obitavaju u domu sutrašnjice koji vi ne možete posetiti, čak ni u snovima.
Možete stremiti da budete poput njih, ali ne nastojte da ih učinite sličnima sebi,
Jer život ne ide natraške, niti se zadržava na jučerašnjici.
Vi ste lukovi iz kojih se vaša deca kao žive strele odapinju.

. . . .

Neka stezanje u vašoj šaci strelca bude na radost.

Kalil Gibran

Znaće deca u buduće dane,
Ove gorke čitajući strane,
Da je bila, u doba što minu,
Slatka ljubav jednaka zločinu.

Vilijem Blejk

UVOD

U psihologiji nijedan čovek ne zna suviše. Unutarnje sile ljudskog života još uvek su pretežno skrivene od nas.

Od kada ju je Frojdov genije oživeo, psihologija je daleko dospela, ali ona je još uvek nova nauka koja obale nepoznatog kontinenta tek ucrtava u kartu. Za pedeset godina, psiholozi će se verovatno smeškati zbog našeg današnjeg neznanja.

Od kada sam napustio obrazovanje i počeo da se bavim dečijom psihologijom, morao sam da se pozabavim svakojakom decom — palikućama, lopovima, lažovima, decom koja mokre u krevetu i decom loše naravi. Godine intenzivnog rada na vaspitanju dece uverile su me da srazmerno malo poznajem sile koje motivišu život. Ubeđen sam, međutim, da roditelji koji su morali da se pozabave samo sopstvenom decom znaju mnogo manje nego ja.

Pošto verujem da teško dete gotovo uvek postaje teško zbog pogrešnog postupanja kod kuće, usuđujem se da se obratim roditeljima.

Šta je oblast psihologije? Predlažem reč *lečenje.* Ali, koja vrsta lečenja? Ja, recimo, ne želim da budem izlečen od svoje navike da biram narandžastu i crnu

boju, niti želim da budem izlečen od pušenja, ni od uživanja u boci piva. Nijedan nastavnik nema pravo da leči dete od bučnog lupanja u doboš. Jedino lečenje koje treba primenjivati jeste lečenje od nesreće.

Teško dete jeste dete koje je nesrećno. Ono je u stanju rata sa samim sobom, pa je otuda i u ratu sa svetom. Težak čovek je u istoj vreći. Nijedan srećan čovek nikad ne pravi nered na nekom skupu, niti zagovara rat, niti linčuje crnca. Nijedna srećna žena nikad ne zanoveta mužu ili deci. Nijedan srećan čovek ne ubija i ne krade. Nijedan srećan poslodavac ne zastrašuje svoje nameštenike.

Svi zločini, sve mržnje i svi ratovi mogu da se svedu na nesreću. Ova knjiga je pokušaj da se prikaže kako nastaje nesreća, kako ona uništava ljudski život i kako deca mogu da se odgaje tako da do nesreće uopšte ne dođe.

Još više, ova je knjiga priča o jednom mestu, Samerhilu, u kome se leči dečija nesreća i, što je važnije, u kome se deca odgajaju u sreći.

I

ŠKOLA SAMERHIL

KONCEPCIJA SAMERHILA

Ovo je priča o jednoj savremenoj školi — Samerhilu.

Samerhil je osnovan 1921. godine. Škola se nalazi u ataru sela Leistona u Safoku, u Engleskoj, a udaljena je oko 150 kilometara od Londona.

Reč-dve o učenicima Samerhila. Ima dece koja dolaze u Samerhil sa pet godina, dok druga stižu u poznijem uzrastu, kao petnaestogodišnjaci. Deca uglavnom ostaju u školi do svoje šesnaeste godine. Obično imamo oko 25 dečaka i 20 devojčica.

Deca su raspoređena u tri starosne grupe: grupa najmlađih obuhvata decu između pet i sedam godina; srednja, decu od osam do deset; i grupa najstarijih, decu od jedanaest do petnaest godina.

Imamo prilično veliki priliv dece iz stranih zemalja. U ovom trenutku (1960), među nama je petoro dece iz Skandinavije, jedno iz Holandije, jedno iz Nemačke i jedno iz Amerike.

Deca stanuju po starosnim grupama, a u okviru svake grupe nalazi se po jedna domoupraviteljka. Grupa srednjeg uzrasta stanuje u zidanoj zgradi, dok najstariji stanuju u montažnim kućama. Samo nekoliko starijih učenika ima zasebne sobe. Sobe se ne pregledaju, niti ih iko posprema umesto učenika. Deca se brinu sama o sebi. Niko im ne određuje ni način odevanja: ona se u svim prilikama oblače kako im padne na pamet.

Novine ovo nazivaju *»idimidođimi« školom* i tako daju na znanje da se radi o leglu primitivaca koji se ne obaziru ni na kakva pravila i ni na kakav način ponašanja.

Čini mi se stoga da je nužno da napišem priču o Samerhilu, najpoštenije što mogu. Da je moje pisanje pristrasno, sasvim je razumljivo, no ipak ću pokušati da u istoj meri prikažem i dobre i slabe strane Samerhila. Njegovim dobrim stranama treba pripisati zdravu, slobodnu decu čiji život nije zatrovan strahom i mržnjom.

Očigledno je da je škola u kojoj su živahna deca nagurana po klupama da u njima uče većinom nekorisne predmete — loša škola. Ona može biti dobra samo za one koji veruju u *takvu vrstu* škole, to jest za one nekreativne građane koji žele poslušnu, nekreativnu decu, koja će se uklopiti u civilizaciju u kojoj je novac merilo uspeha.

Samerhil je počeo kao eksperimentalna škola. On to više nije. Danas je to demonstraciona škola, jer ona demonstrira da je sloboda moguća.

U času kada smo osnivali školu, moja prva supruga i ja imali smo jednu ideju vodilju: *stvoriti školu koja odgovara detetu,* a ne dete koje odgovara školi.

Predavao sam mnogo godina u uobičajenom tipu škole. Princip tih škola upoznao sam do tančina. Dobro

sam znao da je sve to pogrešno, a bilo je pogrešno jer se zasnivalo na koncepciji odraslih o tome šta deca treba da budu i kako treba da uče. Takva koncepcija poticala je iz doba u kome je psihologija bila još nepoznata nauka.

I tako, odvažismo se da napravimo školu u kojoj bi deci bila data sloboda da budu ono što jesu. Da bismo to postigli, morali smo da se odreknemo svake discipline, svakog upravljanja, nametanja, moralnog vaspitanja, veronauke... Smatrali su nas odvažnim, no to zaista nije zahtevalo hrabrost sa naše strane. Sve što je to iziskivalo bilo je upravo ono što smo posedovali: bezgranično poverenje u dete kao dobro, a ne zlo biće. Ta vera u dobrotu deteta nije nas, već gotovo četrdeset godina, nikad napuštala, naprotiv, pretvorila se u čvrsto uverenje.

Mislim da je dete po prirodi mudro i realno. Ako mu se omogući da bude samostalno, ako mu odrasli ne sede na glavi sa svojim savetima, ono će se razviti najviše što može da se razvije. Razumljivo, Samerhil je mesto u kome će oni koji poseduju urođenu sposobnost i želju da budu školci — postati školci, dok će drugi, čija je jedina sposobnost da čiste ulice — čistiti ulice. No, do sada iz naše škole niti je izašao neko ko je postao čistač ulica, niti ja ovo pričam sa neke snobovske tačke gledišta, budući da bi mi bilo draže da škola oformljuje srećne čistače nego neurotične učene ljude.

Kako izgleda Samerhil? E pa, jedno je sigurno, a to je da časovi nisu obavezni. Deci je data puna sloboda da ih pohađaju, ili da se drže podalje od njih — — godinama, ako tako žele. Raspored časova *postoji*, ali — samo za nastavnike.

Deca obično prate predavanja u skladu sa svojim uzrastom, ali ponekad i shodno svojim interesovanjima.

Kod nas nema nikakvih novih nastavnih metoda, jer smatramo da nastava, kao takva, nema mnogo značaja. Da li u nekoj školi postoji specijalan metod učenja složenog deljenja ili ne, uopšte nije bitno, osim za one koji *hoće* da ga nauče. A dete koje *hoće* da nauči složeno deljenje *uspeće u tome* ma kakav mu način nastave pružili.

Deca koja u Samerhil dolaze u zabavišnom uzrastu posećuju časove od samog početka boravka kod nas. Međutim, učenici koji stižu iz drugih škola zaklinju sè da više nikad, ni u kom slučaju, neće kročiti ni na kakav grozan čas. Oni se igraju, voze bicikl, smetaju ostalima, ali od časova nema ni govora. Dešava se da to traje mesecima. Vreme dolaženja k sebi zavisi od toga koliko je mržnje u njih usadila prethodna škola. Rekord drži jedna devojčica koja je došla iz manastira. Besposličila je pune tri godine. Prosečno vreme ozdravljenja od averzije prema časovima je inače tri meseca.

Oni kojima je ovakvo viđenje slobode strano zapitaće se kakva je to luda kuća u kojoj je deci dozvoljeno da se igraju po vasceli dan ako to žele. Mnogi odrasli kažu: »Da su mene poslali u takvu školu, nikada ništa ne bih postigao.« Drugi izjavljuju: »Takva deca biće duboko unesrećena kada budu morala da se odmeravaju sa decom koja su naučila da uče.«

Sećam se Džeka koji nas je napustio u sedamnaestoj godini da bi se zaposlio u jednoj fabrici. Jednoga dana pozvao ga je direktor fabrike.

»Vi ste momak iz Samerhila«, rekao je. »Zanima me kako vam ta vrsta obrazovanja izgleda sada, kada radite sa momcima iz tradicionalnih škola? Kada biste, recimo, ponovo birali, da li biste otišli u Iton ili Samerhil?«

»U Samerhil, naravno«, odgovori Džek.

»Ali, šta to Samerhil pruža što ne pružaju ostale škole?«

Džek se počeša po glavi.

»Nemam pojma«, reče razmišljajući. »Mislim da vam daje osećanje potpune vere u sebe.«

»Da«, reče suvo direktor. »Primetio sam to čim ste ušli.«

»Pobogu!«, nasmeja se Džek. »Zaista mi je žao ako sam na vas ostavio takav utisak.«

»Meni se to dopada«, reče direktor. »Većina onih koje pozovem u svoju kancelariju uzvrpolji se, oseća se nelagodno. Vi ste ušli kao da ste mi ravni. A, uzgred, šta ste ono rekli, u koje odeljenje biste želeli da pređete?«

Ova priča potvrđuje da je učenje, samo po sebi, manje važno od ličnosti i karaktera. Džek nije položio prijemni na univerzitetu jer je mrzeo učenje iz knjiga. No, nepoznavanje Lembovih eseja i francuskog jezika nije ga unazadilo u životu. On je danas uspešan inženjer.

Pa ipak, u Samerhilu se mnogo uči. Možda se naši dvanaestogišnjaci ne mogu meriti u lepom pisanju, izgovoru ili deljenju sa razredom istog uzrasta iz neke drukčije škole, ali će u zadatku koji zahteva kreativnost naši učenici ubedljivo nadjačati druge.

U našoj školi ne postoje razredni ispiti, no ja, s vremena na vreme i šale radi, vršim neku vrstu propitivanja. Pitanja, naravno, nisu sročena tako da budu ozbiljna, pa se deca istinski zabavljaju odgovarajući na njih. Pridošlice obično ne dosežu nivo odgovora učenika koji su se već odomaćili kod nas. Daleko od toga da su njihove intelektualne sposobnosti manje, pre je u pitanju to što su ova deca bila do te mere naviknuta na red u kolotečini ozbiljnosti, da ih zbunjuje i najmanja ležernost u pristupu.

To bi bila zabavna strana našeg nastavnog sistema. U svim razredima se mnogo radi. Ako iz nekog razloga nastavnik ne može da održi čas u zakazano vreme, to je obično propraćeno vidnim razočarenjem učenika.

Dejvida, starog devet godina, morali smo da izolujemo zbog velikog kašlja. Plakao je na sav glas i bunio se: »Propustiću Rodžerov čas geografije.« Dejvid je kod nas bio praktično od rođenja i stekao jasne i određene predstave o potrebi pohađanja nastave. On sada predaje matematiku na Londonskom univerzitetu.

Pre nekoliko godina, na opštem školskom sastanku (na kome svi koji pripadaju školi izglasavaju školska pravila, pri čemu svaki učenik i svaki član nastavnog osoblja ima pravo na jedan glas), bilo je predloženo da se neki krivac kazni na taj način što će mu se celih nedelju dana zabraniti pristup na časove. Deca su se usprotivila, tvrdeći da je kazna prestroga.

Moje kolege i ja osećamo pravu averziju prema svim vrstama ispita. U našim očima, prijemni ispiti za univerzitet su prava anatema. Međutim, mi ne možemo da odbijemo da podučavamo decu iz predmeta koji se od njih traže. Jasno je da su ispiti, dok budu postojali kao takvi, jači od nas. Zato je nastavno osoblje Samerhila uvek kvalifikovano da predaje po utvrđenim normama.

Nije stvar u tome što velik broj dece želi da polaže standardne ispite — to čine samo oni koji hoće da se upišu na univerzitet. Izgleda da ni ta deca nemaju preteranih teškoća sa ispitima. Ona obično počinju ozbiljno da se pripremaju za prijemni ispit na univerzitetu sa 14 godina i za to im je potrebno otprilike tri godine. Razume se, to im ne polazi svima za rukom prilikom prvog polaganja. No, važno je to što ponovo pokušavaju.

Samerhil je verovatno najsrećnija škola na svetu. Kod nas nema zabušanata, a slučajevi nostalgije za kućom su malobrojni. Tuče su retkost, ali prepirke nisu. Gotovo da nisam imao priliku da ikada vidim tuču sa pesničanjem, čega je bilo kod nas kad smo bili deca. Retko čujem detinji plač jer deca, ako su slobodna, imaju daleko manje povoda da izraze mržnju nego deca koja su ugnjetena. Mržnja rađa mržnju — — ljubav rađa ljubav. Voleti znači stati na stranu deteta, što je osnovno za svaku vrstu škole. Ne možete biti na strani dece ako ih kažnjavate i na njima iskaljujete svoj bes. Samerhil je škola u kojoj dete zna da je prihvaćeno.

Da vam pravo kažem, ni mi u Samerhilu nismo bez ljudskih mana. Jednog proleća sam utrošio nekoliko sedmica sadeći krompir, a kad sam u junu primetio da je nekoliko sadnica iščupano, napravio sam džumbus. Pa ipak, razlika između moje srdžbe i srdžbe kakvog pobornika bezuslovne poslušnosti je jasna: ja sam se razjario zbog krompira, dok bi se ljutnja ovog drugog svela na pitanje morala, na pitanje dobra i zla. Ja nisam rekao da je ukrasti moje krompire bilo nešto rđavo i nisam stvar postavio na nivo dobra i zla, nego na nivo *svojih krompira*. Radilo se o *mojim* krompirima i niko nije imao pravo da ih dira. Nadam se da sam jasno podvukao razliku.

Dozvolite mi da se izrazim i na drugi način. Ja za decu ne predstavljam autoritet pred kojim bi ona trebalo da drhte. Ravnopravan sam s njima, a buka koju sam nadigao zbog svojih krompira za njih znači isto što i buka koju bi diglo bilo koje dete ako bi mu, recimo, probušili gumu na biciklu. Sasvim je bezbedno izgrditi dete ako ste sa njim na ravnoj nozi.

Ima, pak, onih koji će reći: »Pričam ti priču! Ravnopravnosti ne može biti! Nil je gazda, on je stariji i

pametniji.« I to je doista tačno. Ja sam gazda, i ako bi u zgradi izbio požar, deca bi k meni dotrčala za pomoć. Ona znaju da sam ja veći i da više znam, što nema nikakvog značaja kad sam sa njima na njihovom sopstvenom terenu, to jest u krompirištu, da se tako izrazim.

Kada mi je petogodišnji Bili naložio da napustim njegovu rođendansku zabavu jer me na nju nije pozvao, otišao sam smesta i bez okolišenja, baš kao što Bili napušta moju sobu kada meni nije do njegovog društva. Teško je opisati ovu vrstu odnosa između nastavnika i deteta, ali svaki posetilac Samerhila zna na šta mislim kad kažem da je taj odnos idealan. To je uočljivo i u odnosu prema nastavnicima uopšte. Rada, čoveka koji predaje hemiju, svi zovu Derek. Ostali članovi osoblja poznati su kao Hari, Ula i Pam. Ja sam Nil, a kuvarica je Ester.

U Samerhilu svi imaju ista prava. Niko ne sme da hoda po mom velikom klaviru, a ja ne smem da koristim bicikl nekog dečaka bez njegove dozvole. Na opštem školskom sastanku glas petogodišnjeg deteta vredi koliko i moj.

Ali, reći će znalac, u praksi su, naravno, presudni glasovi odraslih. Zar šestogodišnje dete ne sačeka najpre da vidi kako vi glasate, pa tek onda diže ruku? Ja lično bih voleo da ono to katkad uradi, jer većina mojih predloga ne biva prihvaćena. Na slobodnu decu nije lako uticati, a u ovoj pojavi je bitan elemenat odsustvo straha. Zaista, odsustvo straha je nešto najlepše što može da se dogodi detetu.

Naša deca se ne boje nastavnog osoblja. Jedno od školskih pravila glasi da se posle deset uveče na gornjem spratu poštuju red i mir. Jedne večeri, oko jedanaest, u hodniku na gornjem spratu bio se boj jastucima, tako da sam na kraju bio primoran da napu-

stim radni sto i odem da se bunim. Kada sam stigao gore, začuo sam još samo užurbano tapkanje bosih nogu, a zatim je u praznom hodniku zavladao muk. Odjednom, začuh razočarani glas: »O, to je samo Nil!«, posle čega je bez zastoja nastavljen provod. Pošto sam im objasnio da na donjem spratu pokušavam da napišem knjigu, pokazali su razumevanje i odmah se složili da prestanu da galame. Prethodno se behu razbežali jer su pomislili da im je na tragu noćni dežurni (i sam njihovih godina).

Podvlačim značaj odsustva straha pred odraslima. Devetogodišnje dete doći će samo da mi kaže da je loptom razbilo prozor. Ono mi to saopštava jer se ne boji da će biti izloženo srdžbi i moralnoj indignaciji. Ono će eventualno morati da plati prozor, ali nikada neće morati da strahuje od pridikovanja i kažnjavanja.

Pre nekoliko godina se desilo da je školska uprava dala ostavku, a niko nije bio voljan da se kandiduje na izborima. Iskoristio sam priliku da istaknem sledeći proglas: »Ja, dole potpisani, u nedostatku uprave, proglašavam sebe za diktatora — Hajl* Nil!« Ubrzo je došlo do komešanja. Još istog popodneva došao mi je Vivjen, star 8 godina, i izjavio: »Nile, razbio sam prozor fiskulturne sale!«

Pokazah mu vrata: »Nemoj da me gnjaviš takvim sitnicama«, rekoh, i on ode. Nešto kasnije, vratio se i rekao da je razbio dva prozora. Ovoga puta stvar me je zaintrigirala, pa zatražih da mi objasni u čemu je vic.

»Ne volim diktatore«, reče, »a ne dopada mi se ni da živim bez klope.« (Kasnije sam saznao da je otpor prema diktaturi pokušao da se iskali na kuvaru, koji je jednostavno zaključao kuhinju i otišao kući).

---

* Na nemačkom: »živeo!« (svojevremeno deo nacističkog pozdrava). (prim. prev.)

»Dobro, pa šta nameravaš da preduzmeš?«, upitah.

»Da i dalje razbijam prozore«, odgovori on odlučno.

»Samo nastavi!«, rekoh, što on i učini.

Kada se sledeći put pojavio, izjavio je da je porazbijao 17 prozora. »Ali, pazi«, reče ozbiljno, »ja ću platiti štetu.«

»Kako?«

»Od džeparca. Koliko mi vremena za to treba?«

Napravih brzu računicu. »Oko deset godina«, rekoh.

Za trenutak se smračio, a zatim videh kako mu se lice razgaljuje.

»Ura!«, uzviknu, »Pa ja ne moram ništa da platim!«

»A šta ćemo sa pravilom o poštovanju lične svojine?«, upitah. »Prozori su moja lična svojina«.

»Znam, ali sada više ne važi pravilo o ličnoj svojini. Nema uprave, a uprava stvara pravila.«

Mora biti da ga je izraz mog lica podstakao da doda: »Ali, nema veze, platiću prozore!«

Međutim, nije mu bilo suđeno da plati prozore. Na predavanju, koje sam neposredno posle toga održao u Londonu, ispričao sam ovaj događaj. Posle izlaganja, prišao mi je jedan mlad čovek i pružio novčanicu od jedne funte kao »nadoknadu za prozore koje je mali antihrist razbio«.

Dve godine kasnije, Vivjen je još uvek pričao o prozorima i čoveku koji je platio štetu. »Mora da je bio opasno zveknut, jer me nikad u životu nije video«, objašnjavao je.

Ako u deci nije prisutan strah, ona lakše ostvaruju kontakte sa nepoznatim ljudima. Engleska rezervisanost u osnovi nije ništa drugo do strah, i upravo zato su najrezervisaniji oni koji su najimućniji. Činje-

nica da se deca u Samerhilu ophode izuzetno prijateljski prema posetiocima i nepoznatim osobama ispunjava moje kolege i mene ponosom.

Istini za volju, međutim, mnogi naši posetioci su zanimljivi deci. Najomraženija vrsta posetioca je nastavnik, naročito zagrižen nastavnik, koji traži da vidi dečije crteže i pismene radove. Najomiljeniji posetilac je onaj koji ima da ispriča neku uzbudljivu priču — o avanturama, putovanjima ili, što je vrhunska poslastica, iz avijacije. Boksera ili tenisera deca neće napustiti ni za tren, dok će neko ko se razmahuje teorijama bez ustezanja biti ostavljen sam.

Najčešće zapažanje koje iznose posetioci jeste to da im je teško da razaznaju ko je učenik a ko nastavnik. To je tačno: atmosfera harmonije je do te mere prisutna kada deca osećaju podršku odraslih. Nastavnik, samo zato što je nastavnik, ne uživa nikakva posebna prava. Osoblje i učenici jedu istu hranu i pridržavaju se istih pravila zajedničkog života. Deca bi se osetila povređenom ako bi nastavnici imali posebne povlastice.

U vreme dok sam jednom nedeljno držao nastavnom osoblju predavanja iz psihologije, deca su počela da prigovaraju da to nije pravo. Promenio sam plan i dozvolio pristup predavanjima za sve iznad 12 godina. Utorkom uveče, moja soba je bila puna mladeži željne znanja, koja ne samo što je slušala, već je bez ustezanja izražavala svoje mišljenje. Među temama koje su deca tražila da obrađujem bile su i sledeće: kompleks niže vrednosti, psihologija krađe, psihologija gangstera, psihologija humora, zašto je čovek postao moralist, masturbacija, psihologija gomile. Očigledno je da će ova deca ući u život sa kristalno jasnim predstavama o sebi i drugima.

Najčešće pitanje koje posetioci Samerhila postavljaju je sledeće: »Neće li se deca naći u vrzinom kolu

i okriviti školu što ih nije naterala da nauče aritmetiku ili muziku?« Odgovor glasi: mladog Fredija Betovena ili mladog Tomija Ajnštajna ništa na svetu neće sprečiti da se bave onim što žele.

Funkcija deteta je da živi svoj život — ne život kojim njegovi anksiozni roditelji smatraju da bi trebalo da živi, i ne život u smislu koji je odredio stručnjak za obrazovanje, smatrajući da zna šta je najbolje. Svako uplitanje i usmeravanje od strane odraslih dovodi do stvaranja generacije robota.

Decu ne možete *naterati* da uče muziku ili nešto drugo, a da ih, do izvesne mere, ne pretvorite u odrasle beskičmenjake. Vi ih oblikujete u buduće ljude koji će prihvatiti *status quo*. To je dobro za društvo kome su potrebna poslušna bića prikovana za kancelarijske stolice, ili prodavci — hodajuće lutke po radnjama, ili automatizovana stvorenja koja svakog jutra u osam i po hvataju voz iz predgrađa, rečju — to je dobro za društvo koje preplašeni mali čovek, na smrt prepadnuti konformist, nosi na svojoj izlizanoj grbači.

POGLED NA SAMERHIL

Dozvolite mi da opišem tipičan dan u Samerhilu. Doručak je od osam i petnaest do devet. Nastavno osoblje i učenici sami donose doručak iz kuhinje u trpezariju. Kreveti bi trebalo da budu namešteni do pola deset, kada počinje nastava.

Na početku svakog tromesečja izlaže se raspored časova. Tako, recimo, Derek, nastavnik hemije, radi sa I razredom ponedeljkom, a sa II razredom utorkom, itd. Ja imam sličan raspored za engleski i matematiku, a Moris za geografiju i istoriju. Manja deca (od sedam do devet godina) obično provode celo pre podne sa

svojim učiteljem, ali i ona dolaze u pirrodnjački kabinet i kabinet za likovno obrazovanje.

Nijedan učenik nije primoran da pohađa časove. Ali, ako Džimi dođe na engleski u ponedeljak, pa se više ne pojavi sve do petka iduće sedmice, ostali se s punim pravom bune što koči rad i može se dogoditi da ga jednostavno izbace sa časa.

Časovi traju do jedan sat, s tim što deca iz zabavišta, kao i najmlađi učenici, ručaju u pola jedan. Pošto moramo da obedujemo u dve smene, nastavno osoblje i najstariji učenici sedaju za sto u pola dva.

Popodne je potpuno slobodno. Ja zaista ne znam šta svi rade tokom popodneva. Ja se bavim baštovanstvom i retko viđam mlađariju u blizini. Primećujem da se mlađi igraju gangstera. Stariji organizuju igre kad je lepo vreme. Među starijima, neki su zaokupljeni motorima, radio-aparatima, crtanjem i slikanjem. Ima ih koji majstorišu u radionici — popravljaju bicikle ili prave čamce i revolvere.

Čaj se pije u četiri sata. U pet počinju razne aktivnosti. Mlađi vole da im se čita. Deca srednjeg uzrasta vole da rade u kabinetu za likovno obrazovanje — — bojadišu, režu linoleum, obrađuju kožu i prave kotarice. I u keramičkoj radionici se obično može naći neka grupa zaneta radom. Uopšte, izgleda da je keramička radionica najposećenija, i ujutru i uveče. Najstarija grupa radi od pet pa nadalje. Radionica za obradu drveta i metala puna je svake večeri.

Ponedeljkom uveče učenici idu u mesni bioskop, sa novcem koji im šalju roditelji. Ako se u utorak promeni program, oni koji imaju novca mogu da idu ponovo.

Utorkom uveče, nastavno osoblje i stariji učenici slušaju moje predavanje iz psihologije. Istovremeno, mlađi drže razne čitalačke časove. Sredom uveče je

igranka. Ploče sa muzikom za igru biraju se iz bogate diskoteke. Sva deca lepo igraju, pa neki posetioci izjavljuju da im nisu dorasli u okretnim igrama. Četvrtkom uveče nije predviđeno ništa posebno. Stariji idu u bioskop, u Leiston ili Oldburg. Petak uveče je rezervisan za specijalne aktivnosti, kao recimo za probe pozorišnog komada.

Subotnje veče je najznačajnije, budući da se tada održava opšti školski sastanak. Posle njega je obično igranka. U zimskim mesecima nedeljno veče je pozorišno veče.

Za ručni rad ne postoji raspored časova. Nema utvrđenih časova iz drvodeljstva. Deca prave ono što žele. A ona gotovo uvek žele da prave igračke: revolver, pušku, čamac, zmaja... Nisu preterano zainteresovana za izradu složenih drvenih sastavaka. Čak ni stariji dečaci ne mare za komplikovanu stolariju. Gotovo niko nije zainteresovan za moj hobi — kujundžiluk — jer se u obradu obične metalne činije ne može uneti mnogo mašte.

Ako je dan lep, onda možda nećete moći da vidite male gangstere iz Samerhila. Oni su negde po skrovitim kutovima, zaokupljeni dokazivanjem svoje neustrašivosti. Ali devojčice ćete videti. One su u kući ili oko nje, ali nikada daleko od odraslih.

U kabinetu za likovno obrazovanje možete zateći puno devojčica koje slikaju i prave korisne stvari od tkanine. Ipak mi se čini da su dečaci mahom kreativniji, odnosno nikada ne čujem da se neki dečak žali da mu je dosadno zato što ne zna šta da radi, dok devojčice to ponekad kažu.

Moguće je da mi se dečaci čine kreativnijim jer školska oprema više odgovara njihovim potrebama nego potrebama devojčica. Devojčice od deset godina pa naviše malo koriste radionicu za obradu metala i drveta.

One nemaju želju da se bakću sa mašinama, niti ih zanimaju radio-aparati i struja. One imaju svoje umetničke aktivnosti koje obuhvataju rad na keramici, rezanje linoleuma i bojadisanje, kao i šivenje, ali nekima to nije dovoljno. Dečaci se interesuju za kuvanje isto koliko i devojčice. I jedni i drugi sami pišu i izvode pozorišne komade, prave kostime i dekor. Učenici većinom pokazuju istančan smisao za glumu, jer je njihova igra iskrena, a ne izveštačena.

Izgleda da devojčice posećuju hemijsku laboratoriju isto koliko i dečaci. Radionica je gotovo jedino mesto koje ne privlači devojčice iznad deset godina.

Na školskim sastancima devojčice su manje aktivne od dečaka, a ja za sada ne umem da objasnim ovu pojavu.

Sve do pre nekoliko godina devojčice su mahom dolazile prilično kasno u Samerhil. Doživeli smo mnoge neuspehe sa devojčicama iz manastira i ženskih škola. Doduše, nikada nisam ni smatrao da ovakva deca mogu da predstavljaju pravi primer slobodnog obrazovanja. Devojčice koje su dolazile kasno obično behu deca roditelja koji nisu poštovail slobodu, jer da jesu, njihove devojčice ne bi bile problematične. Uz to, čim bi devojčica ovde u Samerhilu došla malo k sebi od problema koji ju je tištio, roditelji bi je zbrzali u neku od »finih škola u kojima će steći obrazovanje«. No, poslednjih godina dobijali smo devojčice iz porodica u kojima se veruje u Samerhil. One su divna družina, puna duha, originalnosti i preduzimljivosti.

Dešavalo se da iz finansijskih razloga ostanemo bez nekih devojčica, ponekad zato što su njihova braća odlazila u skupe privatne škole. Tradicija, po kojoj se od sina pravi biser porodice, sporo odumire. Zbog ljubomorne posesivnosti roditelja, uplašenih da bi dete

moglo da prenese privrženost rodnom domu na školu, ostajali smo i bez dečaka i bez devojčica.

Samerhil je stalno vodio neku vrstu bitke za opstanak. Malo je roditelja koji imaju dovoljno strpljenja i poverenja da pošalju decu u školu u kojoj mladež može da bira između igre i učenja. Roditelji drhte od straha na pomisao da njihovo čedo na dan punoletstva neće biti sposobno da samo zarađuje za život.

Danas se u Samerhilu većinom nalaze deca čiji roditelji žele da ona odrastu bez discipline koja sputava. To je veoma srećna okolnost, jer sam u prošlosti obično dobijao sinove okorelih konzervativaca koji su mi svoju decu slali iz očajanja. Takvi roditelji nisu davali ni pet para na slobodu dece, a u sebi su nas sigurno smatrali gomilom šašavih čudaka. Tim zadrtim konzervativcima je bilo vrlo teško objasniti neke stvari. Sećam se jednog uvaženog vojnog lica koje se dalo u razmišljanje da li da svog devetogodišnjeg sina upiše u našu školu.

»Izgleda da mesto odgovara«, rekao je. »Ali postoji nešto što me brine. Moj dečak bi ovde mogao da nauči da masturbira.«

Upitah ga zašto se toga boji.

»To bi mu mnogo naškodilo«, objasni on.

»Ali, ni vama ni meni to nije mnogo naškodilo, zar ne?«, primetih ljubazno.

Otišao je ne časeći ni časa i odveo sina.

Dolazila je i jedna bogata mama koja se, pošto me je čitav sat dobro ispitivala, okrenu prema svom mužu i reče: »Prosto ne mogu da se odlučim da li da ovde upišem Mardžori ili ne«. . .

»Nemojte se ni mučiti«, uzvratih. »Ja sam odlučio umesto vas — neću je primiti.«

Morao sam da joj objasnim o čemu se radi: »Vi u suštini ne verujete u slobodu. Kad bi Mardžori došla

ovamo, morao bih da utrošim pola života objašnjavajući vam šta se ovde zbiva, i na kraju vas ipak ne bih ubedio. Posledice bi bile pogubne po Mardžori, jer bi je neprestano razdirala sumnja ko je u pravu, škola ili kuća«.

Idealni roditelji su oni koji jednostavno dođu i kažu:

»Samerhil je pravo mesto za našu decu — nijedna druga škola nam se ne dopada.«

Teškoće su bile naročito velike kada smo otvorili školu. Mogli smo da primimo jedino decu iz više ili srednje klase, zato što smo morali da sastavljamo kraj s krajem. Nismo imali nikakvog bogataša iza sebe. U prvim danima, jedan darodavac, koji je želeo da ostane anoniman, pomogao nam je da prebrodimo dva--tri teška trenutka; kasnije nam je jedan roditelj napravio carske poklone: novu kuhinju, novo krilo zgrade, radio, novu radionicu... To je bio darodavac kakav se samo poželeti može — nije postavljao uslove i ništa nije tražio zauzvrat. »Samerhil je mom Džimiju pružio obrazovanje kakvo sam želeo za njega«, rekao je jednostavno. Džejms Šena je istinski verovao u slobodu dece.

Mi nikada nismo mogli da primimo decu iz sasvim siromašnih kuća, što je velika šetta, jer smo tako bili prinuđeni da celokupno istraživanje usmerimo ka deci srednje klase, a ponekad je teško dosegnuti detinju dušu kada je skrivena pod mnoštvom novca i skupog odela. Kada devojka zna da će na dan punoletstva zaplivati u vodama novčanog izobilja, onda u njoj nije lako proučavati detinju prirodu. Srećom, međutim, većinu sadašnjih i bivših učenika Samerhila novac nije razmazio. Svi oni znaju da, kada završe školu, moraju da pirvređuju.

U Samerhilu celog dana rade spremačice iz varoši koje stanuju kod svojih kuća. To su mlade devojke koje rade mnogo i predano. U atmosferi slobode, u kojoj niko pred njima ne izigrava gazdu, one rade bolje i postižu više nego kada bi radile pod stegom autoriteta. To su u svakom pogledu divne devojke. Uvek sam osećao stid pred činjenicom da te mlade devojke moraju toliko da rade samo zato što su rođene siromašne, dok su se kod mene nalazile razmažene devojčice iz imućnih porodica koje nisu imale energije ni da nameste svoj krevet. Doduše, moram da priznam da i sam mrzim da nameštam krevet. Moje neubedljivo izvinjenje da obavljam suviše drugih poslova nije impresioniralo mališane. Rugali su se mojoj odbrani da se od jednog generala ne može očekivati da skuplja smeće.

Već više puta sam naglasio da odrasle osobe u Samerhilu nisu neki obrazac vrline. Mi smo ljudska bića kao i svi drugi i naše ljudske slabosti se često sukobljavaju sa našim teorijama. U prosečnoj porodici, ako dete razbije tanjir, otac ili majka dižu galamu, pri čemu tanjir postaje važniji od deteta. U Samerhilu, ako dete ili spremačica razbiju čitavu gomilu tanjira, ja i moja žena ne kažemo ni reč. Što je bilo — bilo je. No, ako dete pozajmi neku knjigu, pa je ostavi napolju da kisne, moja žena se naljuti, jer joj knjige mnogo znače. Ja u tom slučaju ostajem po strani, jer mi knjige ne znače mnogo. S druge strane, moja žena izgleda iznenađena kada ja nadam dreku zbog slomljenog dleta, jer ja pridajem značaj alatkama, dok one malo znače za moju ženu.

Naš život u Samerhilu je neprestano davanje. Posetioci nas iscrpljuju više od dece, jer i oni traže da im se daje. Davati je zacelo uzvišenije nego primati, ali je bez sumnje i zamornije.

Opšti školski sastanci subotom uveče, na žalost, pokazuju da između odraslih i dece ima nesuglasica. To je sasvim prirodno. U zajednici različitih godišta, sve podrediti maloj deci značilo bi potpuno ih razmaziti. Odrasli se bune kad ih, dok su svi ostali već u krevetu, grupa starijih učenika uznemirava galamom i smehom. Henri se žali da je proveo čitav sat blanjajući panel za ulazna vrata, da je zatim otišao na ručak i da je, kada se vratio, zatekao policu koju je Bili napravio od njegovog panela. Ja se tužim na momke koji su pozajmili moj alat za lemljenje i nisu ga vratili. Moja žena pravi džumbus zato što su tri manja deteta posle večere izjavila da su još gladna, pa su dobila hleb i džem, a sutradan ujutru su na podu u predvorju nađeni komadi hleba. Piter tužno prijavljuje da se jedna grupa gađala u keramičkoj radionici njegovom dragocenom glinom. I tako se nastavlja sukob između gledišta odraslih i mladalačkog nedostatka odgovornosti. Sukob se, međutim, nikad ne prenosi na lični plan i nema osećanja gorčine u odnosu na pojedinca. Ova sukobljavanja doprinose velikoj živosti u Samerhilu. Uvek se nešto događa, pa u celoj godini nema nijednog jedinog dosadnog dana.

Srećom, nastavno osoblje nije preterano posesivno, mada mi, da vam pravo kažem, nije osobito drago kada vidim da je kutiju specijalne boje, koju sam kupio po ceni od tri funte za galon, uzela neka devojčica da bi obojila ram sa nekog starog kreveta. Ja sam posesivan u odnosu na moja kola, pisaću mašinu i alatke, ali u odnosu na ljude ne osećam posesivnost. Ako imate posesivna osećanja prema ljudima, onda ne treba da budete upravitelj škole.

Habanje materijalnih stvari u Samerhilu predstavlja prirodan proces koji bi mogao da se uspori jedino zastrašivanjem. Habanje psihičkih snagâ uopšte se ne

može izbeći, jer deca traže i mora im se dati. Vrata moje dnevne sobe otvaraju se pedeset puta na dan i neko dete postavlja pitanje: »Da li večeras idem u bioskop?«, »Zašto ja nemam i.č. (individualni čas)?«, »Jesi li video Pam?«, »Gde je Ina?« Sve ovo spada u dnevni posao i ja to u trenutku ne osećam kao teret, mada mi i nemamo pravog privatnog života, delimično stoga što, s tačke gledišta odraslih, zgrada nije podesna za školu, pa nam deca uvek sede na glavi. Krajem tromesečja, moja žena i ja smo zaista umorni.

Vredno je pomenuti da članovi nastavnog osoblja retko izlaze iz takta što, samo po sebi, govori isto toliko o deci koliko o nastavnicima. Pravo je zadovoljstvo živeti sa tako divnom decom, pa ima malo razloga da čovek izađe iz takta. Ako je detetu data sloboda da se potvrdi, ono se obično neće ponašati odbojno i neće naći ničeg zabavnog u tome da nervira odraslu osobu.

Imali smo jednu nastavnicu koja je bila preosetljiva na kritike i devojčice su je zadirkivale. Nisu mogle da zadirkuju nikog drugog među nastavnim osobljem, jer niko drugi ne bi ni reagovao. Možete zadirkivati samo one koji mnogo drže do svog dostojanstva.

Da li deca Samerhila ispoljavaju agresivnost uobičajenu kod druge dece? Pa, svako dete mora u sebi da nosi nešto agresivnosti da bi prokrčilo put kroz život. Preterano izražena agresivnost koju uočavamo kod neslobodne dece predstavlja bunt protiv mržnje koju su drugi ispoljili prema njima. U Samerhilu, gde nijedno dete ne oseća mržnju odraslih, agresivnost nije potrebna. Kod nas su agresivna deca bez izuzetka ona koja u svojim porodicama ne dobijaju ljubav i razumevanje.

Kad sam ja bio učenik seoske škole, razbijeni nosevi behu uobičajena stvar bar dvaput nedeljno. Agresivnost u obliku tuče je mrnžja — mladež nabijena

mržnjom oseća potrebu da se tuče. Ako se deca nalaze u sredini iz koje je mržnja uklonjena, ona je onda i ne ispoljavaju.

Mislim da je frojdovsko stavljanje težišta na agresivnost prouzrokovano proučavanjem porodica i škola *onakvih kakve one jesu.* Ipak, vi ne možete proučavati psihologiju pasa posmatrajući lovačkog psa na lancu. Isto tako se ne možete držati dogmatskih teorija o psihologiji čoveka, kada je ljudska rasa zauzdana pomoću vrlo čvrstog lanca — lanca koji su iskovale generacije onih što su mrzeli život. Mislim da se u slobodi Samerhila agresivnost ni iz daleka ne ispoljava na onako drastičan način kao u striktnim školama.

U Samerhilu, međutim, sloboda ne znači odstupanje od principa zdravog razuma. Mi preduzimamo sve mere predostrožnosti za bezbednost naših učenika. Deca smeju da se kupaju samo ako je na svakih šestoro dece obezbeđen po jedan spasilac; deca ispod jedanaest godina nemaju pravo da sama voze bicikl na ulici. Ova pravila, koja su predložili sami učenici, izglasana su na opštem sastanku.

Za pentranje po drveću ne postoje pravila. Verati se po drveću predstavlja način sticanja životnog iskustva. Ako bi se detetu zabranio svaki opasniji poduhvat, ono bi, neizbežno, postalo kukavica. Mi zabranjujemo penjanje na krov, vazdušne pištolje i svako drugo oružje kojim se mogu naneti povrede. Uvek se zabrinem kada počne manija bojeva drvenim mačevima. Iako zahtevam da se vrhovi mačeva zaštite gumom ili krpom, uvek odahnem kada sve to prođe. Zaista, nije lako raspoznati granicu između opravdane brige i anksioznosti.

Nikada nisam imao miljenike u školi. Naravno, uvek su mi se neka deca dopadala više od drugih, ali sam se dobro čuvao da to ne ispoljim. Moguće je da uspeh Samerhila delimično leži u osećanju dece da se

prema svima njima postupa podjednako i sa poštovanjem. Zabrinjava me sentimentalan odnos prema učenicimi u bilo kojoj školi: tako je lako u svojim guskama videti labudove, ili videti Pikasa u detetu koje samo ume da brlja bojama.

U većini škola u kojima sam predavao zbornica je bila pravi mali pakao spletki, mržnje i zavisti. Naša zbornica je prijatno mesto. Zlobe, toliko rasprostranjene na drugim mestima, kod nas nema. U slobodi, odrasli, baš kao i deca, postaju srećni i dobronamerni. S vremena na vreme, tek pristigli nastavnik gotovo isto reaguje na slobodu kao i dete: možda se neće brijati, provodiće veći deo prepodneva u krevetu, čak će se oglušivati o školske propise. Srećom, kod odraslih iživljavanje kompleksa traje znatno kraće nego kod dece.

Mlađoj deci svake druge subote pričam priče o njihovim sopstvenim doživljajima. Radim to već godinama. Vodio sam ih u najcrnju Afriku, ispod mora i iznad oblaka. Jednom sam udesio da u priči umrem. Samerhil je preuzeo strogi čovek po imenu Magins. Za svaku sitnicu dobijalo se dvadeset pet po turu. Opisao sam kako deca krotko slušaju njegove naredbe.

Oni između treće i osme godine razbesneli su se na mene: »Taman posla! Svi smo pobegli! Ubili smo ga čekićem! Šta ti misliš, da bismo mi trpeli takvog tipa?!«

Shvatio sam na kraju da ih mogu odobrovoljiti jedino ako se vratim u život i šutnem gospodina Maginsa napolje. Bili su to uglavnom mališani koji nikada nisu boravili u striktnim školama, i njihova besna reakcija bila je spontana i prirodna. Zgranula ih je i sama pomisao na svet u kome upravitelj škole nije na njihovoj strani — ne samo zbog iskustva sa Samerhilom, već i zbog iskustva iz roditeljskih domova u kojima su mama i tata takođe bili uz njih.

Jedan američki posetilac, profesor psihologije, kritikovao je našu školu pozivajući se na to da je ona kao neko ostrvo, da se ne uklapa u zajednicu i da nije deo šire društvene celine. Evo mog odgovora. Ako bih osnivao školu u nekom gradiću s namerom da se ona uklopi u zajednicu, šta bi se dogodilo? Od sto roditelja, koliki bi se procenat složio sa dobrovoljnim pohađanjem nastave? Koliko njih bi priznalo detetu pravo da masturbira? Bio bih primoran da od samog početka pravim kompromise u odnosu na ono što smatram istinom. Samerhil *jeste* ostrvo. On to mora da bude pošto dečiji roditelji žive po kilometrima udaljenim gradovima, čak i u stranim zemljama. Pošto nije mogućno sakupiti sve roditelje u gradiću Leistonu, u Safoku, Samerhil ne može da bude deo njegovog kulturnog, ekonomskog i društvenog života.

No, odmah da dodam, škola nije ostrvo u odnosu na gradić Leiston. Mi se često viđamo sa stanovnicima Leistona i odnosi su obostrano prijateljski. Pa ipak, u osnovi, mi nismo deo njihove zajednice. Ne bi mi nikada palo na um da, recimo, tražim od urednika mesnog lista da piše o uspesima mojih bivših učenika. Mi organizujemo igre sa decom iz grada, ali su naša obrazovna stremljenja vrlo različita. Pošto nismo verski opredeljeni, ne mešamo se ni sa verskim formacijama u gradu. Kada bi Samerhil bio deo gradske zajednice, morali bismo da uvedemo veronauku za učenike.

Čvrsto sam uveren da moj američki prijatelj nije bio svestan pravog značenja svoje kritike. Ja je ovako razumem: Nil je samo pobunjenik protiv društva; njegov sistem ne doprinosi ujedinjavanju društva u skladnu celinu niti premošćivanju jaza između dečije psihologije i društvenog nepoznavanja te psihologije, jaza između života i anti-života, škole i kuće. Na ovo mogu

da odgovorim da ja nisam aktivist u borbi za promenu društva; ja jedino mogu da ubeđujem društvo da je neophodno da se sàmo ratosilja mržnje, kažnjavanja i misticizma. Mada pišem i govorim šta mislim o društvu, kada bih to isto društvo pokušao da preobratim kroz organizovanu *akciju*, ono bi me satrlo kao javnu napast.

Ako bih, recimo, pokušao da zasnujem zajednicu u kojoj bi adolescenti slobodno živeli svoj prirodan ljubavni život, bio bih onemogućen, ako ne i uhapšen, kao amoralni zavodnik mladeži. Iako duboko prezirem kompromis u ovome mu moram pribeći, jer shvatam da moja osnovna dužnost nije da preobraćam društvo, već da nekolicinu dece uputim ka sreći.

OBRAZOVANJE U SAMERHILU U POREĐENJU SA STANDARDNIM OBRAZOVANJEM

Držim da je cilj života pronaći sreću, što znači ono što vas zanima. Obrazovanje bi trebalo da bude priprema za život. Naša kultura u tome nije imala mnogo uspeha. Naše obrazovanje, politika i ekonomija vode ka ratu. Naša medicina nije izašla na kraj sa bolešću. Naša religija nije uspela da iskoreni pljačku i iskorišćavanje. Naš samohvalisavi humanizam još uvek dopušta javnom mnenju da odobrava jedan varvarski sport — — lov. Kolo vremena donosi napredak samo u oblasti tehnike — radija i televizije, elektronike i mlaznih aviona. Prete novi svetski ratovi, jer je društvena svest još uvek primitivna.

Ako se još osećamo sposobnim za preispitivanje, postavimo nekoliko škakljivih pitanja. Zašto čovek, po svemu sudeći, više boluje od raznih bolesti nego životinje? Zašto čovek oseća mržnju i ubija u ratu, dok to

životinje ne čine? Zašto je broj obolelih od raka sve veći? Zašto ima toliko samoubistava i toliko patoloških seksualnih zločina? Zašto postoji oblik mržnje koji se zove antisemitizam? Zašto su crnci predmet mržnje i linčovanja? Čemu klevetanje i pakost? Zašto je seks skaredna, nedolična šala? Zašto je dete rođeno izvan braka društveno anatemisano? Zašto religije u kojima već odavno ne postoje ljubav, nada i milosrđe, i dalje opstaju? Zašto, zašto — hiljadu zašto upućenih na račun naše civilizovane uzvišenosti!

Postavljam ova pitanja jer sam po profesiji nastavnik, dakle neko ko se bavi mladim ljudima. Postavljam ih jer su pitanja koja nastavnici obično postavljaju bez ikakvog značaja i odnose se na školske predmete. Pitam se kakva ovozemaljska dobrobit može da proizađe iz rasprava o francuskom jeziku, ili istoriji starog veka, ili čemu bilo, budući da ti predmeti ne vrede ni jote u poređenju sa neuporedivo krupnijim problemom prirodnog ispunjenja života — sa unutarnjom srećom čoveka.

Koliko je naše obrazovanje istinsko stvaralaštvo, istinsko izražavanje sebe? Ručni rad se najčešće svodi na pravljenje jastučića za čiode pod budnim okom stručnjaka. Čak ni sistem Montesorijeve, poznat kao sistem u kome se usmeravanje ostvaruje putem igre, nije ništa drugo do veštački način podučavanja dece kroz praktičan rad. U njemu nema ničeg kreativnog.

Detetu kod kuće neko stalno drži lekcije. Gotovo da nema kuće u kojoj se ne bi našao bar jedan *nedorasli odrasli* član porodice koji hita da objasni Tomiju kako radi njegov novi motor. Uvek se nađe neko da podigne bebu na stolicu baš kad ona želi da ispita neke stvarčice na podu. Svaki put kada Tomiju objasnimo kako radi njegov novi motor, mi tom detetu krademo životnu radost — radost otkrivanja, savlađivanja pre-

---

* Marija Montesori (1870—1954), italijanski pedagog.

preka. Još više, mi nagonimo to dete da poveruje da je inferiorno i da mora da se osloni na pomoć drugih.

Roditelji veoma sporo dolaze do saznanja do koje mere je nevažno ono što se uči po školama. Deca, kao i odrasli, nauče ono što žele da nauče. Sve te silne dodele nagrada, zatim ocene i ispiti, ometaju pravilan razvoj ličnosti. Samo pedanti tvrde da je učenje iz knjiga — obrazovanje.

Knjige su najnevažnije pomagalo u školi. Detetu su potrebna *tri R**, a sve ostalo bi trebalo da se sastoji od alatki, gline, sporta, pozorišta, boje i slobode.

Većina onoga što adolescenti rade u školi čisto je traćenje vremena, energije i strpljenja. To je otimanje prava mladima da se igraju, igraju i igraju, to je kalemljenje izanđalih glava na mlada pleća.

Kada držim predavanja na pedagoškim školama i univerzitetima, često sam zapanjen nedoraslošću tih mladića i devojaka nakljukanih nepotrebnim znanjem. Oni mnogo znaju, u dijalektici nemaju premca, umeju da citiraju klasike, no o stavu prema životu su mnogi od njih na nivou novorođenčeta. Oni su bili obučeni da *znaju* stvari, ali im nije bilo dopušteno da osećaju. Ti studenti su ljubazni, prijatni i revnosni, ali tu nešto nedostaje: emocionalni činilac, moć podređivanja misli osećanjima. Pričam im o svetu koji im je bio i ostao uskraćen. Udžbenici iz kojih uče nemaju veze sa ljudskim karakterom, ljubavlju i samoopredeljenjem. I tako, sistem tera dalje po svome, nastojeći da se samo ispune nastavne norme savlađivanja gradiva iz udžbenika, tera dalje i razdvaja glavu od srca.

Došlo je vreme da se suprotstavimo školskoj predstavi o tome kako treba da se radi. Uzima se zdravo

* Tri R = čitanje, pisanje i račun (tri reči koje u engleskom jeziku počinju glasom »r«). (prim. prev.)

za gotovo da svako dete treba da nauči matematiku, istoriju, geografiju, malo prirodnih nauka i malo umetnosti i, svakako, književnost. Vreme je da shvatimo da prosečno dete ne mari mnogo ni za jedan od ovih predmeta.

Dokaz da je to tako nalazim u svakom novom učeniku Samerhila. Kada čuje da je škola slobodna, svako tek pristiglo dete usklikne: »Ura! Nećete me gnjaviti aritmetikom i ostalim glupostima!«

Ja ne omalovažavam učenje, ali učenje bi trebalo da usledi igri. Učenje ne bi trebalo smišljeno zaslađivati igrom da bismo ga učinili svarljivim.

Učenje jeste važno, ali ne za svakog. Njižinski* nije bio u stanju da položi školske ispite u Petrogradu, a bez njih nije mogao da bude primljen u Državni balet. On jednostavno nije bio kadar da nauči školske predmete zato što su mu misli lutale. Za njega je bio udešen naročit ispit, sa unapred doturenim odgovorima — tako bar piše u jednoj njegovoj biografiji. Kakav bi to gubitak bio za svet da je Njižinski ipak morao da polaže prave ispite!

Kreativne ličnosti uče ono što žele da uče da bi se snabdele oruđem koje zahtevaju njihova originalnost i genije. Ne možemo ni slutiti koliko kreativnosti biva ugušeno po učionicama u kojima se samo insistira na učenju.

Imao sam priliku da upoznam devojku koja je danonoćno plakala jer je morala da uči geometriju. Njena majka je želela da je pošalje na univerzitet, iako je čitavo devojčino biće bilo umetnički orijentisano. Odu-

---

* Vaslav Njižinski (1890—1950), ruski balet-majstor. Pridružio se 1909. »Ruskom baletu« Djagiljeva u Parizu i stekao svetsku slavu. Umro u jednom švajcarskom sanatorijumu od teške duševne bolesti. (prim. prev.)

ševilo me je kada sam saznao da je po sedmi put pala na prijemnom ispitu za koledž. Možda će je mama sada pustiti da se bavi glumom, za čim je oduvek čeznula.

Pre izvesnog vremena sreo sam se u Kopenhagenu sa devojkom koja je provela tri godine u Samerhilu i izvrsno govorila engleski. »Verovatno si u razredu među najboljima iz engleskog«, rekoh.

»Ne, nisam«, uzvrati ona skrušeno. »Među najgorima sam, jer ne znam englesku gramatiku.« Čini mi se da bolji komentar o tome šta odrasli smatraju obrazovanjem nije potreban.

Ravnodušni školci, koji se pod pritiskom discipline provuku kroz koledž ili univerzitet i postanu nemaštoviti nastavnici, osrednji lekari ili nesposobni pravnici, zacelo bi bili dobri mehaničari, odlični zidari ili prvorazredni policajci.

Uočili smo da dečak koji ne može ili neće da nauči da čita do, recimo, petnaeste godine, uvek pokazuje izrazit smisao za mehaniku i kasnije postaje dobar tehničar ili električar. Ne bih se usudio da uopštavam slučajeve devojčica koje nikad ne pohađaju časove, posebno matematike i fizike. Pa ipak, takve devojčice obično provode prilično vremena u vezu i ponekad, kasnije u životu, postaju krojačice ili modni kreatori. Nastavni program, po kome buduća krojačica uči kvadratne jednačine ili Bojlov zakon, zaista je apsurdan.

Koldvel Kuk je napisao knjigu »Pomoću igre«, u kojoj je izneo svoj način predavanja engleskog jezika. Bila je to fascinantna knjiga, puna pozitivnih stvari, ali mislim da je ipak samo na nov način podržavala teoriju da je učenje od presudnog značaja. Kuk je bio stanovišta da je učenje do te mere važno da gorčinu pilule valja ublažiti igrom. Takvo shvatanje, po kojem dete traći vreme ako ne uči, pravo je prokletstvo koje zaslepljuje hiljade nastavnika i većinu školskih inspek-

tora. Pre pedeset godina parola je bila: »Učiti kroz praksu!« Danas je parola: »Učiti kroz igru!« Igra se u ovom slučaju koristi kao sredstvo za postizanje nekog cilja, ali ja zaista ne znam da li taj cilj služi nečem dobrom.

Ako nastavnik vidi da su se deca zaigrala u blatu, a on tom trenutku zabave doprinosi na taj način što raspreda o eroziji rečne obale, kakav cilj on može da ima u glavi? Koje dete zanima erozija rečne obale? Mnogi pedagozi smatraju da nije važno šta dete uči, važno je da nešto *nauči*. No, u školama, ovakvim kakve su, to jest fabrike za masovnu proizvodnju, šta drugo može nastavnik do da nešto predaje i dođe do zaključka da je učenje samo po sebi najbitnije?

Kada nekoj grupi nastavnika držim predavanje, obično počnem tako što dam na znanje da neću govoriti o školskim predmetima, disciplini i časovima. Moji slušaoci jedan sat prate predavanje u mukloj tišini; zatim, posle iskrenog aplauza, predsedavajući saopštava da sam spreman da odgovaram na pitanja — i bar tri četvrtine pitanja odnose se na školske predmete i nastavu...

Ne govorim ovo s nekog superiornog stanovišta. Govorim pun tuge, da bih ukazao na to koliko zidovi učionica i zgrade slične zatvorskim iskrivljuju vidokrug nastavnika i onemogućavaju mu da sagleda suštinu obrazovanja. Rad nastavnika usredsređen je na deo detinjeg tela iznad potiljka, dok emocionalni, vitalni deo deteta ostaje za njega nepoznata zemlja. Voleo bih da među našim mlađim nastavnicima vidim više buntovnika. Visoko obrazovanje i univerzitetske titule ni za dlaku ne doprinose suprotstavljanju društvenom zlu. Obrazovani neurotičar nije ništa bolji od neobrazovanog neurotičara.

U svim zemljama — kapitalističkim, socijalističkim ili komunističkim — stvorene su škole u kojima se obrazuju mladi. Međutim, sve te prekrasne laboratorije i radionice uopšte ne pomažu Džonu, Piteru ili Ivanu da prevaziđu emocionalno opterećenje i društveno zlo stvoreno pod uticajem pritiska koji na njih vrše roditelji i nastavnici i pod uticajem prinudnih svojstava naše civilizacije.

ŠTA BIVA SA SVRŠENIM UČENICIMA SAMERHILA

Bojazan roditelja za budućnost nagoveštava lošu prognozu u pogledu detinjeg zdravlja. Ta bojazan, ma kako to čudno izgledalo, izbija na videlo kroz želju roditelja da njegova deca nauče više nego što je on sam naučio. Ova vrsta roditelja ne može da se zadovolji time da ostavi Vilija da na miru nauči da čita kada to bude sam hteo, već se pribojava da će Vili postati niko i ništa ako ga neko ne pogura. Takvi roditelji ne mogu da sačekaju da dete uspostavi sopstveni ritam, pa se pitaju: »Ako moj sin nije u stanju da u dvanaestoj godini čita, kakvi su mu izgledi da uspe u životu? Ako sa osamnaest godina ne uspeva da položi prijemni ispit na fakultetu, šta mu drugo preostaje osim nekvalifikovanog rada?« Međutim, ja sam naučio da čekam i da posmatram kako dete čini mali ili nikakav napredak. Nikad ne sumnjam da će ono, osim ako nije maltretirano, na kraju uspeti u životu.

Naravno, malograđanin na to može da kaže: »Hm, vi dakle smatrate da voziti kamion predstavlja uspeh u životu!« Moj sopstveni kriterijum uspeha jeste *sposobnost da se radosno radi i pozitivno živi.* Po toj definiciji, većina učenika Samerhila postiže uspeh u životu.

Tom je došao u Samerhil kada je imao pet godina. Otišao je sa sedamnaest, a da za sve to vreme nije prisustvovao ni jednom jedinom času. Provodio je mnogo vremena praveći razne predmete u radionici. Njegovi otac i majka drhtali su od strepnje pred njegovom budućnošću. Nikada nije ispoljio ni najmanju želju da nauči da čita. Međutim, jedne večeri, kada je imao devet godina, zatekoh ga u krevetu kako čita »Davida Koperfilda«.

»Zdravo«, rekoh. »Ko te je naučio da čitaš?«

»Sâm sam naučio«, uzvrati on.

Nekoliko godina kasnije došao je da me pita: »Kako se sabira jedna polovina i dve petine?« Objasnih mu i upitah ga da li ima još nešto što bi želeo da nauči. »Ne, hvala«, reče on.

Kasnije je dobio posao kao pomoćnik snimatelja u jednom filmskom studiju. Dok je još učio posao, slučajno sam na nekoj večeri sreo njegovog šefa i upitao ga kako se Tom snalazi.

»To je najbolji momak koga smo ikad imali!«, reče poslodavac. »On ne hoda već leti, a tokom vikenda je prava napast — subotom i nedeljom ga ne možete isterati iz studija.«

Imali smo i Džeka, dečaka koji nikako nije mogao da nauči da čita. Niko nije bio u stanju da ga nauči. Čak i kada bi sam zatražio da prisustvuje časovima čitanja, neki skriveni razlozi sprečavali su ga da razlikuje *b* i *p*, ili *l* i *k*. Otišao je iz škole u sedamnaestoj godini, a da nije umeo da čita.

Džek je danas stručnjak za izradu alatki. Voli da priča o obradi metala. Sada ume da čita i, koliko mi je poznato, uglavnom čita članke o mehanici i, ponekad, radove iz psihologije. Sumnjam da je ikad u životu pročitao roman, pa ipak, on se izražava na gramatički savršeno pravilnom engleskom jeziku i njegova opšta

kultura je na zavidnom nivou. Jedan američki posetilac, koji ništa nije znao o njemu, rekao je: »Kako je Džek pametan momak!«

Dijana je bila mila devojčica koja je bez mnogo žara pohađala časove. Njena pamet prosto nije bila akademska. Često sam se pitao šta će biti sa njom. Kada je sa 16 godina otišla, svaki školski inspektor bi je proglasio za neznalicu. Dijana danas demonstrira kulinarske novitete u Londonu. Veoma je stručna na poslu i, što je važnije, *voli* posao koji radi.

Vinifred, nova učenica, stara 13 godina, ispričala mi je da mrzi sve školske predmete, a kada sam joj rekao da može da postupa kako želi, uskliknula je od radosti. »Ako ne želiš, uopšte ne moraš da dolaziš u školu«, rekoh. Bacila se u provod i bilo joj je divno — — nekoliko nedelja. Zatim sam primetio da se dosađuje.

»Nauči me nečemu«, reče jednog dana. »Umirem od dosade.«

»Pa dobro«, rekoh vedro, »a šta bi ti želela da naučiš?«

»Ne znam«, reče.

»E pa, ne znam ni ja«, uzvratih i odoh.

Prolazili su meseci. Vinifred ponovo dođe k meni. »Polagaću prijemni na koledžu«, reče. »Želim da mi daješ časove.«

Svakog jutra radila je sa mnom i sa drugim nastavnicima i radila je predano. Priznala je da je sami predmeti ne zanimaju, ali da je *zanima cilj*. Vinifred je pronašla sebe jer joj je bilo omogućeno da bude ono što jeste.

Zanimljivo je da slobodna deca vole matematiku. Ona uživaju u geografiji i istoriji. Među predmetima koji im se predlože, slobodna deca biraju samo one koji ih zanimaju. Najviše vremena provode radeći druge stvari koje ih zanimaju — obrađujući drvo i metal, sli-

kajući, čitajući beletristiku, glumeći, igrajući se zamišljenih situacija, slušajući džez...

Osmogodišnji Tom je stalno otvarao vrata moje sobe i zapitkivao: »Molim te, šta ću ja sada da radim?« Niko mu nije govorio šta da radi. Šest meseci kasnije, ako ste želeli da pronađete Toma, morali ste da odete do njegove sobe. Tamo ste, u moru tabaka hartije, uvek mogli da ga nađete. Provodio je sate i sate praveći geografske karte. Jednoga dana Samerhil je posetio neki profesor Bečkog univerziteta. Sreo je Toma i postavio mu više pitanja. Kasnije, kada je došao k meni, rekao mi je: »Želeo sam da propitam tog dečaka geografiju, a on mi je pričao o mestima za koja nikad nisam čuo.«

Dužan sam, međutim, da pomenem i naše neuspehe. Barbel, petnaestogodišnja Švеđanka, provela je sa nama oko godinu dana. Za sve to vreme nije pronašla posao koji bi je zainteresovao. Stigla je u Samerhil suviše kasno. Tokom deset godina njenog života nastavnici su odlučivali umesto nje. Kada je došla u Samerhil, već je bila izgubila svaku pokretačku snagu u sebi. Dosađivala se. Bila je srećom bogata, pa je pred njom bio život velike dame.

Imao sam i dve sestre, Jugoslovenke, stare 11 i 14 godina. Naša škola nije uspela da ih zainteresuje. Većinu vremena provodile su praveći na hrvatskom jeziku grube opaske na moj račun. Jedan prijatelj mi je to prevodio... Uspeh bi u ovom slučaju bio pravo čudo, budući da su jedini načini komuniciranja između nas bile umetnost i muzika. Odahnuo sam kada je njihova majka došla da ih odvede.

Tokom godina imali smo priliku da se uverimo da mladići skloni tehnici ne hitaju sa polaganjem prijemnih ispita na visokim školama. Oni idu pravo u centre za praktičnu obuku. Osim toga, skloni su tome da prokrstare svetom pre nego što se usredsrede na univer-

zitetske studije. Tako je jedan mladić obišao svet kao brodski stjuard. Dvojica su se dala na proizvodnju kafe u Keniji. Jedan je otišao u Australiju, a drugi čak u daleku Britansku Gvineju.

Ima, međutim, bivših učenika Samerhila koji nisu ispoljili takvu preduzimljivost. Iz razumljivih razloga, o njima ne mogu da govorim. Naš uspeh je vezan za decu u čijim je domovima vladala povoljna atmosfera. Njihovi roditelji su imali veliko poverenje u školu, tako da dečake nije razdirala sumnja ko je u pravu, kuća ili škola.

Da li su se u Samerhilu izrodili neki geniji? Ne, za sada nisu. Možda nekoliko kreativnih ljudi koji još nisu slavni; nekoliko pametnih umetnika; nekoliko talentovanih muzičara; nijedan poznati književnik, koliko znam; jedan odličan dizajner nameštaja; nekoliko glumaca i glumica; nekoliko naučnika i matematičara koji će se, možda, tek istaći svojim originalnim radovima. Čini mi se da je u odnosu na brojnost učenika — kapacitet škole je oko 45 đaka — znatan broj njih pošao putem kreativne i originalne delatnosti.

Često sam isticao da jedna generacija slobodne dece ne dokazuje bogzna šta. Čak se i u Samerhilu događa da neku decu obuzme osećanje krivice zato što ne uče dovoljno lekcija. I ne može biti drukčije u svetu u kome ispiti otvaraju vrata nekih profesija. Uz to, obično se nađe neka tetka Meri koja kaže: »Šta, sa 11 godina ne znaš da čitaš kako valja!« Dete predoseća da je celokupna spoljna sredina protiv igre i za rad.

Uopšteno govoreći, metod slobode gotovo uvek uspeva kod dece ispod 12 godina, dok je deci iznad 12 godina potrebno mnogo vremena da se povrate od obrazovanja kojim su kljukana.

INDIVIDUALNI ČASOVI U SAMERHILU

U prošlosti, moje glavno zanimanje nije bila nastava, već davanje »individualnih časova«. Većini dece bila je potrebna psihološka nega, no uvek je bilo mališana tek pristiglih iz drugih škola, pa su individualni časovi (u daljem tekstu i.č.) imali za cilj da ubrzaju njihovo prilagođavanje slobodi. Ako je dete sve zgrčeno iznutra, ono ne može da se prilagodi životu u slobodi.

I.č. su u stvari bili neformalni razgovori kraj upaljenog kamina. Ja bih uzeo lulu, a i dete je smelo da puši ako mu se pušilo. Cigareta je često bila prvi korak u probijanju leda.

Pozvao sam jednom četrnaestogodišnjeg dečaka da popriča sa mnom. Bio je upravo stigao iz tipične privatne škole. Primetih da su mu prsti žuti od nikotina, pa izvadih paklo cigareta i ponudih ga. »Ne, hvala«, promuca on. »Ne pušim, gospodine.«

»Ma uzmi jednu, prokleti lažove!«, rekoh osmehujući se, i on uze cigaretu. Tako sam ubio dve muve jednim udarcem. Preda mnom je bio dečak u čijim su očima upravitelji škole bili kruti moralisti i pobornici čvrste discipline koje obavezno treba obmanjivati. Ponudivši ga cigaretom, pokazao sam mu da odobravam njegovo pušenje. Nazivajući ga »prokletim lažovom«, našao sam se sa njim na ravnoj nozi. Istovremeno, zadao sam udarac i njegovom kompleksu autoriteta, jer sam mu pokazao da i upravitelj škole može bez skanjeranja i veselo da psuje. Žao mi je što nisam mogao da fotografišem izraz njegovog lica tokom tog prvog razgovora.

Iz prethodne škole je bio izbačen zbog krađe.

»Čujem da si ti pomalo prevarant«, rekoh. »Na koju foru bi najbolje pokrao železnicu?«

»Nikada nisam pokušao da potkradam železnicu, gospodine.«

»E, to ti ne valja!«, rekoh ja. »Moraš da probaš. Ja znam sijaset potrebnih štosova.« Ispričah mu nekoliko. Zinuo je od čuda. Mora biti da je dospeo u neku ludu kuću! Upravitelj škole ga uči kako da postane bolji lopov! Mnogo godina kasnije priznao mi je da je ovaj razgovor bio najveći šok u njegovom životu.

Kojoj deci su potrebni i.č.? Najbolji odgovor daće nekoliko primera.

Lusi, učiteljica u zabavištu, prijavila mi je da Pegi izgleda utučena i da se ne ponaša društveno. »Na stvar!«, rekoh. »Pozovi je da dođe na i.č.« I tako Pegi dođe u moju dnevnu sobu.

»Neću i.č.«, reče. »To je bez veze.«

»U pravu si«, složih se. »Čisto traćenje vremena. Batalićemo i.č.«

Malo se zamislila. »Pa«, reče tiho, »nemam ništa protiv jednog maleckog i.č.« No, do tada se već bila smestila na mom kolenu. Pitao sam je o mami i tati, a naročito o njenom bratiću. Rekla je da je on strašno bezobrazan mali dupeglavac.

»Mora biti da jeste«, složih se ja. »Da li ti se čini da mama više voli njega nego tebe?«

»Voli nas podjednako«, reče ona spremno, ali dodade: »Bar tako kaže.«

Do grča nezadovoljstva ponekad dolazi zbog svađe sa nekim drugim detetom. Nevolju ipak češće prouzrokuje pismo od kuće, u kome možda stoji da su brat ili sestra dobili nov bicikl ili lutku. Cilj i.č. je da Pegi ode razveseljena.

Sa pridošlicama nije išlo tako lako. Kada bismo dobili jedanaestogodišnje dete kome je napričano da bebe donose lekari, predstojao nam je težak posao da ga oslobodimo laži i straha. Jer, prirodno, takvo dete

ima osećanje krivice u odnosu na masturbaciju, pa se to osećanje krivice mora razbiti da bi dete moglo da bude srećno.

Većini male dece nisu potrebni i.č. Najopravdaniji razlog za održavanje redovnih sastanaka jeste kada dete *samo traži* i.č. I poneko od starije dece traži i.č.; desi se, ali retko, da ih zatraži i malo dete.

Šesnaestogodišnji Čarli osećao se veoma inferiornim u odnosu na vršnjake. Zatražio sam da mi kaže u kojoj prilici se oseća najinferiornijim i on mi reče da se to događa kad se svi zajedno kupaju, jer je njegov penis najmanji. Objasnio sam mu poreklo njegovog uznemirenja. Bio je najmlađe dete u porodici sa šest kćerki koje su sve bile znatno starije od njega. Razlika između njega i najmlađe sestre bila je deset godina. Celo domaćinstvo je bilo žensko. Otac je bio umro i glavnu reč su vodile najstarije sestre. Otuda se Čarli, da bi dosegao moć, poistovetio sa ženstvenošću.

Posle desetak i.č., Čarli je prestao da me posećuje. Upitao sam ga za razlog. »I.č. mi sada nisu potrebni«, reče veselo. »Moja stvarčica je isto tako velika kao Bertova.«

Sa njim je ipak bilo još posla tokom kratke terapije. Čarliju su napunili uši da će, ako masturbira, postati impotentan kad odraste, i taj strah od impotencije fizički je uticao na njega. Njegovo ozdravljenje počivalo je na eliminisanju kompleksa krivice i besmislene laži o impotenciji. Čarli je otišao iz Samerhila godinu ili dve kasnije. Danas je to divan, zdrav, srećan čovek koji će naći svoje mesto u životu.

Silvija je imala strogog oca koji je nikada nije hvalio. Naprotiv, kritikovao ju je i po ceo dan joj zanovetao. Devojčica je čeznula da zadobije njegovu ljubav. Gorko je plakala dok je u svojoj sobi pričala o tome. U njenom slučaju bilo je teško pomoći. Analizom kćer-

ke, otac se ni za dlaku nije mogao promeniti. Za Silviju nije bilo spasa dok ne odraste i ne napusti kuću. Upozorio sam je da joj se može dogoditi da se uda za pogrešnog čoveka samo da bi se oslobodila oca.

»Kakvog pogrešnog čoveka?«, upitala je.

»Čoveka koji liči na tvog oca, koji će se, dakle, sadistički ponašati prema tebi«, rekoh.

Silvija je bila žalostan slučaj. U Samerhilu je bila društvena, prijateljski nastrojena devojka koja se nikome nije zamerala. Pričalo se da je kod kuće, međutim, prava napast. Analiza je, očigledno, bila potrebna ocu a ne kćerki.

Više ne sprovodim stalne terapije. Kada razjasnite pitanje rađanja i masturbacije, kao i to kako je porodična situacija dovela do mržnje i zavisti, s prosečnim detetom više nema šta da se preduzima. Izlečenje neuroze kod deteta pitanje je oslobađanja emocija koje neće biti nimalo uspešnije ako se na dete saspu psihijatrijske teorije i ako mu se kaže da ima kompleks.

Sećam se jednog petnaestogodišnjaka kome sam pokušao da pomognem. Nedeljama je za vreme i.č. ćutke sedeo i odgovarao samo jednosložnim rečima. Odlučio sam da budem drastičan, pa mu na sledećem i.č. rekoh: »Danas ću ti baš reći sve što mislim o tebi. Ti si lenj, glupav, uobražen i zloban zvekan.«

»Je l' da?!«, reče on crveneći od besa. »A šta misliš, ko si mi pa ti?« Od tog časa je govorio s lakoćom i preciznošću.

Bio je tu, zatim, Džordž, jedanaestogodišnji dečak. Njegov otac je držao malu trgovinu u nekom selu u blizini Glazgova. Dečaka mi je uputio njegov lekar. Džordž je osećao patološki strah. Hvatala bi ga panika čim bi se udaljio od kuće, pa čak i kada bi otišao u seosku školu. Urlao je od straha svaki put kada bi morao da ide od kuće. Uz mnogo napora, otac je uspeo

da ga dovede do Samerhila. Plakao je i pripajao se uz oca, tako da ovaj nije mogao da se vrati kući. Predložio sam mu da ostane nekoliko dana uz sina.

Već sam bio dobio istoriju slučaja od lekara čija su zapažanja, po mojoj oceni, bila tačna i izuzetno korisna. Problem nalaženja načina da se otac vrati kući postao je hitan. Pokušao sam da razgovaram sa Džordžom, ali on je samo grčevito jecao i mucao da hoće kući. »Ovo je pravi zatvor«, ridao je. Nastavio sam da govorim kao da uopšte ne primećujem njegove suze.

»Kada ti je bilo četiri godine«, rekoh, »tvog bratića su odveli u bolnicu i vratili ga u mrtvačkom sanduku (*jecanje je postalo jače*). Bojiš se da izađeš iz kuće jer misliš da će ti se desiti ista stvar — to jest da će te vratiti u sanduku (*još jače jecanje*). Ali, problem nije u tome, Džordže, dečače moj: *ti si ubio svoga brata!*«

Žestoko se usprotivio i zapretio da će me udariti.

»Nisi ga *stvarno* ubio, Džordže, ali si mislio da ga majka više voli nego tebe; s vremena na vreme poželeo bi da on umre. Kada je *stvarno umro*, osetio si se strašno krivim jer si mislio da su ga *tvoje želje* usmrtile i da će bog, ako samo izađeš iz kuće, za kaznu ubiti tebe.«

Prestao je da rida. Sutradan, mada je napravio scenu na stanici, pustio je oca da otputuje.

Džordž neko vreme nije mogao da se oslobodi nostalgije za kućom. Ishod svega bio je taj da je posle 18 meseci tražio da sam otputuje kući na raspust; prešao je, od stanice do stanice, ceo London. Isto se ponovilo i pri povratku u Samerhil.

Sve više dolazim do zaključka da terapija nije potrebna ako se deci omogući da slobodno ižive svoje komplekse.

Ranije sam davao i.č. kradljivcima i zaista doživeo pozitivne rezultate; iako neki od njih nisu želeli da dolaze na i.č., ipak su, posle tri godine života u slobodi, i takvi dečaci bivali izlečeni.

U Samerhilu je ljubav ta koja leči, a to su i odobravanje i sloboda da čovek bude ono što je. Od 45 dece, samo nekoliko dobija i.č. Sve veću nadu polažem u terapeutski efekat kreativnog rada. Ja sam za to da deca imaju više ručnog rada, glume i plesa.

Dozvolite da podvučem da sam i.č. davao isključivo u svrhu emocionalnog oslobađanja. Ako bi dete bilo nesrećno, davao bih mu i.č., ali ako nije moglo da nauči da čita ili je mrzelo matematiku, nisam pokušavao da mu pomognem analitičkim metodom. Dešavalo se da tokom i.č. postane jasno da su teškoće sa čitanjem potekle iz stalnog maminog zanovetanja da dete treba da bude »dobar, pametan dečko, kao što je tvoj brat«, ili da odvratnost prema aritmetici vuče koren iz antipatije prema prethodnom nastavniku.

Naravno, za ovu decu ja simbolizujem oca, dok moja žena simbolizuje majku. U društvenom smislu, moja žena izvlači deblji kraj jer se na nju sručuje sva podsvesna mržnja koju devojčice osećaju prema majci, dok ja dobijam njihovu ljubav. Dečaci prenose ljubav prema majci na moju ženu, a mržnju prema ocu na mene. Dečaci ne izražavaju mržnju tako neposredno kao devojčice. To je zato što se oni daleko više bave stvarima nego ljudima. Dečak koji je besan šutne loptu, dok devojčica otrovnim rečima sikće na simbol majke.

No, ruku na srce, devojčice su razdražljive i teške samo u jednom specifičnom periodu — periodu preadolescencije i prve godine adolescencije — a sve one ne prolaze kroz tu fazu. Mnogo zavisi od prethodne

škole u kojoj su boravile, a još više od stava majke prema autoritetu.

Tokom i.č., ukazivao sam na veze između reakcije prema kući i one prema školi. Svaku kritiku na moj račun tumačio sam kao kritiku namenjenu ocu. Dokazivao sam da je svaka optužba na račun moje žene bila optužba upućena majci. Nastojao sam da u analizi sačuvam objektivnost, jer bi zaći u subjektivne vode bilo nepošteno prema deci.

Naravno, bilo je situacija, kao recimo za Džejn, u kojima se subjektivni prilaz nametao kao nužan. Džejn, stara 13 godina, kružila je školom i saopštavala deci da ih Nil zove na razgovor. Imao sam masu posetilaca: »Džejn kaže da si me zvao«... Kasnije sam objasnio Džejn da je to što je druge slala k meni u suštini značilo da je sama želela da dođe.

Kakva je bila tehnika i.č.? Nisam sprovodio nikakav utvrđen metod. Dešavalo se da otpočnem pitanjem: »Kad se pogledaš u ogledalo, da li ti se tvoje lice dopada?« Odgovor je uvek bio — ne.

»Šta najviše mrziš na svom licu?« Odgovor je po pravilu bio — nos.

Odrasli daju isti odgovor. Lice predstavlja osobu, bar u očima posmatrača. Razmišljajući o ljudima, mi pomišljamo na njihova lica; razgovarajući sa njima, mi ih gledamo u lice. Lice tako postaje spoljni izraz unutarnjeg bića. Kada dete izjavi da ne voli svoje lice, to znači da ne voli sopstvenu ličnost. Sledeći korak koji sam preduzimao bio je da ostavim lice po strani i krenem ka unutarnjem biću.

»A šta kod sebe najviše mrziš?«, upitao bih. Odgovor se obično odnosio na neku fizičku karakteristiku. »Imam velika stopala«; »Debeo sam«; »Mali sam«; »Svoju kožu!«...

Nikada nisam izražavao svoje mišljenje. Nikada se nisam slagao da je dete debelo ili mršavo. Nisam ni ubrzavao stvari. Ako je detetu bilo zanimljivo telo, razgovarali bismo o njemu sve dok ne bi više ništa ostalo da se kaže. Posle toga smo prelazili na ličnost.

Često sam obavljao neku vrstu ispita. »Napisaću nekoliko stvari da bih te u njima ispitao«, rekao bih. »Ti ćeš sam sebi davati ocene koje misliš da zaslužuješ. Na primer, pitaću te koliko bi poena, od sto mogućih, dao sebi, recimo, za igre, hrabrost itd.« I tako bi ispit počeo. Evo jednog koji sam zadao dečaku od 14 godina.

Lep izgled: »O, ništa naročito — oko 45.«

Pamet: »Hm, 60.«

Hrabrost: »25.«

Odanost: »Nikad ne izdajem drugare — 80.«

Muzikalnost: »Nula.«

Ručni rad: (mrmljanje, odgovor nerazgovetan).

Mržnja: »To je mnogo teško. Ne, ne umem da odgovorim.«

Igre: »66.«

Društvenost: »90.«

Idiotluk: »A, to! Preko 190 od sto!«

Naravno, detinji odgovori pružali su priliku za razvijanje diskusije. Smatrao sam da je najbolje početi sa egom, jer to pobuđuje interesovanje. Kasnije, kada smo prelazili na porodicu, dete bi govorilo opušteno i sa interesovanjem.

Sa malom decom tehnika je bila spontanija. Sledio sam inicijativu samog deteta. Evo tipičnog primera, prvog i.č. sa šestogodišnjom devojčicom Margaret. Došla je u moju sobu i izjavila: »Hoću jedan i.č.«

»Samo izvoli«, rekoh. Smestila se u fotelju i upitala me:

»Šta je to i.č.?«

»To nije ništa za jelo«, uzvratih, »ali čini mi se da se u mom džepu krije jedna karamela. A, evo je!« Dadoh joj bombonu, pa zapitah: »Zašto hoćeš da imaš i.č.?«

»Ako je Evelin mogla da ima i.č., onda mogu i ja!«

»Naravno. Ti počinješ. O čemu želiš da pričamo?«

»Dobila sam jednu lutkicu. (*Pauza*). Odakle ti ovo na kaminu? (*Očito joj nije stalo da sačeka odgovor*). Ko je stanovao ovde pre tebe?«

Njena pitanja otkrivala su želju za saznanjem neke vitalne istine, tako da s pravom posumnjah da se stvar vrti oko tajne rađanja.

»Odakle dolaze bebe?«, upitah iznebuha.

Margaret ustade i pođe prema vratima.

»I.č. su mi odvratni«, reče i ode. Ali, za nekoliko dana ponovo je zatražila i.č. — i tako krenusmo sa mrtve tačke.

Mali Tom, star 6 godina, takođe nije imao ništa protiv i.č. pod uslovom da ne pominjem »gadne« stvari. On je bio jedna od žrtava zabrane masturbacije.

Mnoga deca nikada nisu imala i.č. Nisu ih želela. To su bila deca odgajena pravilno, bez roditeljskih laži i pridika.

Teorija ne pomaže odmah. Izvesno vreme, obično godinu dana, osoba koja se leči ne oseća poboljšanje. Otuda nikada nisam bio pesimist u pogledu starijih učenika koji su odlazili iz škole u, kako bi se reklo, polovičnom psihičkom stanju.

Toma su doveli kod nas jer je bio propao u školi. Cele godine sam mu intenzivno davao i.č. bez vidnijeg rezultata. Kada je otišao iz Samerhila, izgledao je kao neko ko je osuđen na neuspeh u životu. Međutim, godinu dana kasnije, njegovi roditelji su mi pisali da je iznenada odlučio da postane lekar i da marljivo radi na univerzitetu.

Bilov slučaj izgledao je još beznadežniji. I.č. su sa njim trajali pune tri godine. Otišao je iz škole kao osamnaestogodišnjak bez cilja pred sobom. Lutao je oko godinu dana od posla do posla, da bi najzad odlučio da postane farmer. Vesti koje o njemu dobijam govore mi da je uspeo i da voli svoj posao.

Individualni časovi su u suštini reedukacija. Njihov cilj je da odstrane sve komplekse koji su proizašli iz moralizatorstva i straha. Slobodna škola kakva je Samerhil može da radi i bez i.č. I.č. samo ubrzavaju proces reedukacije, na taj način što na samom početku obave veliko prolećno spremanje pre leta slobode.

SAMOUPRAVA

Samerhil je samoupravna škola demokratskog tipa. O svemu što se tiče socijalnog ili grupnog života, uključujući i kažnjavanje socijalnih prekršaja, odlučuje se glasanjem na opštem školskom sastanku subotom uveče.

Svaki član nastavnog osoblja i svako dete, bez obzira na uzrast, ima pravo na jedan glas. Moj glas ima istu težinu kao glas sedmogodišnjeg deteta.

Neko će se možda na ovo nasmejati i reći: »Da, ali tvoj glas u stvari vredi više, zar ne?« Pa, da vidimo. Ustao sam na jednom sastanku i predložio da se deci ispod 16 godina ne dozvoli pušenje. Ovako sam obrazložio svoj stav: duvan je otrovna droga i ne predstavlja istinsku potrebu dece već, mahom, pokušaj da se izgleda stariji. Sa svih strana su pljuštala suprotna mišljenja. Prešli smo na glasanje. Bio sam poražen ubedljivom većinom.

Ono što je usledilo vredno je pomena. Posle mog poraza, jedan dečak je predložio da se onima ispod

12 godina ne dozvoli pušenje. Predlog je bio izglasan. Međutim, na sledećem sedmičnom sastanku javio se jedan dvanaestogodišnjak sa predlogom da se ukine novo pravilo o pušenju, rekavši: »Mi dreždimo po nužnicima i tajno pušimo kao deca u nekoj striktnoj školi, a ja smatram da je to protivno čitavoj koncepciji Samerhila.« Govor je bio toplo pozdravljen i skup je ukinuo pravilo. Nadam se da sam nedvosmisleno pokazao da moj glas nije uvek uticajniji od glasa nekog deteta.

Jednom sam vrlo oštro govorio o kršenju pravila o noćnom redu. Posledica tog kršenja behu buka i pospane glave što se čitavog jutra teturaju unaokolo. Predložio sam da se krivcima za svaki prekršaj oduzme ceo džeparac. Jedan četrnaestogodišnjak je, pak, predložio da se svakom ko se zatekne izvan postelje u vreme spavanja naplati po jedan peni. Ja sam dobio nekoliko glasova, on veliku većinu.

U samoupravi Samerhila nema birokratskog aparata. Svaki sastanak vodi drugi predsedavajući koga imenuje prethodni, a sekretarski posao obavlja se na dobrovoljnoj osnovi. Noćni dežurni retko ostaju na dužnosti više od nekoliko nedelja.

Naša demokratija rađa zakone — i to dobre zakone. Recimo, zabranjeno je kupanje u moru bez nadzora spasilaca koji su obavezno članovi nastavnog osoblja. Penjanje na krovove je zabranjeno. Vreme odlaska na spavanje mora se poštovati, jer u protivnom automatski sledi globa. Da li će se nastava održavati u četvrtak i petak uoči nekog praznika zavisi od broja podignutih ruku na opštem školskom sastanku.

Uspeh sastanka umnogome zavisi od toga da li je predsedavajući popustljiv ili čvrst, budući da nije lako izaći na kraj sa 45 živahne dece. Predsedavajući ima pravo da oglobi bučne građane. Ako je predsedavajući mlak, kazni ima znatno više.

Razume se, nastavno osoblje učestvuje u diskusiji. To činim i ja, mada ima dosta situacija u kojima moram da ostanem po strani. Na primer, video sam kako se jedan dečak oslobodio optužbe uz pomoć čvrstog alibija, iako mi je prethodno ispričao da je zaista napravio prekršaj. U slučaju kao što je ovaj, uvek moram da budem na strani pojedinca.

Ja, naravno, učestvujem koliko i svi drugi: izjašnjavam se o svim pitanjima, iznosim sopstvene predloge. Evo jednog tipičnog primera. Na jednom sastanku sam predložio da se razmotri pitanje igranja fudbala u predvorju. Objasnih da se predvorje nalazi ispod moje radne sobe i da mi galama od fudbala smeta pri radu. Predložio sam da se fudbal unutar zgrade zabrani. Podržalo me je nekoliko devojčica, nekoliko starijih učenica i većina nastavnika. Predlog ipak nije prošao, što je značilo da se treba pomiriti sa tutnjavom nogu pod mojom radnom sobom. Konačno, posle mnogo javnih rasprava na više sastanaka, izdejstvovao sam, većinom glasova, da se usvoji predlog o zabrani fudbala u predvorju. Manjina se obično tako bori za svoja prava u našoj školskoj demokratiji — ne odustaje od njih. To se isto toliko odnosi na malu decu koliko i na odrasle.

S druge strane, ima aspekata školskog života koji ne potpadaju pod samoupravu. Moja žena odlučuje o rasporedu po spavaćim sobama, određuje jelovnik i šalje i plaća račune. Ja biram nastavnike i odlučujem o njihovom odlasku iz škole, ukoliko smatram da ne odgovaraju.

Funkcija samouprave u Samerhilu nije samo donošenje pravila, već i razmatranje društvenih smernica naše zajednice. Na početku svakog tromesečja izglasavaju se pravila o noćnom redu. Na spavanje se odlazi u zavisnosti od godina. Zatim se razmatraju pitanja ponašanja u širem smislu. Treba izabrati komisiju za

sportove, komisiju za igranke na kraju tromesečja, komisiju za pozorište, zatim noćne dežurne i dežurne u gradu koji prijavljuju svaki vid nedoličnog ponašanja izvan školskog atara.

Najuzbudljivija tema diskusije uvek je hrana. Više puta sam uspeo da uzdrmam duhove na nekom dosadnom sastanku time što sam predlagao da se ukine »repete«. Vrlo žučno se raspravlja o najmanjem nagoveštaju protekcionaštva u oblasti ishrane, ali kad osoblje kuhinje pokrene pitanje rasipanja hrane, skup ne pokazuje previše interesovanja. Stav dece prema hrani uglavnom je ličan i samoživ.

Na opštem školskom sastanku izbegava se svaki oblik akademske diskusije. Deca su izrazito praktična bića i teoretisanje im je dosadno. Istupio sam jednom sa predlogom da se psovanje zabrani pravilima i izneo razlog za to. Naime, dogodilo se da je, dok sam pokazivao školu jednoj ženi i njenom sinu — budućem učeniku Samerhila, do nas doprla paprena psovka sa gornjeg sprata. Žena je brzo pokupila sina i otišla ne časeći časa. »Zašto bi«, postavih pitanje na sastanku, »moj prihod trpeo jer je neki zvekan opsovao u prisustvu roditelja budućeg učenika? Stvar uopšte nije moralne, već čisto finansijske prirode. Vi ste psovali — — ja sam izgubio učenika.«

Odgovor na moje pitanje dao je jedan četrnaestogodišnji momčić: »Nil priča gluposti«, reče on. »Jasno je kao dan da ta žena, ako je bila šokirana, ne veruje u Samerhil. Čak i da je upisala sina, prvom prilikom kad bi se vratio kući i rekao 'prokletstvo' ili 'dođavola' — ona bi ga ispisala!« Skup se složio sa njim i moj predlog je pao u vodu.

Na opštem školskom sastanku često se raspravlja o siledžijstvu. Naša zajednica je vrlo oštra prema nasilnicima. Napominjem da je na oglasnoj tabli istaknuto

pravilo školske uprave o siledžijstvu: »Svaki vid siledžijstva biće strogo kažnjen.« U Samerhilu siledžijstvo nije toliko rašireno kao u striktnim školama, a razloge za to nije teško dokučiti. Pritešnjeno disciplinom koju nameću odrasli, dete postaje puno mržnje. Kako ne može nekažnjeno da izrazi mržnju prema odraslima, dete je iskaljuje na manjima ili slabijima od sebe. To se retko događa u Samerhilu. Optužbe za siledžijstvo se, kada budu razmotrene, najčešće svode na to kako je Dženi rekla Pegi da je potpuno luda...

Katkad se na opšti školski sastanak iznese neki slučaj krađe. Za krađu se nikad ne izriče kazna, ali se uvek određuje odšteta. Često će deca doći k meni i reći: »Džon je ukrao malo novca od Dejvida. Da li je to slučaj za psihologiju, ili da ga mi pokrenemo?«

Ako smatram da je slučaj za psihologiju, ako zahteva pojedinačnu pažnju, kažem im da mi ga prepuste. Ako je, pak, Džon srećan, normalan dečak koji je ukrao nešto nevažno, dopuštam da se protiv njega podigne optužba. Najgore što može da mu se dogodi jeste da mu se oduzme džeparac dok ne isplati dug.

Kako se odvijaju opšti školski sastanci? Na početku svakog tromesečja bira se predsedavajući koji vodi samo jedan sastanak. Na kraju sastanka on određuje svog naslednika. Procedura je ista tokom celog tromesečja. Ko god ima žalbu, optužbu, sugestiju, ili predlog novog pravila — iznosi to javno.

Evo tipičnog primera. Džim je uzeo pedala sa Džekovog bicikla jer je njegov bicikl bio u kvaru i jer je želeo da ode na vikend sa drugim dečacima. Posle podrobnog razmatranja činjenica, na skupu je doneta odluka da Džim mora da vrati pedala i da mu se zabrani odlazak na put. Predsedavajući je zatim postavio pitanje: »Ima li primedaba?«

Džim je ustao i viknuo da ima »nekih« primedaba, osim što je umesto reči »neki« upotrebio jedan papren pridev. »To nije fer«, galamio je. »Pojma nisam imao da Džek još uvek koristi tu olupinu od bicikla! Danima se vukla po grmlju... Nemam ništa protiv da mu vratim pedala, ali mislim da kazna nije pravedna. Smatram da ne bi trebalo da mi se zabrani da otputujem!«

Usledila je žučna diskusija. Tokom rasprave se obelodanilo da Džimu, koji inače svake nedelje dobija džeparac od kuće, već šest nedelja nije ništa stiglo, te da je bez prebijene pare. Skup je izglasao da se kazna poništi i tako je učinjeno. Ali, kako pomoći Džimu? Na kraju je odlučeno da se osnuje fond solidarnosti za opravku Džimovog bicikla. Njegovi drugari su dali prilog za kupovinu novih pedala i Džim je sav srećan odjezdio na put.

Prekršilac najčešće prihvata presudu koja se donese na opštem školskom sastanku. Međutim, ako je presuda neprihvatljiva, tuženik može da se žali i u tom slučaju predsedavajući će se vratiti na isti problem na samom kraju sastanka. Ako dođe do ovakve žalbe, predmet se pažljivije razmatra, pa se u većini slučajeva prvobitna presuda ublažava s obzirom na primedbe optuženog. Deca veruju da, ukoliko sâm optuženi oseća da je nepravedno osuđen, postoji prilično velika verovatnoća da je zaista tako.

Niko od optuženih u Samerhilu nikada ne pokazuje znakove neposlušnosti ili mržnje prema autoritetu zajednice. Uvek sam iznenađen poslušnošću sa kojom naši učenici prihvataju kazne.

Zadivljuje ta odanost učenika Samerhila sopstvenoj demokratiji. U njoj nema straha ni prebacivanja. Čest je slučaj da se tek osuđeni učenik bira za predsedavajućeg narednog sastanka.

Nikad ne prestajem da se divim dečijem osećanju za pravdu. Njihova administrativna umešnost takođe je velika. Samouprava doista ima ogromnu edukativnu vrednost.

Neke vrste prekršaja potpadaju pod pravilo o globi na licu mesta. Ako bez odobrenja vozite tuđ bicikl, odmah plaćate 6 penija. Psovanje u varoši (iako na teritoriji same škole možete da psujete do mile volje), nepristojno ponašanje u bioskopu, pentranje po krovovima, gađanje hranom u trpezariji i slična kršenja pravila povlače za sobom globu na licu mesta. Kazne su gotovo uvek u vidu globe, kao što je oduzimanje jednonedeljnog džeparca, ili zabrana odlaska u bioskop.

Često se čuje zamerka da su deca koja presuđuju prestroga u kažnjavanju. Nalazim da to nije tačno, naprotiv, ona su vrlo blaga. U Samerhilu ni u jednoj prilici nije izrečena prestroga kazna. Bez izuzetka, kazna je, na izvestan način, iste prirode kao zločin.

Tri male devojčice uznemiravale su noću drugu decu. Kazna: nedelju dana moraju da idu na spavanje sat ranije od ostale dece. Dvojica dečaka optuženi su da su bacali grumenje zemlje na drugu decu. Kazna: moraju kolicima da prevlače zemlju za ravnanje terena za hokej.

Često će predsedavajući saopštiti: »O ovom slučaju ne vredi ni raspravljati — toliko je smešan«, i odlučiće da se ne pokreće postupak.

Na sastanku se nikada ne traži savet odraslih. Mogu da se setim samo jedne takve prilike. Tri devojčice behu opljačkale kuhinjsku ostavu. Skup je doneo odluku da se kazne oduzimanjem džeparca. Iste noći devojčice su ponovo obrstile ostavu i skup ih je kaznio zabranom odlaska u bioskop. Međutim, one su još jednom provalile u ostavu i skup se našao u nedoumici šta da preduzme. Predsedavajući je zatražio savet od

mene. »Nagradite svaku sa dva penija«, predložih. »Šta! Pobogu, čoveče, ako to uradimo cela škola će se dati na vršljanje po ostavi!« »Neće«, rekoh. »Pokušajte.«

I on je pokušao. Dve devojčice su odbile da prime novac, a sve tri su izjavile da više nikada neće ni priviriti u ostavu. I nisu — oko dva meseca.

Uobraženo ponašanje na sastancima je retkost. Svaki nagoveštaj uobraženosti nailazi na negodovanje zajednice. Jedan jedanaestogodišnjak, izrazit egzibicionist, imao je običaj da privlači pažnju na sebe na taj način što je uzimao reč i upuštao se u beskrajne lične opaske koje su bile potpuno izvan toka diskusije. Tačnije, on je to pokušavao, ali bi ga skup odmah ućutkao. Mladi imaju odličan njuh za neiskrenost.

Samerhil je, nadam se, dokazao da samouprava funkcioniše. U suštini, školu u kojoj nije sprovedena samouprava ne bi ni trebalo nazivati progresivnom. U takvoj školi vlada kompromis. Sloboda se ne može ostvariti dok deca ne osete da su potpuno nesputana u upravljanju sopstvenim društvenim životom. Tamo gde postoji gazda, nema prave slobode. To se čak više odnosi na dobroćudnog nego na strogog gazdu. Živahno dete ume da se bori protiv grubog gazde, dok ga mekušni gazda uglavnom čini nemoćno blagim i nesigurnim u odnosu na sopstvena osećanja.

Istinska samouprava u školi može da se sprovede jedino ako postoji grupa starijih učenika koji vole miran život i suprotstavljaju se nezainteresovanosti i otporu mališana u »gangsterskom« uzrastu. Ozbiljniji mladići često bivaju nadglasani, ali ipak su oni ti koji najviše veruju u samoupravu i najviše je žele. S druge strane, deca ispod 12 godina nikada ne bi sama uspostavila samoupravu, jer tome nisu društveno dorasla. Pa ipak, sedmogodišnjak u Samerhilu retko propušta opšti sastanak.

Mala deca se sasvim malo interesuju za upravljanje. Kada bi bilo po njihovom, pitam se da li bi manja deca uopšte oformila bilo kakvu upravu. Njihove vrednosti nisu naše vrednosti, a njihovo ponašanje nije naše ponašanje.

Ako odrasla osoba želi mir i tišinu, kruta disciplina je najlakši način da se to postigne. Svako može da bude vojnički strog. No, da li ima još nekih savršenih metoda da čovek stvori mir oko sebe — ja zaista ne znam. Naša lutanja i pokušaji ovde, u Samerhilu, ni iz daleka nisu uspeli da obezbede mir odraslim osobama. S druge strane, odrasli ne prave mnogo buke. Možda je sreća ipak glavno merilo. Ako se ona usvoji kao kriterijum, Samerhil je u svojoj samoupravi pronašao odličan kompromis.

Pravilo o zabrani opasnog oružja takođe je kompromis. Vazdušni pištolji su zabranjeni i nekolicina dečaka koja bi želela da u školi ima vazdušne pištolje mrzi ovo pravilo, ali mu se uglavnom priklanja. Deca izgleda ne podnose tako teško da budu u manjini kao odrasli.

Postoji u Samerhilu jedan trajan problem koji se nikada neće moći rešiti. Nazovimo ga problemom *pojedinca u odnosu na zajednicu.* I osoblje i učenici su ogorčeni kada banda malih devojčica, predvođenih jednom problematičnom devojkom, jedne uznemirava, druge poliva vodom, krši pravila o noćnom miru i postaje prava napast. Džejn, predvodnica, bila je optužena na opštem školskom sastanku. Pale su vrlo oštre reči osude na račun toga što je zloupotrebila slobodu.

Jedna naša gošća, psiholog, rekla mi je: »To je skroz pogrešno. Devojčici se na licu čita nesreća, nikada nije bila voljena, a tako otvoreno kritikovanje čini da se ona oseća manje voljenom nego ikad. Njoj je potrebna ljubav, ne suprotstavljanje.«

»Draga moja«, odgovorio sam joj, »mi smo *pokušali* da je izmenimo pomoću ljubavi. Nedeljama smo je nagrađivali kada je bila asocijalna. Ispoljili smo prema njoj pažnju i trpeljivost, ali ona nije reagovala. Naprotiv, držala nas je za naivčine, za suviše lake žrtve svoje agresivnosti. Ne možemo jednoj jedinki da podredimo celu zajednicu.«

Nije mi poznat pravi odgovor na ovo pitanje. Znam da će Džejn kada bude imala 15 godina biti društvena devojka, a ne vođa bande. Polažem svoju nadu u javno mnenje, jer nema deteta koje može godinama da opstane neprihvaćeno i kritikovano. A što se tiče osude na opštem školskom sastanku, naprosto nije moguće žrtvovati svu decu zbog jednog jedinog problematičnog deteta.

Samo sam u retkim prilikama bio prinuđen da neko dete odstranim iz škole zato što je zbog njega život u školi postao pakao za ostalu decu. Kažem to sa osećanjem žaljenja i neuspeha, no drugog izlaza nije bilo.

Da li sam tokom svih ovih godina morao da menjam sopstvena gledišta o samoupravi? Sve u svemu — nisam. Ne mogu ni da zamislim Samerhil bez samouprave. Ona je uvek nailazila na odobravanje. Ona je glavna atrakcija za naše goste. Međutim, i to ima svojih loših strana kao, recimo, onda kada mi je četrnaestogodišnja devojčica došapnula na opštem školskom sastanku: »Htela sam da iznesem da neke devojke imaju običaj da bacaju higijeske uloške u klozetske šolje koje se od toga zapuše, ali pogledaj sve te goste...« Savetovao sam joj da ne zarezuje goste i da pređe na stvar, što je ona i učinila.

Neprocenjiva je obrazovna korist praktičnog sprovođenja građanskih prava i dužnosti. Deca Samerhila borila bi se na život i smrt za pravo da sama uprav-

ljaju sobom. Moje je mišljenje da jedan opšti školski sastanak nedeljno više vredi od celonedeljne nastave iz školskih predmeta. Često sam slušao kako deca koja ne znaju ni da čitaju ni da pišu drže mudre govore.

Ne vidim koji bi metod mogao da zameni našu demokratiju u Samerhilu. Možda je ta demokratija pravednija od one političke, jer su deca vrlo širokogruda jedna prema drugoj i nemaju svojinskih interesa za koje bi se zalagala.

Uz to, ova demokratija je potpunija, jer se pravila usvajaju na otvorenim sastancima, pa se ne postavlja problem izbornih delegata koji izmiču neposrednoj kontroli.

Konačno, ono što samoupravu čini tako značajnom jeste širina pogleda na svet koju kroz nju stiču slobodna deca. Pravila koja deca izglasavaju odnose se na suštinu, a ne na formu. Pravila o ponašanju u gradu su kompromis u odnosu na svet u kome ima manje slobode. »Grad« — to jest spoljni svet — traći dragocenu energiju brinući o nevažnim sitnicama. Kao da je u životu važno da li se odevate po modi ili izvaljujete psovku! Udaljavajući se od spoljne ništavnosti života, Samerhil može da ostvari, i ostvaruje, duh zajedništva koji je ispred svog vremena.

MEŠOVITO ŠKOLOVANJE

U većini škola postoji razrađen plan o razdvajanju dečaka i devojčica, pogotovu kada su u pitanju spavaonice. Ljubavni odnosi se ne podstiču. Oni se ne podstiču ni u Samerhilu, ali se i ne guše.

U Samerhilu se devojčice i dečaci ostavljaju na miru. Izgleda da su odnosi među polovima vrlo zdravi. Jedan pol neće dospeti u doba zrelosti sa bilo kakvim

iluzijama i zabludama o drugom polu. Daleko od toga da je Samerhil samo jedna velika porodica u kojoj su svi ti slatki dečaci i devojčice jedni drugima samo braća i sestre. Kad bi bilo tako, smesta bih postao zakleti protivnik mešovitog školovanja.

U uslovima pravog mešovitog školovanja — ne onog u okviru kojeg dečaci i devojke samo sede zajedno u učionici, već onog u kojem i žive i spavaju po odvojenim kućama — gotovo da i nema bolesne radoznalosti. U Samerhilu nema »rašomonaca«.* Anksioznost vezana za seks javlja se u daleko manjoj meri nego u drugim školama.

S vremena na vreme, u našoj školi se pojavi odrasla osoba koja postavlja pitanje: »A zar oni ne spavaju jedni s drugima?« Kada odgovorim da to nije slučaj, sagovornik obično uzvikne: »Je l', a zašto? U njihovim godinama ja bih se provodio kako valja!«

Upravo je to vrsta ljudi koji pretpostavljaju da, ako se devojke i mladići zajedno školuju, to znači da oni obavezno moraju i da se upuste u seksualnu raskalašnost. Razume se, ti ljudi ne kažu da baš ova misao leži u osnovi njihovih primedaba. Umesto toga, oni se upuštaju u mudrovanja o tome da devojke i mladići imaju različite sposobnosti za učenje, što znači da ne bi trebalo zajedno da pohađaju časove.

Škole bi trebalo da budu mešovite jer je i život mešovit. Mešovito školovanje je, međutim, strah i trepet mnogih roditelja i nastavnika, i to zbog opasnosti da devojke zatrudne. Čuo sam, štaviše, da mnogi upravitelji mešovitih škola provode besane noći zbog te mogućnosti.

---

* »Rašomonac« — naš žargonski izraz za voajera, koji odgovara engleskom izrazu »Peeping Tom« (Tom koji gviri). (prim. prev.)

Kondicionirana deca oba pola često nisu sposobna da vole. Taj podatak bi možda mogao da umiri one koji se plaše seksa, ali za mladež uopšte, ne umeti voleti predstavlja ogromnu ljudsku tragediju.

Kada sam nekolicini adolescenata u jednoj čuvenoj privatnoj školi postavio pitanje da li među njima dolazi do ljubavnih odnosa, odgovor je bio »ne«. Pošto nisam krio čuđenje, rekli su mi: »Ponekad se javi prijateljstvo između mladića i devojke, ali to nikad nije ljubavni odnos.« Budući da sam u školskom dvorištu video neke zgodne mladiće i lepe devojke, postalo mi je jasno da škola nameće učenicima anti-ljubavni ideal i da ta strogo moralizatorska atmosfera inhibira seks.

Upitao sam jednom upravitelja izvesne progresivne škole:* »Ima li ljubavnih odnosa u školi?«

»Ne«, odgovori on ozbiljno. »Mi nikad ne primamo problematičnu decu.«

Oni koji su protiv mešovitih škola možda stavljaju primedbu da ovakav sistem školovanja čini dečake ženskastim, a devojke muškobanjastim. No, u suštini se tu radi o prikrivenom moralnom strahu, u stvari, o zavisti. Seks praćen ljubavlju je najveće zadovoljstvo na svetu, a potiskuje se upravo zato što jeste najveće zadovoljstvo. Sve ostalo je izgovor.

Ne strepim da će stariji učenici, oni koji u Samerhilu borave od ranog detinjstva, postati raspušteni, jer znam da nemam posla sa decom čije je interesovanje za seks potisnuto, što znači neprirodno.

Pre nekoliko godina imali smo dvoje učenika koji su u Samerhil stigli u isto vreme: sedamnaestogodišnjeg mladića iz muške, i šesnaestogodišnju devojku iz ženske privatne škole. Zaljubili su se jedno u drugo i

---

* Progresivna škola — tip mešovite škole sa stepenastom nastavom. (prim. prev.)

bili nerazdvojni. Jednom, kasno noću, naiđoh na njih i zaustavih ih: »Nemam pojma šta vas dvoje radite«, rekoh, »i u moralnom smislu me baš briga za to, jer to uopšte nije pitanje morala. Ali, u finansijskom pogledu me je i te kako briga. Ako ti, Kejt, dobiješ klinca, moja će škola biti upropašćena.«

Nastavio sam da im objašnjavam: »Vidite, vi ste tek stigli u Samerhil. Za vas to znači slobodu da radite šta vam se sviđa. Prirodno, za ovu školu vas ne vezuje ništa posebno, ali da ste ovde boravili od svoje sedme godine, sve ovo ne bih ni morao da pominjem. Bili biste toliko vezani za Samerhil da biste *sami* razmišljali o posledicama po njega.«

To je bio jedini mogućan način da pristupim problemu. Srećom, više nisam imao razloga da se sa njima vraćam na ovu temu.

RAD

U Samerhilu je svojevremeno postojalo pravilo na osnovu koga su sva deca iznad dvanaest godina i svi članovi nastavnog osoblja bili dužni da rade u krugu škole dva sata nedeljno. Nagrada je bila simbolična — jedan novčić na sat. Ako bi neko izostao, plaćao je dva novčića kao globu. Bilo je onih, i među nastavnim osobljem, koji su sa zadovoljstvom plaćali globu. Među onima koji su radili, većina je nestrpljivo gledala na sat. Posao nije sadržavao komponente igre i svima je bio dosadan. Pravilo je bilo preispitano i deca su ga gotovo jednoglasno ukinula.

Pre nekoliko godina Samerhilu je postala neophodna školska ambulanta. Odlučili smo da je sagradimo sami, i to pravu zgradu od cigle i cementa. Niko od nas pre toga nije polagao cigle, ali smo se ipak dali na po-

sao. Nekoliko učenika pomoglo je pri kopanju temelja i srušilo neke stare zidove u blizini da bismo mogli da iskoristimo cigle iz njih. Međutim, deca su zahtevala da budu plaćena. Odbili smo da platimo nadnice i školsku ambulantu su, na kraju, sagradili nastavnici i posetioci. Posao je bio preterano gnjavatorski za decu, a potreba za ambulantom suviše maglovita u njihovoj mladoj svesti. Jednostavno, nisu bili lično zainteresovani za ceo poduhvat. Nešto kasnije, kada su zaželeli sklonište za bicikle, sagradili su ga sami, bez ikakve pomoći nastavnog osoblja.

Pišem o deci, ne onakvoj kakva bi ona trebalo da budu po mišljenju nas odraslih, već onakvoj kakva stvarno jesu. Njihov smisao za zajednicu i osećanje društvene odgovornosti ne oformljuju se pre osamnaeste godine ili još kasnije. Njihova interesovanja su trenutna i za njih ne postoji budućnost.

Još nisam sreo lenjo dete. Ono što se obično naziva lenjošću ili je odsustvo interesovanja ili nedostatak zdravlja. Zdravo dete ne može da bude dokono, ono celog božijeg dana mora da bude u pokretu. Poznavao sam jednog sasvim zdravog momka koji je važio za lenštinu. Nije mario za matematiku, a nastavni program je zahtevao da je uči. Razume se, momak nije hteo da uči matematiku, pa je tako njegov nastavnik zaključio da je lenj.

Pročitao sam nedavno da bi neki par koji ode na igranku, pod uslovom da odigra sve igre, prepešačio oko 35 kilometara. Pa ipak, dvoje mladih bi osetilo mali ili gotovo nikakav zamor, jer bi tokom čitave večeri doživljavali zadgovoljstvo — naravno, ako se slažu u igri. Isto je i sa detetom. Dečak koji je lenj u školi pretrčaće kilometre igrajući fudbal.

Jasno mi je da ne mogu da nateram sedamnaestogodišnjake da mi pomažu u sađenju krompira i luka,

mada će ti isti momci provesti sate u majstorisanju oko motora, ili pranju kola, ili pravljenju radio-aparata. Trebalo mi je dosta vremena da se pomirim s tim. Istina mi je pukla pred očima jednog dana dok sam kopao u bašti mog brata u Škotskoj. Posao mi nije pričinjavao nikakvo zadovoljstvo i shvatio sam da je to zato što kopam baštu koja mi ne znači ništa. Ni moja bašta ne znači ništa dečacima, dok im bicikli i radio-aparati znače mnogo. Dug je put do istinskog altruizma, koji inače nikad ne gubi elemente sebičnosti.

Mala deca imaju sasvim različit odnos prema radu od tinejdžera. Juniori Samerhila, oni između treće i osme godine, izgaraće na poslu kao Trojanci — mešaće cement, tovariće pesak ili će čistiti cigle — bez ikakve pomisli o nagradi. Oni se poistovećuju sa odraslima i rad je za njih kao otelotvorenje maštarija.

Međutim, od osme ili devete godine, pa sve do devetnaeste ili dvadesete, želja za manuelnim radom dosadnije vrste jednostavno nije prisutna. Tako je sa većinom dece; naravno, pojedina deca ostaju radina od ranog detinjstva pa kroz ceo život.

Činjenica je da mi odrasli suviše često zloupotrebljavamo decu: »Marion, otrči da baciš ovo pismo.« Svako dete mrzi da ga iskorišćavaju. Prosečno dete nejasno uviđa da to što ga roditelji hrane i odevaju ne zahteva od njega nikakav napor. Ono oseća da je ta briga njegovo prirodno pravo, ali mu je, s druge strane, jasno da se od njega očekuje da obavlja stotinu ropskih zadataka i bezbroj neprijatnih kućnih poslova koje sami roditelji izbegavaju.

Pročitao sam negde da su u Americi jednu školu sagradili sami učenici. Učinilo mi se da je to izvanredno, ali ipak nije tako. Ako su deca sagradila svoju školu, budite sigurni da se u blizini nalazio neki gospodin dobronamernog, nonšalantnog autoriteta, koji je

bodro i glasno podstrekavao decu. Ako takvog autoriteta nema, *deca prosto naprosto ne grade škole.*

Moje je mišljenje da se u zdravoj civilizaciji neće tražiti od dece da rade dok ne napune bar 18 godina. Mnogi dečaci i devojke uradiće dosta toga pre nego što napune 18 godina, ali će takav posao za njih biti igra, a za njihove roditelje, verovatno, traćenje vremena. Prosto me srce boli kad pomislim koliko studenti moraju da uče za svoje ispite. Poznato mi je da je u predratnoj Budimpešti oko pedeset odsto učenika doživljavalo fizički ili nervni slom nakon polaganja velike mature.

Razlog zbog kojeg u Samerhil ne prestaju da pristižu tako povoljni izveštaji o vrednom doprinosu naših bivših učenika na odgovornim radnim mestima jeste taj što su ti mladići i devojke ovde, u Samerhilu, iživeli svoju fazu egocentričnog fantaziranja. Kao odrasli mladi ljudi, oni su kadri da se suoče sa životnom stvarnošću bez ikakve podsvesne čežnje za igrom iz detinjstva.

IGRA

Samerhil bi mogao da se definiše kao škola u kojoj najveći značaj ima igra. Zašto se deca i mačići igraju, nije mi jasno. Verujem da je to stvar energije.

Pri tom ne mislim na igru u smislu atletskih terena i organizovanih takmičenja, već na igru u smislu mašte. Organizovane igre zahtevaju veštinu, takmičarski duh i timski rad. Dečije igre, međutim, obično ne zahtevaju veštinu, traže malo takmičarskog duha i gotovo nimalo timskog rada. Mala deca igraju se gangstera sa pucnjavom ili borbe mačevima. Deca su se igrala gangstera znatno pre doba igranog filma. Priče i filmovi usmeriće

neku vrstu igre, no suština je ipak u srcima sve dece svih rasa.

U Samerhilu se šestogodišnje dete igra po ceo dan — igra se sa svojim maštarijama. Za malo dete zbilja i maštarija sasvim su blizu jedna drugoj. Kada se neki desetogodišnjak preruši u duha, mališani ciče od zadovoljstva; oni znaju da je to samo Tomi, pošto su ga videli kako navlači čaršav, ali kada Tomi krene prema njima, svi u glas zavrište od straha.

Mala deca žive život maštarija i ona te maštarije pretaču u delo. Dečaci od 8 do 14 godina igraju se gangstera i stalno »sređuju« neprijatelje, ili jezde nebom u svojim drvenim avionima. I devojčice prolaze kroz gangsterski period, mada on kod njih ne poprima oblik revolvera i mačeva. Kod njih je on ličnije prirode. Merina družina sukobljava se sa Nelinom, padaju oštre reči i dolazi do svađe. Za dečake, protivnička banda je neprijateljska samo u igri. U tom smislu je sa malim dečacima lakše izaći na kraj nego sa malim devojčicama.

Nisam uspeo da otkrijem gde počinje a gde se završava linija mašte. Kada dete na malom poslužavniku donese ručak lutki, da li u tom trenutku misli da je lutka zaista živa? Da li je konjić za ljuljanje pravi konj? Kada dečak vikne: »Ruke uvis!« i onda opali, da li misli ili oseća da ima pravi revolver? Sklon sam da poverujem da deca zaista misle da su njihove igračke istinski predmeti i da se — kada ih neko neosetljivo odraslo biće uznemiri u maštarijama — sa treskom vraćaju na zemlju. Nijedan osećajan roditelj neće razoriti neku detinju fantaziju.

Dečaci se uglavnom ne igraju sa devojčicama. Dečaci se igraju gangstera i »šuge«, prave kolibe po drveću, kopaju rupe i rovove.

Devojčice retko organizuju bilo kakvu igru. Slobodna deca ne znaju za igranje učitelja ili doktora, jer ne osećaju potrebu da oponašaju autoritet. Male curice igraju se lutkama, ali starije devojčice kao da nalaze veće zadovoljstvo u dodiru sa ljudima, a ne sa stvarima.

Često smo imali mešovite hokejaške ekipe, a obično su mešovite i kartaške i druge igre u zatvorenom prostoru.

Deca vole buku i blato, jurcaju stepeništem, riču poput lavova i potpuno ignorišu nameštaj. Ako su se zaigrala »šuge«, polomiće u paramparčad portlandsku vazu ako nalete na nju, polomiće je a da toga nisu ni svesna.

Mnoge majke se ne igraju dovoljno sa bebama. One izgleda misle da je stvar rešena, bar za sat ili dva, ako se u bebinu kolevku stavi slatki mali meca, ali zaboravljaju da beba želi da bude mažena i pažena.

Prihvatajući da je doba detinjstva doba igre, kako mi odrasli uglavnom reagujemo na tu činjenicu? *Mi je ignorišemo.* Mi je jednostavno zaboravljamo, jer je igra za nas samo gubljenje vremena. Otuda gradimo ogromne gradske škole, sa mnogo prostorija i skupocenih učila, a iživljavanju nagona za igru najčešće ostavljamo samo skučen betonski prostor.

Moglo bi se, s ne malo verodostojnosti, tvrditi da su zla civilizacije proistekla iz činjenice da se nijedno dete nije u životu naigralo. Ili, drukčije rečeno, svako dete je na silu ugurano u kožu odrasle osobe mnogo pre nego što je dostiglo zrelost.

Stav odraslih prema igri zaista je arbitraran. Mi odrasli krojimo raspored rada za decu: učenje od 9 do 12, zatim jedan sat za ručak, pa opet časovi do 3. Ako bi se od slobodnog deteta tražilo da napravi raspored, ono bi svakako odredilo mnogo više sati za igru, a samo nekoliko za učenje.

U korenu antagonizma odraslih prema dečijoj igri leži strah. Stotinu puta sam čuo brižno pitanje: »Ali, ako se moj dečak igra po ceo dan, kako će bilo šta naučiti? Kako će položiti ispite?« Malo je onih koji će hteti da prihvate moj odgovor: »Ako vaše dete izigra sve što bude poželelo da igra, ono će biti sposobno da položi prijemni ispit na koledžu posle dve godine ozbiljnih priprema, umesto posle uobičajenih 5, 6 ili 7 godina učenja u školi u kojoj je igra, kao deo života, isključena«.

Pri tome uvek moram da dodam: »Odnosno, ako vaše dete uopšte *ima želju* da polaže ispite!« On može poželeti da postane baletski igrač ili radio-mehaničar. Ona može zaželeti da bude modni kreator ili vaspitačica.

Da, strah za detinju budućnost dovodi do toga da odrasle osobe lišavaju decu njihovog prava na igru. No, to je ipak složenije. Iza protivljenja dečijim igrama krije se i neodređeni moralni stav, nagoveštaj da nije baš dobro biti dete, nagoveštaj koji dobija prilično jasan izraz u opomeni mladoj osobi: »Ne budi dete!«

Roditelji koji su zaboravili čežnje svog detinjstva — zaboravili kako se igra i mašta — loši su roditelji. Kada dete izgubi sposobnost da se igra, ono je fizički oštećeno i predstavlja opasnost za svako drugo dete koje mu se približi.

Nastavnici iz Izraela pričali su mi o divnim komunalnim centrima u svojoj zemlji. Rekli su mi da škola čini deo zajednice u kojoj je osnovna potreba fizički rad. Jedan nastavnik mi je ispričao da desetogodišnja deca plaču ako im se zabrani da okopavaju baštu. Kada bi se kod mene desilo da dete zaplače jer mu branim da okopava krompir, odmah bih se zapitao da možda nije mentalno poremećeno. Detinjstvo je vreme igre i svaki komunalni sistem koji zaobilazi ovu

istinu sprovodi pogrešno vaspitanje. Meni se čini da izraelski metod žrtvuje mladi život u ekonomske svrhe. To je za njih možda nužno, no ja se ne bih usudio da ovakav sistem nazovem idealnim životom u zajednici.

Zanimljivo je i veoma teško proceniti štetu koja je naneta deci kojoj nije bilo dopušteno da se igraju koliko su htela. Često se pitam da li masa sveta koji gleda profesionalni ragbi utakmice u stvari možda pokušava da iživi sputavanu potrebu za igrom na taj način što se poistovećuje sa igračima.

Većina svršenih učenika Samerhila ne posećuje ragbi utakmice i ne interesuje se za parade. Verujem da je među njima malo onih koji bi se pomučili da odu da gledaju svečanu kraljevsku povorku. U paradama ima nečeg detinjastog: boje, uštogljenost, usporeno kretanje — sve to podseća na svet igračaka i nakinđurenih lutaka. Žene možda baš zbog toga više uživaju u paradama nego muškarci. Što su ljudi zrelije i složenije ličnosti, izgleda da ih sve manje zanima paradiranje bilo koje vrste. Sumnjam da generali, političari ili diplomati doživljavaju u državnim procesijama bilo šta osim dosade.

Ima izvesnih dokaza da deca odgajena u slobodi i uz mnogo igre ne pokazuju sklonost ka masovnim raspoloženjima. Među svršenim učenicima Samerhila, jedini koji voljno i s radošću kliču u gomili jesu oni čiji su roditelji skloni idejama komunizma.

II

ODGAJANJE DETETA

NESLOBODNO DETE

Uobličena, kondicionirana i disciplinovana deca čije su želje potisnute, dakle neslobodna deca, bezbrojna su i žive u svakom kutku zemljine kugle. Neslobodno dete živi i u našem gradu, prekoputa, u istoj ulici. Ono sedi u bezbojnoj klupi bezbojne škole, a kasnije za još bezbojnijim stolom u nekoj kancelariji ili fabrici. Ono je disciplinovano, sklono tome da ukazuje poslušnost autoritetu. Boji se kritikovanja i gotovo fanatično čezne za tim da bude normalno, konvencionalno i korektno. Gotovo bez pogovora prihvata sve čemu je bilo podučavano i prenosi sve svoje komplekse, strahove i frustracije na sopstvenu decu.

Psiholozi se zadovoljavaju zaključkom da većina psihičkih oštećenja biva naneta detetu tokom prvih pet godina života. Bilo bi, možda, bliže istini reći da se tokom prvih pet meseci, ili prvih pet nedelja, ili čak prvih pet minuta, detetu može naneti šteta koja će trajati čitavog života.

Nesloboda počinje rođenjem. Ne, ona počinje znatno pre rođenja. Ako žena potisnutih želja i ukrućenog tela rodi dete, ko može da kaže kakav će efekat imati njena materinska ukrućenost na novorođenče?

Možda nije preterivanje reći da se sva deca naše civilizacije rađaju u atmosferi koja se ne odnosi afirmativno prema životu. Zatočnici uobročavanja deteta su u osnovi protivnici zadovoljstva. Oni žele da se dete disciplinovano hrani zato što ishrana bez uobročavanja sugeriše orgastičko zadovoljstvo koje dete doživljava prilikom sisanja. Argument ishrane je obično puka racionalizacija, čiji je duboki motiv da se dete uobliči u disciplinovano stvorenje koje će dužnost stavljati pre zadovoljstva.

Razmotrimo život jednog prosečnog učenika osnovne škole, Džona Smita. Njegovi roditelji samo povremeno idu u crkvu, ali insistiraju da Džon svake bogovetne nedelje pohađa veronauku. Roditelji su se s pravom venčali zbog uzajamne seksualne privlačnosti. Oni su *morali* da se venčaju, jer u njihovom miljeu ljudi ne mogu da polno žive zajedno ako nisu dostojni poštovanja, to jest venčani. I, kao što to često biva, seksualna privlačnost nije bila dovoljna. Razlike u temperamentu stvorile su od doma mesto u kojem vlada zategnuta atmosfera, uz povremene glasne raspre roditelja. Bilo je i mnogo nežnih trenutaka, ali mali Džon ih je uzimao zdravo za gotovo, dok su ga glasne roditeljske svađe pogađale pravo u solarni pleksus, pa bi se od njih uplašio i rasplakao, i onda dobijao batine zato što bezrazložno plače.

Od samog početka je bio kondicioniran. Uobročena ishrana izazivala je u njemu veliku frustraciju. Kad je bio gladan, sat je pokazivao da do obroka ima još pun čas. Bio je »natrontan« tesnom odećom. Frustracija zbog ishrane nagonila ga je da sisa palac. No, poro-

dični lekar je rekao da ne sme da mu se dozvoli da stekne loše navike, pa je mami naređeno da mu poveže ruke u rukavima, ili da mu na jagodice na prstima stavi neku smrdljivu smesu. Dok je bio u pelenama, njegove fiziološke potrebe behu ostavljene na miru. Međutim, kad je počeo da puzi i da se mota po podu, kućom su počele da lebde reči »nevaljalo« i »prljavo«, i tako je počelo sumorno podučavanje čistoći.

Pre toga, ruka bi mu bila uklonjena sa genitalija kad god bi ih dotakao, pa je ubrzo počeo da povezuje genitalnu zabranu sa stečenim gađenjem od izmeta. I tako se, niz godina kasnije, kada je postao trgovački putnik, repertoar njegovih usmenih kazivanja sastojao od ujednačenog broja seksualnih i klozetskih viceva.

Veći deo Džonovog vaspitanja kondicionirali su rođaci i susedi. Majci i ocu beše izuzetno stalo da budu korektni, da ispravno postupaju, pa je Džon — — kad bi rođaci ili susedi došli u posetu — morao da se pokaže kao lepo vaspitano dete. Morao je da kaže »hvala« kad bi mu teta dala parče čokolade; morao je strogo da vodi računa o ponašanju za stolom; i, naročito, da se uzdrži od toga da priča dok odrasli govore.

Njegovo neudobno nedeljno odelo bilo je ustupak susedima. Ovo podučavanje uglađenosti pratio je složen sistem laganja, sistem koga on obično nije bio svestan. Laganje je rano počelo u njegovom životu. Bilo mu je rečeno da bog ne voli nevaljale dečake koji kažu »prokletstvo«, kao i da će ga kondukter izudarati ako se bude muvao po hodniku vagona.

Džonova radoznalost u pogledu porekla života nailazila je na nespretne laži koje behu tako efikasne da je ta radoznalost jednostavno iščilila. Laži o životu udružiše se sa strahom kad ga je majka, kad je imao pet godina, zatekla u genitalnoj igri sa četvorogodiš-

njom sestrom i devojčicom iz susedstva. Žestoke batine koje je dobio (a kojima je otac dodao još jednu »porciju« kad se vratio s posla) zauvek su u Džonu usadile lekciju da je seks prljav i grešan, nešto o čemu čovek ne sme čak ni da razmišlja. Siroti Džon je morao da zapečati svoje interesovanje za seks sve dok nije ušao u pubertet, a tada bi se u bioskopu cerekao kad bi neka žena u filmu rekla da je već tri meseca trudna.

Džonova karijera bila je normalna u intelektualnom smislu reči. Lako je učio i tako izbegao prezriv smešak ili kaznu koje je mogao da mu udeli neki glupi nastavnik. Završio je školu sa gomilom pretežno beskorisnih saznanja i sa kulturnim potrebama koje su lako zadovoljavali bulevarski listovi, banalni filmovi i X-100 romani. Za Džona je ime »Kolgejt« bilo vezano samo za izvesnu pastu za zube, a Betoven i Bah behu nametljivi momci koji su vam smetali kad biste na skali radio-aparata tražili Elvisa Prislija ili Biderbekov orkestar.

Redžinald Vordington, bogati brat od tetke Džona Smita, išao je u privatnu školu, ali je njegov razvoj u suštini bio isti kao razvitak sirotog Džona. Na isti način je prihvatao ono što je bilo drugorazredno u životu, zatim robovanje *status quo*-u i negiranje ljubavi i radosti.

Da li su ovi prikazi Džona i Redžinalda jednostrane karikature? Pa baš i nisu karikature, ali ipak nisam u potpunosti dočarao tu dvojicu. Izostavio sam toplu humanost obojice, humanost koja nadživljava i najgore kondicioniranje karaktera. Smitovi i Vordingtoni su u ovom životu uglavnom pristojan, prijateljski nastrojen svet, pun detinjaste vere i sujeverja, detinjskog poverenja i odanosti. Oni i njima slični čine takozvane prosečne građane koji donose zakone i zahtevaju ljudskost.

Oni su ljudi koji proklamuju da životinje moraju da se ubijaju na human način, da o kućnim ljubimcima mora da se vodi odgovarajuća briga. No, oni ne uspevaju da idu dalje od toga kad se radi o čovekovoj nečovečnosti prema čoveku. Bez razmišljanja prihvataju surovi, nehrišćanski krivični zakonik i pristaju na ubijanje drugih ljudi u ratu, kao da je to prirodna pojava.

Džon i njegov bogati brat od tetke slažu se da zakoni o ljubavi i braku treba da budu glupi, neprijatni i obojeni mržnjom. Oni se slažu da, što se tiče ljubavi, mora da postoji jedan zakon za muškarce, a drugi za žene. Obojica zahtevaju da devojke kojima se žene budu device. Na pitanje da li su *oni sami* device, mršte se i kažu: »Muškarac je nešto drugo.«

Obojica su zaklete pristalice patrijarhalne države, iako nijedan nije ni čuo za taj izraz. Uobličeni su u produkt koji patrijarhalna država smatra neophodnim za svoj opstanak. Njihove emocije pre su *masovne* emocije nego individualna osećanja.

Znatno posle završetka škole koju su kao učenici mrzeli, oni će uzviknuti: »U školi su me tukli, ali to je bilo vrlo korisno po mene!« Zatim će otpremiti svoje sinove u istu ili sličnu školu. U psihološkom smislu reči, oni prihvataju oca bez konstruktivnog bunta protiv njega, i tako se tradicija očinskog autoriteta prenosi sa generacije na generaciju.

Da bih upotpunio portret Džona Smita, trebalo bi da skiciram i život njegove sestre Meri, i to ukratko, zato što je sredina koja je nagoni na potiskivanje uglavnom ona ista koja prigušuje njenog brata. Ona je, međutim, posebno hendikepirana, što nije slučaj sa Džonom. Inferiornija je u patrijarhalnom društvu i vaspitana da toga bude svesna. Mora da obavlja kućne poslove dok njen brat čita ili se igra, a ubrzo saznaje

da će, kada bude dobila neki posao, imati manju platu od nekog muškarca.

Meri se po pravilu ne buni protiv svog inferiornog položaja u društvu koje je stvoreno za muškarce. Muškarac se stara da Meri ima izvesne kompenzacije, iako su one mahom jeftine prirode. I tako, ona je okružena lepim manirima; prema njoj se učtivo ophode; muškarac u njenom prisustvu stoji ako ona ne sedi; neki muškarac će je jednog lepog dana upitati da li hoće da se umilostivi da pođe za njega... Pošto je i u Meri na suptilan način usađeno uverenje da je jedna od njenih osnovnih obaveza da izgleda što je moguće lepše, danas se na haljine i kozmetiku troši znatno više miliona nego na knjige i škole.

U oblasti seksa Meri je ista onakva neznalica potisnutih želja kao njen brat. U patrijarhalnom društvu, muškarci su proglasili da njihove žene moraju da budu čiste, devičanske i nedužne. Nije Merina krivica što je odrasla u iskrenom uverenju da žene imaju čistije misli nego muškarci. Na neki gotovo volšeban način, muški članovi porodice uticali su na Meri da misli i oseća kako je njena funkcija u životu jedino reprodukcija, dok je seksualno zadovoljstvo u muškom ataru.

Od Merine babe, a verovatno i majke, nije se očekivalo da ima bilo kakav polni život, dok se ne pojavi pravi muškarac koji će u njoj probuditi uspavanu lepoticu. Meri je prerasla tu fazu, ali ne u onoj meri u kojoj bismo mi to želeli da verujemo. Njenim ljubavnim životom gospodari strah od trudnoće, jer ona uviđa da bi joj vanbračno dete vrlo verovatno pokvarilo izglede da nađe sebi čoveka.

Jedan od krupnih zadataka, danas i ubuduće, jeste ispitivanje potisnute seksualne energije i njenog odnosa sa bolešću. Naš Džon Smit može da umre od bolesti bubrega, a Meri Smit od raka, ali nijedno od njih

se neće upitati da li je njihov skučen emocionalni život, pun potisnutih želja, možda imao neke veza sa oboljenjem. Tragajući za poreklom svojih nevolja, mržnji i bolesti, čovečanstvo će možda jednog dana dospeti do sopstvenog oblika civilizacije, koja je u suštini protiv života. Ako kruto vaspitanje karaktera čini ljudska tela ukrućenim — zgrčenim i sapetim, umesto živahnim i treptavim — onda izgleda da je logično zaključiti da će ta ista mrtvačka ukrućenost sprečiti treptaje svakog ljudskog organa koji je neophodan za život.

Da rezimiram. Moje je uverenje da neslobodno obrazovanje dovodi do života koji ne može da se živi u potpunosti. Takvo obrazovanje gotovo potpuno zapostavlja *emocije* u životu čoveka. Pošto su emocije dinamičke prirode, nedostatak mogućnosti da se one izraze mora da dovede — a tako zaista i biva — do jeftinoće, ružnoće i mržnje. Samo se glava obrazuje. Ako se emocijama dozvoli da zaista budu slobodne, intelekt će se postarati za sebe.

Tragedija čoveka je u tome što, poput psećeg, njegov karakter može da se oblikuje. Karakter mačke, životinje superiorne u odnosu na psa, ne može da se oblikuje. Kod psa možete da stvorite grižu savesti, ali to ne možete i kod mačke. Pa ipak, većina ljudi više voli pse, zato što njihova poslušnost i laskavo mahanje repom pružaju vidljiv dokaz gospodareve nadmoćnosti i vrednosti.

Vaspitanje u dečijoj sobi neodoljivo podseća na dresuru u štenari. Šibano dete, kao i šibano štene, izrasta u poslušno, inferiorno odraslo biće. Kao što dresiramo pse da bi odgovarali našim potrebama, isto tako dresiramo i decu. U toj štenari, dečijoj sobi, čovekoliki psi moraju da budu čisti, ne smeju suviše glasno da laju, moraju da slušaju zviždaljku i da se hrane kada mi smatramo da im to odgovara.

Video sam 1935. godine kako sto hiljada poslušnih pasa maše repovima i šeni u Templhofu, u Berlinu, kada je veliki dreser Hitler zviždao svoje komande.

Voleo bih da citiram nekoliko »uputstava budućim majkama«, koja je pre nekoliko godina izdala klinika jednog medicinskog fakulteta za žene u Pensilvaniji.

»Navika sisanja palca ili prstiju može da se spreči na taj način što će se detinje ruke staviti u kartonsku cev, kako ono ne bi moglo da ih savija u laktu.«

»Intimni delovi tela. Treba ih održavati savršeno čistim, kako bi se izbegli osećaj neugodnosti, oboljenje *ili stvaranje loših navika.«* (Podvukao A. S. Nil.)

Medicinsku profesiju krivim za veliki udeo u pogrešnom odgoju dece. Lekari po pravilu nisu obučeni za odgoj deteta, ali je reč doktora za mnoge žene ipak božija reč. Ako on kaže da dete treba izudarati zbog masturbacije, sirota majka ne zna da iz lekara u stvari govori sopstvena seksualna krivica, a ne naučno saznanje o prirodi deteta. Zameram lekarima što preporučuju glupo uobročavanje deteta, zatim sredstva za sprečavanje sisanja palca i besmislenu zabranu igranja sa bebom i popuštanja bebi da čini šta hoće.

Problematično dete je dete koje gone da bude čisto i koje prisiljavaju da potiskuje seksualne želje. Odrasli uzimaju zdravo za gotovo da dete treba naučiti da se ponaša na taj način da oni imaju što mirniji život. Otuda i značaj koji se pridaje poslušnosti, manirima i učtivosti.

Gotovo svaki put kad odem u grad i primetim kako se neko malo dete spotaklo i palo, zgrčim se kad vidim da ga majka zbog toga tuče. Skoro uvek kad putujem vozom, čujem kako neka majka kaže: »Vili, ako opet budeš izlazio u hodnik, uhapsiće te kodukter.«

Većina dece biva odgajena uz niz laži i neznalačkih zabrana. Mnoge majke, koje prilično dobro postupaju sa decom kod kuće, na javnom mestu besne na dete, ili ga tuku, zato što strahuju od mišljenja suseda. Dete od samog početka biva prisiljeno da se uklopi u naše bezumno društvo.

Kad sam jednom držao predavanje u nekom engleskom gradu, napravio sam sledeću opasku: »Da li vi, majke, uočavate da, kad god istučete dete, u stvari pokazujete da ga mrzite?« Reagovanje je bilo žestoko i žene su ljutito vikale na mene. Tada sam shvatio koliko je većina ljudi zapravo zbijena i ušančena u svom uverenju kada je reč o slobodi deteta, i koliko je protiv nje i — sopstvene slobode.

Civilizacija je bolesna i nesrećna, a ja tvrdim da je svemu tome uzrok neslobodna porodica. Decu još od kolevke umrtvljuju sile reakcije i mržnje. Vaspitavaju ih da kažu »ne« životu, zato što su njihovi mladi životi samo jedno dugo »ne«: ne galami, ne masturbiraj, ne laži, ne kradi... Vaspitavaju ih da kažu »da« svemu što je negativno u životu: poštuj starije, poštuj religiju, poštuj učitelja, poštuj zakone otaca... Ne dovodi ništa u pitanje, samo slušaj!

Nije časno poštovati nekog ko nije vredan poštovanja, niti je časno živeti u ozakonjenom grehu sa muškarcem ili ženom koje ste prestali da volite, niti je časno voleti boga koga se u stvari bojite.

Tragedija je u tome što čovek, koji svoju porodicu drži u okovima, jeste i mora da bude i sam rob, jer je u zatvoru i sam tamničar zatočenik. Čovekovo robovanje je robovanje mržnji: on svesno potiskuje želje svoje porodice i, čineći to, potiskuje svoje sopstvene. On mora da osnuje sudove i zatvore da bi kaznio žrtve svog svesnog potiskivanja.

Zarobljena žena mora da šalje svog sina u ratove koje muškarac naziva odbrambenim, rodoljubivim, zatim ratovima za spas demokratije, ili ratovima za okončanje svih ratova.

Ne postoji problematično dete. Postoje samo problematični roditelji. Možda bi bilo bolje da kažem da *postoji samo problematično čovečanstvo.* Upravo zato je atomska bomba tako stravična, jer je pod kontrolom ljudi koji su protiv života, a koja osoba čije su ruke u kolevci bile vezivane nije protiv života?

U čovečanstvu još ima vrlo mnogo zajedništva i ljubavi, i moje je čvrsto uverenje da će nove generacije, koje nisu još u povoju izvitoperene, živeti u miru jedne sa drugima — ukoliko, naravno, ljudi puni mržnje ne razore svet pre nego što te nove generacije budu imale vremena da preuzmu stvari u svoje ruke.

Borba je nejednaka, jer ljudi puni mržnje kontrolišu obrazovanje, religiju, zakonodavstvo, vojsku i odvratne zatvore. Samo šačica pedagoga teži da se onome što je dobro u svoj deci dozvoli da se razvija u slobodi. Ogromnu većinu dece uobličavaju protivnici života sa svojim zlonamernim sistemom kažnjavanja.

U nekim manastirima devojke još uvek moraju da se pokrivaju kad se kupaju da ne bi slučajno videle svoja sopstvena tela. Roditelji i nastavnici još uvek govore mladićima da je masturbacija greh koji dovodi do ludila i raznoraznih zastrašujućih posledica. Nedavno sam video kako neka žena tuče desetomesečnu bebu zato-što je plakala jer je bila žedna.

To je prava trka između onih koji veruju u mrtvilo i onih koji veruju u život. Nijedan čovek ne bi smeo da ostane neutralan u toj trci: to bi značilo smrt. Moramo da budemo na jednoj ili na drugoj strani. Strana smrti nam daje problematično dete; strana života daće nam zdravo dete.

SLOBODNO DETE

Na svetu ima tako malo uravnoteženih beba da bilo kakav pokušaj da se one prikažu mora da bude samo provizoran. Do sada stečeni rezultati sugerišu da se radi o počecima nove civilizacije, koja nagoveštava mnogo dublje promene u svom karakteru nego što je slučaj sa bilo kakvim novim društvom koje obećavaju razne političke stranke.

Uravnoteženost implicira verovanje u dobrotu ljudske prirode i verovanje da prvobitni greh niti postoji niti je ikad postojao.

Niko još nije video potpuno uravnoteženo dete. Svako bogovetno dete uobličili su roditelji, nastavnici i društvo. Kad je moja kćerka Zoe imala dve godine, časopis »Pikčer post« objavio je o njoj članak sa fotografijom, ističući da, po mišljenju redakcije, od sve dece u Britaniji ona ima najbolje izglede da bude slobodna. To nije bilo u celini tačno, jer ona je živela i živi u školi sa mnogobrojnom decom koja nisu uravnotežena. Ta druga deca bila su manje-više kondicionirana, a pošto uobličavanje karaktera mora da dovede do straha i mržnje, Zoe je dospela u dodir sa decom koja su bila protiv života.

Bila je podignuta bez straha od životinja. Pa ipak, kad sam jednog dana zaustavio kola kod neke farme i rekao: »Hajde da vidimo krave mu-mu,« — ona je iznenada delovala uplašeno i rekla: »Ne, ne, krave mu-mu jedu ljude.« To joj je bilo reklo jedno sedmogodišnje dete koje nije bilo uravnoteženo. Istina, taj strah je potrajao samo nedelju-dve. I kasnija priča o tigrovima koji vrebaju u žbunju takođe je bila kratkog veka.

Čini se da je uravnoteženo dete sposobno da za srazmerno kratko vreme savlada uticaj kondicionirane dece. Zoini strahovi i potisnuta interesovanja nikad

nisu dugo trajali, ali niko ne može da zna kakvu su trajnu štetu ti stečeni strahovi naneli, ili mogli da nanesu, njenom karakteru.

Mnogi posetioci iz celog sveta ovako su govorili o Zoi: »Evo nečeg sasvim novog, evo deteta koje je ljupko, uravnoteženo i srećno, u miru, a ne u ratu sa svojom okolinom.« To je istina. Zoe je onoliko blizu prirodnom detetu koliko je to moguće u jednom neurotičnom društvu, detetu koje, izgleda, automatski razaznaje granicu između slobode i raspuštenosti.

Jedna od opasnosti koje vrebaju uravnoteženo dete jeste preveliko interesovanje odraslih, tako da ono suviše često dospeva u središte pažnje. U zajednici u kojoj su sva deca uravnotežena, prirodna i slobodna, verovatno se nijedno dete ne bi izdvajalo. Nijedno ne bi bilo podstrekavano da se ističe. Ne bi bilo ni ljubomore koju druga deca ispoljavaju kad se suoče sa slobodnim detetom koje ne deli njihove inhibicije.

U poređenju sa svojim prijateljem Tedom, Zoe je kao malo dete bila elastična i pokretljiva. Kad biste je podigli, telo joj je bilo opušteno kao telo mačeta, dok bi telo sirotog Teda bilo kao vreća krompira. On nije mogao da se opusti, sve njegove reakcije behu reakcije odbrane i otpora, pa je u svakom pogledu bio usmeren protiv života.

Proričem da uravnotežena deca neće prolaziti kroz tu neprijatnu fazu. Ne vidim zašto bi uopšte bilo potrebe za tim. Jer, ukoliko ne osećaju da ih roditelji sputavaju i ograničavaju dok su još u dečijoj sobi, ne vidim nikakav razlog iz koga bi kasnije došlo do bunta protiv roditelja. Čak je i u polu-slobodnim domaćinstvima jednakost između roditelja i dece često tako izražena da uopšte ne dolazi do buntovnog nastojanja za osamostaljenjem od roditelja.

Uravnoteženost znači pravo bebe da živi slobodno, bez pritiska spoljnog autoriteta u psihičkom i somatskom smislu reči. To znači da se beba hrani kada je gladna, da stiče higijenske navike samo kada to hoće, da se na nju ne viče i da je niko ne tuče, da uvek bude voljena i zaštićena.

Sve to zvuči lako, prirodno i fino, pa ipak je neverovatno koliko mladih roditelja, kojima se inače dopada ta ideja, uspeva da je pogrešno shvati. Recimo, četvorogodišnji Tomi udara drvenim čekićem po dirkama susedovog klavira, a njegovi mili roditelji ga posmatraju sa trijumfalnim smeškom koji znači: »Zar uravnoteženost nije divna?«

Drugi roditelji smatraju da nikad ne treba da stave bebu od godinu i po dana u krevet, jer bi to značilo mešanje u prirodan tok stvari. Ne, bebi mora da se dozvoli da ide kasno na spavanje; kad se bude umorila, majka će je odneti u krevetac. Ono što se zapravo zbiva jeste to da beba postaje sve umornija i ljutitija. Ona ne ume da kaže da želi da ide na spavanje, zato što ne može rečima da iskaže svoju potrebu. Iscrpena i razočarana majka obično podiže bebu i nosi je u krevet dok ona vrišti. To pokazuje da je bilo kakva ideja, stara ili nova, opasna ako se ne udruži sa zdravim razumom.

Samo bi neka budala koja se stara o maloj deci dozvolila da prozor spavaće sobe bude bez rešetaka, ili da u dečijoj sobi postoji otvoreno ognjište. Da, često se događa da se mladi pobornici uravnoteženosti, koji posećuju moju školu, čudom čude zbog nedostatka slobode u njoj kad vide da zaključavamo otrove u ostavi laboratorije ili da branimo deci da se igraju na protivpožarnim stepenicama. Čitav pokret za slobodu biva oštećen ili prezren zato što mnogi zatočnici slobode ne stoje čvrsto na zemlji.

Mnogi roditelji nisu u stanju da shvate razliku između slobode i raspuštenosti. U disciplinovanom domu deca nemaju *nikakva* prava. U razmaženom domu imaju *sva* prava. Pravi dom je onaj u kome i deca i odrasli imaju *jednaka* prava. Isto se odnosi i na školu.

Mora se iznova i iznova naglašavati da sloboda ne podrazumeva dečiju razmaženost. Ako dete od tri godine hoće da šeta po trpezarijskom stolu, onda mu jednostavno kažete da to ne sme da radi. Ono mora da posluša, to je tačno. Ali, s druge strane, vi morate da poslušate njega kada je potrebno. Ja izlazim iz soba male dece ako mi ona kažu da ih napustim.

Ako deca treba da žive u skladu sa svojom unutarnjom prirodom, onda odrasli moraju da podnesu određene žrtve. Zdravi roditelji dolaze do izvesnog kompromisnog sporazuma, a nezdravi ili postaju besni, ili razmaze decu, dozvoljavajući im da uživaju sva društvena prava.

U praksi, različitost roditeljskih i dečijih interesa može da se ublaži, ako već ne i potre, poštenom pogodbom. Zoe je poštovala moj radni sto i nije ispoljavala težnju da se igra sa mojom pisaćom mašinom i spisima. Zauzvrat, ja sam uvažavao njenu sobu i igračke.

Deca su vrlo mudra i brzo prihvataju društvena pravila. Ne bi ih trebalo iskorišćavati, kao što je inače čest slučaj. Baš kada je detetu merak da se igra, roditelj suviše rado zna da ga zovne: »Džimi, donesi mi čašu vode!«

Krivicu za mnoge nestašluke snosi pogrešan način postupanja sa detetom. Kad je imala nešto više od godinu dana, Zoe je prošla kroz period velikog interesovanja za moje naočare i imala je običaj da mi ih strgne s nosa da bi videla kako izgledaju. Nisam protestovao, niti pogledom ili glasom pokazivao da se nerviram. Ubrzo je izgubila interesovanje za moje naočare i više

ih nije ni pipnula. Bez sumnje, da sam joj strogo rekao da ih ne dira — ili, još gore, da sam je šljepnuo po ručici — njeno interesovanje za moje naočare bi se zadržalo, pomešano sa strahom i buntom protiv mene.

Moja supruga ju je puštala da se igra lomljivim ukrasima. Dete je pažljivo rukovalo njima i retko bi nešto razbilo. Sama je sebi otkrivala stvari. Naravno, u svemu tome mora da postoji izvesna granica. Šestomesečnoj bebi ne možemo da dozvolimo da otkriva kako upaljena cigareta može bolno da opeče. U tom slučaju je pogrešno uspaničeno viknuti, već valja otkloniti opasnost bez mnogo buke.

Neki muž i žena behu pročitali nekoliko mojih knjiga, pa je počela da ih grize savest kad su se prisetili štete koju su naneli svojoj deci dok su ih podizali. Okupili su porodicu i saopštili: »Potpuno smo vas pogrešno podigli. Od sada pa nadalje slobodni ste da radite šta želite.« Zaboravio sam koliki im je bio račun za polomljene stvari, ali se sećam da su morali da održe drugi skup i ponište prethodnu odluku.

Uobičajeni argument protiv dečije slobode je sledeći: *život je težak, pa moramo da vaspitavamo decu tako da kasnije mogu da se uklope u život. Otuda moramo da ih disciplinujemo. Ako im dozvolimo da čine šta hoće, kako će ikada biti u stanju da rade sa pretpostavljenima? Kako će uspeti da konkurišu ostalima koji znaju za disciplinu? Kako će ikad biti u stanju da upotrebe samodisciplinu?*

Ljudi koji se opiru davanju slobode deci, i pri tom koriste gornji argument, ne uočavaju da polaze od neosnovane, nedokazane pretpostavke da dete neće moći da raste i da se razvija ako na to ne bude prisiljeno. Međutim, čitavih 39 godina iskustva sa Samerhilom obaraju tu pretpostavku.

Opšta pretpostavka da dobre navike, koje u nas nisu usađene tokom ranog detinjstva, nikad ne mogu da se razviju docnije u životu, jeste pretpostavka na osnovu koje smo sami odgajeni i koju prihvatamo bez pogovora samo zato što je niko nije doveo u pitanje. Pa evo, ja odbacujem tu pretpostavku.

Detetu je neophodna sloboda, zato što ono samo u slobodi može da se razvija na prirodan, dobar način. Rezultate neslobode srećem kod novih učenika koji nam dolaze iz pripremnih škola* i manastira. Oni su puni neiskrenosti, nestvarne učtivosti i lažnih manira. Njihovo reagovanje na slobodu je brzo i zamorno. Tokom prvih nedelju ili dve dana oni otvaraju vrata nastavnicima, obraćaju mi se sa »gospodine« i pažljivo se peru. Gledaju me s »poštovanjem« u kojem se lako razaznaje strah. Posle nekoliko nedelja slobode pokazuju se onakvim kakvi stvarno jesu. Postaju drski, nevaspitani, neoprani .Rade sve ono što im je u prošlosti bilo zabranjeno: psuju, puše, lome stvari... Sve vreme, međutim, u pogledu i glasu im se razaznaju učtivost i neiskrenost.

Potrebno im je najmanje šest meseci da se liše neiskrenosti. Posle toga gube i učtivost prema onome što su smatrali autoritetom. Za otprilike samo šest meseci, oni su prirodna, zdrava deca koja kazuju ono što misle, bez zbunjenosti ili mržnje. Kad se dete dovoljno mlado zatekne u slobodi, ono ne mora da prođe kroz fazu neiskrenosti i pretvaranja. Najupečatljivija stvar u vezi sa Samerhilom je upravo apsolutna iskrenost njegovih učenika.

Od bitnog je značaja biti iskren u životu i prema životu. Pa ipak, mi svoju decu tako vaspitavamo da se ona ne usuđuju da budu iskrena.

---

* Pripremna škola — privatna škola za pripremanje učenika za prijem na koledže. (prim. prev.)

Možda je najveće otkriće do koga smo došli u Samerhilu to da se dete rađa kao iskreno stvorenje. Odlučili smo da ostavimo decu na miru kako bismo mogli da utvrdimo kakva su. To je jedini mogućan način postupanja sa decom. Pionirska škola budućnosti moraće da sledi ovaj put ako želi da doprinese dečijem saznanju i, što je još važnije, dečijoj sreći.

Nije lako dati detetu slobodu. To praktično znači da odbijamo da ga učimo religiji, politici ili klasnoj svesti. Dete ne može da ima stvarnu slobodu ako čuje kako njegov otac grmi protiv neke političke grupe ili kako njegova majka besni protih kućnih pomoćnica. Gotovo je nemoguće sprečiti decu da usvoje naš stav prema životu. Sin nekog mesara verovatno neće biti pobornik vegetarijanske ishrane ukoliko ga, naravno, strah od očevog autoriteta ne gurne u opoziciju.

Sama priroda društva je suprotna slobodi. Društvo — gomila — je konzervativno i mrzi novu misao. Tipičan primer koliko gomila ne voli slobodu je moda. Gomila zahteva uniformnost. Mene u gradu smatraju zvrknutim zato što nosim sandale, a u svojem selu bih bio zvrknut kad bih nosio šešir. Malo se ljudi usuđuje da prenebregne *korektno ponašanje*.

Malo bi pojedinaca pristalo da preuzme odgovornost za vešanje nekog ubice ili za slanje nekog kriminalca da trune u zatvoru. Gomila se tako lako miri sa varvarstvima, kao što su kapitalna kazna i naš zatvorski sistem, zato što nema savesti. Gomila ne može da misli, ona samo može da oseća. Za gomilu, kriminalac predstavlja opasnost, a najlakši način zaštite jeste da se opasnost ubije ili stavi pod ključ. Naš zastareli krivični zakonik zasniva se na strahu, a isti je slučaj i sa našim obrazovnim sistemom koji se temelji na strahu od nove generacije.

U svojoj lepoj knjizi »Gomila u miru i ratu« Ser Martin Konvej ukazuje na to da gomila voli starce. Ona u ratu bira stare generale, a u miru više voli starije lekare. Gomila se grčevito drži starih zato što se plaši mladih.

Nagon za samoodržanjem navodi gomilu da u novoj generaciji vidi opasnost nastajanja nove, suparničke gomile koja, razumljivo, može da uništi staru. U najmanjoj od svih gomila, porodici, mladima se iz istog razloga uskraćuje sloboda. Odrasli se grčevito drže starih vrednosti, starih *emocionalnih* vrednosti. To što otac brani dvadesetogodišnjoj kćerki da puši nema logičke osnove. Zabrana proizlazi iz emocionalnih izvora, iz konzervativnih izvora. U pozadini zabrane je strah: »Šta ona *tek* može da učini?« Gomila je čuvar morala. Odrastao čovek boji se da dâ slobodu mladome zato što se plaši da bi mladi čovek zaista mogao da uradi sve ono što je on, odrasli čovek, želeo da učini, a nije. Večito nametanje koncepcija i vrednosti odraslih deci predstavlja veliki greh prema detinjstvu.

Dati slobodu, znači dozvoliti detetu da živi sopstvenim životom. Ovako iskazano, to zvuči jednostavno. Samo nas naša pogubna navika da podučavamo, uobličavamo, pridikujemo i prisiljavamo čini nesposobnim da uočimo jednostavnost istinske slobode.

U svojoj obrazovnoj politici mi, kao zemlja, odbijamo da pustimo decu da žive sopstvenim životom. Mi ubeđujemo decu pomoću straha. Ali, postoji velika razlika između teranja deteta na to da prestane da baca kamenice i prisiljavanja mališana da uči latinski. U bacanje kamenica uključeni su i drugi, a učenje latinskog tiče se samo dečaka. Zajednica ima pravo da obuzda asocijalnog dečaka zato što se on svojim ponašanjem upliće u prava drugih, ali nema pravo da ga tera da uči latinski, jer je učenje latinskog stvar pojedinca. Pri-

siljavati dete da uči, ravno je (i podjednako glupavo) prisiljavanju čoveka da prihvati neku religiju odlukom parlamenta.

Sloboda osvaja postupno i detetu može da bude potrebno nekoliko godina da razume šta ona znači. Ko god očekuje brze rezultate — neizlečivi je optimist.

O svemu tome nema knjiga, opšte važećih istina ili autoriteta. Sve što postoji, to je ubedljiva manjina roditelja, lekara i nastavnika koji veruju u ličnost i organizam što ih nazivamo detetom, a dovoljno su odlučni da ne učine ništa što bi moglo da izvitoperi tu ličnost, ili neumesnim uplitanjem ukruti njeno telo. Svi smo mi neautoritarni tragači za istinom o čovečanstvu. Sve što možemo da ponudimo jeste izveštaj o našim zapažanjima o deci podignutoj u slobodi.

LJUBAV I ODOBRAVANJE

Sreća i dobrobit dece zavise od stepena ljubavi i odobravanja koje im ukazujemo. Mi moramo da budemo na strani deteta. Biti na strani deteta znači ukazivati mu ljubav — i to ne posesivnu, i ne sentimentalnu ljubav — i ponašati se prema njemu tako da ono oseti da ga volite i da mu odobravate.

To može da se učini. Znam bezbroj roditelja koji su na strani svoje dece. Shvatajući da deca nisu mali ljudi, oni ništa ne traže zauzvrat i otuda puno dobijaju.

Sve je to stvar vere u decu. Neki je imaju, a mnogi ne. Ukoliko je nemate, deca to osete. Ona osećaju da vaša ljubav ne može da bude naročito duboka, jer biste im inače više verovali. Kad mališanima odobravate, onda sa njima možete da razgovarate o svemu i svačemu, jer odobravanje doprinosi da nestanu mnoge inhibicije.

No, postavlja se pitanje — da li možete da odobravate deci ako ne odobravate sami sebi? Ako niste svesni sebe, ne možete sebi ni da odobravate. Drugim rečima, što ste svesniji sebe i svojih motiva, to ima više verovatnoće da ćete sebi odobravati.

Izražavam zato iskrenu nadu da će bolje poznavanje sopstvene i detinje prirode pomoći roditeljima da sačuvaju decu od neuroze. Ponavljam da roditelji remete dečiji život naturajući mališanima starinska shvatanja, starinske manire i starinski moral. Oni žrtvuju dete prošlosti. To naročito važi za roditelje koji deci nameću autoritativnu religiju, isto onako kao što je ona svojevremeno bila nametana njima.

Dobro znam da je najteža stvar na svetu odustati od onoga što smatramo važnim, ali život, napredak i sreću moći ćemo da nađemo samo pomoću takvog odbacivanja. Roditelji moraju da odbacuju. Oni moraju da odbace mržnju koja se prerušila u autoritet i kritiku. Moraju da odbace netrpeljivost koja je ishodište straha. Moraju da odbace stari moral i rasuđivanje gomile.

Jednostavnije rečeno, roditelj mora da stekne svoju individualnost. On mora tačno da zna na čemu je, a to nije lako, jer čovek nije jedino ono što je sâm. On je kombinacija svih ljudi koje je sreo i on zadržava mnoge njihove vrednosti. Roditelji nameću deci autoritet svojih roditelja, jer svaki muškarac u sebi nosi sopstvenog oca, a svaka žena sopstvenu majku. I upravo nametanje tog krutog autoriteta stvara mržnju, a sa njom i problematičnu decu. To nametanje sušta je suprotnost odobravanju.

Deci nije toliko potrebna nastava koliko ljubav i razumevanje. Odobrovanje i sloboda potrebni su im da bi bila dobra. Stvarno snažan roditelj koji voli ima najviše moći da deci dâ slobodu da budu dobra.

Normalnoj deci odobravanje je potrebno isto onoliko koliko i problematičnoj. Jedina zapovest koje moraju da se pridržavaju svi roditelji i nastavnici glasi: »*Bićeš na strani deteta!*« Pridržavanje ove zapovesti čini Samerhil uspešnom školom, jer mi smo neopozivo na strani deteta, i dete to nesvesno zna.

Ono što je čudno to je da čovek može da bude na strani deteta čak i ako ga ponekad izgrdi. Bilo kakvo sitnije neslaganje, do kojeg može da dođe zbog krompira ili oguljenih alatki, ne uzdrmava vaš osnovni odnos sa detetom.

Već sam pominjao iskrenost slobodne dece koja je rezultat odobravanja. Nema veštačkih normi ponašanja kojih moraju da se pridržavaju, niti tabua koji bi ih obuzdavali. Nema potrebe da žive životom koji je laž.

* * *

Dozvolite mi da se na ovom mestu obratim običnom, pristojnom, blagonaklonom suprugu koji se svake večeri vraća kući vozom u 17.20 časova.

Poznajem te, Džone Braune. Znam da hoćeš da voliš svoju decu i da zauzvrat budeš voljen. Znam da, kada se tvoj petogodišnji sin probudi u dva sata ujutru i uporno urla, bez ikakvog očevidnog razloga, u tom trenutku ne osećaš preveliku ljubav prema njemu. Budi siguran da postoji neki razlog zašto on plače, iako ne možeš odmah da utvrdiš koji. Ako si ljut, nastoj da to ne pokažeš. Detetu je muški glas znatno strašniji nego ženski, a nikad se ne zna kakav sve doživotan strah može da usadi u dete snažan, ljutit glas u pogrešno vreme.

»Ne leži zajedno s bebom u krevetu«, piše u jednom priručniku za roditelje. Ne obraćaj pažnju na to. Pruži detetu što više maženja i paženja.

Ne koristi decu kao sredstvo da se razmećeš. Budi u tome pažljiv, bilo da hvališ ili kudiš. Loše je zanositi se detetom u njegovom prisustvu: »O, da, Meri lepo napreduje. Prošle nedelje je bila prva u razredu«. To ne znači da nikad ne treba da pohvališ dete. Dobro je kad svom sinu kažeš: »Baš je lep taj zmaj što si ga napravio«. No, pogrešno je hvaliti decu da bi posetioci bili impresionirani. Mlade guske rado isturaju šije poput labudova kad u okolini plovi divljenje! Ono doprinosi da dete nema realnu predstavu o sebi. Nikad ne bi trebalo da ohrabruješ dete u njegovom bekstvu od stvarnosti, u tome da ono iz mašte stvara predstavu o sebi. S druge strane, kada dete omane, nikad mu ne zvocaj. Ne reci ništa čak ni kad iz škole donese mnogo loših ocena.

Ako tvoj Bili dođe kući uplakan zato što je u tuči dobio batine, ne nazivaj ga sekapersom.

Ako ikad upotrebljavaš frazu :»Kad sam ja bio u tvojim godinama«..., onda praviš opasnu grešku. Sva mudrost je u tome što moraš da prihvatiš svoje dete onakvim kakvo jeste i da se uzdržiš od nastojanja da ga poistovetiš sa sobom.

U pogledu obrazovanja i života uopšte, moje kućno geslo glasi: *za ime sveta, pustite ljude da žive sopstvenim životom!* To je stav koji odgovara bilo kakvoj situaciji.

To je jedini mogućan stav koji vodi ka tolerisanju. Čudno je što mi reč »tolerisanje« nije ranije pala napamet. To je prava reč za slobodnu školu. Mi decu vodimo putem tolerisanja tako što prema *njima* ispoljavamo tolerantnost.

STRAH

Veliki deo svog vremena proveo sam zašivajući rane deci koju su ozledili ljudi što su u njih usadili strah. U dečijem životu strah može da bude grozan, pa zato mora da se eliminiše, bio to strah od odraslih, od kazne, neodobravanja, ili boga... U atmosferi straha može da cveta samo mržnja.

Bojimo se tako mnogo stvari — siromaštva, podsmeha, dugova, provalnika, nesrećnih slučajeva, javnog mnenja, bolesti, smrti. ...Čovekov život je istorija njegovih strepnji. Milioni odraslih plaše se da šetaju po mraku. Hiljade imaju neodređeno osećanje nelagodnosti kad im na vrata zakuca policajac. Većina putnika fantazira o brodu koji tone ili avionu koji se ruši. Putnici koji idu vozom traže srednje vagone u kompoziciji. Geslo »sigurnost pre svega« izražava glavnu čovekovu brigu.

Mora biti da je u istoriji postojalo doba kada je strah da će biti ubijen nagonio čoveka da beži i da se krije. Život je danas postao tako bezbedan da strah u službi samozaštite više nije neophodan. Pa ipak, čovečanstvo danas više strahuje nego njegovi preci iz kamenog doba. Primitivan čovek morao je da se boji samo ogromnih čudovišta, a mi imamo mnoga — vozove, brodove, avione, provalnike, automobile i, najmoćnije od svih, strah da ne budemo zatečeni na delu. Nama je strah još neophodan. On čini da pažljivo prelazimo ulicu.

U prirodi, strah služi očuvanju rase. Zečevi i konji preživeli su kao vrste zahvaljući strahu koji ih je gonio da beže od opasnosti. Strah je važan činilac u zakonu divljine.

Strah je uvek egoističan: bojimo se za sopstvenu kožu ili za one koje volimo. Ali ipak, pretežno se bo-

jimo za svoju kožu. Kad sam bio dečak, plašio sam se da po mraku idem na farmu po mleko. No, kad bi moja sestra pošla sa mnom, nisam se bojao da bi neko mogao uz put da je ubije. Strah mora da bude egoističan, jer je svaki strah u krajnjoj liniji strah od smrti.

Svi smo mi kukavice. Neki od nas uspevaju da prikriju kukavičluk, drugi ga odaju. Kukavičluk je uvek relativna stvar. Čovek može da bude heroj u ovom, a kukavica u onom pogledu.

Na osnovu proučavanja psihologije ne možemo da utvrdimo zašto se jedno dete rađa hrabrog, a drugo kukavičkog duha. Prenatalni uslovi možda imaju mnogo veze sa tim. Ako dete nije željeno, sasvim je moguće da majka u trenutku rađanja prenosi svoju anksioznost na još nerođeno dete. Moguće je da neželjeno dete dolazi na svet sa plašljivom prirodom, sa karakterom koji se boji života i čezne da ostane u materici.

Iako su prenatalni uticaji izvan naše moći, ono što je izvesno to je da mnoga deca postaju kukavice zahvaljujući svom ranom vaspitanju. Kukavičluk ove vrste može da se spreči.

Kažnjavanje deteta zbog preuranjenog seksualnog interesovanja predstavlja siguran način da se od njega stvori kukavica. Drugi siguran način je pretnja paklenim ognjem.

Frojdovci mnogo govore o *kompleksu kastracije*. Izvesno je da kompleks kastracije postoji. U Samerhilu smo imali jednog maleckog dečaka kome je bilo rečeno da će mu penis biti odsečen ako ga bude dodirivao. To je čest uzrok straha kod dečaka i devojčica. Radi se o strahu čije su posledice užasne, jer strah i želja nikad nisu daleko jedno od drugog. Strah od kastracije često je upravo želja za kastracijom, za kastracijom kao kaz-

nom za masturbaciju, ili za kastracijom kao načinom da se ratosiljamo iskušenja.

Uplašenom detetu seks predstavlja sve! Da, dete koristi seks kao čiviluk na koji može da okači svoje strepnje. Njemu je rečeno da je seks nemoralan. Dete koje ima noćne more po pravilu se plaši seksualnih misli. Može da se dogodi da dođe đavo i da ga odvede u pakao, jer nije li on grešni dečak koji zaslužuje kaznu? Satana, duh i demon samo su prerušeni đavo. Strah potiče od nečiste savesti, a nečistu savest u detetu izaziva roditeljsko neznanje.

Uobičajeni oblik straha kod dece potiče od spavanja u roditeljskoj sobi. Četvorogodišnje dete videće i čuće ono što ne može da razume. Otac tako postaje zli čovek koji zloupotrebljava majku. Iz ovog ranog nerazumevanja i straha može da proizađe sadizam kod deteta. Poistovećujući se sa ocem, dečak postaje mladić koji seks povezuje sa patnjom. Iz straha, on budućoj partnerki može da učini ono za šta *misli* da je njegov otac činio majci.

Dopustite da pokušam da napravim razliku između anksioznosti i straha. Strah od tigra je prirodan i zdrav. Strah od lošeg vozača u kolima takođe je prirodan i zdrav. Kad se ne bismo plašili, svi bismo padali pod točkove autobusa. Ali strah od pauka, miša ili duha je neprirodan i nezdrav. Ta vrsta straha nije ništa drugo do anksioznost. To je fobija. Kod fobije je objekt koji izaziva užas srazmerno bezazlen. Objekt je samo simbol, iako je anksioznost koju prouzrokuje dovoljno realna.

U Australiji je strah od pauka racionalan, jer pauk može da izazove smrt. U Engleskoj i SAD, strah od pauka je iracionalan i otuda je fobija. Pauk je simbol za nešto drugo, čega se čovek boji duboko u sebi. Tako je i detinji strah od duhova u stvari fobija. Duhovi

simbolišu nešto čega se dete plaši. To može da bude smrt, ako je dete vaspitano da se boji boga, ili to mogu da budu njegovi sopstveni seksualni impulsi kojih je kod kuće naučilo da se boji i da ih potiskuje kao greške.

Jednom su me zamolili da pogledam neku devojčicu koja je imala fobiju od crva. Zatražio sam da mi nacrta jednog, i ona je nacrtala penis. Zatim mi je ispričala kako joj se neki vojnik pokazivao na putu za školu. To ju je uplašilo. Strah je potom prebačen na crve. Znatno pre nego što se razvila ova fobija, devojčica je već bila izuzetno zainteresovana za sam uzrok fobije — *neurotično* zainteresovana. To neurotično interesovanje proisteklo je iz njenog obrazovanja (ili nedostatka tog obrazovanja). Tajanstvenost i skrivenost, sa kojima su njeni stariji postupali prema seksualnim pitanjima, pobudili su u devojčici abnormalno interesovanje upravo za ta pitanja. Jasno je da nije trebalo da ikad bude izložena postupcima jednog ekshibicioniste, ali bi joj bolje seksualno vaspitanje omogućilo da to bolno iskustvo doživi bez neurotičnog reagovanja i bez trajne anksioznosti u vezi sa muškim polnim organom.

Često i sasvim mala deca stiču fobije. Sin strogog oca može da stekne fobiju od konja, lavova ili policajaca. Fobija se vezuje za ove ili bilo koje druge očigledne simbole očinstva. Ovde opet vidimo ozbiljnu opasnost od uvođenja straha od autoriteta u detinji život.

Najmoćniji uticaj na stvaranje straha kod deteta ima ideja o večitom prokletstvu. Na ulici često čujem kako neka majka kaže: »Prestani s tim, Tomi! Evo ide policajac!« Sitna posledica ovakvog govorenja je da dete rano utvrdi kako mu je majka lažljivica. Krupna, loša posledica leži u činjenici da je policajac u detinjim očima *đavo*. On je čovek koji te odvodi i zaključava u mraku. Dete uvek povezuje strah sa svojim naj-

crnjim gresima. Mališan koji masturbira može da ispolji abnormalan strah od policajca kad ga ovaj uhvati kako baca kamenice. Taj strah je, u stvari, strah od boga ili đavola koji kažnjava.

Mnogo straha potiče i od pomisli na naša ranija »krivična dela«. Svi smo u mašti ubijali ljude. Verujem da me svako petogodišnje dete ubija u mašti kad se suprotstavim njegovim željama. Moji učenici gotovo svakog dana veselo upere u mene svoje vodene pištolje i viknu: »Ruke uvis! Mrtav si!« Oni tako ubijaju simbol autoriteta i umiruju svoj strah. Ponekog jutra bih se namerno ponašao autoritativno da bih video kakvog to efekta ima na »pucnjavu« u toku dana. U tim prilikama sam mnogo puta »ubijan«. Posle mašte, međutim, na scenu stupa strah: »Zamisli kad bi Nil zaista umro! Ja bih bio kriv, jer sam to želeo!«

Nije toliko strašno pojmiti da dete u mašti ubija ljude kad uvidimo da smrt za dete jednostavno znači puko odstranjivanje osobe koje se plaši.

Sretao sam odrasle ljude koji su bili nesvesno ubeđeni da su odgovorni za smrt oca ili majke. Ova vrsta straha mogla bi da se ublaži ako bi se roditelji uzdržavali od toga da grdnjom i batinama najpre izazovu mržnju, a zatim stvore krivicu kod deteta. Uz to, stotine škola u kojima se još uvek primenjuje fizičko ili kakvo drugo striktno kažnjavanje, nanose deci nepravdu koja se ne može ispraviti.

Mnogi se ljudi duboko u sebi pitaju: *ako deca nemaju čega da se plaše, kako onda mogu da budu dobra?* Dobrota koja zavisi od straha od pakla, policajca ili kazne, uopšte i nije dobrota, već, jednostavno, kukavičluk. Dobrota koja se zasniva na nadanju nagradi, pohvali ili rajskom naselju — počiva na podmićivanju. Današnji moral čini decu kukavicama, jer ih tera da se *boje* života. A na to se stvarno i svodi »do-

brota« disciplinovanih učenika. Hiljade nastavnika odlično obavljaju svoj posao i pri tom ne moraju da se služe zastrašivanjem učenika. Ostali su nesposobnjakovići koje bi trebalo odstraniti iz profesije.

U najsrećnijim domovima za koje znam roditelji su sasvim otvoreni i pošteni prema deci, i to bez ikakvog moralisanja. U te kuće strah ne zalazi. Otac i sin su drugari. Ljubav može da cveta. U drugim domaćinstvima strah slama ljubav. Pretenciozna dostojanstvenost i iznuđeno poštovanje drže ljubav po strani. Iznuđeno poštovanje *uvek* podrazumeva strah.

Ovde, u Samerhilu, deca koja se boje roditelja opsedaju dnevnu sobu nastavnika. Deca istinski slobodnih roditelja nikad nam ne prilaze. Uplašena deca stalno oprobavaju naše reagovanje. Jedan jedanaestogodišnjak, čiji je otac strog čovek, dvadesetak puta dnevno otvara vrata moje sobe. Zaviri unutra i, ne rekavši ništa, ponovo zatvara vrata. Ponekad mu doviknem: »Ne, još nisam mrtav!« Dečak je na mene preneo ljubav koju njegov rođeni otac nije hteo da prihvati, pa se plaši da bi njegov nov, idealan otac mogao da nestane. U pozadini tog straha krije se, u stvari, želja da nestane njegov neuspeli otac.

Mnogo je lakše živeti sa decom koja vas se boje nego sa onom koja vas vole. Hoću da kažem da sa onom prvom imate mirniji život jer, kad vas se boje, deca ostaju na pristojnoj udaljenosti od vas. Moju ženu i mene, i osoblje Samerhila, deca vole zato što im odobravamo, a to je sve što ona hoće. Uživaju da budu u našoj blizini zato što znaju da im nećemo uskratiti odobravanje.

Vilhelm Rajh je ukazao na to da, od iznenadnog straha, svakom čoveku za trenutak zastane dah, a da detetu koje živi u strahu stalno zastaje dah. Znak da

je dete dobro odgajeno je njegovo slobodno, neinhibirano disanje, koje pokazuje da se dete ne boji života.

Ima nekoliko važnih stvari koje bih želeo da kažem ocu kome je stalo do toga da oslobodi dete straha, rođenog iz mržnje ili nepoverenja.

Nikad ne pokušavajte da budete gazda, cenzor ili čudovište u svom domu, što vaša žena implicira kada kaže: »Čekaj samo dok se tata vrati kući!« Nemojte to da trpite! To znači da će na vas pasti mržnja koja je trebalo da zadesi vašu ženu u određenom trenutku.

Ne stavljate sebe na pijedestal. Ako vas vaši dečaci upitaju da li ste ikad mokrili u krevetu ili masturbirali, recite im istinu — hrabro i iskreno. Ako se budete ponašali kao gazda, steći ćete njihovo poštovanje, ali poštovanje pogrešne vrste, pomešano sa strahom. Ako se budete spustili na njihov nivo, pa im ispričate kakva ste sve kukavica bili kao dečak, osvojićete njihovo istinsko poštovanje, koje se sastoji od ljubavi, razumevanja i potpunog odsustva straha.

Roditeljima je srazmerno lako da odgaje decu bez kompleksa. Ne sme se nikad dozvoliti da se dete oseća uplašenim ili krivim. Čovek ne može da eliminiše sve reakcije straha — svako se trgne kad se vrata zalupe. Ono što se može eliminisati to je nezdrav strah koji kao da se nakalemio na dete — strah od kazne, strah od ljutitog boga, strah od ljutitog roditelja.

INFERIORNOST I FANTAZIJA

Šta u detetu stvara osećaj inferiornosti? Ono vidi kako odrasli rade stvari koje ono ne može ili mu nije dopušteno da radi.

Falus ima mnogo veze sa inferiornošću. Mali dečaci se često stide veličine svog falusa, a devojčice se

osećaju inferiornim zato što nemaju falus. Sklon sam da poverujem da se važnost falusa kao simbola moći uglavnom može pripisati misterijama i tabuima koji su, zahvaljujući moralnom vaspitanju, asocijativno povezani sa njim. Potisnute misli o falusu izbijaju na površinu kao fantazije. Tajanstvena stvar, koju majka i negovateljica tako pažljivo čuvaju, poprima preuveličan značaj. To možemo da vidimo u pričama o čudesnoj moći falusa. Aladin protrlja svoju lampu (masturbacija) i nadohvat ruke mu se nađu sva zadovoljstva ovog sveta. Slično tome deca imaju fantazije u kojima veliki značaj ima izmet.

Fantaziranje je uvek egoistično. Ono je san u kome je snevač heroj ili heroina. To je priča o svetu kakav bi on trebalo da bude. Svet u koji mi odrasli ulazimo kroz čašu viskija, ili stranice romana, ili vrata bioskopa — svet je u koji dete ulazi kroz vrata mašte. Fantazija je uvek bekstvo od stvarnosti; ona je svet ispunjenja želja, svet bez granica. Svet mašte je privlačniji od sveta sna. U snovima postoje i noćne more, a u fantaziranju raspolažemo izvesnom kontrolom, maštajući samo o onome što zadovoljava ego.

Džim voli da priča o svom bogatom ujaku koji mu je poklonio »rols-rojs«, doduše dečiju verziju, ali na benziski pogon. Džim kaže da mu ne treba vozačka dozvola da bi upravljao svojim novim kolima. Primetih jednom kako nekoliko mališana, koje je Džim požurivao, idu prema šest kilometara udaljenoj železničkoj stanici. Bilo im je rečeno da je Džimov ujak uputio kola na ovu stanicu i da treba da ih preuzmu. Pomislio sam na njihovo razočarenje kada, posle blatnjavog puta od šest kilometara, budu ustanovili da automobil postoji samo u Džimovoj mašti, pa odlučih da pokušam da sprečim ekspediciju. Ukazao sam im na to da će izgubiti ručak. Džim, koji je delovao kao da se oseća

nelagodno, uzviknu: »Ne želimo da ostanemo bez ručka, zar ne?« Dečaci brzo poskidaše kišne mantile. Džimu je primetno laknulo, jer on je, naravno, znao da je ujak koji mu je poklonio auto bio samo ujak iz mašte.

Džimova fantazija nije imala nikakve veze sa seksom. Od svog dolaska u Samerhil Džim je na taj način impresionirao ostale dečake i tako sticao osećaj nadmoćnosti. On je bio jadni mali dečak koji je, fantazirajući, kompenzirao svoju inferiornost.

Život bi postao sumoran kad bi se, nekim slučajem, uništilo maštanje. Svakom činu stvaranja mora da prethodi neka fantazija. Mora biti da je Renova* mašta izgradila katedralu Svetog Pavla znatno pre nego što je položen prvi kamen.

San koji vredi sačuvati je onaj koji se može ispuniti u stvarnosti. Onu drugu vrstu snevanja — bekstvo u maštu — treba, ako je moguće, razbiti. Ako im dugo pribegava, takve fantazije mogu da ometu razvoj deteta. U svakoj školi su takozvani »sporaći« obično deca koja pretežno žive u svetu mašte. Kako neki dečak uopšte može da se interesuje za matematiku kad očekuje da mu ujak pošalje »rols-rojs«?

Ponekad vodim ogorčene rasprave sa majkama i očevima o detinjem čitanju i pisanju. Kad mi neka majka napiše: »Moj dečak mora da bude osposobljen da se uklopi u društvo. Morate ga naterati da nauči da čita«, ja obično ovako odgovaram: »Vaše dete živi u svetu mašte. Možda će mi biti potrebno godinu dana

---

* Ser Kristofer Ren (1632—1723), najpre profesor astronomije u Oksfordu, a zatim arhitekt, glavni predstavnik britanskog baroka. Pored katedrale Sv. Pavla u Londonu, projektovao je još 58 manjih crkava i mnogo drugih zgrada. Tvorac urbanističkog plana Londona koji nije realizovan, ali je iskorišćen za urbanističko rešenje glavnog grada S. A. D.— Vašingtona. (prim. prev.)

da taj svet prebijem napola. Tražiti od deteta da sada čita, značilo bi izvršiti zločin prema njemu. Dok ne bude iživeo svoje inetresovanje za svet mašte, on ne može da ima ni trunke interesovanja za čitanje.«

O, da, ja bih mogao da dovedem dečaka u svoju sobu i da mu strogo kažem: »Izbij sebi iz glave sve te besmislice o ujacima i automobilima. Sve je to jedna izmišljotina, i ti to znaš. Sutra ujutru ćeš doći na čas čitanja, ili teško tebi!« Bio bi to zločin. Pogrešno je raspršiti detinje fantazije pre nego što mališan bude raspolagao nečim što bi moglo da zauzme njihovo mesto. Najbolje je podsticati ga da priča o svojim fantazijama. U devet od deset slučajeva, on će polako izgubiti interesovanje za njih. Samo u nekim naročitim slučajevima, u kojima je fantazija već godinama uporno prisutna, čovek može da se usudi da na grub način naruši detinji san.

Rekao sam već da mora da postoji nešto što bi zamenilo fantaziju. Da bi uopšte bili zdrave ličnosti, svi odrasli i sva deca treba da imaju mogućnost da se pokažu nadmoćnim bar u jednoj oblasti. U učionici postoje dva načina da se stekne nadmoćnost: prvo, biti među najboljim učenicima u razredu, i drugo, biti sposoban za dominiranje nad dečakom koji je među najslabijima u razredu. Ovo potonje predstavlja primamljiviji način da se bude nadmoćan, pa tako ekstravertan tip deteta lako stiče nadmoćnost.

Intravertno dete pribegava mašti da bi steklo nadmoćnost. Ono ne nalazi tu nadmoćnost u svetu realnosti. Ono ne ume da se tuče, ne odlikuje se u igrama, ne zna da glumi, peva ili igra. Međutim, u svom sopstvenom svetu mašte, ono može da bude šampion sveta u teškoj kategoriji. Zadovoljiti ego, predstavlja životnu neophodnost svakog ljudskog bića.

DESTRUKTIVNOST

Odraslima je vrlo teško da shvate da mala deca nemaju obzira prema stvarima. Ona ih ne uništavaju namerno, već ih *uništavaju nesvesno.*

Video sam jednom kako normalna, zdrava devojčica usijanim žaračem buši rupe u ukrasnom ispustu od orahovine oko kamina u našoj zbornici. Kad je opomenuta, trgla se i izgledala iznenađena: »Učinila sam to ne razmišljajući,« objasnila je, i rekla celu istinu. Njen postupak bio je simboličan, izvan kontrole svesti.

Činjenica je da su odrasli posesivni prema stvarima od vrednosti, a deca nisu. Otuda svaki zajednički život dece i odraslih mora da nađe ishodište u sukobu oko materijalnih stvari. U Samerhilu deca razgore peć pet minuta pre nego što pođu na spavanje. Obilno natrpaju ugalj u peć, jer ugalj je za njih samo crno kamenje, dok za mene znači račun od hiljadu dolara godišnje. Deca takođe ostavljaju upaljeno svetlo, zato što ne povezuju svetlost sa računima za struju.

Nameštaj za dete praktično ne postoji. Zato mi u Samerhilu kupujemo islužena automobilska i autobuska sedišta. Za mesec-dva ona izgledaju kao olupine. S vremena na vreme, u doba obeda, neki mališan će, dok čeka »repete«, ubijati vreme uvrćući viljušku u čvor. To se obično zbiva nesvesno ili, u najboljem slučaju, polusvesno. Dete ne zanemaruje i ne uništava samo školsku svojinu. Ono je u stanju da svoj novi bicikl ostavi na kiši, pošto je draž novine potrajala cigle tri nedelje.

Dečija destruktivnost u uzrastu od devet ili deset godina nije posledica sračunate zlobe ili asocijalnosti. Jednostavno, deci stvari kao lična svojina još uvek nisu dovoljno realne. Kad ih ponese mašta, deca po-

kupe čaršave i ćebad, pa prave gusarske lađe u sobi, pri čemu čaršavi pocrne, a ćebad se pocepa. A kakvog značaja može da ima neki prljavi čaršav kad si istakao crnu zastavu i ispalio đulad iz svih topova na jednom boku lađe?

Ne sviđa mi se argument pristalica discipline, koji kažu da deca moraju da budu *prisiljena* da poštuju svojinu, jer to uvek zahteva neku žrtvu na račun dečije igre. Moje je gledište da dete mora sâmo da stekne predstavu o vrednosti stvari. Napuštajući fazu preadolescentne ravnodušnosti prema svojini, deca počinju da poštuju stvari. Ostavljena sebi da iživе svoju ravnodušnost prema svojini, deca imaju malo izgleda da ikad postanu profiteri i eksploatatori.

Devojčice ne ispoljavaju tako veliku destruktivnost kao dečaci, zato što njihovo maštanje ne obuhvata gusarske lađe i gangsterske prepade. Pa ipak, da bismo bili fer prema dečacima, valja reći da je izgled dnevne sobe devojčica prilično žalostan. Njihovo objašnjenje da je tamošnji nered isključiva posledica koškanja sa dečacima ne zvuči mi dovoljno ubedljivo.

Deca su primitivci i, dokle god ne osete potrebu za kulturom, trebalo bi da žive u što primitivnoj i neformalnijoj sredini.

Pre više godina, kada smo se doselili u sadašnju kuću, kao u agoniji smo posmatrali kako mladići bacaju noževe u lepa hrastova vrata. Na brzinu kupismo dva železnička vagona i pretvorismo ih u bungalov, u kome su naši primitivci mogli do mile volje da bacaju svoje noževe. I danas, 33 godine kasnije, ovi vagoni nisu u lošem stanju. U njima stanuju dečaci od 12 do 16 godina. Većina ih je u fazi kad je dečaku stalo do komfora i dekoracije. Većina vrlo uredno i čisto održava svoje prostorije. Ostali žive u neredu, a to su uglavnom dečaci koji su nedavno prispeli iz privatnih škola.

Radionica je najveći problem u slobodnoj školi. U prvim danima škole, pristup radionici bio je uvek slobodan svoj deci, pa su zato sve alatke ili nestale, ili bile oštećene. Devetogodišnje dete bi upotrebilo fino dleto kao šrafciger, ili bi uzelo klešta da popravi svoj bicikl i ostavilo ih da leže na stazi.

Osoblje je bilo zabrinuto zbog takve situacije sa radionicom. Ja sam bio zabrinutiji od svih, zato što mi alat vrlo mnogo znači. Zaključio sam da je greška bila u tome što se alatke koriste zajednički. »Ako bismo u sve to uneli element posesivnosti,« rekoh sebi, »ako bi svako dete koje zaista želi alat imalo sopstveni komplet, stvari bi drukčije stajale«.

Pokrenuo sam to pitanje na školskom sastanku, i moja ideja je bila dobro primljena. Idućeg tromesečja neki stariji učenici donesoše od kuće sopstvene kutije s alatom. Održavali su ga odlično i koristili mnogo pažljivije nego pre.

Tužna je istina da mi odrasli često više vodimo računa o sigurnosti materijalnih stvari nego o bezbednosti dece. Ljubav prema stvarima koje posedujemo često je veća od ljubavi prema deci. Svako *»Ostavi to!«* — znači pretpostavljanje predmeta detetu. Dete je mala napast, zato što se njegove želje sukobljavaju sa egoističnim željama odraslih.

Nije nikakva šteta ako insistirate na svojim individualnim pravima ukoliko pri tom ne koristite moralno rasuđivanje o tome šta je ispravno, a šta pogrešno. Štetu pričinjava upotreba reči kao što su »nevaljao«, »loš«, »prljav«...

Stalna destruktivnost problematičnog deteta nešto je sasvim drukčije od destruktivnih radnji normalnog deteta. Do njih obično ne dovode mržnja i anksioznost — one su kreativne radnje mašte, čiji smisao nije da prkose.

Stvarna destruktivnost znači mržnju na delu. Simbolički shvaćeno, ona znači ubistvo. Ona se ne ograničava samo na problematičnu decu. Ljudi, čije su kuće tokom rata okupirali vojnici, uverili su se da su vojnici mnogo destruktivniji nego deca. To je prirodno, jer razaranje je njihov posao.

Stvaranje je ravno životu — razaranje je ravno smrti. Destruktivno, problematično dete je protiv života.

Kod anksiozne dece, destruktivnost sadrži mnoge komponente. Jedna od njih može da bude ljubomora na brata ili sestru koji su voljeniji nego što onaj ko razara misli da je sa njim slučaj. Druga može da bude bunt protiv svakog autoriteta koji u izvesnom smislu ograničava. A još jedna komponenta može da bude obična radoznalost da se vidi čega ima unutar nekog predmeta.

Glavni činilac koji bi i ovde trebalo da nas se tiče nije stvarno razaranje, već potisnuta mržnja koja se izražava destrukcijom — mržnja koja u datim okolnostima može od deteta da napravi sadistu.

To je vrlo bitno pitanje. Ono se odnosi na bolest jednog sveta u kome, od kolevke pa do groba, cveta mržnja. Naravno, u svetu ima i puno ljubavi. Kad nje ne bi bilo, mogli bismo samo da očajavamo zbog čovečanstva. Valjalo bi da svaki roditelj i svaki vaspitač ozbiljno nastoji da otkrije tu ljubav u sebi.

LAGANJE

Ako vaše dete laže, to znači ili da vas se plaši, ili da vas podražava. Roditelji koji lažu imaće decu koja lažu. Ako od deteta hoćete istinu, nemojte da ga lažete. Ova preporuka nije moralne prirode, jer svi mi povremeno lažemo. Ponekad lažemo da ne bismo povredili

nečija osećanja, a naravno, lažemo i o sebi, kad nas optužuju za egoizam ili uobraženost. Umesto da detetu kažete: »Mamu boli glava! Budi miran!« — bilo bi bolje i poštenije da viknete: »Prestani sa tom prokletom galamom!« Međutim, to možete slobodno da kažete samo ako vas se deca ne plaše.

Roditelji ponekad lažu kako bi sačuvali dostojanstvo. »Tata, ti bi mogao da se tučeš sa šestoricom, zar ne?« Potrebna je izvesna hrabrost da bi se odgovorilo ovako: »Ne, sine moj, sa mojim velikim stomakom i mlitavim mišićima ne bih mogao da se tučem ni sa kepecom.«

Koliko će očeva priznati deci da se plaši grmljavine ili policajaca? Jedva da je neki muškarac dovoljno veliki da, ne trepnuvši, saopšti deci kako su ga u školi zvali »šmrka«.

Za porodičnu laž ima dva motiva: nastojanje da se dete lepo ponaša i želja da mu se ureže u svest roditeljska savršenost. Koliko će očeva i nastavnika istinito odgovoriti na ova pitanja deteta: *»Da li si se ikad napio? Da li si ikad psovao?«* Upravo strah od ovakvih dečijih pitanja čini odrasle hipokritima.

Kao dečak, nisam mogao da oprostim ocu što je jednom preskočio preko zida da bi umakao razbesnelom biku. U svojoj mašti deca od nas stvaraju heroje i vitezove, a mi pokušavamo da ispunimo njihova očekivanja. Jednog lepog dana ipak bivamo raskrinkani, jer dete jasno uvidi da su njegovi roditelji i nastavnici bili lažovi i obmanjivači.

Možda u svakom mladom životu dolazi period kada se roditelji kritikuju i preziru kao staromodni. Taj period sledi pošto je dete raskrinkalo roditelje. Kontrast između divnih roditelja iz snova i stvarnih, slabih roditelja, suviše je veliki. Kasnije, dete se vraća roditeljima sa naklonošću i razumevanjem, ali bez ilu-

zija. Pa ipak, ceo taj nesporazum bio bi nepotreban kad bi roditelji pre svega rekli deci istinu o sebi.

Glavna poteškoća u kazivanju istine detetu jeste u tome što svi mi propuštamo da je sami govorimo. Mi lažemo sebe i lažemo susede. Laž je svaka autobiografija koja je ikad napisana. Lažemo zato što smo naučili da se pridržavamo nedostižnih moralnih normi.

Odrastao čovek koji laže decu, pa makar i posredno, nema stvarnog razumevanja za dete. Zato je čitav naš obrazovni sistem pun laži. Naše škole prenose laž da su poslušnost i prilježnost vrline, a istorija i francuski jezik — obrazovanje.

Među mojim učenicima nema proverenih ili povremenih lažova. Kada prvi put dođu u Samerhil, oni lažu zato što se plaše da kaže istinu. Kad uvide da u školi nema žandara, onda im laži više nisu potrebne. Većinu dečijih laži izaziva strah, a kad straha nema, laganje se smanjuje. Ne mogu da kažem da ono u potpunosti nestaje. Neki dečak će vam reći da je razbio prozor, ali vam neće kazati da je izvršio prepad na frižider ili ukrao alatku. Zaista, bilo bi suviše očekivati potpuno odsustvo laži.

Iako to možda izgleda paradoksalno i nelogično, ja pravim razliku između laganja i nepoštenja. Čovek može da bude i pošten i lažov, to jest pošten u krupnim, a nepošten u sitnijim stvarima. Tako je, recimo, smisao mnogih naših laži u tome da druge poštedimo bola. Bilo bi loše kad bi me istinoljubivost nagnala da napišem: »Dragi gospodine, vaše pismo bilo je tako dugo i dosadno da nisam mogao da se potrudim da ga pročitam do kraja.« Ili kad bih bio prisiljen da kažem nekom nadobudnom muzičaru: »Hvala vam što ste svirali, mada ste upropastili tu etidu.« Laganje odraslih je uglavnom altruističko, ali dečije laganje je uvek lokalno i lično. Najbolji način da se od deteta stvori

doživotan lažov jeste da se insistira na tome da ono govori istinu i samo istinu.

Slažem se da je vrlo teško uvek govoriti istinu, ali kada čovek odluči da ne laže ni dete, niti da laže u njegovom prisustvu, videće da je to lakše nego što je očekivao.

Govoriti laž predstavlja sitnu slabost, ali prava je propast lažno živeti. Roditelj koji živi lažno vrlo je opasan. Otac jednog šesnaestogodišnjeg lopova mi je rekao: »Od svog sina tražio sam samo jednu stvar — — apsolutnu istinu u svako doba.« Taj čovek je mrzeo svoju ženu i ona je njega zauzvrat mrzela, iako su to oboje prikrivali, obraćajući se jedno drugom sa »najdraži« i »mila moja«. Sin je nejasno osećao da sa njegovim domom nešto ozbiljno nije u redu. Kakve izglede uopšte može da ima sin takvog čoveka da odraste u bilo kakvu izuzev u nepoštenu ličnost, kad je njegov dom jedna užasna laž? To što je mladić krao, predstavljalo je patetičan pokušaj da nađe ljubav koja mu je nedostajala u porodici.

Dete možda laže imitirajući roditeljske neistinosti. Njemu je nemoguće da bude istinoljubivo u porodici u kojoj se otac i majka više ne vole. Mučno pretvaranje, kojeg siroti par mora da se drži, ne može da obmane dete. Ono na taj način biva gurnuto u nestvarni svet mašte i pretvaranja. Imajte na umu da deca *osećaju* i kada nešto ne znaju.

Crkve stalno ponavljaju laž da je čovek rođen u grehu i da mu je potrebno izbavljenje. Zakon podržava laž da čovečanstvo može da se učini boljim pomoću mržnje u obliku kazne. Lekari i proizvođači lekova pothranjuju laž da zdravlje zavisi od kljukanja lekovima neorganskog porekla.

U društvu punom laži roditelju je izuzetno teško da bude pošten. On kaže svom detetu: »Ako budeš ma-

sturbirao — poludećeš!« Lažući, roditelji pokazuju neverovatno neznanje u pogledu štete koju nanose detetu. Oni mogu da nanesu detetu toliku štetu svojim lažima i zabranama zato što su osećanja neuporedivo važnija od znanja. Oštećenje više trpi detinje srce nego glava. *A glava nikad ne prouzrokuje neurozu. Samo srce.*

Držim da roditelj nema potrebe da laže. Štaviše, on ne bi smeo ni da se *usudi* da laže. Postoje mnoge porodice u kojima se ne laže, i upravo iz njih nam dolaze iskrena deca bistrog pogleda. Roditelj može istinito da odgovori na svako bogovetno pitanje, počevši od toga odakle dolaze bebe, pa do toga koliko majka ima godina. Za 38 godina ja nikad nisam svesno slagao nijednog učenika, niti sam ikad imao želju da to učinim.

Dete odgajeno u slobodi neće svesno lagati, zato što nema potrebe da to čini. Ono neće lagati da bi se zaštitilo od straha od odmazde, ali će se upuštati u izmišljotine i pričaće neverovatne priče o stvarima koje se nikad nisu dogodile.

Što se tiče laganja iz straha, već vidim novu generaciju koja neće imati ništa da krije. Ona će u svakom pogledu biti otvorena i poštena. Neće joj biti potrebna reč »laž« u rečniku. Laganje je uvek kukavičluk, a kukavičluk je posledica neznanja.

ODGOVORNOST

U mnogim kućama detinji se ego svesno potiskuje zato što roditelji postupaju sa detetom kao sa večitom bebom. Poznavao sam četrnaestogodišnje devojke u koje roditelji toliko nisu imali poverenja da im nisu dali ni da zapale vatru. Uz najbolje namere, roditelji uskraćuju deci odgovornost: »Ponesi džemper, draga,

sigurna sam da će padati kiša«; »Nemoj da ideš blizu železničke pruge«; »Da li si se umio?«...

Deci treba omogućiti gotovo neograničenu odgovornost. Deca vaspitana po metodu Montesorijeve sama nose činije pune vrele šupe. Jedan od naših najmlađih učenika, koji ima sedam godina, upotrebljava sve vrste alatki: dleta, sekire, testere, noževe... Ja posečem prst češće nego on.

Dužnost ne treba brkati sa odgovornošću. Osećanje dužnosti bi trebalo da se stekne kasnije u životu, ako je ono uopšte neophodno. Reč »dužnost« pobuđuje mnogo zastrašujućih asocijacija. Pomišljam na žene koje su promašile u životu i ljubavi zato što su, iz osećanja dužnosti, bile prinuđene da ostanu sa ostarelim roditeljima i staraju se o njima. Pomišljam na bračne drugove koji su odavno prestali da se vole, ali i dalje loše žive zajedno — iz osećanja dužnosti.

Zabluda je u tome što se odgovornost procenjuje prema uzrastu. Ta zabluda stavlja život mladih ljudi u ruke slabašnih staraca koje zovemo državnicima. Upravo se na osnovu te zablude pretpostavlja da je svaki član porodice zaštitnik i vodič onih nešto mlađih od sebe. Roditelji teško shvataju da njihov šestogodišnji sin nije razumno, logično biće koje će shvatiti ovu rečenicu: »Ti si stariji od Tomija i u tim godinama bi već trebalo da znaš da on ne sme da istrčava na ulicu!«

Od deteta ne treba tražiti da se suočava sa odgovornošću za koju nije spremno, niti ga treba opterećivati odlukama za čije donošenje nije dovoljno odraslo. Lozinka, pri tom, mora da bude *zdrav razum.*

Mi u Samerhilu ne pitamo petogodišnjake da li žele zaštitne rešetke na pećima ili ne. Od nekog šestogodišnjaka ne tražimo da odluči da li će sa temperaturom da izađe napolje, niti iznureno dete pitamo da

li hoće da ide na spavanje. Čovek ne traži detinje odobrenje da bi mu dao prepisane lekove kad je bolesno.

Međutim, nametanje neophodnog autoriteta detetu ni na koji način se ne sukobljava sa idejom da detetu treba priznati približno onoliko odgovornosti koliko je u stanju da prihvati u svom uzrastu. Određujući opseg odgovornosti koji će priznati detetu, roditelj uvek mora da se posavetuje sa svojim unutarnjim bićem. On mora najpre da ispita sebe.

Roditelji koji odbijaju da dozvole deci da, na primer, odaberu sebi odeću, uglavnom su motivisani pomišlju da bi dete moglo da izabere odelo koje ne bi služilo na čast njihovom društvenom položaju.

Roditelji koji cenzurišu knjige, filmove ili prijatelje svoje dece nastoje, uopšteno govoreći, da pomoću pritiska nametnu svoje sopstvene ideje detetu. Takvi roditelji samo racionalizuju da je to zato što znaju šta je najbolje, ali je njihova unutarnja motivacija, verovatno, primenjivanje autoritarne moći.

U većini slučajeva, roditelji bi trebalo da prenesu na dete što više odgovornosti, sa dužnim obzirom prema njegovoj fizičkoj sigurnosti. Roditelji će samo na taj način razviti detinju samouverenost.

POSLUŠNOST I DISCIPLINA

Odmah se postavlja jedno bezbožno pitanje: zašto bi dete trebalo da sluša? Moj odgovor glasi: ono mora da sluša da bi zadovoljilo želju odraslih za moći. Zašto bi dete inače slušalo?

»Pa,« reći ćete vi, »mogu da mu se pokvase noge ako ne posluša naredbu da obuje cipele, ili čak može da padne sa stene, ako ne posluša očevu viku.« Da, naravno, dete treba da posluša kad je u pitanju život i

smrt. Ali, koliko puta biva kažnjeno zbog neposlušnosti kad je u pitanju život i smrt? Retko, ili nikad! Obično ga zagrle, uz: »Zlato moje! Hvala bogu što si čitav!« Dete se obično kažnjava za *sitnice*.

Ipak, moguće je voditi kuću u kojoj se ne zahteva poslušnost. Ako kažem detetu: »Uzmi knjige i idi na čas engleskog,« — ono može da odbije ako ga engleski jezik ne interesuje. Neposlušnost je u tom slučaju samo odraz njegovih sopstvenih želja, koje se očigledno nikom ne nameću, niti bilo koga pogađaju. Ali ako kažem: »Središnji deo bašte je zasađen. Niko ne sme da pretrčava preko njega!« — sva deca to prihvataju, na isti način kao što prihvataju Derikovu naredbu: »Niko ne sme da uzme moju loptu bez pitanja!« Poslušnost treba da bude uzajamna. U Samerhilu se povremeno javlja neposlušnost u odnosu na neko pravilo koje je izglasano na opštem školskom sastanku. Deca tada mogu sama da preduzmu akciju. Međutim, život u Samerhilu se uglavnom odvija bez ikakvog autoriteta ili poslušnosti. Svako je slobodan da radi ono što voli, *ako time ne ugrožava slobodu ostalih*, što je cilj ostvarljiv u svakoj zajednici.

U kući u kojoj vlada uravnotežena atmosfera nema autoriteta, a to znači da nema bučnog glasa koji deklamuje: »Ja tako kažem! Moraš da slušaš!« U svakodnevnoj praksi autoritet, naravno, postoji. Takav autoritet bi mogao da se nazove zaštitom, brigom, odgovornošću odraslih. On ponekad zahteva poslušnost, ali je ponekad i ukazuje. Na primer, ja mogu da kažem svojoj kćerki: »Ne možeš da unosiš blato i vodu u dnevnu sobu.« To je isto kao kad ona meni kaže: »Tata, izađi iz moje sobe. Neću da sad budeš ovde.« To je želja kojoj se, naravno, pokoravam bez reči.

Roditeljski zahtev da dete ne bi trebalo da odgrize više nego što može da sažvaće sličan je kazni. Mislim to

doslovno, zato što su detetu oči često veće od stomaka, i ono će da traži pun tanjir koji ne može da pojede. Pogrešno je terati dete da pojede sve što je u tanjiru. Dobri roditelji poseduju moć da se poistovete sa detetom, da razumeju njegove motive i shvate njegova ograničenja, a da pri tom ne gaje zadnje misli i ne budu ozlojeđeni.

Jedna majka mi je pisala da želi da je kćerka sluša. Učio sam njenu kćerku da sluša *samu sebe*. Majka smatra da je neposlušna, ali ja mislim da je *uvek* poslušna. Pre pet minuta ušla je u moju sobu da raspravlja o psima i njihovoj dresuri. »Briši«, rekoh, »zauzet sam pisanjem.« Bez reči je izašla.

Poslušnost bi trebalo da bude kurtoazija. Odrasli ne bi trebalo da imaju pravo na dečiju poslušnost. Ona mora da potekne iznutra, a ne da bude nametnuta spolja.

Disciplina je sredstvo za ostvarivanje cilja. Disciplina jedne vojske usmerena je ka uspešnosti ratovanja. Takva disciplina potčinjava pojedinca cilju. Život u disciplinovanim zemljama je jeftin.

Postoji, međutim, i drukčija disciplina. U orkestru, prva violina sluša dirigenta zato što je muzičaru stalo da izvođenje bude dobro isto koliko i dirigentu. Redov koji skače u stav mirno po pravilu ne mari za efikasnost vojske. Gotovo u svakoj vojsci disciplina se održava pomoću straha i vojnik zna da će biti kažnjen ako ne posluša. Školska disciplina može da bude orkestralnog tipa kad su nastavnici dobri, ali je suviše često vojnog tipa. Isto važi i za domaćinstvo. Srećan dom je kao neki orkestar, i u njemu se uživa u istoj vrsti timskog duha. Nesrećan dom je kao kasarna u kojoj se upravlja mržnjom i disciplinom.

Čudna je stvar što domovi, u kojima postoji disciplina koju karakteriše timski duh, često tolerišu školu

sa vojničkom disciplinom. Nastavnici tuku dečake, i to one koji kod kuće nikad ne dobijaju batine. Kakav posetilac sa neke starije i mudrije planete smatrao bi roditelje ove zemlje imbecilima kad bi čuo da u nekim našim osnovnim školama malu decu čak i danas kažnjavaju za greške u sabiranju ili pravopisu. Kad humani roditelji protestuju protiv školske discipline uz pomoć batina i odlaze zbog toga na sud, zakon u većini slučajeva staje na stranu nastavnika koji kažnjava.

Roditelji bi sutra mogli da ukinu telesno kažnjavanje — kad bi hteli. Većina to, očigledno, ne želi. Sistem im odgovara. On disciplinuje njihove dečake i devojčice. Detinja mržnja se mudro usmerava na nastavnika koji kažnjava, a ne na roditelje koji ga unajmljuju da radi taj prljavi posao. Ovim roditeljima odgovara sistem, jer njima samima nikad nije bilo dozvoljeno da žive i vole. Oni su takođe postali robovi grupne discipline i, sirotani, ne mogu da zamisle slobodu.

Istina je da u kući mora da postoji izvesna disciplina. To je, uglavnom, tip discipline koji čuva pojedinačna prava svakog člana porodice. Na primer, ja ne dozvoljavam svojoj kćerki Zoi da se igra mojom pisaćom mašinom. U srećnoj porodici ova vrsta discipline obično sama o sebi vodi računa. Život je u njoj prijatno davanje i uzimanje. Roditelji i deca su drugari, saradnici.

U nesrećnom domu, disciplina se koristi kao oruđe mržnje, a poslušnost postaje vrlina. Deca su svojina, stvari koje se poseduju, pa moraju da služe na čast svojim vlasnicima. Smatram da je roditelj koji najviše brine da li Bili uči da čita i piše onaj koji oseća da zbog nedostatka obrazovanja nije postigao uspeh u životu.

Roditelj koji sam o sebi ima nepovoljno mišljenje veruje u strogu disciplinu. Veseo gradski čovek, sa za-

lihom masnih viceva, strogo će ukoriti svog sina što priča o izmetu. Majka koja nije istinoljubiva udariće svoje dete zbog laganja. Video sam jednom nekog čoveka s lulom kako šiba svog sina zbog pušenja. Čuo sam drugog kako, tukući svog dvanaestogodišnjeg sina, govori: »Naučiću ja tebe da psuješ, kopile jedno malo.« Kad sam mu prigovorio, on glatko odgovori: »Drugo je to kad ja psujem. On je još dete.«

Stroga disciplina u kući je uvek projekcija mržnje prema samom sebi. Odrastao čovek je nastojao da postigne savršenstvo u sopstvenom životu, nije uspeo da ga dostigne, i sad pokušava da ga nađe u svojoj deci, a sve to zato što ne može da voli. Sve to zbog toga što se plaši zadovoljstva kao samog đavola. Iz tog razloga je, naravno, čovek i *izmislio* đavola — druškana koji je uvek najbolje raspoložen, koji voli život, veselje i seks. Cilj savršenstva je da se pokori đavo, a iz ovog cilja proizlaze misticizam i iracionalizam, religija i asketizam. Iz ovoga takođe sledi razapinjanje puti na krst, i to u obliku batina, seksualne apstinencije i impotencije.

S pravom bi se moglo reći da stroga domaća disciplina teži kastraciji u njenom najširem smislu, kastraciji samog života. Nijedno poslušno dete ne može nikad da postane slobodan muškarac ili žena. Nijedno dete koje je kažnjavano zbog masturbacije ne može nikad da bude u potpunosti orgastički potentno.

Rekao sam već da roditelj želi da dete postane ono što on ili ona nisu uspeli. Ali nije samo to u pitanju: svaki roditelj je istovremeno rešen da njegovo dete ne dobije više od života nego što je on, roditelj, dobio. Beživotni roditelji ne dozvoljavaju deci da budu živa. Takav se roditelj uvek preterano plaši budućnosti. Disciplina će, misli on, spasti njegovu decu. Isti nedostatak poverenja u sopstveno unutarnje biće nagoni ga

da zahteva jednog spoljnog boga koji će iznuđivati dobrotu i istinu. Disciplina tako postaje grana religije.

Osnovna razlika između Samerhila i tipične škole je u tome što mi u Samerhilu verujemo u ličnost deteta. Znamo da će Tomi, ako želi da postane doktor, dobrovoljno učiti da bi položio prijemne ispite. Disciplinovana škola je ubeđena da Tomi nikad neće biti doktor ako ne bude bijen, ako se na njega ne bude vršio pritisak, i ako ne bude prisiljen da uči u propisane sate.

Dopuštam da je u većini slučajeva lakše odstraniti disciplinu iz škole nego iz kuće. U Samerhilu, kad sedmogodišnje dete postane socijalan problem, cela zajednica izražava svoje neodobravanje. Pošto svako želi društveno odobravanje, dete nauči da se ponaša pristojno. Disciplina nije potrebna.

U kući, gde ima toliko drugih emocionalnih činilaca i ostalih okolnosti, nije sve tako lako. Iscrpena domaćica, koja kuva ručak, ne može prema svom tvrdoglavom detetu da se ophodi sa društvenim neodobravanjem. To ne može ni umorni otac, kad zatekne svoju novu leju izgaženu. Želim da naglasim da se *u kući, u kojoj je dete od početka uravnoteženo, ne javljaju uobičajeni zahtevi za disciplinom.*

Pre nekoliko godina posetio sam svog prijatelja Vilhelma Rajha u Mejnu (SAD). Njegov sin Piter imao je tri godine. Obližnje jezero bilo je duboko. Rajh i njegova žena jednostavno su rekli Piteru da ne treba da se približava vodi. Pošto nije bio odgajan uz mržnju, i pošto je otuda imao poverenja u svoje roditelje, Piter se nije ni približavao vodi. Roditelji su *znali* da nema potrebe da brinu. Roditelji koji decu disciplinuju uz strah i autoritet živeli bi na toj obali jezera na ivici nerava. Deca su tako navikla da im se laže da jedno-

stavno ne veruju kad im majka kaže da je voda opasna. Naprotiv, dobijaju prkosnu želju da idu do vode.

Disciplinovano dete izraziće mržnju prema autoritetu na taj način što će uznemiravati roditelje. Zaista, kad se dete suviše često loše ponaša, to je vidljiv dokaz nepravilnog postupka prema njemu. Prosečno dete prihvata roditeljski glas znanja — ako postoji ljubav u kući. Ako u kući vlada mržnja, ono ništa ne prihvata, ili prihvata stvari na negativan način: destruktivno je, drsko i nepošteno.

Deca su mudra. Na ljubav će odgovoriti ljubavlju, a na mržnju mržnjom. Lako će prihvatiti disciplinu timskog tipa. Ja tvrdim da pokvarenost nije nimalo više u osnovi ljudske prirode nego što je u osnovi prirode zeca ili lava. Stavite psa na lanac, i dobar pas postaje zao pas. Disciplinujte dete, i dobro, društveno dete postaje loš, neiskren čovek koji mrzi. Žalosno je reći, ali većina ljudi je sigurna da loš dečak *hoće* da bude loš. Oni veruju da je dete, uz božiju pomoć ili uz pomoć velikog štapa, u stanju da se opredeli za to da bude dobro. Ako to bude odbilo, onda će roditelji vraški da se potrude da dete pati zbog svoje nepokornosti.

Na neki način, duh stare škole simboliše sve što disciplina predstavlja. Upravitelj jedne velike škole za dečake rekao mi je, ne tako davno, kad sam ga upitao koju vrstu dečaka ima: »Vrstu koja napušta školu bez ideja i bez ideala. Priključili bi se, kao topovsko meso, bilo kom ratu, a nikad ne bi zastali da razmisle zbog čega se vodi rat i zašto se bore.«

Gotovo četrdeset godina nisam udario dete. Ipak, kao mlad nastavnik, upotrebljavao sam kaiš odlučno i bez razmišljanja. Sada više nikad ne udaram dete, jer sam postao svestan opasnosti koje vrebaju zbog batina, i sasvim sam svestan mržnje koja iza njih stoji.

U Samerhilu sa decom postupamo kao sa sebi ravnima. Uglavnom, poštujemo ličnost i individualnost deteta, baš kao što bismo poštovali ličnost i individualnost nekog odraslog, znajući da je dete drukčije od odraslog. Odrasli ne insistiraju na tome da ujka Bil mora da počisti tanjir, iako ne voli šargarepu, ili da otac mora da opere ruke pre nego što sedne za sto. Stalno ispravljajući decu, mi ih stavljamo u inferioran položaj i vređamo njihovo urođeno dostojanstvo. Sve je to pitanje relativnih vrednosti. Za ime boga, kakve veze ima da li Tomi seda za sto neopranih ruku?

Deca podizana uz pogrešnu vrstu discipline žive jednu doživotnu laž. Nikad se ne usuđuju da budu ono što jesu. Postaju robovi ustaljenih, beskorisnih običaja i manira. Bez pogovora prihvataju svoja glupava nedeljna odela, jer je glavni izvor discipline strah od kritike. Kažnjavanje od strane drugova u igri ne sadrži strah. No, kad odrastao čovek kažnjava, automatski se javlja strah, jer odrastao čovek je veliki i jak, pa izaziva strahopoštovanje, a što je najvažnije od svega, on je simbol oca ili majke kojih se dete plaši.

Trideset osam godina sam gledao kako nemila, bezobrazna deca, puna mržnje, postaju slobodna u Samerhilu. U svakom slučaju se odigrala postupna promena. Vremenom su ta razmažena deca postala srećna, društvena, iskrena i prijateljski nastrojena.

Budućnost čovečanstva počiva na novim roditeljima. Ako, svojim tiranskim autoritetom, u deci budu uništili životnu snagu, i dalje će cvetati kriminal, rat i beda. Ako budu nastavili koracima svojih disciplinski nastrojenih roditelja, izgubiće ljubav sopstvene dece, jer niko ne može da voli ono čega se plaši.

Neuroza počinje roditeljskom disciplinom, što je krajnja suprotnost roditeljskoj ljubavi. Nije moguće imati dobro čovečanstvo ako se prema ljudima postupa

s mržnjom, kažnjavanjem i svesnim potiskivanjem. Jedini put je put ljubavi.

Sredina puna ljubavi, bez roditeljske discipline, postaraće se za većinu nevolja detinjstva. To je ono što hoću da roditelji shvate. Ako se njihovoj deci pruži sredina puna ljubavi i podrške u kući, onda se zlo, mržnja i destruktivnost nikad neće pojaviti.

NAGRADE I KAZNE

Opasnost od nagrađivanja deteta nije toliko velika kao od kažnjavanja, ali je podrivanje detinjeg duha manje primetno zahvaljujući davanju poklona. Sve u svemu, nagrade su nepotrebne i deluju negativno. Ponuditi nagradu za učinjeno delo ravno je izjavi da delo po sebi nije ni vredno truda.

Nijedan umetnik ne radi samo za novčanu nagradu. Jedna od umetnikovih nagrada je radost samog stvaranja. Štaviše, nagrade pothranjuju najgoru crtu u sistemu konkurencije. Biti uspešniji od drugog čoveka predstavlja nedostojan cilj.

Davanje poklona loše psihološki utiče na decu, jer izaziva njihovu ljubomoru. Dečakova netrpeljivost prema mlađem bratu često datira od majčine primedbe: »Tvoj mali brat može to bolje da uradi od tebe.« U očima deteta, majčina primedba predstavlja nagradu bratu zato što je bolji od njega.

Kad uzmemo u obzir prirodno detinje interesovanje za stvari, onda počinjemo da shvatamo opasnost koja preti i od nagrada i od kazni. Nagrađivanje i kažnjavanja teže da detetu *nametnu interesovanje.* Istinsko interesovanje je, međutim, pokretačka snaga čitave ličnosti, i ono je potpuno spontano. Pažnju je moguće iznuditi, jer je pažnja čin svesti. Moguće je biti usred-

sređen na odlomak ispisan na školskoj tabli, a u isto vreme biti zainteresovan za gusare. Iako može da iznudi pažnju, čovek ne može da iznudi interesovanje. Nijedan čovek me, recimo, ne može naterati da skupljam marke, niti ja mogu sebe da nateram da budem zainteresovan za njih. Pa ipak, i nagrade i kazne upravo nastoje da iznude interesovanje.

Ja imam veliku baštu. Neka grupa malih dečaka i devojčica bila bi mi od velike pomoći za vreme čupanja korova. Bilo bi izvodljivo da im naredim da mi pomognu u poslu, ali ta deca od osam, devet i deset godina nisu formirala nikakvo svoje mišljenje o potrebi čupanja korova. Ona jednostavno nisu za to zainteresovana.

Prišao sam jednom grupi malih dečaka: »Da li bi neko hteo da mi pomogne da očistimo zemljište od korova?«, upitao sam. Svi su odbili.

Upitao sam zašto. Odgovori su bili: »To je suviše dosadno«; »Neka izraste«; »Isuviše sam zauzet ovim ukrštenim rečima«; »Mrzim vrtlarstvo«...

Meni je čupanje korova takođe dosadno. I ja volim da se pozabavim ukrštenim rečima. Da budem sasvim pravedan prema mališanima, zašto bi se njih ticalo čupanje korova? To je *moja* bašta. *Ja* sam ponosan kad vidim kako grašak džiklja iz zemlje. *Ja* štedim novac na računima za povrće. Ukratko, bašta se tiče moje lične koristi. Ja ne mogu da iznudim deci interesovanje, kad ono nije ni poniklo u njima. Jedini mogućan način bio bi da ih plaćam na sat. Tada bi i oni i ja bili na ravnoj nozi: ja bih bio zainteresovan za svoju baštu, a oni bi bili zainteresovani da zarade nešto novca.

U korenu stvari, interesovanje je uvek egoistično. Četrnaestogodišnja Mod mi često pomaže u bašti, iako izjavljuje da mrzi vrtlarstvo. Ali ona ne mrzi *mene*.

Ona čupa korov, jer želi da bude sa mnom. To trenutno služi njenom ličnom interesu.

Nagrada treba pretežno da bude subjektivna: lično zadovoljstvo obavljenim poslom. Čovek pri tom neminovno pomišlja na raznorazne neprijatne poslove na svetu: kopanje uglja, uglavljivanje navrtke broj 50 u zavrtanj broj 51, kopanje odvodnih kanala, sabiranje brojeva... Svet obiluje poslovima koji ne pobuđuju unutarnje interesovanje ili zadovoljstvo. Izgleda mi da mi prilagođavamo i škole ovoj dosadi u životu. Primoravajući učenike da usredsrede pažnju na predmete koji za njih nisu interesantni, mi ih u stvari pripremamo za poslove u kojima neće uživati.

Ako Meri uči čitanje ili račun, to treba da bude zbog njenog interesovanja za te predmete, a ne zbog novog bicikla koji će dobiti za odličan uspeh, ili zato što će njena majka na taj način biti zadovoljna.

Neka majka je kazala svom sinu da će mu kupiti radio ako prestane da sisa palac. Kako je nepravedan taj unutarnji sukob koji se nameće detetu! Sisanje palca je nesvesna radnja, izvan kontrole volje. Dete može da preduzme junački, svestan napor da prekine sa tom navikom, ali će, kao i prinudni masturbator, stalno doživljavati poraz i tako povećavati svoje breme krivice i nesreće.

Roditeljski strah od budućnosti je opasan kad se ispoljava kroz predloge koji su bliski podmićivanju: »Srećo, kad naučiš da čitaš, tata će ti kupiti trotinet.« Ovaj način vodi spremnom prihvatanju naše pohlepne civilizacije koja teži ka profitu. Drago mi je što mogu da kažem da sam video više od jednog deteta koje pretpostavlja nepismenost nekom blistavom, novom biciklu.

Varijanta ovog oblika podmićivanja je izjava koja teži da gane detinja osećanja: »Mama će biti vrlo ne-

srećna ako po uspehu uvek budeš među poslednjima u razredu.« Oba metoda podmićivanja zaobilaze prirodna interesovanja deteta.

Gajim podjednako jaka osećanja povodom angažovanja dece da obavljaju poslove odraslih. Ako želimo da dete radi za nas, onda treba da mu platimo prema njegovim sposobnostima. Nijedno dete ne želi da mi nosi cigle samo zato što sam odlučio da popravim razrušeni zid. Ali ako mu budem ponudio nekoliko novčića po kolicima punim cigala, dečak će možda rado hteti da mi pomogne, jer sam u tom slučaju pridobio njegov lični interes. Ne sviđa mi se, međutim, ideja da dečiji nedeljni džeparac zavisi od obavljanja izvesnih poslova. Roditelji treba da daju i da pri tom ne teže da dobiju nešto zauzvrat.

Kažnjavanje nikad ne može pravično da se sprovede, jer nijedan čovek ne može da bude pravedan. Pravda podrazumeva potpuno razumevanje. Sudije nisu ništa moralnije od đubretara, niti imaju manje predrasuda od njih. Sudiji, koji je okoreli konzervativac i militarist, bilo bi teško da bude pravedan prema protivniku militarizma koji je uhapšen zbog skandiranja »Dole vojska!«

Svesno ili nesvesno, nastavnik koji je okrutan prema detetu koje je počinilo neki seksualni prekršaj, gotovo sigurno gaji duboko osećanje krivice prema seksu. U sudnici, sudija sa nesvesnim homoseksualnim sklonostima biće, verovatno, vrlo strog pri izricanju presude zatvoreniku koji je optužen zbog homoseksualnosti.

Ne možemo da budemo pravični, jer ne poznajemo sebe i ne prepoznajemo naše sopstvene potisnute želje. Odrastao čovek ne može nikad da vaspitava izvan i iznad sopstvenih kompleksa. Ako smo sami vezani potisnutim strahovima, onda ni sopstvenu decu ne mo-

žemo da učinimo slobodnom. Sve što činimo jeste to da na decu prebacujemo sopstvene komplekse.

Ako pokušamo da razumemo sebe, uvidećemo da nam je teško da kaznimo dete na kome iskaljujemo bes namenjen nečem drugom. Iz iskustva znam da je kažnjavanje nepotrebno. Nikad ne kažnjavam dete, niti sam ikad u iskušenju da to učinim.

Kazna je uvek čin mržnje. U činu kažnjavanja, nastavnik ili roditelj mrzi dete, a dete to shvata. Očigledno kajanje ili nežna ljubav, koje istučeno dete ispoljava prema roditelju, nisu prava ljubav. Istučeno dete u stvari oseća mržnju koju mora da prikrije da se ne bi osećalo krivim, jer batine su ga odvukle u maštanje: *»Želim da moj otac padne mrtav!«* Fantazija odmah izaziva krivicu: *»Poželeo sam da moj otac umre! Kakav sam ja grešnik!«* I tako kajanje, uz prividnu nežnost, gura dete ka očevom krilu. Ali duboko u njemu, mržnja je već tu — i tu će i ostati.

Što je još gore, kazna uvek stvara začarani krug. Batine su u stvari iskaljena mržnja, pa svake batine moraju u detetu da izazovu sve veću i veću mržnju. Pošto se njegova povećana mržnja ispoljava u još gorem ponašanju, batine se još više koriste. Ova druga runda batina ubira dodatnu mržnju kod deteta. Rezultat je nevaspitano, mrzovoljno, destruktivno dete koje sve mrzi, i koje je toliko oguglalo na kažnjavanje, da ponovo greši kako bi izazvalo neku vrstu emotivnog reagovanja od strane roditelja. Čak će mu odgovarati i emotivno reagovanje puno mržnje, kad već nema emocija ljubavi. I tako, dete tuku, a ono se kaje. Ali, sledećeg jutra, ono ponovo započinje sa istim starim krugom...

Koliko sam ja imao priliku da zapazim, nema potrebe kažnjavati uravnoteženo dete koje i ne prolazi kroz ovaj krug mržnje. Njega nikad ne kažnjavaju, i

ono nema potrebu da se loše ponaša. Ono nema razloga ni da laže ili da lomi stvari. Njegovo telo se ne smatra poganim ili zlim. Ono nema potrebe da se buni protiv autoriteta, ili da se boji roditelja. Ono će obično imati nastupe gneva, ali oni će biti kratkog veka i neće voditi ka neurozi.

Istina, teško je odrediti šta jeste, a šta nije kazna. Jednog dana je neki dečak pozajmio od mene najbolju testeru. Sutradan sam je našao kako leži na kiši. Rekao sam mu da mu neću više pozajmljivati testeru. To nije bila kazna, jer kažnjavanje uvek uključuje notu moralnosti. To što je testera bila ostavljena na kiši bilo je loše po nju, ali taj čin sâm po sebi nije bio nemoralan. Važno je da dete nauči da ne može od nekog da pozajmi alat i da ga pokvari, ili da uništi nečiju svojinu ili ličnost. Za dete je loše da mu se dopusti da radi šta hoće *na tuđ račun*. To stvara razmaženo dete, a razmaženo dete je loš građanin.

Kazna je u većini domova kazna zbog neposlušnosti. I u školama se, takođe, na neposlušnost i na bezobrazluk gleda kao na grozne prestupe. Kad sam bio mlad nastavnik i imao običaj da tučem decu, što je većini nastavnika u Britaniji bilo dozvoljeno, uvek sam se najviše ljutio na dečake koji me nisu slušali. Moje malo dostojanstvo bivalo je povređeno. Bio sam lažni bog učionice, baš kao što je tata lažni bog u kući. Kažnjavati zbog neposlušnosti znači identifikovati se sa svemogućem bogom: *nećeš imati druge bogove osim mene!*

Kasnije, kad sam predavao u Nemačkoj i Austriji, uvek sam se osećao postiđenim kad bi me tamošnji nastavnici pitali da li se u Britaniji koristi fizičko kažnjavanje učenika. U Nemačkoj, nastavnik koji udari učenika biva optužen za fizički napad i obično bude

kažnjen. Batine i šibanje u britanskim školama su jedna od naših najvećih sramota.

Sa svojom teorijom štapa, mudri Solomon je naneo više zla nego što su njegove izreke donele dobra. Nijedan čovek koji raspolaže izvesnom moći samoposmatranja ne bi mogao da tuče dete niti da to poželi. Da ponovim: batine detetu ulivaju strah *samo onda kada su povezane sa moralnom predstavom, sa predstavom o pogrešnom*. Kada bi mi neki mangup zbacio šešir grumenom zemlje, a ja ga uhvatio i prilepio mu ćušku, taj dečak bi moju reakciju smatrao prirodnom. Dečakovoj duši ne bi bila naneta nikakva šteta. Međutim, ako bih otišao do upravitelja njegove škole i zahtevao kaznu za prestupnika, strah koji bi bio uslovljen kaznom pokazao bi se vrlo lošim po dete. Događaj bi odmah postao stvar morala i kazne. Dete bi se osećalo kao da je počinilo zločin.

Sledeću scenu je lako zamisliti! Ja stojim sa blatnjavim šeširom. Upravitelj škole sedi i ubitačnim pogledom fiksira dečaka. Dečak stoji pognute glave. Zaprepašćen je dostojanstvom svojih tužilaca. Jureći ga niz ulicu, ja sam mu bio ravan. Nisam imao nikakvog dostojanstva, pošto mi je šešir bio smaknut. Dečak je naučio neophodnu životnu lekciju — lekciju da će se čovek, ako ga udariš, razjariti i uzvratiće ti udarac.

Kazna nema nikakve veze sa vatrenim temperamentom. Kazna je hladna i nepristrasna. Kazna je visoko moralna. Kazna jasno stavlja do znanja da služi za dobro prestupnika. (U slučaju kapitalne kazne, ona služi za dobro društva.) Kazna je čin u kome se čovek identifikuje s bogom i odlučuje o moralnoj osudi.

Mnogi sprovode ideju da, pošto bog nagrađuje i kažnjava, i oni treba da nagrađuju i kažnjavaju svoju decu. Oni pri tom iskreno žele da budu pravedni i često sebe ubeđuju da kažnjavaju dete za njegovo dobro.

»Mene ovo više boli nego tebe« — nije toliko laž, koliko je pobožna samoobmana.

Čovek mora da zapamti da religija i moralnost čine kažnjavanje kvazi-privlačnom institucijom, jer kazna umiruje savest. »Platio sam ceh!« — kaže grešnik.

Govoriti da kazna ne izaziva *uvek* psihičko oštećenje, znači izbegavati suštinu pitanja, jer mi ne znamo kakvu će reakciju kažnjavanje izazvati kod ličnosti u kasnijim godinama. Mnogi ekshibicionisti, uhapšeni zbog nepristojnog razgolićavanja, žrtve su ranog kažnjavanja zbog detinjastih seksualnih navika.

Da kažnjavanje ikad ima uspeha, mogao bi se naći neki argument u njegovu korist. Istina, kazna može da inhibira posredstvom straha, kao što vam može reći svaki bivši vojnik. Ako je roditelj zadovoljan detetom čiji je duh potpuno slomljen strahom, onda je za takvog roditelja kažnjavanje uspešan način postupanja.

Često sam se pitao zbog čega roditelji, koji su inače blagi, tolerišu škole koje su okrutne prema njihovoj deci? Oni su, izgleda, prvenstveno zainteresovani za to da njihova deca steknu solidno obrazovanje. Pri tom, naravno, previđaju da nastavnik koji kažnjava učenike u stvari iznuđuje njihovo interesovanje, ali to interesovanje počiva na kazni, a ne na zbirovima ispisanim na školskoj tabli. U stvari, većina naših najboljih učenika i studenata kasnije tone u osrednjost. Njihovo interesovanje da dobro prođu poteklo je uglavnom iz roditeljskog pritiska, a sami nisu imali dovoljno stvarnog interesovanja za određeni predmet.

Strah od nastavnika i strah od kazni koje oni dele utiču na odnos između roditelja i deteta. Jer, simbolički, svaki odrastao čovek je detinji otac ili majka, i svaki put kad nastavnik kažnjava, dete stiče strah i mržnju prema odraslom iza tog simbola, dakle mržnju prema ocu ili majci. To je pomisao koja uznemirava.

Iako deca nisu svesna tog osećanja, sećam se da sam čuo jednog trinaestogodišnjeg dečaka kako kaže: »Poslednji upravitelj me je često tukao, a nije mi jasno zašto su me otac i majka držali u toj školi. Znali su da je vrlo okrutan, ali ništa nisu preduzimali.«

Kazna koja ima oblik pridike je čak opasnija i od bičevanja. Kako samo takve pridike mogu da budu grozne! »Zar nisi *znao* da postupaš pogrešno?« Klimanje glavom, uz jecanje. »Kaži da ti je žao sto si to učinio!«...

Kao vežba za praznoslovce i hipokrite, kažnjavanje u obliku pridike nema premca. Još je gore moliti se za grešnu detinju dušu u njegovom prisustvu. To je, zapravo, neoprostivo, jer takav čin neminovno izaziva osećaj krivice kod deteta.

Drugi oblik kažnjavanja — ne fizički, ali isto tako štetan po detinji razvoj — jeste zvocanje. Koliko sam puta čuo majku koja po ceo bogovetni dan zvoca svojoj desetogodišnjoj kćerki: »Nemoj da ideš na sunce, zlato... Najdraža, molim te idi dalje od pruge... Ne, ljubavi, ne možeš danas da ideš u bazen, opasno ćeš nazepsti!...« Zvocanje sigurno nije znak ljubavi, već znak majčinog straha koji prikriva nesvesnu mržnju.

Želeo bih da svi poklonici kažnjavanja mogu da vide i svare jedan izvanredan francuski film, koji dočarava priču iz života jedne varalice. Kad je varalica bio dečak, kažnjen je za neko nedelo zabranom da prisustvuje nedeljnoj večeri koja se, igrom slučaja, sastojala od otrovnih pečurki. Kasnije, dok je posmatrao kako iznose mrtvačke sanduke sa posmrtnim ostacima njegove porodice, zaključio je da se ne isplati biti dobar. To je nemoralna priča s poukom koju ne mogu da shvate mnogi roditelji koji kažnjavaju svoju decu.

III

SEKS

STAVOVI PREMA SEKSU

Nikad nisam imao učenika koji je došao u Samerhil sa zdravim stavom prema seksualnosti i telesnim funkcijama. Potomci savremenih roditelja, kojima je rečena istina o tome odakle dolaze bebe, imaju uglavnom isti prikriven stav prema seksu kao deca verskih fanatika. Najteži zadatak roditelja i nastavnika je da pronađu novu orijentaciju prema seksu.

Tako malo znamo o uzrocima seksualnog tabua da možemo samo da nagađamo o njegovom poreklu. Za mene nije od neposrednog značaja razlog postojanja seksualnog tabua. Činjenica da seksualni tabu *postoji* je, pak, od velikog značaja za čoveka kome je povereno lečenje dece sa potisnutim željama.

Mi odrasli smo još u povoju iskvareni i nikad se nećemo osloboditi u stvarima seksa. *Svesno,* mi možemo da budemo slobodni, pa čak možemo da budemo i članovi društva za seksualno vaspitanje dece. Bojim se da, *nesvesno,* u velikoj meri ostajemo ono što je od nas stvorilo kondicioniranje u detinjstvu: ljudi koji mrze seks i boje ga se.

Sasvim sam spreman da poverujem da je moj nesvesni stav prema seksu u stvari kalvinistički stav koji mi je u prvim godinama života usadilo škotsko selo. Možda za odrasle i nema spasa, ali postoje svi izgledi za spas dece, ukoliko im ne nametnemo grozne ideje o seksu koje su nama samima bile nametnute.

Dete rano u životu nauči da je seksualni greh veliki greh. Roditelji, bez izuzetka, najstrožije kažnjavaju decu zbog ogrešenja o polni moral. Upravo su ljudi koji prebacuju Frojdu da »u svemu vidi seks« oni koji pričaju masne viceve, slušaju masne viceve i smeju se masnim vicevima. Svaki muškarac koji je bio u vojsci zna da je vojnički jezik — jezik seksa. Gotovo svako voli da u nedeljnim novinama čita sočne izveštaje o slučajevima razvoda i o sekualnim zločinima, a većina muškaraca priča suprugama viceve koje čuje po klubovima i barovima.

Naše uživanje u masnim vicevima u potpunosti potiče od nezdravog vaspitanja koje smo imali u pogledu seksa. Do interesovanja za seksualne pikanterije dolazi zbog potiskivanja. Kako kaže Frojd, vic isteruje mačku iz džaka. Kad odrastao čovek osuđuje seksualno interesovanje deteta, onda je to pretvornost i praznoslovlje. Osuđivanje je projekcija, bacanje krivice na druge. Roditelji strogo kažnjavaju za seksualne prekršaje zato što su životno, iako nezdravo, sami zainteresovani za njih.

Zašto je raspinjanje puti na krst tako popularno? Pobožni ljudi veruju da pût vuče čoveka u propast. Telo se naziva pokvarenim pošto čoveka navodi na zlo. I upravo mržnja prema telu dovodi do toga da porođaj postaje predmet razgovora negde po mračnim budžacima, a uglađena konverzacija plašt za proste činjenice svakodnevnog života.

Frojd je u seksu video najveću silu u ljudskom ponašanju. Sa tim mora da se složi svaki pošten posmatrač. Ali moralno vaspitanje je preuveličalo značaj seksa. Prva majčina opomena, do koje dolazi kad dete dodirne svoj polni organ, čini seks najčudesnijom i najtajanstvenijom stvari na svetu. Učiniti voće zabranjenim znači stvoriti od njega nešto ugodno i primamljivo.

Seksualni tabu je osnovno zlo u svesnom potiskivanju kod dece. Reč *seks* ja ne svodim na genitalni seks. Dete koje sisa verovatno se oseća nesrećnim ako se njegovoj majci ne dopada bilo koji deo sopstvenog tela, ili ako ona remeti njegovo zagovoljstvo uživanja u sopstvenom telu.

Seks je osnova svih negativnih stavova prema životu. Deci koja ne osećaju krivicu u vezi sa seksom nikad nisu potrebni religija ili misticizam bilo koje vrste. Budući da se seks smatra velikim grehom, deca, koja se u priličnoj meri osećaju slobodnom od straha ili stida u vezi sa seksom, ne traže nikakvog boga koga mogu da mole za oproštaj ili milosrđe, i to zato što se ne osećaju krivom.

Kad sam imao šest godina, moja sestra i ja otkrili smo genitalije i, prirodno, igrali se njima. Kad nas je zatekla majka, dobili smo dobre batine, a mene su zaključali i satima držali u mračnoj sobi, da bi me potom naterali da klečim i molim oproštaj od boga.

Potrebne su mi bile decenije da prevladam taj rani šok, a ponekad se odista pitam da li sam se u potpunosti otrgao od njega.

Koliko je danas odraslih ljudi koji su imali slično iskustvo? Koliko je današnje dece čija se čitava prirodna ljubav prema životu menja u mržnju i agresivnost zbog takvog postupanja? Mališanima se kazuje da

je dodirivanje genitalija rđavo ili grešno i da je prirodno kretanje u crevima odvratno.

Svako dete koje pati od svesnog seksualnog potiskivanja ima stomak krut kao daska. Posmatrajte kako diše dete sa potisnutim željama i onda pogledajte divnu gracioznost sa kojom diše kakvo mače. Nijedna životinja nema krut stomak, niti se oseća nelagodno u pogledu seksa ili vršenja nužde.

U svojoj poznatoj knjizi »Analiza karaktera« Vilhelm Rajh* je ukazao na to da moralizatorsko vaspitanje ne samo što izvitoperava misaoni proces, već utiče i na strukturu samog tela, tako da krutost držanja i stezanje karlice bukvalno stvaraju oklop oko njega. Slažem se sa Rajhom. Tokom mnogih godina rada sa raznolikom decom u Samerhilu, uočio sam da mladi — kada im strah nije ukrutio muskulaturu — šetaju, trče, skaču i igraju se sa izvanrednom gracioznošću.

Šta onda možemo da učinimo da bismo sprečili svesno seksualno potiskivanje kod dece? Pa, recimo,

---

* Vilhelm Rajh (1897—1957), jedan od najomiljenijih učenika i saradnika Sigmunda Frojda. Igrao je vodeću ulogu u diskusijama i seminarima bečke škole psihoanalize, dvadesetih godina ovog veka. Zbog vlastitih gledišta, razišao se sa Frojdom i bio isključen iz međunarodnog udruženja psihoanalitičara (1934). Bežeći od nacizma, živeo je neko vreme u Evropi, a zatim je (1939) emigrirao u SAD. U Mejnu je razvio i u praksi primenjivao svoju najvažniju teoriju — orgonsku. Zbog odbijanja da izađe pred sud da bi odgovarao za svoja neobična naučna istraživanja, osuđen je na dve godine zatvora i umro u kaznionici pre isteka kazne. Proučavajući orgazmički refleks kod čoveka, kao prvi asistent Sigmunda Frojda, Rajh je doprineo otkrivanju uzroka straha od slobode, istine i ljubavi kod savremenog čoveka. Najvažnija dela: »Funkcija orgazma« (1927), »Seksualna revolucija« (1930), »Masovna psihologija fašizma« (1933), »Analiza karaktera« (1933). (prim. prev.)

detetu se od najranijih dana mora dati potpuna sloboda da dodiruje bilo koji i svaki deo svog tela.

Jedan moj prijatelj, psiholog, morao je svom četvorogodišnjem sinu da kaže ovo: »Bobe, ne smeš da se igraš svojom pišom kad se nalaziš izvan kuće, među nepoznatim svetom, jer ljudi smatraju da je to ružno. Smeš to da činiš samo kod kuće i u bašti.«

Prijatelj i ja smo razgovarali o tome i složili se da je nemoguće odbraniti dete od ljudi koji su protiv života i koji mrze seks. Jedina uteha je u tome što će dete, ako njegovi roditelji iskreno veruju u život, uglavnom prihvatiti njihove norme i verovatno odbaciti čistunstvo spoljnog sveta. No, svejedno, sama činjenica da petogodišnje dete saznaje da ne može da se kupa u moru bez gaćica dovoljna je da u njemu stvori neku vrstu malog seksualnog nepoverenja.

Mnogi roditelji danas ne brane masturbaciju. Oni osećaju da je to prirodna pojava i znaju za opasnost koja preti od njenog svesnog potiskivanja. Odlično. Fino. Ali, neki od ovih prosvećenih ljudi saplića se pri sledećem koraku. Neki nemaju ništa protiv kad se njihovi sinčići upuštaju u seksualnu igru sa drugim dečačićima, ali se ukipe od straha kad se ona odigrava između malog dečaka i male devojčice.

Da je moja dobronamerna majka ignorisala seksualnu igru u koju smo se moja mlađa sestra i ja upuštali, naši izgledi da odrastemo sa nekakvim zdravim stavom prema seksu bili bi sasvim dobri.

Pitam se koliko slučajeva impotencije i frigidnosti odraslih potiče od prvog mešanja sa strane u heteroseksualni odnos u ranom detinjstvu? Pitam se koliko slučajeva homoseksualnosti potiče od tolerisanja homoseksualne i zabranjivanja heteroseksualne igre?

Verujem da heteroseksualna igra u detinjstvu predstavlja carski drum do zdravog, uravnoteženog polnog života odraslih. Kada su deca lišena moralizatorskog vaspitanja u pogledu seksa, ona ulaze u doba zdrave adolescencije, a ne u doba promiskuiteta.

Ne znam ni za jedan ozbiljan argument protiv ljubavnog života mladih. Gotovo svaki argument — religiozni, moralni, pristrasni, arbitrarni, pornografski — — zasniva se na potisnutoj emociji ili mržnji prema životu. Nijedan ne daje odgovor na pitanje zašto je priroda usadila u čoveka snažan seksualni instinkt, ako omladini treba zabraniti da se za njim povodi, izuzev ako joj stariji članovi društva ne daju dozvolu za to. Neki od tih starijih imaju deonice u kompanijama koje prikazuju seksepilne filmove, ili u komapnijama koje prodaju razne vrste kozmetičkih preparata čija je svrha da devojke učine poželjnijim u očima momaka, ili u kompanijama koje objavljuju časopise sa sadističkim slikama i tekstovima koji za čitaoce imaju magnetsku privlačnost.

Znam da polni život adolescenata danas nije praktičan. No, moje je mišljenje da on predstavlja pravi put do zdrave sutrašnjice. To mogu da *napišem*, ali ako bih adolescentnim učenicima Samerhila odobrio da spavaju zajedno, vlasti bi zatvorile moju školu. Razmišljam o dalekoj sutrašnjici, kada će društvo uočiti koliko je seksualno potiskivanje opasno.

Ne očekujem da svaki učenik Samerhila bude lišen neuroze, jer ko u današnjem društvu može da bude slobodan od kompleksa? Ono čemu se nadam jeste da će, za generacije koje dolaze, ovaj početak oslobađanja od veštačkih seksualnih tabua u krajnjoj liniji dovesti do stvaranja sveta u kome caruje ljubav prema životu.

Pronalazak sredstava za sprečavanje začeća mora. dugoročnije posmatrano, dovesti do nove seksualne moralnosti, budući da je strah od posledica možda najizraženiji činilac u toj moralnosti. Da bi bila slobodna, ljubav mora da se oseća bezbednom.

Omladina danas ima malo prilika da vodi ljubav u pravom smislu reči. Roditelji ne dozvoljavaju sinovima i kćerkama da žive u grehu, kako to oni nazivaju, pa tako mladi ljubavnici moraju da se snalaze u vlažnim šumama, u parkovima i automobilima. I tako se sve zaverilo protiv naše omladine. Okolnosti se prisiljavaju da ono što bi trebalo da bude lepo i radosno pretvara u nešto mračno i grešno, u pohotljive poglede iz prikrajka i stidljivo kikotanje.

Tabui i strahovi koji su uobličili seksualno ponašanje su oni isti tabui i strahovi koji stvaraju perverzne tipove što po parkovima siluju i dave male devojčice, ili muče Jevreje i crnce.

Seksualna zabrana vezuje seks za porodicu. Zabrana masturbacije prisiljava dete da se zainteresuje za roditelje. Svaki put kad majka šljepne dete po ručici zato što dodiruje svoje genitalije, dečiji seksualni nagon dospeva u konstelaciju sa majkom, pa skriveni stav prema majci dobija oblik čežnje i gađenja, ljubavi i mržnje. U neslobodnom domu cveta potiskivanje. Ono doprinosi očuvanju autoriteta odraslih, ali po cenu obilja neuroze.

Kada bi se seksualnom nagonu dozvolilo da pređe baštenski zid koji ga odvaja od mladića ili devojke iz susedstva, to bi bilo opasno po domaći autoritet; spone sa ocem i majkom bi oslabile i dete bi se, u emocionalnom smislu, automatski otrglo od porodice. Zvuči apsurdno, ali te spone predstavljaju neophodan stub podrške autoritativnoj državi, isto onako kao što je pro-

stitucija svojevremeno bila neophodan zaštitnik morala dobrih devojaka iz dobrih kuća. Ukinite seksualno potiskivanje, i omladina će se nepovratno otrgnuti autoritetu.

Očevi i majke čine ono što su sa njima činili njihovi roditelji: odgajaju poštenu, čednu decu, a pri tom na prigodan način zaboravljaju potajne seksualne igre i pornografske priče sopstvenog detinjstva, kao i ogorčeni bunt protiv svojih roditelja koji su morali da potiskuju. Oni ne uviđaju da u svojoj deci stvaraju isto osećanje krivice zbog koga su pre mnogo i mnogo godina i sami loše spavali.

Ozbiljna neuroza kod čoveka počinje sa najranijom genitalnom zabranom: ne dodiruj! U kasnijem životu, impotencija, frigidnost i anksioznost potiču od prvobitnog vezivanja ili sklanjanja ruku od genitalija, obično uz ćušku. Dete kome se dopušta da dodiruje genitalije ima sve izglede da odraste sa iskrenim, srećom ispunjenim stavom prema seksu. Seksualna igra male dece je prirodna, zdrava radnja zbog koje se ne treba mrštiti. Naprotiv, treba je podsticati kao uvod u zdravu adolescenciju i zrelo doba. Roditelji koji ne znaju da im se deca igraju seksualnih igara po mračnim budžacima su poput nojeva koji drže glavu u pesku. Ova vrsta potajne igre stvara krivicu koja opstaje i u kasnijem životu. Kad ta ista deca postanu roditelji, njihovo osećanje krivice se obično odaje time što ne dozvoljavaju seksualnu igru. Jedina razumna stvar koju treba učiniti jeste da se seksualna igra izvede na svetlost dana. U svetu bi bilo daleko manje seksualnih zločina kada bi polna igra bila prihvaćena kao nešto normalno. Upravo je to ono što moralni roditelji ne žele ili se ne usuđuju da vide, to jest da su seksualni zločini i seksualna abnormalnost bilo koje vrste neposredan rezultat neodobravanja seksa u ranom detinjstvu.

Čuveni autoritet Malinovski* je ukazao na to da među stanovnicima Trobrijana** nije bilo homoseksualaca sve dok zaprepašćeni misionari nisu razdvojili mladiće i devojke u odvojene skupne kolibe. Trobrijanci nisu znali ni za silovanje ni za seksualne zločine. Zašto? Zato što kod male dece nije bilo seksualnog potiskivanja.

Pitanje koje se danas nameće glasi: da li želimo da naša deca budu kao mi? Ako je tako, hoće li u društvu i dalje biti silovanja, seksualnih zločina, nesrećnih brakova i neurotične dece? Ukoliko je odgovor na prvo pitanje pozitivan, onda se i na drugo mora dati isti odgovor. Oba odgovora su uvod u atomsko uništenje, zato što kao uslov pretpostavljaju nastavljanje mržnje i izražavanje te mržnje u ratovima.

Pitam roditelje — moraliste: da li ćete biti mnogo zabrinuti zbog seksualne igre svoje dece kad počnu da padaju atomske bombe? Da li će devičanstvo vaših kćerki imati mnogo značaja kad život postane nemoguć zbog atomskih pečurki? Kad vam sinovi budu regrutovani za »veliku smrt«, hoćete li se još uvek držati svoje male kapelske vere u svesno potiskivanje svega što je u detinjstvu valjalo? Da li će bog, kome se sa takvim svetogrđem molite, tada spasti vaš život i živote vaše dece?

Neki će od vas možda odgovoriti da je ovaj život samo početak, da na onom svetu neće biti mržnje, rata

---

* Bronislav Malinovski (1884—1942), poreklom Poljak, glavni zatočnik funkcionalizma u antropologiji — pravca koji u kulturama pre svega uočava sisteme koji funkcionišu, a ne skupove raznolikih karakteristika. Najpoznatiji je po delu »Argonauti zapadnog Pacifika« (BIGZ, Bgd, 1979), u kojem je obradio rezultate proučavanja žitelja Trobrijana.

** Trobrijanska ostrva nalaze se istočno od Nove Gvineje. (prim. prev.).

i seksa. U tom slučaju zatvorite ovu knjigu, jer među nama nema kontakta.

Što se mene tiče, večni život je san, jedan razumljiv san, jer čovek nije uspeo praktično ni u čemu, izuzev u mehaničkim pronalascima. No, taj san ne zadovoljava. Ja želim da vidim nebo na zemlji, a ne u oblacima. Upravo je patetično to što većina ljudi želi istu stvar. Oni *žele*, ali nemaju volje da je dosegnu, jer im je volju izvitoperio prvi šamar, prvi seksualni tabu.

Roditelj ne može da sedi na tribinama, da bude neutralan. On može da bira između tajnog i krivicom opterećenog seksa sa jedne, i otvorenog, zdravog, srećnog seksa sa druge strane. Ako se roditelji opredele za važeće moralne norme, onda ne smeju da se žale na bedu društva u kome je seks postao perverzija, jer ono je ishodište takvog moralnog kodeksa. Roditelji, zatim, ne smeju da mrze rat, jer se u ratu iskazuje samomržnja koju oni prenose na svoju decu. Čovečanstvo je bolesno, emocionalno bolesno, a bolesno je upravo zbog osećanja krivice i anksioznosti stečenih u detinjstvu. Emocionalna boleština prodrla je u sve pore našeg društva.

Kad je Zoe imala šest godina, prišla mi je jednom i rekla: »Vili ima najveći kurac među malom decom, ali gospođa X (posetilac) kaže da je nepristojno reći 'kurac'.« Odmah sam uzvratio da to nije nepristojno. U sebi sam proklinjao ovu ženu što je takva neznalica i što nema širine da shvati decu. Mogao bih da podnesem propagandu kad je reč o politici ili manirima, ali žestoko uzvraćam udarce kad bilo ko napadne dete, stvarajući u njemu osećanje krivice u pogledu seksa.

Čitav naš stav prema seksu, naše cerekanje po dvoranama za vreme izvođenja vodvilja i žvrljanje nepristojnih reči po zidovima javnih klozeta, potiču od osećanja krivice do kojeg dolazi zbog potiskivanja ma-

sturbacije u detinjstvu i zbog proterivanja seksualnih igara udvoje u rupe i budžake. U svakoj porodici postoji potajna seksualna igra, a upravo zbog potajnosti i osećanja krivice u vezi sa njom dolazi do mnogih fiksacija na braću i sestre, koje traju celog života i onemogućavaju bračnu sreću. Kada bi seksualna igra između brata i sestre, petogodišnjaka, bila prihvaćena kao prirodna, oboje bi se kasnije slobodno usmerili ka seksualnom objektu izvan porodice.

Ekstremni oblici seksualne mržnje mogu se videti u sadizmu. Nijedan muškarac čiji je seksualni život dobar ne bi uopšte mogao da muči neku životinju ili ljudsko biće, ili da bude za zatvore. Nijedna seksualno zadovoljna žena ne bi osuđivala majku kopileta.

Naravno, ovim se izlažem sledećoj optužbi: »Ovaj čovek je opterećen seksom. Seks nije sve u životu. Postoji još prijateljstvo, rad, radost i tuga. Zašto baš seks?«

Evo mog odgovora: seks omogućava najveće zadovoljstvo u životu. Seks sa ljubavlju predstavlja vrhunski oblik ekstaze zato što je vrhunski oblik kako davanja tako i primanja. Pa ipak, seks je očigledno omražen; da nije tako, nijedna majka ne bi zabranjivala masturbaciju, niti bi ijedan otac zabranjivao polni život izvan konvencionalnog braka. U protivnom, u dvoranama za vodvilje ne bi pljuštali skaredni vicevi, niti bi ljudi gubili vreme gledajući ljubavne filmove i čitajući ljubavne priče, već bi primenjivali ljubav u praksi.

Činjenica da u svakom filmu ima ljubavnih scena dokazuje da je seks najvažniji činilac u životu. Interesovanje za ove filmove je uglavnom neurotične prirode. To je interesovanje seksualno frustriranih ljudi koji osećaju seksualnu krivicu. Nesposobni da normalno vole zbog te seksualne krivice, oni hitaju na filmske projekcije koje ljubav predstavljaju kao nešto romantično, čak lepo.

Ljudi sa potisnutim seksualnim osećanjima posrednim putem iživljavaju svoje interesovanje za seks. Nijednom muškarcu ili ženi čiji se ljubavni život odlikuje punoćom nije stalo do toga da ide dvaput nedeljno u bioskop zbog bezvrednih filmova koji su samo imitacija stvarnog života.

Ista je stvar i sa popularnim romanima. Njihova tema je ili seks ili zločin, a obično kombinacija tog dvoga. Knjiga »Prohujalo sa vihorom«, vrlo popularan roman, nije bila toliko omiljena zbog svog miljea — — ropstva i tragedije građanskog rata — već zato što je njena radnja usredsređena na zamornu, egocentričnu devojku i njene ljubavne veze.

Modni žurnali, kozmetika, revije sa paradom lepih nogu, visokoparni časopisi, masni vicevi — svi oni jasno pokazuju da je seks najvažnija stvar u životu. Istovremeno, oni dokazuju da na odobravanje nailazi samo spoljna strana seksa ili, drugim rečima, beletristika, filmovi, revije sa paradom lepih nogu...

D. H. Lorens je ukazao na moralnu prazninu seksi-filmova: mladić sa potisnutim seksualnim željama, bojažljiv sa devojkama od krvi i mesa u sopstvenom krugu poznanika, obasipa holivudsku zvezdu svim svojim seksualnim emocijama, a zatim odlazi kući da bi masturbirao. Naravno, Lorens nije mislio da je loša masturbacija, već nezdrava seksualnost koja traži masturbaciju uz maštanje o filmskoj zvezdi. Zdrava seksualnost bi nalagala mladiću da bez daljeg potraži partnerku u susedstvu.

Pomislite na mnogobrojne nosioce finansijskih interesa čiji uspeh zavisi od potisnute seksualnosti. To su ljudi koji se bave modom, trgovci ružom za usne, crkva, pozorišta i bioskopi, pisci bestselera i fabrikanti ženskih čarapa.

Bilo bi budalasto reći da će društvo seksualne slobode ukinuti lepu odeću. Naravno da neće. Svaka žena bi želela da izgleda što bolje za muškarca koga voli. Svaki muškarac bi hteo da bude elegantan na sastanku sa devojkom. Nestao bi fetišizam — to jest pripisivanje vrednosti senkama zato što je stvarnost zabranjena. Muškarci sa potisnutim seksualnim željama ne bi više zurili u ženski veš po izlozima. Kakva užasna šteta što je interesovanje za seks toliko potisnuto! U najvećem životnom zadovoljstvu uživa se sa osećanjem krivice. To potiskivanje prodire u sve vidove ljudskog života čineći ga skučenim, nesrećnim i omraženim.

Mrzite seks i mrzećete život. Mrzite seks i nećete moći da volite svog suseda. Ako mrzite seks, vaš seksualni život biva, u najgorem slučaju, obojen impotencijom ili frigidnošću, a u najboljem — osećanjem nepotpunosti. Otuda i potiče uobičajena opaska žena koje su rađale: »Seks je razbibriga čiji je značaj preuveličan.« Ako je seks nezadovoljavajući, on mora u nešto da se pretoči, jer je suviše jak poriv da bi mogao da bude eliminisan, a pretače se u anksioznost i mržnju.

Nema mnogo odraslih ljudi koji u polnom činu vide davanje, jer inače postotak ljudi pogođenih impotencijom i frigidnošću ne bi iznosio oko sedamdeset odsto, kao što tvrde mnogi stručnjaci. Za mnoge muškarce snošaj predstavlja učtivo silovanje, a za mnoge žene zamoran ritual koji treba izdržati. Hiljade udatih žena nikad u životu nisu doživele orgazam, a neki obrazovani muškarci čak i ne znaju da je žena sposobna da doživi orgazam. Mora biti da je u takvom sistemu davanje minimalno, a polni odnosi, neminovno, manje-više brutalni i skaredni. Perverzni ljudi, kojima je potrebno da budu bičevani ili da štapom tuku žene, samo su ekstremni slučajevi koji, usled pogrešnog seksual-

nog vaspitanja, nisu u stanju da pruže ljubav, izuzev u prikrivenom obliku mržnje.

Svaki stariji učenik Samerhila zna, na osnovu mojih knjiga i razgovora sa mnom, da podržavam pun seksualni život za sve koji ga žele, bez obzira na uzrast. Često su me pitali na predavanjima koja sam držao da li u Samerhilu delimo sredstva za sprečavanje začeća i, ako ne, zašto? To je staro i mučno pitanje koje duboko zadire u svačija osećanja. Grize me savest zbog toga što ne obezbeđujem sredstva za kontracepciju, jer za mene bilo kakav kompromis predstavlja teret i uznemirenje. S druge strane, davati ta sredstva deci, koja su bilo starija bilo mlađa od uzrasta na kome je polno opštenje po zakonu dozvoljeno, predstavljalo bi siguran način da zatvorim svoju školu. U praksi, čovek ne može da ide suviše daleko u odnosu na zakon.

Uobičajeno pitanje koje postavljaju kritičari dečije slobode glasi: »Zašto ne dozvolite malom detetu da gleda polni snošaj?« Odgovor da bi to izazvalo traumu, ozbiljan nervni potres, lažan je. Prema Malinovskom, deca stanovnika Trobrijana posmatraju, kao nešto što se samo po sebi razume, ne samo snošaj svojih roditelja, već i porođaj i umiranje, i to ne utiče nepovoljno na njih. Ne smatram da bi posmatranje polnog snošaja imalo bilo kakvog neželjenog emocionalnog efekta na uravnoteženo dete. Jedini pošten odgovor bio bi da u našoj kulturi ljubav nije javna stvar.

Ne zaboravljam da mnogi roditelji imaju verske ili druge predrasude u pogledu grešnosti seksa. Sa njima se ništa ne može učiniti. Ne možemo da ih preobra timo da prihvate naše stanovište. S druge strane, moramo da se borimo protiv njih kad se mešaju u pravo naše dece na slobodu, polnu ili bilo kakvu drugu.

Ostalim roditeljima poručujem: imaćete velike glavobolje kad vaša šesnaestogodišnja kćerka bude htela da živi sopstvenim životom. Kad se bude u ponoć vraćala kući, niukom slučaju je ne pitajte gde je bila. Ako nije uravnotežena ličnost, ona će vas slagati, baš kao što smo vi i ja lagali svoje roditelje.

Kad moja kćerka bude imala šesnaest godina, ako vidim da se zaljubila u nekog bezosećajnog muškarca, imaću mnogo briga. Znam da neću moći ništa da preduzmem, a nadam se da ću biti dovoljno pametan da i ne pokušavam. Pošto je ona uravnotežena, pretpostavljam da se neće zaljubiti u nekog nepoželjnog mladića, ali nikad se ne zna.

Siguran sam da su mnoge loše veze u osnovi protest protiv roditeljskog autoriteta: *»Roditelji nemaju poverenja u mene. Baš me briga! Radiću ono što želim, a ako im se to ne dopada, neka se nose!«*

Plašićete se da će vam kćerka biti zavedena. Ali, devojke po pravilu ne bivaju zavedene, one su partneri u zavođenju. Uzrast od šesnaest godina ne bi trebalo da bude težak ako vam je kćerka dotad bila prijatelj, a ne potčinjeni. Moraćete da se suočite sa istinom da niko ne može da živi tuđim životom niti da prenosi iskustva u nečem tako bitnom kao što su emocije.

Osnovno pitanje je, u krajnjoj liniji, domaći stav prema seksu. Ako je on bio zdrav, onda slobodno možete da date svojoj kćerki odvojenu sobu i ključ od nje. Ako je bio nezdrav, ona će tražiti seks na pogrešan način i možda sa pogrešnim muškarcima, a vi ćete biti nemoćni.

Tako će biti i sa vašim sinom. Nećete suviše brinuti za njega, jer on ne može da zatrudni, ali i on lako može da iskomplikuje sebi život ako ima pogrešne stavove u pogledu seksa.

Malo je srećnih brakova. Imajući u vidu odgoj kakav je imala većina ljudi, pravo je čudo što uopšte ima srećnih brakova. Ako je seks nešto prljavo još u jaslicama, on ne može biti naročito čist ni u bračnoj ložnici. U braku u kome seksualna veza predstavlja promašaj, promašeno je i sve ostalo. Nesrećni bračnici, vaspitani da mrze seks, mrze jedno drugo. Deca su takođe promašaj, jer im nedostaje domaća toplina koja je neophodna da bi ona sama imala životnu toplinu. Seksualno potiskivanje roditelja prenosi se, nesvesnim putem i sa istim svojstvima, na decu. Najproblematičnija deca potiču upravo od takvih roditelja.

SEKSUALNO VASPITANJE

Ako roditelji na dečija pitanja odgovaraju istinito i bez inhibicija, seksualno vaspitanje postaje sastavni deo normalnog detinjstva. Pseudonaučni metod je loš. Poznavao sam mladića koji je na taj način bio upućivan u seks i koji tvrdi da pocrveni kad neko upotrebi reč *polen*. Činjenična istina o seksu je, naravno, važna, ali je od nje važnija emocionalna sadržina. Lekari znaju sve o seksualnoj anatomiji, ali ni sami nisu bolji ljubavnici od stanovnika ostrva Južnog mora, a najverovatnije nisu ni približno tako dobri.

Dete nije toliko zainteresovano za tatino saopštenje da on stavlja svoju pišu u maminu, koliko ga zanima *zašto to tata radi*. Dete kome je bilo dopušteno da se upušta u sopstvenu polnu igru neće osećati potrebu da pita zašto je tako.

Seksualno vaspitanje ne bi trebalo da bude neophodno uravnoteženom detetu, jer izraz »vaspitanje« implicira prethodno zanemarivanje te oblasti. Ako je prirodna detinja radoznalost bila u potpunosti zadovo-

ljena, zahvaljujući otvorenim i emocijama neopterećenim odgovorima na sva njegova pitanja, onda se seks neće izdvajati kao nešto u čemu dete treba posebno podučavati. Konačno, detetu ne dajemo časove o njegovim organima za varenje ili ekskretornim funkcijama. Izraz »seksualno vaspitanje« proizlazi iz činjenice da je seksualna aktivnost inhibirana i da je od nje stvorena misterija.

Uvođenje seksualnog vaspitanja u nastavni program javnih škola stvara opasnu mogućnost da se, zahvaljujući moralisanju, poveća potiskivanje seksualnih želja. Sam izraz »seksualno vaspitanje« sugeriše formalan, neugodan čas anatomije i fiziologije koji drži bojažljivi nastavnik; on se plaši da bi predmet mogao da sklizne preko granice dozvoljenog, u zabranjenu teritoriju.

U većini javnih škola, reći celu istinu o ljubavi i dolasku na svet značilo bi rizikovati otkaz. Javno mnenje, oličeno u majkama, ne bi to tolerisalo. Poznato mi je više slučajeva u kojima su gnevne majke ozbiljno pretile nastavnici koja im je, navodno, pokvarila dete svojom »prljavom, bezbožnom i skarednom« nastavom.

S druge strane, jedina teškoća u pogledu upoznavanja slobodnog deteta sa svim pojedinostima o seksu koje ono želi da sazna leži u tome što je potrebno znati kako da se stvari predoče na jasan način. Dete želi da zna zašto svaki konj nije pastuv, ili zašto svaki vo nije bik. Odgovor obuhvata pojmove izvan moći poimanja jednog četvorogodišnjaka, jer kastracija je postupak koji se ne može objasniti na jednostavan način. U tom slučaju, svaki roditelj mora da se snađe kako zna i ume, ne smetnuvši s uma da ni o čemu ne sme da laže i ništa da izbegava.

Petogodišnji dečak našao je u očevom džepu kondom i upitao čemu služi. Glatko je prihvatio jasno i jednostavno očevo objašnjenje i pri tom nije ispoljio neke uočljive emocije.

Međutim, ne vidim nikakvu prepreku da se detetu u izvesnim slučajevima kaže da je odgovor na pitanje koje ga zanima suviše težak i da bi na njega trebalo da pričeka. Konačno, čovek često tako postupa u pogledu drugih tema. Na primer, kad dete upita kako radi neka mašina, ili ko je stvorio boga, roditelj može da kaže da je odgovor suviše složen da bi ga razumelo dete njegovog uzrasta.

Daleko je bolje i bezbednije odgoditi odgovor nego učiniti ono što rade neki budalasti roditelji, to jest reći detetu suviše. Sećam se jedne učenice, petnaestogodišnje Švajcarkinje, koja mi je rekla: »Irmgart (10 godina) misli da doktor donosi bebe. Ja odavno znam odakle dolaze bebe. Majka mi je rekla. To, i još mnogo više.«

Upitao sam je šta je to mnogo više što je znala i ona mi je ispričala sve o homoseksualnosti i perverzijama. Beše to primer lakomislenog saopštavanja istine. Majka je trebalo da odgovori samo na pitanje koje joj je dete postavilo. Nepoznavanje dečije prirode navelo ju je da maloj kaže mnogo toga što ona ni u kom slučaju nije mogla da asimilira. Rezultat: neurotična kćerka. Pa ipak, mislim da je ova lakomislena majka bila mudrija od majke koja svesno laže dete kad ono želi da sazna tajnu rođenja. Dete ubrzo otkriva da je njegova majka lagala. Kad otkrije istinu, koju obično polovično i na ružan način saopštavaju drugi, dete misli da zna zašto mu je majka rekla neistinu: *»Kako je majka i mogla da mi kaže nešto tako gadno?!«*

Takav je danas i stav društva prema rođenju. To su nečista i sramna posla. Činjenica da trudna majka na-

stoji da se oblači tako da prikrije svoje stanje dovoljna je da osudi ono što nazivamo svojom moralnošću.

Ima majki koje svojoj deci govore istinu o bebama. Pa čak i među njima ima mnogo onih koje kazuju istinu o rođeju, ali lažu o seksu. One izvrdavaju da kažu deci da je polni snošaj veoma ugodan.

Moja žena i ja nismo nikad morali dvaput da razmišljamo o Zoi i njenom seksualnom vaspitanju. Sve je izgledalo tako jednostavno, tako očigledno i tako ljupko, iako je bilo i neugodnih trenutaka, kao kada je Zoe obavestila jednu usedelicu koja nam je došla u goste da je ona, Zoe, došla na svet zato što je tata oplodio mamu, a zatim radoznalo upitala gošću: »A ko vas oplođava?«

Uzgred budi rečeno, utvrdili smo da uravnoteženo dete od malih nogu nauči šta je takt. Zoe je mogla onako da govori sa tri i po godine, ali je sa punih pet godina naša kćerka počela da uviđa da izvesne stvari ne smeju da se govore određenim ljudima. Sličnu umešnost primetio sam i kod druge dece koja, za razliku od Zoe, nisu od početka bila uravnotežena.

Otkad je Frojd sa izvesnošću otkrio seksualnost male dece, nije dovoljno učinjeno u pogledu proučavanja njenih manifestacija. O seksualnosti beba napisane su knjige ali, koliko znam, niko nije napisao knjigu o uravnoteženoj deci. Naša kćerka nije pokazivala upadljivo interesovanje za sopstvenu seksualnost niti za seksualnost svojih roditelja i drugova u igri. Uvek nas je viđala gole u kupatilu i klozetu. Na moje zadovoljstvo, ona je demantovala teoriju nekih psihologa da postoji instinktivna, nesvesna, urođena stidljivost koja utiče na dete da se oseća nelagodno kad vidi genitalije ili prirodne radnje odraslih. Ta teorija, kao i ona slična njoj — da postoji urođena krivica zbog masturbacije — zaista je besmislena.

Roditelji uravnoteženog deteta verovatno će izbeći sve opasne i glupe pogreške u seksualnom vaspitanju koje seks povezuju sa nevaljalstvom i grehom. Nisam, međutim, baš siguran da opasnost ne vreba iz drugog smera — idealističkog. Znatno pre nego što se uopšte pominjala uravnoteženost, neki roditelji su učili decu da je seks svetinja i da pripada duhovnoj sferi, da mu treba prići sa divljenjem i čuđenjem, sa nekom vrstom mističnog, religioznog strahopoštovanja. Savremeni roditelj može da ne padne u iskušenje da sledi takvo učenje, ali može da podlegne nečem sličnom: obožavanju seksualne funkcije kao novopronađenog boga. To je teško definisati, možda zato što je suviše neodređeno. Sve što mogu da naslutim jeste nekakva svetost koja se pripisuje seksu, suptilna promena koja se otkriva u glasu kada se on pomene. Ovakav stav ukazuje na strah od pornografije: *»Bože, ako o seksu ne budem govorio sa divljenjem, pomisliće da sam od onih koji smatraju da je seks nešto na račun čega treba praviti viceve.«* Bio sam unekoliko uznemiren time što sam primetio da nadobudni mladi roditelji upotrebljavaju reči i ton koji se mnogo ne razlikuju od onih koje je koristila stara garda, govoreći sa strahopoštovanjem o uzvišenim delovima tela. Seks je tako dugo bio vulgarna šala da postoji tendencija da se padne u drugu krajnost i da se on uopšte ne pominje, i to ne zato što predstavlja suviše veliko zlo, već zato što je odveć dobar. Taj stav izvesno mora da dovede do novog seksualnog straha i potiskivanja. Ako dete treba da ima zdrav stav prema seksu i zdrav ljubavni život koji sledi, seks mora da ostane na zemlji. On u sebi sadrži sve, pa su sva nastojanja da se obogati uzdizanjem do veće moći u stvari beskorisni pokušaji da se nešto, što je samo po sebi lepo, učini još lepšim.

Govoriti deci da je seks svetinja samo je varijanta stare priče da će grešnici završiti u paklu. Ako pristajete da jedenje, pijenje i smejanje zovete svetim, onda sam uz vas i kad seks nazivate svetinjom. *Sve* se može nazvati svetinjom, ali ako izdvojimo samo seks, onda se zavaravamo i navodimo decu na pogrešan put. Upravo je dete svetinja, ali svetinja koju ne treba obezvrediti neznalačkim podučavanjem.

Dok verska mržnja prema seksu polako odumire, dotle drugi neprijatelji dižu glave. I tako imamo vatrene pobornike seksualnog vaspitanja koji deci pokazuju dijagrame i pričaju o pčelama i polenu, govoreći u stvari: »Vidite, seks je samo nauka. U njemu nema ničeg uzbudljivog, zar ne?« Svi smo mi toliko kondicionirani u pogledu seksa da nam je gotovo nemoguće da sagledamo srednji, prirodan put; ili smo suviše za, ili suviše protiv seksa. Dobro je biti za seks, ali je verovatno neurotično biti za seks iz protesta protiv nakaradnog seksualnog vaspitanja u detinjstvu. Otuda i neophodnost da se prema seksu zauzme razuman stav, stav do koga ćemo dospeti samo ne mešajući se u prirodno detinje prihvatanje seksa, i odobravajući to prihvatanje.

Ukoliko to zvuči neodređeno i neizvodljivo, predlažem mladim roditeljima da u razgovorima o seksualnim pitanjima izbegavaju bilo kakvo ispoljavanje stida, gađenja ili moralnih osećanja, i da se uzdržavaju od pridika i od popuštanja susedima. Tada i samo tada će se seksualni stavovi bebe oblikovati bez inhibicija ili mržnje prema sopstvenoj puti. Za takvo dete, seks nikada neće morati da bude predmet vaspitanja, opominjanja ili bilo čega drugog.

Kad bismo mogli da sprečimo da dete u seksu vidi zlo, ono bi izraslo u moralnog čoveka, a ne u moralistu — ili učitelja drugih. Neki Don Žuan naizgled

doživljava zadovoljstvo u seksu, dok istovremeno odbacuje ljubav. Masturbacija, donžuanstvo i homoseksualnost su izrazito neproduktivni zato što su asocijalni. Čovek novog morala otkriva da mora da ispuni *obe* funkcije seksa: on će uvideti da, ukoliko ne bude voleo, u polnom činu neće moći da nađe najveće zadovoljstvo.

MASTURBACIJA

Većina dece masturbira. Pa ipak, omladini se govori da je masturbacija zlo, da sprečava razvijanje, da dovodi do oboljenja i čega sve ne. Da promućurna majka nije obraćala pažnju na prva istraživanja donjeg dela tela koja je preduzelo njeno dete, masturbacija bi bila manje prinudna. Ovako, upravo zabrana fiksira detinje interesovanje.

Za malo dete, usta predstavljaju važniju erogenu zonu od genitalija. Kada bi majke prema detinjim radnjama u vezi sa ustima zauzele onaj isti čedan stav kakav imaju prema genitalnim radnjama, mnogo više bi ih grizla savest zbog sisanja palca i poljubaca.

Masturbacija zadovoljava čežnju za srećom, jer predstavlja vrhunac napetosti. Ali odmah pošto je čin obavljen, na scenu stupa savest moralno vaspitanog deteta i uzvikuje: »Ti si grešnik!« Prema mojem iskustvu, kada se odstrani osećanje krivice, dete postaje manje zainteresovano za masturbaciju.

Gotovo da izgleda kao da bi neki roditelji više voleli da im deca budu kriminalci nego masturbanti. Smatram da se u korenu mnogih delinkventnih postupaka nalazi svesno potisnuta masturbacija.

Jedan jedanaestogodišnji dečak, koji je došao u Samerhil, imao je običaj, između ostalih svojih navika,

da podmeće požar. I otac i nastavnici su ga tukli. Što je još gore, podučavan je, u duhu zatucanosti, da postoje pakleni oganj i ljutiti bog. Ubrzo po dolasku u Samerhil, uzeo je bocu sa benzinom i sipao ga u korito sa bojom i terpentinom, a zatim je mešavinu zapalio. Kuću je spasla preduzimljivost dvojice poslužitelja.

Poveo sam ga u svoju sobu i upitao: »Šta je vatra?«

»Ona gori«, reče on.

»Na koju vrstu vatre sada pomišljaš?«

»Na onu u paklu«, uzvratio je.

»A boca?«

»To je dugačka stvar sa rupom na kraju«, odgovorio je. (*Duga pauza*).

»Reci mi još nešto o toj dugačkoj stvari sa rupom na kraju«, rekoh ja.

»Moj đoka«, reče on snebivajući se, »ima rupu na kraju«.

»Pričaj mi o tvom đoki«, rekoh ljubazno. »Da li ga ikad dodiruješ?«

»Sada ne. Pre jesam, ali sada više ne.«

»Zašto ne?«

»Zato što mi je gospodin *X*. (poslednji dečakov upravitelj) rekao da je to najveći greh na svetu.«

Zaključio sam da je njegovo paljenje vatre u stvari zamena za masturbaciju. Rekao sam mu da gospodin *X*. uopšte nije u pravu i da njegov đoka nije ni bolji ni gori nego njegov nos ili uvo. Od tog dana njegovo interesovanje za vatru je iščililo.

Kada za vreme rane masturbacije nema problema, dete normalno i u odgovarajuće vreme prelazi na heteroseksualnost. Mnogi nesrećni brakovi mogu se pripisati činjenici da i muž i žena pate od nesvesne mržnje prema seksualnosti, koja potiče od zapretane mržnje prema samom sebi. Ona je, opet, rezultat zabrane ma-

sturbacije koja je bračnicima nametnuta dok su još bili deca.

Pitanje masturbacije je od vrhunskog značaja u obrazovanju. Školski predmeti, disciplina, igre — sve je to uzaludno i beskorisno ako problem masturbacije ostane nerešen. Sloboda masturbacije znači da su deca zadovoljna, srećna i čila i da u stvari nisu mnogo zainteresovana za masturbaciju. Zabrana masturbacije znači da su deca žalosna, nesrećna, podložna prehladama i epidemijama, da mrze sebe i, dosledno tome, ostale. Smatram da je jedan od osnovnih razloga za sreću dece Samerhila u tome što ne postoje strah i mržnja prema sebi do kojih dovode seksualne zabrane.

Frojd nas je sve upoznao sa idejom da seks postoji od početka života, da beba nalazi seksualno zadovoljstvo u sisanju i da erotska zona usta postepeno ustupa mesto erotskoj zoni genitalija. Otuda je za dete masturbacija prirodno, iako u početku ne naročito značajno otkriće, zato što genitalije mališanu ne pružaju onakvo zadovoljstvo kao usta ili čak koža. Roditeljska zabrana je isključivo ta koja od masturbacije stvara tako veliki kompleks. Što je zabrana strožija, to je osećanje krivice dublje, i prinuda na radnju jača.

Dobro odgojeno dete trebalo bi da dođe u školu bez takvog osećanja krivice u pogledu masturbacije. U Samerhilu ima malo dece na zabavišnom uzrastu koja se posebno interesuju za masturbaciju. Za njih seks nema privlačnost nečeg tajanstvenog. Od najranijeg trenutka svog boravka (ako im to već nije bilo rečeno kod kuće) deca znaju činjenice o rođenju, i to ne samo odakle dolaze bebe, već i kako se one prave. Na tako ranom uzrastu, ova informacija se prima bez nekih emocija, delimično zato što se i daje bez emocija. I tako dolazi do toga da dečaci i devojčice Samerhila, kad napune 15 ili 17 godina, mogu otvoreno da raspravi-

ljaju o seksu, bez ikakvog osećanja da rade nešto pogrešno i bez pornografskog odnosa prema seksualnosti.

Roditelj se obraća detetu glasom svemoćnog boga. Ono što majka kaže o seksu predstavlja nešto što dete u celosti prihvata. Sumnjam da bilo kakav kasniji uticaj ima moć da potpuno parira nekoj ranoj sugestiji detinjih roditelja. U svom radu uvek pokušavam da privolim roditelja da ispravi grešku, jer znam da detetu značim malo ili ništa. Ja u detinji život stupam uglavnom suviše kasno. Otuda, kad neki dečak čuje kako kažem da ljudi ne mogu da polude od masturbacije, njemu je teško da mi poveruje. Očev glas, koji je dečak čuo kad mu je bilo pet godina, bio je glas neprikosnovenog autoriteta.

Kada beba uključi genitalije u svoj način igre, roditelji se suočavaju sa važnim ispitom. Genitalna igra se mora prihvatiti kao dobra, normalna i zdrava; svaki pokušaj da ona bude svesno potisnuta bio bi opasan. U to uključujem i podmukao, nepošten pokušaj da se detinja pažnja skrene na nešto drugo.

Dečija genitalna igra je problem zato što su gotovo svi roditelji još u kolevci bili kondicionirani protiv seksa, pa ne mogu da savladaju osećanje stida, greha i gađenja. Moguće je da neki roditelj u intelektualnom smislu čvrsto veruje da je genitalna igra dobra i zdrava, a da istovremeno — glasom ili pogledom — stavlja detetu do znanja da u emocionalnom pogledu nije prihvatio njegovo pravo na sopstveno genitalno zadovoljenje.

Roditeljski strah da dečija genitalna igra može da dovede do preuranjenog seksualnog razvoja duboko je usađen i raširen. To je, naravno, racionalizacija. Genitalna igra ne dovodi do preuranjenog seksualnog razvoja. Pa i da je tako, šta onda? Najbolji način da se osigura da se dete abnormalno zainteresuje za seks

kada postane adolescent jeste da mu se zabrani genitalna igra dok je još u kolevci.

Može iskrsnuti potreba da se detetu, koje je dospelo u doba kada razume stvari, kaže da se ne igra svojim genitalijama na javnim mestima. Ovaj savet se detetu može učiniti kao kukavički i nepravedan, ali u alternativi vreba jedna posebna opasnost. Ako bi dete bilo izloženo oštroj osudi neprijateljski raspoloženih odraslih ljudi, koji bi pri tome upotrebili izraze mržnje i zaprepašćenja, njemu bi bila naneta veća šteta od one koja proizlazi iz ubeđivanja njegovih voljenih roditelja.

Kad je malo dete slobodno da u potpunosti živi svojim životom, bez kažnjavanja, vaspitanja i tabua, ono nalazi da je život suviše zanimljiv da bi svoju aktivnost vredelo svoditi samo na bavljenje seksualnim organima.

Lično ne znam kako bi uravnotežena deca reagovala jedno na drugo prilikom genitalne igre. Dečaci, koji su podučavani da je seks nešto loše, obično povezuju genitalnu igru sa sadizmom. Izgleda da devojke, koje su imale slično vaspitanje, prihvataju sadističku genitalnu igru kao normu. Zbog srazmernog odsustva agresivne mržnje kod uravnoteženog deteta, genitalna igra dvoje dece verovatno bi bila nežna i puna ljubavi.

Naše neprihvatanje sebe potiče uglavnom iz detinjstva. Njegov veliki deo potiče od osećanja krivice zbog masturbacije. Smatram da je nesrećno dete često ono koje u tom pogledu ima nečistu savest. Otklanjanje te krivice je najveći korak koji možemo da preduzmemo radi pretvaranja problematičnog deteta u srećno dete.

NAGOST

Mnogi parovi, naročito među radničkom klasom, nikad ne vide telo jedno drugom, sve dok jedno od njih ne bude u prilici da oblači leš onog drugog. Jedna seljanka koju sam poznavao bila je svedok u nekoj parnici koja se vodila zbog ekshibicionizma. Bila je iskreno zaprepašćena. »Hajde, hajde Džin«, korio sam je. »Pa, rodila si sedmoro dece!«

»G. Nile«, reče ona ozbiljno, »nikad nisam videla Džonov... Za ceo svoj bračni život nikad nisam videla svog čoveka golog.«

Golotinju nikad ne treba obeshrabrivati. Beba bi od početka trebalo da vidi svoje roditelje gole. Međutim, detetu bi trebalo reći, kada to bude moglo da razume, da neki ljudi ne vole da viđaju decu golu i da bi, u prisustvu tih ljudi, trebalo da nosi odeću.

Kad se jedna žena bunila što se naša kćerka kupa u moru kao od majke rođena, Zoe je imala svega godinu dana. Ovo pitanje kupanja jezgrovito sumira čitav stav društva koji je uperen protiv života. Svi znamo do kakvog nerviranja dolazi kada na plaži pokušavamo da se svučemo, a da pri tome ne obnažimo takozvane intimne delove tela. Roditelji uravnotežene, slobodne dece znaju da je trogodišnjem ili četvorogodišnjem detetu teško objasniti zašto na javnom mestu mora da nosi kupaći kostim.

Sama činjenica da zakon ne dozvoljava obnaživanje polnih organa na javnom mestu neminovno će izvitoperiti dečiji stav prema ljudskom telu. Išao sam ponekad nag, ili podsticao neku od nastavnica da učini to isto, kako bih zadovoljio radoznalost malog deteta koje je imalo osećanje greha u odnosu na golotinju. S druge strane, pogrešan je bilo kakav pokušaj da se

deci nametne nudizam. Ona žive u odevenoj civilizaciji, i nudizam ostaje nešto što zakon ne dozvoljava.

Pre mnogo godina, kada smo došli u Leiston, imali smo mali ribnjak. Ujutru bih se u njemu smočio. Pridružili bi mi se neki stariji dečaci i devojke. A onda je došla jedna grupa dečaka iz privatnih škola. Kada su devojke počele da nose kupaće kostime, upitao sam jednu od njih, lepu Šveđanku, zašto to čini.

»Pa, zbog ovih novih dečaka«, objasnila je. »Stari dečaci su nagost smatrali prirodnom stvari, ali ovi novi vire i blenu i to mi se ne dopada.« Od tada smo se zajedno kupali nagi jedino prilikom večernjih šetnji do mora.

Čovek bi pomislio da, pošto rastu slobodna, deca Samerhila leti trčkaraju gola. To nije slučaj. Devojčice do devet godina šetkaju gole po vrelom danu, ali dečaci retko. To je čudno kad čovek uzme u obzir Frojdovsko tumačenje da se dečaci ponose time što imaju penis, dok se devojčice stide što ga nemaju.

Mali dečaci u Samerhilu ne ispoljavaju želju da se obnaže, a stariji dečaci i devojke se retko kad svlače. Tokom leta, dečaci i muškarci nose samo šorceve i idu bez košulja, a devojke nose kupaće kostime. U pogledu kupanja nema osećanja za privatnost, pa samo novi učenici zaključavaju vrata od kupatila. Iako se neke devojke sunčaju u polju, niko od dečaka i ne pomišlja da ih uhodi.

Jednom sam video nastavnika engleskog jezika kako kopa jarak na terenu za hokej uz pomoć grupe učenika oba pola, od devet do petnaest godina. Bio je sparan dan i on se sasvim svukao. Drugom prilikom je jedan nastavnik nag igrao tenis. Na školskom sastanku mu je rečeno da to ne čini zbog snabdevača i posetilaca koji bi mogli da naiđu. To ilustruje praktičan stav Samerhila prema nagosti.

PORNOGRAFIJA

Sva su deca sklona pornografiji, ponekad otvoreno, a ponekad prikriveno. Najmanje su to ona koja u povoju i ranom detinjstvu nisu imala nikakve tabue u pogledu seksa. Siguran sam da će učenici Samerhila kasnije biti manje skloni pornografiji od dece podignute pomoću »šu-šu« metoda.

Došavši za vreme raspusta u posetu sa univerziteta koji je pohađao, jedan bivši učenik mi je rekao: »Samerhil na izvestan način razmazi čoveka. Vršnjaci su mi suviše nezanimljivi. Pričaju priče iz kojih sam izrastao pre više godina.«

»Masne viceve?« upitah.

»Da, manje-više. I sam volim dobar mastan vic, ali oni koje pričaju su sirovi i bez poente. Ne radi se samo o seksu, već i o ostalim stvarima — psihologiji, politici i sličnom. Smešno, ali zapitam sebe kako to da se družim sa momcima koji su deset godina stariji od mene.«

Pre nekoliko godina imali smo tri učenice koje behu prošle kroz uobičajenu fazu prepričavanja zabranjenih tema. Kasnije je u Samerhil došla nova devojka koja je raspoređena u sobu sa ove tri. Nova devojka mi se jednog dana požalila da su njene tri drugarice strašno dosadne: »Kad noću želim da pričam o seksu, one mi kažu da ućutim i da ih to ne zanima.«

To je bilo tačno. Prirodno, one su bile zainteresovane za seks, ali ne u prikrivenoj formi. Predstava o seksu kao nepristojnoj temi bila je kod njih uništena. Novoj učenici, koja tek što je bila napustila školu za devojke u kojoj je slušala seksualne priče, one su se učinile vrlo moralnim osobama, a zaista su to i *bile*, jer se njihova moralnost zasnivala na saznanju, a ne na lažnim normama o dobru i zlu.

Slobodno dete u Samerhilu verovatno neće patiti od voajerizma. Naši učenici ne smeju se prigušeno i ne osećaju se krivim kad se u filmu prikazuje klozet ili pominje porođaj. Doduše, povremeno imamo epidemiju žvrljanja po zidovima klozeta. Za dete je klozet najzanimljivija prostorija u svakoj kući. Izgleda da klozet inspiriše i mnoge pisce i umetnike, što je i prirodno kad se ima u vidu da je klozet mesto za stvaranje.

Zabluda je da žene imaju čistije misli od muškaraca. Međutim, mnogo je verovatnije da će muški klub biti pornografski nego ženski. Moda pikantnog vica se u potpunosti može pripisati činjenici da se odnosi na ono što ne sme da se pominje. U društvu bez seksualnog potiskivanja nestalo bi ono što ne sme da se pominje. U Samerhilu sve sme da se pominje i niko se zbog toga ne šokira. *Biti šokiran implicira da se za ono što vas šokira u stvari na opscen način interesujete.*

Oni koji sa užasom uzvikuju da je zločin lišavati decu nedužnosti jesu nojevi koji kriju glavu u pesku. Deca nikad nisu nedužna, iako su često neznalice. A nojevi histerično lepršaju kad neko lišava dete neznanja.

Deca Samerhila su zainteresovana za seksualna pitanja, ali to nije nezdravo interesovanje. Takva deca imaju doista čist stav prema životu.

HOMOSEKSUALNOST

Nedavno mi je pisao jedan homoseksualac, preklinjući me da mu kažem za neku zemlju u kojoj je homoseksualnost legalizovana. Odgovorio sam mu da ne znam za takvu zemlju. (Posle toga sam čuo da je u Holandiji i Danskoj homoseksualnost zakonom dozvoljena). Zaista, ne mogu da se setim nijedne zemlje

u kojoj ljudi koji su heteroseksualni ne gaze po žuljevima onih koji kvare igru.

U Samerhilju nema homoseksualnosti. Međutim, u svakoj grupi dece koja stižu u Samerhil javlja se, na određenom stupnju razvoja, nesvesna homoseksualnost.

Dečaci od 9 i 10 godina uopšte nisu navikli na devojčice. Oni ih preziru. Okupljaju se u grupe koje se ne zanimaju za pripadnice suprotnog pola. Više vole da presretnu nekog i viknu »Ruke uvis!« Devojčice istog uzrasta takođe su zainteresovane samo za svoje vršnjakinje i stvaraju sopstvene grupe. Čak i kad uđu u pubertet, ne trče za dečacima. Izgleda da nesvesna homoseksualnost kod devojčica traje duže nego kod dečaka. Iako, možda, na prijateljski način izazivaju i zadirkuju dečake, one se drže svojih skupina. Devojke tog uzrasta su ljubomorne na svoja prava. Nerviraju ih fizička nadmoćnost i grubost dečaka. To njihovo doba je doba protesta protiv muškosti.

Načelno govoreći, dečaci i devojčice se mnogo ne interesuju jedni za druge i ne pokazuju prirodnu sklonost da se izdvajaju u parove dok ne napune 16 ili 17 godina. U stvari, njihovo interesovanje za suprotan pol ima agresivan oblik.

Upravo zato što ne pate od kompleksa krivice u vezi sa masturbacijom, deca Samerhila ne reaguju nezdravo na latentnu homoseksualnu fazu. Pre nekoliko godina, jedan novi učenik, koji tek što je bio došao iz neke privatne škole, pokušao je da primeni sodomiju. Nije imao uspeha. Uzgred budi rečeno, bio je iznenađen i uplašen kad je ustanovio da cela škola zna za njegove pokušaje.

Homoseksualnost je na izvestan način povezana sa masturbacijom. Dečak masturbira sa nekim drugom i ovaj mu olakšava teret krivice deleći je sa njim.

Međutim, kada se masturbacija ne smatra grehom, ne javlja se ni potreba za podelom krivice.

Ne znam kakva to rana potiskivanja dovode do homoseksualnosti, ali izgleda izvesno da ona nastaju u vrlo ranom detinjstvu. U Samerhil se ne primaju deca mlađa od pet godina, pa smo otuda često morali da izlazimo na kraj sa mališanima sa kojima se pogrešno postupalo u obdaništu. Uprkos tome, tokom perioda od 30 godina, iz škole nije izašao nijedan homoseksualac. Razlog je u tome što sloboda stvara slobodnu decu.

PROMISKUITET, VANBRAČNOST I PREKID TRUDNOĆE

Promiskuitet je neurotična pojava. To je stalno menjanje partnera, u nadi da će se najzad pronaći onaj pravi. Ali, pravi partner nikako ne biva pronađen, jer razlog za neuspeh leži u impotentnom, neurotičnom stavu Don Žuana ili njegovog ženskog parnjaka.

Ako izraz »slobodna ljubav« ima mračan prizvuk, to je stoga što se odnosi na seksualnost koja je neurotična. Promiskuitetni seksualni odnosi, neposredna posledica potiskivanja, uvek su žalosni i sramni. Među slobodnim ljudima ne bi ni postojala slobodna ljubav.

Potisnuti seks vezuje se za svaki prigodan predmet, za rukavicu, maramicu i bilo šta drugo što je u vezi sa telom. Slobodna ljubav je u stvari požuda bez nežnosti, topline i stvarnih osećanja, te je otuda promiskuitetna.

Jedna mlada žena mi je, posle perioda promiskuiteta u svom životu, rekla: »Sa Bilom prvi put redovno doživljavam orgazam.« Upitao sam je zašto joj se to

događa prvi put. Odgovorila je: »Zato što njega *volim*, a druge nisam volela.«

Deca koja kasno stižu u Samerhil (sa 13 ili više godina) sklona su promiskuitetu, ako ne u stvarnosti, a ono bar u mislima. Koreni promiskuiteta dosežu do najranijeg doba detinjeg života. Osnovna stvar koju znamo jeste da su ti koreni nezdravi. Takvo ponašanje dovodi do raznolikosti, ali retko do ispunjenja i gotovo nikad do sreće.

Stvarna sloboda u ljubavi ne dovodi do promiskuiteta. Ljubav ne mora da traje večno. Međutim, dokle god ljubav zaista traje među zdravim ljudima, ona je istinska, odana i srećna.

Vanbračno dete često mora da prevali težak put. Reći mu, kao što to neke majke čine, da mu je otac poginuo u ratu ili umro od neke bolesti, sasvim je pogrešno. Kada vidi ostale dečake sa njihovim očevima, to u njemu stvara osećaj nepravde. S druge strane, društvena osuda vanbračnog rađanja po pravilu se na neki način odražava i na njemu. U Samerhilu je bilo nekoliko dece nevenčanih majki, ali niko na to nije davao ni pet para. U uslovima slobode, takva deca rastu isto onako srećno kao i deca rođena u braku.

U spoljnom svetu vanbračno dete ponekad krivi svoju majku i loše se ponaša prema njoj, ili je, naprotiv, obožava, strahujući da bi ona jednog dana mogla da se uda za čoveka koji mu nije otac.

Kako je čudan ovaj svet! Pobačaj je nezakonit, a roditi vanbračno dete vrlo često znači biti izložen društvenoj osudi. Utešno je što se danas mnoge žene ne obaziru na to što društvo ne odobrava vanbračno rađanje. One ne krijući rađaju decu ljubavi, ponose se njima, rade za njih i odgajaju ih dobro i uspešno. Koliko ja znam, njihova deca su uravnotežena i iskrena ljudska bića.

Nijedna nastavnica u javnoj školi nije mogla da rodi vanbračno dete i da sačuva posao. Više puta sam čuo da je neka popadija izbacila služavku koja je ostala u drugom stanju.

Pitanje abortusa je jedan od najnezdravijih i najpretvornijih simptoma bolesti čovečanstva. Jedva da postoji sudija, sveštenik, lekar, nastavnik ili neki drugi takozvani stub društva, koji ne bi više voleo da njegova kćerka pobaci nego da se porodica suoči sa sramotom vanbračnog rođenja.

Bogati ljudi obično izbegavaju neprijatne komplikacije na taj način što svoje kćerke šalju u otmena porodilišta. One tamo, navodno, leče neredovnost svog menstrualnog ciklusa, ili već nešto slično. Nižem srednjem staležu i sirotinji preostaje da cupkaju bebu. Za njih nema druge alternative. Ako je devojka iz srednjeg staleža dovoljno uporna, ona može da nađe lekara koji će joj za pozamašnu svotu prekinuti trudnoću. Njena siromašnija sestra se izlaže opasnosti da joj prekid trudnoće obavi nestručan i možda bezobziran akušer, ili mora da rodi dete.

U Londonu postoje klinike u kojima žene mogu da dobiju sredstva za sprečavanje začeća. Žena će uglavnom dobiti kontraceptivna sredstva ako na klinici pokaže burmu. Međutim, pozajmiti burmu još uvek ne predstavlja zločin.

Sve ovo podseća na skaredne škrabotine po zidovima javnih klozeta. To daje osnovno obeležje civilizaciji koja zasluženo plaća ceh za svoju inadžijsku moralnost. Taj ceh čine, konačno, poroci kojima je podložna put, a takođe i beda i beznađe.

IV

RELIGIJA I MORAL

RELIGIJA

Nedavni posetilac Samerhila, jedna žena, upitala me je: »Zašto ne upućujete svoje učenike u Hristov život kako biste ih podstakli da slede njegov primer?« Odgovorio sam da čovek ne uči da živi slušajući o tuđim životima, već *živeći;* jer reči su neuporedivo manje važne od dela. Samerhil su mnogi nazvali verskim mestom zato što u decu usađuje ljubav.

Može biti da je tako, ali mi se taj pridev neće dopadati sve dok religija bude imala ono značenje koje uglavnom ima danas — odbojnost prema prirodnom životu. Religija, onakva kakvom je se sećam — — ona koju upražnjavaju muškarci i žene u sumornim odelima, pevajući žalopojne crkvene pesme desetorazrednih melodija i tražeći oproštaj za svoje grehove — — ni u kom slučaju nije ono sa čime bih želeo da se poistovetim.

Lično nemam ništa protiv čoveka koji veruje u nekog boga — bez obzira u kog. Ono što meni smeta je kada se čovek poziva na *svog* boga kao jedinog me-

rodavnog za zabrane koje on nameće razvitku i sreći čoveka. Bitka se ne bije između pristalica i protivnika teologije, već između pobornika ljudske slobode i pobornika njenog prigušivanja.

Jednog dana ćemo imati novu religiju. Možda ćete zinuti u čudu i uzviknuti: »Šta? Novu religiju?!« Hrišćanin će se latiti oružja i protestovati: »Zar hrišćanstvo nije večno?« Jevrejin će protestovati: »Zar judejstvo nije večno«?

Ne, religije nisu ništa večnije nego što su narodi. Religija — *svaka* religija — ima svoje rođenje, mladost, starost i smrt. Stotine religija su bile i prošle. Od svih onih miliona Egipćana koji su tokom većeg dela svoje istorije duge 4000 godina verovali u boga Ra, danas se ne može naći nijedan pobornik te religije. Predstava o bogu se menja uporedo s kulturom: u nekoj pastirskoj zemlji bog je bio dobri pastir; u ratnička vremena je bio bog rata; kada je trgovina cvetala bio je bog pravednosti koji odmerava pravdu i milosrđe. Danas, kada je čovek kreativan na tako mehanički način, u doba koje sâmo ume da napravi atomsku bombu, stvaralački bog nije potreban.

Jednoga dana nova generacija neće prihvatiti zastarelu religiju i mitove današnjice. Kada bude došla, nova religija će opovrgnuti predstavu o čoveku rođenom u grehu. Nova religija će kroz ljudsku sreću slaviti boga.

Nova će religija odbaciti antitezu tela i duha. Priznaće da telo nije grešno. Znaće da je nedeljno jutro provedeno u plivanju svetije od nedeljnog jutra provedenog u pevanju crkvenih pesama. Kao da su bogu potrebne pesme da bi bio zadovoljan! Nova religija će naći boga na livadama, a ne na nebesima. Zamislite šta bi se sve postiglo kada bi se samo deseti deo svih

onih sati provedenih u molitvama i odlascima u crkvu upotrebio za dobra dela, u dobrotvorne i korisne svrhe.

Svakoga dana u novinama vidim koliko je mrtva naša sadašnja religija. Mi hapsimo, mi gušimo mišljenje koje se razlikuje od našeg, mi tlačimo siromašne, mi se naoružavamo za rat. Kao organizacija, crkva je nemoćna. Ona ne sprečava ratove. Ona čini malo ili ništa da bi ublažila naš varvarski krivični zakonik i retko staje uz one koji su protiv esploatatora.

Ne može se služiti i bogu i mamonu.* Ili, rečeno današnjim jezikom, ne može se ići u crkvu nedeljom, a ponedeljkom uvežbavati borba bajonetima. Ne znam za sramotnije svetogrđe od onoga kada se, za vreme rata, razne crkve bore oko toga na čijoj je strani bog. Bog ne može da veruje da su obe strane u pravu. Bog ne može u isto vreme da bude i ljubav i pokrovitelj napada bojnim otrovima.

Za mnoge je organizovana i konvencionalna religija najjednostavnije rešenje ličnih problema. Ako katolik zgreši, on se ispovedi svom svešteniku i sveštenik ga razrešava greha.

Pobožna osoba svoje breme prebacuje na gospoda; ona veruje, i put u raj joj je osiguran. Tako se težište premešta sa lične vrednosti i pojedinačnog ponašanja na »vjeruju«: »Veruj u boga i bićeš spasen.« To, u stvari, znači da osoba treba samo da dâ ovakvu izjavu, pa da svi njeni duhovni problemi budu rešeni. Karta za put do nebesa je garantovana.

U suštini, religija se boji života. Ona je bežanje od života, ona omalovažava život koji se vodi ovde i sada, smatrajući ga samo uvodom u neki puniji život

---

* Mamon = izraz koji se u Novom zavetu upotrebljava kao personifikacija zemaljskog, dakle svetovnog, blagostanja. (prim. prev.)

na onom svetu. Misticizam i religija smatraju život na zemlji neuspehom, oni drže da nesputan čovek nije dovoljno dobar da bi dosegao spasenje. Ali, slobodna deca ne osećaju život kao neuspeh, jer ih niko nije naučio da životu kažu »ne«.

Religija i misticizam pothranjuju nerealističko mišljenje i nerealističko ponašanje. Jednostavna je istina da smo, sa svojim TV prijemnicima i mlaznim avionima, udaljeniji od *pravog* života nego afrički domorodac. Istina, i religija primitivnog čoveka počiva na strahu, ali on nije impotentan u ljubavi, niti je homoseksualac, niti je inhibiran. Njegov život jeste na niskom stupnju, ali on životu u mnogim bitnim stvarima kaže »da«.

Poput primitivnog čoveka, i mi pribegavamo religiji iz straha. Za razliku od njega, mi smo uškopljeni. Svoje potomke možemo da učimo religiji tek kada im zauvek oduzmemo hrabrost i strahom slomijemo duh.

Imao sam mnogo slučajeva dece upropašćene religioznim vaspitanjem. Ništa ne bismo dobili nabrajanjem svih tih slučajeva. S druge strane, svaki pripadnik »Vojske spasa« takođe može da navede čitav niz slučajeva koji su »spaseni« tako što su »oprani u krvi«. Ako se kao postulat uzme da je čovek grešnik koga treba spasti, onda su pobornici religije u pravu.

No, ja od roditelja tražim da stvari posmatraju sa šireg stanovišta, da znatno prevaziđu neposredne okvire. Tražim da doprenesu stvaranju civilizacije na koju od samog početka neće biti nakalemljeno obeležje greha. Od roditelja tražim da odbace svaku potrebu za razrešenjem od grehova tako što će detetu reći da je rođeno kao dobro, *a ne kao loše*. Od roditelja tražim da kažu deci da se *ovaj svet* može i mora učiniti boljim, da energiju treba da upotrebe na ovo ovde i sada, a ne na neki izmišljeni i večni život koji ih čeka.

Dete se ne sme okružiti religioznim misticizmom. Misticizam nudi detetu bekstvo od stvarnosti, ali na opasan način. Svi mi ponekad osetimo potrebu da pobegnemo od stvarnosti — u suprotnom, nikad ne bismo pročitali roman, niti ušli u bioskop, niti popili čašu viskija. Ipak, bežimo otvorenih očiju i vrlo brzo se vraćamo stvarnosti. Mistik je sklon da živi životom tajnog eskapizma i da ceo svoj libido ugradi u svoju teozofiju, spiritualizam, katolicizam ili judejstvo.

Po svojoj prirodi, nijedno dete nije mistik. Isto tako, nema deteta koje stvarno želi da se moli. Kod dece je molitva pretvaranje. Bezbroj dece sam pitao: »O čemu razmišljaš dok se moliš?« Sva su odgovorila na isti način, to jest da sve vreme razmišljaju o drugim stvarima. Dete *mora* da razmišlja o drugim stvarima, jer mu molitva ne znači ništa. Ona mu je nametnuta spolja.

Milion ljudi se svakog dana pomoli za stolom pre jela, a njih 999999 to verovatno čini mehanički, kao što kažemo »pardon« kada želimo da prođemo pored nekog u liftu. Ali zašto svoje mehaničke molitve i svoje mehaničko ponašanje da prenosimo na novu generaciju? To nije pošteno, niti je pošteno nametati religiju bespomoćnom detetu. Njemu se mora omogućiti da potpuno slobodno donese odluku kada za to bude zrelo.

Opasnost da dete stekne nauk od mržnje još je veća od opasnosti koja mu preti od misticizma. Ako dete učimo da su izvesne stvari grešne, njegova ljubav prema životu mora da se preobrati u mržnju. Kada su slobodna, deca nikad ne razmišljaju o nekom drugom detetu kao o grešniku. U Samerhilu, ako neko dete ukrade, pa mu sudi porota sastavljena od njegovih drugova, ono nikad ne biva kažnjeno zbog lopovluka — samo ga nateraju da vrati ono što je uzelo. Deca nesvesno shva-

taju da je krađa bolest. Ona su mali realisti, suviše razumni da bi prihvatili zdravo za gotovo nekog ljutitog boga ili đavola koji ih dovodi u iskušenje. Boga je stvorio podjarmljeni čovek u sopstvenoj mašti, ali slobodna deca, koja se predano i hrabro suočavaju sa životom, nemaju potrebu da stvaraju bilo kakvog boga.

Ako želimo da nam deca ostanu zdravog duha, moramo se čuvati toga da im pružamo lažne vrednosti. Mnogi od onih koji sumnjaju u teologiju hrišćanstva nimalo ne oklevaju da u svoju decu usađuju verovanja čiju istinitost sami dovode u pitanje. Koliko majki doslovce veruje u ognjeni pakao i zlatna nebesa sa harfama? Pa ipak, hiljade takvih majki, koje same ne veruju, izopačuju duše svoje dece pričajući mališanima starovremske primitivne priče.

Religija cveta jer čovek neće, *ne može,* da se suoči sa svojim nesvesnim. Od nesvesnog ,religija stvara đavola i upozorava ljude da se klone njegovih iskušenja. Stvorite li od nesvesnog svesno, religija nema više nikakvu funkciju.

Za dete, religija gotovo uvek znači samo strah. Bog je moćnik sa otvorima na očnim kapcima: vidi te ma gde da si. Za dete to često znači da bog može da vidi sve ono što se čini pod jorganom. A uvesti strah u detinji život, najgori je od svih zločina. Zastrašeno dete će večito govoriti »ne« životu, večno će biti inferiorno i kukavica.

Onaj kome su u detinjstvu pretili zagrobnim životom u paklu ne može se ni na koji način osloboditi neurotične zebnje za sopstvenu sigurnost u *ovom životu.* To se dešava čak i kada takva osoba prihvata, racionalno, da su raj i pakao samo infantilne maštarije zasnovane na ljudskim nadanjima i strahu. Emocionalno izopačenje nastalo u detinjstvu gotovo uvek ostaje za ceo život. Strogi bog koji te nagrađuje harfama

ili te spaljuje gromom jeste bog koga je čovek stvorio u sopstvenoj mašti. On je super-projekcija. Bog se poistovećuje sa zadovoljenjem želje, a satana sa zadovoljenjem straha.

I tako, ono što pruža zadovoljstvo dobija značenje nečeg lošeg. Kartanje, odlazak u pozorište i na ples znače da je đavo već došao po svoje. Biti religiozan vrlo često znači biti neveseo. Neudobna nedeljna odeća, koju su deca primorana da nose u većini provincijskih gradova, svedoči o tome da su svojstva religije lišavanje i kažnjavanje. Sakralna muzika, takođe, češće jeste nego što nije po prirodi žalopojna. Odlazak u crkvu je za ogroman broj ljudi napor, obaveza. Za ogroman broj ljudi biti religiozan znači izgledati jadno i biti jadan.

Nova će se religija zasnivati na saznanju i prihvatanju vlastitog bića. Preduslov ljubavi za druge je istinska ljubav prema samome sebi. Koliko je to drukčije od odgoja sa žigom prvobitnog greha koji mora da urodi plodom mržnje prema vlastitom biću čoveka i, samim tim, mržnjom prema drugima! »Najbolje se moli onaj ko najviše voli sve stvari, velike i male.« Tako je pesnik Kolridž* izrazio *novu* religiju. Po novoj religiji, najbolje će se moliti čovek koji voli sve stvari, velike i male — *u vlastitom biću.*

MORALNO VASPITANJE

Većina roditelja misli da ne ispunjava svoju dužnost ako dete ne uči etičkim vrednostima i ako mu stalno ne ukazuje šta je dobro, a šta loše. Gotovo svaki otac i majka smatraju da im je, pored staranja o nje-

* Kolridž — Semjuel Tejlor Kolridž (1772—1834), istaknuti pesnik engleskog romantizma, koji je planirao da u Americi stvori utopijsku zajednicu — »pantizokratiju«. (prim. prev.)

govim fizičkim potrebama, glavni zadatak da u dete uliju moralne vrednosti, bez čega bi ono izraslo u divljaka nekontrolisanog ponašanja i sa malo obzira prema drugima. Ovakvo ubeđenje u velikoj meri potiče iz činjenice da većina ljudi u našoj kulturi prihvata, bar pasivno, maksimu da se čovek rađa kao grešnik, da je po prirodi loš i da će, ukoliko nije vaspitavan da bude dobar, biti pohlepan, okrutan, pa čak i sklon ubijanju.

Hrišćanska crkva otvoreno izražava ovo uverenje: »Mi smo bedni grešnici«. Biskup i učitelj stoga smatraju da dete treba izvesti na svetlost. Pri tom nije važno da li se radi o svetlosti krsta ili svetlosti etičke kulture. U oba slučaja svrha je ista — »učiniti boljim«.

Pošto su i crkva i škola saglasne da se dete rađa grešno, ne možemo očekivati da se majke i očevi ne saglase sa takvim autoritetima. Crkva kaže: »Ako zgrešiš, bićeš kažnjen na onom svetu.« Roditelj se upravlja po tome i kaže: »Ako to još jednom učiniš, kazniću te odmah.« I jedni i drugi se trude da decu moralno uzdignu pomoću straha.

Biblija kaže: »Strah od boga je početak mudrosti«. Mnogo češće je to početak psihičke neuravnoteženosti, jer je štetno okružiti dete strahom u bilo kom obliku.

Mnogo puta mi se neki roditelj obraćao rečima: »Ne razumem zašto je moj sin postao loš. Strogo sam ga kažnjavao, a siguran sam da u našoj kući nikada nije imao loš primer.« Isuviše često sam radio sa deformisanom decom koju su vaspitavali pomoću straha od šibe ili straha od boga — decom koja su bila *prisiljavana* da budu dobra.

Roditelj retko shvata kakav užasan trag u detetu ostavlja nepregledan niz zabrana, opomena i pridika, i nametanje čitavog sistema moralnog ponašanja koje

dete još nije u stanju da prihvati, koje ne razume i zato ne usvaja svojom voljom.

Iznurenom roditelju problematičnog deteta nikada ne padne na um da preispita svoj sopstveni moralni kodeks, budući da je uglavnom sasvim siguran da zna što je dobro a šta ne, i s obzirom da su norme ponašanja jednom zauvek i s punim autoritetom zapisane u Svetom pismu. Teško da će roditelj i pomisliti da preispita učenje svojih roditelja i nastavnika ili priznati društveni kodeks. On je sklon da prihvati zdravo za gotovo celokupno »vjeruju« svoje kulture. Razmišljati o tim verovanjima i analizirati ih nalagalo bi suviše umovanja. Njihovo preispitivanje bi dovelo do prevelikog šoka.

I tako, iznureni roditelj veruje da mu je sin na pogrešnom putu. Za dečaka se smatra da je svojom voljom loš. Izražavam svoje čvrsto uverenje da *dečak nikad nije kriv.* Za svaki takav slučaj koji sam obrađivao bilo je karakteristično pogrešno obrazovanje i vaspitanje u ranoj mladosti. U procesu uobičajene rane indoktrinacije dece zaobilaze se neki fundamentalni principi psihologije.

Pre svega, gotovo svi veruju da je čovek biće volje, da može da učini ono što hoće. Nijedan se psiholog neće složiti sa tim. Psihijatrija je dokazala da su čovekovi postupci u velikoj meri pod kontrolom podsvesti. Većina ljudi će reći da je Dilinger mogao da ne bude ubica da je samo upotrebio svoju volju. Krivično pravo se zasniva na pogrešnom uverenju da je svaki čovek odgovorna jedinka, sposobna da želi dobro ili zlo. Tako je, sasvim nedavno, u Londonu uhapšen neki čovek jer je mastilom prskao haljine ženama. Sa stanovišta društva, on je nevaljalac koji bi mogao da bude dobar samo kad bi hteo da pokuša. Sa stanovišta psihologa, on je siroti, bolesni neurotičar koji preduzima simbo-

ličku radnju čijeg značenja nije svestan. Jedno prosvećeno društvo bi ga bez mnogo buke uputilo doktoru.

Psihologija podsvesnog je pokazala da iza većine naših postupaka stoji neki skriven izvor do kojeg možemo doći samo dugom i potankom analizom, a čak ni psihoanaliza ne može da dopre do najdubljih slojeva podsvesti. Činimo nešto, ali ne znamo zašto to činimo.

Pre izvesnog vremena ostavio sam po strani svoje brojne knjige iz psihologije i počeo da se bavim keramikom. Ne znam zbog čega sam to učinio. Da sam umesto toga počeo da prskam ljude mastilom po odeći, ne bih znao zašto to činim. Pošto je bojadisanje keramike društveno priznata aktivnost, ja sam građanin vredan poštovanja; a pošto je prskanje mastilom asocijalna radnja, gore pomenuti čovek je kriminalac koga treba prezreti. Pa ipak, on i ja se razlikujemo samo u jednom: ja svesno volim da se bavim rukotvorinama, a kriminalac ne voli svesno da prska mastilom. U bavljenju rukotvorinama, moja svest i moja podsvest deluju u skladu; prilikom prskanja mastilom, svest i podsvest su u zavadi. Rezultat tog konflikta je asocijalni postupak.

Pre nekoliko godina, imali smo u Samerhilu jednog učenika, jedanaestogodišnjeg dečaka — bistrog, inteligentnog i dragog. Obično bi sedeo i mirno čitao. Onda bi iznenada skočio, izleteo iz sobe i pokušao da zapali kuću. Bio bi podstaknut nekim impulsom, impulsom koji nije mogao da kontroliše.

Mnogi su ga raniji učitelji hrabrili, bilo savetom bilo štapom, da *uz pomoć volje* pokuša da kontroliše svoje impulse. No, podsvesni poriv da zapali vatru bio je suviše jak da bi se mogao kontrolisati, daleko jači od svesnog poriva da ne deluje loše u očima drugih. Taj mališan nije bio *loš* već *bolestan* dečak. Pod kakvim je uticajima postao bolestan? Kakvi su to uticaji

koji dečake i devojčice pretvaraju u bolesnu, delinkventnu decu? Pokušaću da objasnim.

Dovoljno je samo pogledati malo dete pa videti da u njemu nema nevaljalstva — ima ga onoliko koliko i u glavici kupusa ili u mladom tigru. Novorođenče sa sobom na svet donosi nagon za samoodržanjem; njegova volja, njegov nesvesni poriv je da živi. Taj nagon ga goni da jede, da istražuje svoje telo, da zadovoljava svoje želje. Ono postupa onako kako je priroda zamislila, onako kakvim ga je stvorila. Međutim, odrasli tu božiju volju — tu volju prirode u detetu — vide kao đavolju volju.

Praktično, svaki odrastao čovek smatra da se priroda deteta mora poboljšati. Otuda se i događa da svaki roditelj počinje da uči malo dete kako treba živeti.

Dete se rano suočava sa čitavim sistemom zabrana. *Ovo* je nevaljalo, *ono* je bezobrazno, a *to i to* je sebično. Iskonski glas prirodnog detinjeg nagona za samoodržanjem susreće se sa glasom vaspitanja. Crkva će glas prirode nazvati đavoljim glasom, a glas moralnog vaspitanja božijim glasom. Uveren sam da bi nazive trebalo obrnuti.

Verujem da su pouke o moralu te koje dete čine lošim. Otkrio sam da, kada poništim sve pouke o moralu koje je loše dete primilo, od njega postaje dobro dete.

Ponekad može da se javi potreba za moralnim vaspitanjem odraslih, mada u to sumnjam. Niukom slučaju nema potrebe za moralnim vaspitanjem dece. Ono je psihološki pogrešno. Pogrešno je zahtevati od deteta da bude nesebično. Svako dete je egoist i ceo svet je njegov. Kad ima jabuku, njegova jedina želja je da pojede tu jabuku. Glavni ishod majčinog podsticanja da tu jabuku podeli sa mlađim bratom jeste da ono

počinje da mrzi mlađeg brata. Altruizam se javlja kasnije — i to prirodno — *ukoliko roditelj ne uči dete da bude nesebično.* Potiskujući detinju sebičnost, majka je tu sebičnost zauvek usadila u mališana.

Kako to? Psihijatrija je na očigledan način pokazala i dokazala da neispunjena želja i dalje postoji u podsvesti. Tako će se, da bi zadovoljilo majku, dete koje su učili da mora da bude nesebično povinovati njenim zahtevima. Ono će zakopati u podsvesti svoje stvarne želje — svoje sebične želje — i zbog tog potiskivanja sačuvati infantilne čežnje, i celog života ostati sebično. Tako moralne pouke same uništavaju sopstvenu svrhu.

Isti je slučaj i u seksualnom domenu. Moralne zabrane u detinjstvu fiksiraju infantilno interesovanje za seks. Jadnici koje hapse zbog infantilnih seksualnih radnji — što učenicima pokazuju skaredne razglednice ili na javnim mestima prikazuju svoje genitalije — osobe su koje su imale moralne majke. Njihovo savršeno bezazleno interesovanje u detinjstvu obeleženo je kao gnusni greh. Dete je potisnulo infantilnu želju, ali je ta ista želja ostala u podsvesti, da bi kasnije izbila na površinu u prvobitnom obliku ili, još češće, u simboličkom obliku. I tako, žena koja krade tašne u robnoj kući čini simboličku radnju čije poreklo leži u potiskivanju prouzrokovanom moralnim poukama u detinjstvu. Njeno ponašanje, u stvari, predstavlja zadovoljenje zabranjene infantilne seksualne želje.

Svi su ti siroti ljudi vrlo nesrećni. Sredina ih ne prihvata jer kradu, a instinkt pripadanja grupi je snažno izražen. Biti u dobrim odnosima sa susedima predstavlja prirodno stremljenje ljudskog bića. Asocijalnost nije u ljudskoj prirodi. Egoizam je po sebi dovoljan da normalni ljudi postanu socijalna bića. Samo

neki faktor jači od egoizma može osobu da učini asocijalnom.

Koji je to faktor? Kada je između dva vlastita bića — onog koje je stvorila priroda i onog koje su oblikovale moralne pouke — sukobljavanje suviše oštro, egoizam se vraća na infantilni stadijum. Tada mišljenje drugih dobija podređeno mesto. Tako je kleptoman svestan velike sramote od pojavljivanja na sudu i od povlačenja imena po novinskim stupcima, ali strah od javnog mnenja nije tako snažan kao infantilna želja. U krajnjoj analizi, kleptomanija znači želju da se nađe sreća; ali pošto simboličko ispunjenje nikada ne može da zadovolji prvobitnu želju, žrtva stalno ponavlja svoj pokušaj.

Jedan primer će razjasniti tok neispunjenja želje i njegove kasnije pravce. Kada su malog Bilija, starog sedam godina, doveli u Samerhil, roditelji su mi rekli da je lopov. Nedelju dana po njegovom dolasku u školu, jedan od nastavnika je došao da mi saopšti kako mu je sa stola u spavaćoj sobi nestao zlatan sat. Upitah domoupraviteljku da li zna nešto o tome.

»Videla sam Bilija sa mehanizmom nekog časovnika«, reče ona. »Kada sam ga upitala odakle mu, odgovorio je da ga je pronašao kod kuće u nekoj vrlo, vrlo dubokoj rupi u bašti.«

Znao sam da Bili drži svoju imovinu zaključanu u velikom koferu. Probao sam da otključam bravu sa jednim od mojih ključeva i uspeo da otvorim kofer. U njemu su bili ostaci zlatnog časovnika — očigledna posledica udaranja čekićem i dletom. Zaključao sam kofer i pozvao Bilija.

»Da li si video sat gospodina Andersona?«, upitao sam ga.

Pogledao me je svojim krupnim, nedužnim očima. »Ne«, reče, a zatim dodade: »Kakav sat?«.

Posmatrao sam ga pola minuta. »Bili«, rekoh, »da li znaš odakle dolaze bebe?«

On zainteresovano podiže pogled. »Da«, reče, »sa neba«.

»O, ne«, nasmeših se, »ti si rastao u maminom stomaku, a kada si dovoljno porastao, izašao si.«

Bez reči je otišao do kofera, otvorio ga i pružio mi polomljeni časovnik. Od krađe je bio izlečen, jer je do tada krao samo istinu. Lice mu je izgubilo onaj zbunjen, zabrinut izraz i postao je srećniji.

Čitalac može lako pomisliti da je Bilijevo dramatično izlečenje bilo volšebno. Nije. Kada dete govori o nekakvoj dubokoj rupi kod kuće, onda verovatno podsvesno razmišlja o dubokoj pećini iz koje je ponikao njegov život. S druge strane, znao sam da dečakov otac drži pse. Mora biti da je Bili znao kako štenad dolazi na svet, pa je prostom računicom došao do zaključka o poreklu beba. Majčina stidljiva laž nagnala ga je da potisne svoju teoriju, a njegova želja da otkrije istinu poprimila je oblik simboličkog zadovoljenja. Simbolički, on je krao majke i otvarao ih da bi video šta se u njima nalazi. Imao sam još jednog učenika koji je, iz istog razloga, stalno otvarao fijoke.

Roditelji moraju da shvate da se dete ne može požurivati da pređe na stadijum razvoja za koji još nije spremno. Ljudi koji se ne zadovoljavaju time da detetu dopuste da normalno pređe iz faze puzanja u fazu hodanja, i koji malo dete postavljaju na njegove nejake noge mnogo pre nego što je spremno za hodanje, postižu samo žalostan rezultat, jer su dete učinili krivonogim. Mladi udovi još nisu dovoljno snažni da podnesu detinju težinu i stoga je takav zahtev preuranjen. Rezultat je poražavajući. Da su roditelji sačekali da dete *prirodnim* putem bude spremno za hodanje, ono bi, naravno, savršeno prohodalo bez ičije pomoći. Isto

tako, preuranjeni napori da se dete nauči da pravilno vrši nuždu moraju dovesti do gorkih rezultata.

To. isto se može primeniti i na moralno vaspitanje. Prisiljavanje deteta da prihvati vrednosti koje još nije spremno da usvoji na prirodan način ne samo što smanjuje mogućnosti usvajanja tih vrednosti na pravi način i u pravo vreme, već prouzorkuje i neuroze.

Tražiti od šestogodišnjaka da se na vratilu četiri puta podigne do visine brade preveliki je zahtev. Njegovi mišići još nisu dovoljno snažni za takav napor. Pa ipak, ako ostavimo tog istog dečaka da se prirodno razvija, on će to lako postići kada mu bude osamnaest godina. Slično tome, ne treba nastojati da se kod mališana ubrza razvitak osećanja za moral. Roditelj mora da bude strpljiv, siguran u uverenju da je dete rođeno dobro i da će od njega neizbežno postati dobar čovek, ukoliko ga uplitanje ne osakati i omete u njegovom prirodnom razvoju.

Moje dugogodišnje iskustvo u bavljenju decom u Samerhilu govori mi da *nema nikakve potrebe da se deca uče kako da se ponašaju. Dete će u pravo vreme naučiti šta je dobro, a šta ne — pod uslovom da nije pod pritiskom.*

Učenje je proces sticanja vrednosti iz sredine koja nas okružuje. Ukoliko su roditelji i sami pošteni i čestiti, njihova će deca, kada bude vreme, poći istim putem.

UTICAJ NA DETE

Roditelji i učitelji misle da im je dužnost da utiču na decu, jer smatraju da znaju šta deca treba da imaju, šta treba da nauče, kakva treba da budu.

Ne slažem se sa tim. Nikada ne pokušavam da privolim decu da dele moja uverenja ili predrasude. Nisam vernik, ali u svojim predavanjima nikada nisam rekao ni reč protiv religije, kao ni protiv našeg varvarskog krivičnog zakonika, ni protiv antisemitizma ili imperijalizma. Nikada ne bih svesno uticao na decu da postanu pacifisti, vegetarijanci, reformatori, ili ma šta drugo. Znam da pridikovanje nema nikakvog efekta kod dece. Uzdam se u moć slobode da omladinu zaštiti od lažnosti, fanatizma i »izama« bilo koje vrste.

Nametnuti detetu neko mišljenje, znači ogrešiti se o njega. Dete nije mali odrastao čovek i ono jednostavno ne može da shvati gledište odraslog čoveka.

Dozvolite da to ilustrujem. Jedne večeri rekao sam petorici dečaka od sedam do deset godina: »Gospođica *X*. ima grip i loše se oseća. Potrudite se da ne galamite kada budete odlazili na spavanje.« Obećali su da će biti tihi. Već nakon pet minuta su se uz veliku galamu gađali jastucima. Ako ostavimo po strani pretpostavku da su podsvesno želeli da zagorčaju život gospođici *X*., držim da je krivac za ovakvo ponašanje njihov uzrast. Istina je da bi strog glas i šiba obezbedili mir gospođici *X*., ali mir po cenu toga da se u dečiji život unese strah. Opšte prihvaćen metod postupanja sa decom je naučiti ih da se prilagođavaju nama i našim potrebama. Taj metod je pogrešan.

Malo je roditelja i učitelja koji ikada dođu do saznanja da je govoriti malom detetu samo gubljenje vremena. Nijednom detetu na svetu nikad nije koristila vremenom osveštala roditeljska reakcija kada dete vuče mačku za rep: »Kako bi *tebi* bilo da te neko povuče za uvo?« Isto tako, nijedno dete zaista ne može da shvati na šta roditelji misle kad kažu: »Znači tako, ubo si bebu čiodom! Samo da ti pokažem kako to boli. . .« (*vriska*) »Da vidim hoćeš li još jednom tako

nešto učiniti!« Možda i neće — ali naše klinike su pune slučajeva koji su krajnja posledica ovakvog postupanja sa decom.

Pokušavam da ubedim roditelje da dete ne može da uoči uzrok i posledicu. Pogrešno je reći detetu: »Bio si tako nevaljao da nećeš dobiti subotnji džeparac«. Kada dođe subota i dete podsete na njegovo nedelo i odgovarajuću kaznu, ono će, jednostavno, biti istinski ljutito i frustrirano. Ono što se desilo, recimo, u ponedeljak, stvar je daleke, daleke prošlosti — nešto što nema nikakve veze sa sadašnjim subotnjim džeparcem. Dete se ne oseća nimalo krivim, ali je zato veoma obuzeto mržnjom prema autoritetu koji ga lišava džeparca.

Roditelj uvek treba da se zapita da li možda nameće detetu pravila ponašanja zbog sopstvenog nagona za moći i potrebe da taj poriv zadovolji oblikovanjem drugih. Svako priželjkuje povoljno mnenje svojih suseda. Ukoliko ga druge sile ne nagnaju na asoci jalno ponašanje, dete će prirodno zaželeti da čini ono što mu obezbeđuje blagonaklonost ostalih, ali ta želja za dopadanjem javlja se tek u određenom stadijumu njegovog razvoja. Pokušaj roditelja i nastavnika da ga veštački ubrzaju nepovratno će deformisati dete.

Bio sam jednom u poseti nekoj modernoj školi u kojoj se preko stotinu dečaka i devojčica svakog jutra okupljalo da bi saslušalo sveštenikovu propoved. Sveštenik im se obraćao sa žarom, savetujući im da budu spremni da čuju Hristov glas. Upravitelj me je kasnije upitao za mišljenje o propovedi. Odgovorio sam da je, po meni, zločinačka. Od stotinak dece koja su bila na okupu, svako na savesti ima seks i druge stvari, pa je propoved samo pojačala osećanje krivice kod svakog od njih.

U jednoj drugoj naprednoj školi učenike teraju da pre doručka pola sata slušaju Baha. Taj pokušaj uzdizanja ukazivanjem na vrednosne norme ima isti psihološki efekat na dete kao stara kalvinistička pretnja paklom. Dete je primorano da potisne ono što se smatra ukusom nižeg reda.

Kada neki upravitelj škole kaže da njegovi učenici vole Betovena i neće da slušaju džez, siguran sam da je on u tom smeru upotrebio svoj uticaj, jer moji učenici ubedljivo više vole džez. Lično mrzim tu buku i halabuku, ali sam siguran da takav upravitelj nije u pravu, iako je možda dobar i pošten čovek.

Učeći dete da bude dobro, majka potiskuje prirodne detinje instinkte. Ona kaže detetu: »To što hoćeš da uradiš ne valja.« To je isto kao kad bi ga učila da mrzi *samog sebe*. Nemoguće je voleti druge, a istovremeno mrzeti sebe. Druge možemo voleti samo ukoliko volimo sami sebe.

Majka koja kažnjava dete zbog neke male seksualne navike uvek je žena sa poročnim stavom prema seksu. Kada za sudijskim stolom sedi eksploatator, on iskreno prezire čoveka optuženog za krađu novčanika. Upravo zbog toga što nemamo hrabrosti da se suočimo sa sopstvenim ogoljenim dušama postajemo moralisti. Usmeravajući decu, mi subjektivno usmeravamo sami sebe. Mi se nesvesno poistovećujemo sa svojom decom. Dete koje najmanje volimo uvek nam je najviše slično. Kod drugih mrzimo ono što mrzimo kod samih sebe. Pošto svako od nas mrzi sebe, deca snose posledice u vidu pljuski, grdnji, zabrana i moralnih pridika. Zašto mrzimo sami sebe? To je začarani krug. Naši su roditelji pokušali da poboljšaju ono što nam je dala priroda.

Postupajući sa onima koji su zgrešili, roditelj, nastavnik ili sudija mora da se suoči sa emocionalnim faktorima u samom sebi. Da li je moralist, čovek koji

mrzi, sadist ili strog vaspitač? Da li prigušuje seks kod mladih ljudi? Da li zna bilo šta o dubinskoj psihologiji? Postupa li konvencionalno i opterećen predrasudama? Ukratko, koliko je sâm slobodan?

Niko od nas nije u potpunosti emocionalno slobodan, jer smo uslovljeni još u kolevkama. Prava pitanja koja treba sebi da postavimo možda su ova: *Jesmo li dovoljno slobodni da se ne uplićemo u život drugog, ma kako mlad taj drugi bio? Jesmo li dovoljno slobodni da bismo bili objektivni?*

PSOVANJE

Samerhilu se stalno zamera što u njemu deca psuju. Tačno je da psuju — ako se izgovaranje staroengleskih reči može nazvati psovanjem. Tačno je da svaki novi učenik psuje više nego što je potrebno.

Na opštim školskim sastancima uvek je na tapetu bila jedna trinaestogodišnja devojčica (koja je došla iz manastira) pod optužbom da, ulazeći u more da se kupa, uvek uzvikne psovku »kučkin sine«. Posebno su joj ukazivali na to da psuje samo kada se kupa na javnoj plaži na kojoj je okružena nepoznatim svetom, a to znači da hoće da se napravi važna. Jedan dečak joj je to ovako objasnio: »Prava si guskica. Psuješ da bi se napravila važnom pred ljudima, a tvrdiš da se ponosiš time što je Samerhil slobodna škola. Postižeš upravo suprotno — ljudi zbog tebe nipodaštavaju školu.«

Objasnio sam joj da ona zapravo želi da naudi školi zato što je mrzi. »Ali ja ne mrzim Samerhil«, uzviknula je, »to je silno mesto!«

»Da,« odgovorio sam, »to je, kao što si rekla, silno mesto, ali ono nije postalo deo tebe. Još uvek

živiš u svom manastiru i sa sobom si donela svu svoju mržnju prema manastiru i kaluđericama. Još uvek poistovećuješ Samerhil sa omraženim manastirom. Ti, u stvari, ne želiš da naudiš Samerhilu već manastiru!« Međutim, ona nije prestala da uzvikuje onaj specijalan izraz sve dok Samerhil za nju nije postao stvarno mesto, a ne samo simbol. Posle toga prestala je da psuje.

Ima tri vrste psovki: seksualne, religiozne i ekskrementne. Psovanje religioznog tipa ne predstavlja problem u Samerhilu, jer deci ne predajemo veronauku. Većina dece i većina odraslih psuju. Vojska je poznata po svom »pridevu«, kako to reče jedan Kiplingov* junak. Na većini univerziteta i u klubovima, studenti koriste seksualni i ekskrementalni argo. Učenici krišom psuju i prepričavaju masne viceve. Razlika između Samerhila i neke osnovne škole je u tome što u prvoj deca psuju otvoreno, a u ovoj drugoj krišom.

U Samerhilu samo novi učenici psovanjem prave probleme. Nije da su se starim učenicima pozlatili jezici, već starosedeoci, da tako kažem, psuju u pravo vreme. Oni koriste svesnu kontrolu i vode računa da ne povrede one koji ne pripadaju njihovom krugu.

Naši najmlađi pokazuju interesovanje za staroenglesku reč koja označava fekalije. Svesrdno je koriste. Vole deca anglosaksonske reči! Više njih mi je postavilo pitanje zašto se na javnim mestima ne sme reći »govno«, a sme »fekalije« i »izmet«. I ja bih to voleo da znam.

Kada ih ne sputavaju, deca iz zabavišta koriste rečnik koji je u velikoj meri ekskrementalan. Mališani od četiri do sedam godina u Samerhilu uživaju u reči-

---

* Radjard Kipling (1865—1936), engleski pripovedač, romansijer i pesnik, dobitnik Nobelove nagrade za književnost (1907). Najpoznatija dela: »Knjiga o džungli«, »Kim«, »Vojnika tri«. (prim. prev.)

ma kao što su »govno« i »pišaćka«. Iz toga vidim da su većinu njih, još dok su bili bebe, strogo vaspitavali u pogledu obavljanja nužde, i da je stoga vrlo verovatno da imaju komplekse u pogledu svojih prirodnih funkcija. S druge strane, nekoliko tih mališana raslo je u uslovima autoregulacije, nisu sistematski obučavani u pogledu čistoće, nisu bili podvrgnuti tabuima i rečima kao što su »bezobrazno« i »prljavo«, nisu iskusili da odrasli pred njima skrivaju svoju golotinju ili dižu mnogo buke oko načina obavljanja nužde. Ova uravnotežena deca i njihovi disciplinovani drugovi kao da podjednako uživaju u izgovaranju »zabranjenih« reči. Stoga izgleda da nije tačno da sloboda u psovanju automatski oduzima svu draž skarednim rečima. Naši mališani upotrebljavaju te reči u svakoj prilici i izvan odgovarajućeg konteksta; s druge strane, stariji dečaci i devojčice, kada psuju, koriste te reči poput odraslih — to jest prigodno.

Seksualni izrazi se koriste češće od ekskrementalnih. Naša deca nemaju osećaj da su toaleti smešna mesta. Zbog odsustva potiskivanja u pogledu izmeta, njegovo pominjanje je deci prilično nezanimljivo i uzgredno. Druga je stvar sa seksom. Seks je toliko važan deo bitisanja da rečnik vezan za njega prožima ceo naš život. Uz reči koje su dopustive, nalazimo ga u gotovo svakoj pesmi i igri, bilo da je to »Moja vatrena mama« ili »Kad te večeras zateknem samu«.

Za decu je psovanje deo svakodnevnog jezika. Odrasli osuđuju psovanje jer su nepristojniji od dece. Samo će skaredna osoba osuđivati skarednost. Ako bi roditelj odgajio dete u uverenju da je nos nepristojna i gnusna stvar, pretpostavljam da bi ono tu reč šaputalo samo po skrovitim budžacima.

Roditelji se moraju zapitati: »Hoću li dozvoliti svojoj deci da otvoreno psuju, ili ću im dopustiti da

budu skaredna po skrovitim, prljavim budžacima?« Polovičnog rešenja nema. »Šu-šu« način u zrelosti dovodi do zamornih priča o trgovačkim putnicima. Otvoreni način vodi do jasnog, čistog interesovanja za sve u životu. Rekao bih nasumice da naši bivši učenici imaju najčistiju maštu u Engleskoj.

Pa ipak, pre ili kasnije se mora doći u dodir sa mrzovoljnim rođacima ili susedima koji negoduju i osuđuju psovanje kod dece. U slučaju Zoe smo videli da ona prihvata racionalna objašnjenja za ponašanje onih koji ne pripadaju našem krugu. Od nekog deteta je naučila reč koju nam zakon ne dozvoljava da odštampamo. Za vreme našeg razgovora sa potencijalnim roditeljem — jednim konvencionalnim biznismenom — ona je bezuspešno pokušavala da sastavi neku igračku i, kad god joj to ne bi pošlo za rukom, uzviknula bi: »E, jebi ga!« Kasnije smo joj objasnili (sada smatram da je to bilo potpuno pogrešno) da se nekim ljudima ta reč ne dopada i da ne treba da je koristi u prisustvu posetilaca. Rekla je: »U redu.«

Nakon nedelju dana trebalo je da obavi jedan složen zadatak. Podigla je pogled i upitala nastavnicu: »Jeste li vi posetilac?«

Ova joj je odgovorila: »Naravno da nisam!«

Zoe je s olakšanjem odahnula i uzviknula: »E, jebi ga!«

Poznajem mnogo dece koja su kod svojih kuća mogla da govore šta god su htela, ali kojoj su vrata drugih domova bila zatvorena. »Nikako ne možemo da pozovemo Tomija na zabavu, jer ne smemo da dozvolimo da svojim užasnim rečnikom pokvari našu decu.« Zato moramo da vodimo računa o tabuima spoljnog sveta i da usmeravamo dete u skladu sa njima. No, to usmeravanje mora da bude lišeno kaznenih mera.

CENZURA

U kojoj meri treba cenzurisati dečiju lektiru? Na policama u mojoj kancelariji ima raznih knjiga o psihologiji i seksu. Svako dete u bilo koje doba može da ih uzme na čitanje. Pa ipak, sumnjam da je ikada više od jednog ili dva deteta pokazalo neko interesovanje za njih. Nijedan dečak ili devojčica nisu zatražili »Ljubavnika ledi Četerli«, »Ulisa« ili Kraft-Ebinga, a samo su jedno ili dvoje starije dece uzeli na čitanje »Enciklopediju seksualnog saznanja«.

Jednom je, međutim, jedna nova učenica, četrnaestogodišnja devojčica, uzela »Dnevnik mlade devojke« sa moje police. Video sam je kako ga čita i smejulji se. Posle šest meseci pročitala je knjigu po drugi put i rekla mi da je prilično nezanimljiva. Štivo, koje je za njenu neukost bilo sočno, postalo je sasvim obično kada je došla do saznanja. Ova devojčica je došla u Samerhil sa neznalačkim predstavama o »prljavim« stvarima o kojima se šapuće po učionicama. Naravno, ja sam joj objasnio tajne seksa. Zabrana uvek čini da deca krišom čitaju knjige.

Nama su u mladosti cenzurisali lektiru, tako da nam je velika želja bila da se dokopamo »Tese od Arbervilovih«, Rablea ili prevoda francuskih petparačkih romana. Drugim rečima, cenzura je bila kriterijum po kome su se birale najinteresantnije knjige.

Cenzura je nesvrsishodna jer nikoga ne štiti. Uzmimo kao primer knjigu Džejmsa Džojsa »Ulis«, koja je nekad bila zabranjena u Parizu i Beču. U njoj ima reči koje se obično nazivaju skarednim. Prostodušan čitalac ih neće razumeti, a obrazovanom čitaocu su od ranije poznate, pa ne mogu da ga iskvare. Sećam se da me je jedan upravitelj škole kritikovao što sam uveo knjigu »Zatočenik dvorca Zende« u školsku biblio-

teku. Iznenađen, upitao sam za razlog. Rekao mi je da se u uvodnim poglavljima govori o vanbračnosti. Ja sam knjigu dvaput čitao i nisam primetio tu činjenicu.

Izgleda da deca pristupaju stvarima na mnogo čistiji način nego odrasli. Tako neki dečak može da pročita »Toma Džonsa« i da ne uoči skaredna mesta u knjizi. Oslobađajući dete neupućenosti u seks, mi uništavamo opasnost koja vreba u bilo kojoj knjizi. Energično sam protiv cenzure knjiga za bilo koji uzrast.

Cenzura knjiga postaje teži problem tek kad ostavimo po strani seks i pređemo na strah. Zastrašujuća knjiga, kakva je »Drakula« od Brema Stokera, može opasno da utiče na neurotično dete i ja je nikada ne bih namerno ostavio nadohvat ruke takvom detetu. Pa ipak, pošto se moj rad sastoji od pokušaja da ustanovim korene straha, ne bih zabranio detetu da je pročita. Radije bih napao simptome koji su se pojavili zahvaljujući čitanju te knjige.

Sećam se da sam kao dete bio prestravljen biblijskom pričom o deci koju su pojeli medvedi, a ipak se niko ne zalaže za to da se biblija cenzuriše. Mnoga deca čitaju bibliju u potrazi za skarednim mestima. Znao sam ih sva kad sam bio sasvim mali, i to tačno gde se koje nalazi. Sada shvatam da je moj strah od medveda mogao da bude posledica griže savesti zbog onih drugih delova biblije.

Skloni smo da preuveličavamo efekat krvožednih priča na decu. Većina dece je u stanju da uživa u najkrvoločnijim pričama. Nedeljom uveče, dok svojim učenicima pripovedam pustolovne priče u kojima ih u poslednjem trenutku izbavljaju iz kazana ljudoždera, oni poskakuju od radosti.

Mališana će najpre zaplašiti priča o natprirodnim silama. Većina dece se boji duhova, naročito deca iz

religioznih porodica. I ovde je, kao i u slučaju seksa, pravilnije otkloniti strah nego cenzurisati knjigu. Znam da je isterivanje duhova koji su se uvukli u dušu težak posao, ali učitelj ili lekar moraju da pokušaju da ih isteraju. Dužnost roditelja je da se pobrinu da duhovi i ne uđu u dečiju dušu.

Roditelji nikada ne treba da čitaju deci priče o okrutnim džinovima i zlim vešticama. Neki se dvoume u pogledu priča kakva je »Pepeljuga«, jer polaze od lošeg naravoučenija ove bajke: »Budi rintuša, bez sposobnosti da se uzdigneš iznad pepela, a dobra kuma, vila, daće ti princa za muža«. Ali kakav loš uticaj može da ima »Pepeljuga« kad je reč o zdravom detetu?

Procenat »krimića« u svim kioscima po železničkim stanicama vrlo je visok. Kada šesnaestogodišnjak puca u policajca, milioni čitalaca ne shvataju da on živi u svetu mašte o kome oni sa uživanjem čitaju. Triler je pokazatelj naše nesposobnosti da se igramo, da maštamo, da stvaramo; on, u osnovi, dotiče našu potisnutu mržnju i želju da ranimo i ubijamo.

Odlazak u bioskop i čitanje knjiga pripadaju različitim kategorijama. Ono što je napisano ne može toliko da prestraši kao ono što se vidi i čuje. Neki filmovi ispunjavaju decu užasom, a čovek nikad nije siguran gde i kada u filmu može da bude prikazano nešto zastrašujuće. Na ekranu uvek ima mnogo brutalnih scena. Muškarci se tuku pesnicama, a ponekad čak udaraju i žene. U žurnalima se prikazuju takmičenja u boksu i rvanju. A da bi sadistička slika bila potpunija, tu su i filmovi o borbi s bikovima. Viđao sam malu decu koja se plaše krokodila ili gusara u »Petru Panu«. Priča o Bambiju je tako ljupka, humana i puna ljubavi da ne mogu da shvatim da neko posle ovog filma može da ubija srne iz čiste razonode. Deca vole »Bam-

bija«, mada neka plaču od straha kada lovački psi napadnu Bambija. Shodno tome, roditelj je u pravu kada manjem detetu ne dopušta da gleda neke filmove.

Pitanje je da li seksi filmovi mogu da naškode većini dece. Naravno, takvi filmovi ne mogu da naškode nesputavanoj deci. Moji su učenici gledali francuski film »Krug« bez mnogo uzbuđenja i bez loših posledica. To je zato što deca vide ono što hoće da vide.

Filmska priča u kojoj nema seksa neće imati uspeha na bioskopskim blagajnama. U nacionalnom dohotku seksi filmovi čine veću stavku nego knjige i muzička dela. Kozmetička sredstva se bolje prodaju od koncertnih ulaznica. Ali, ne smemo zaboraviti da se iza onih vidova seksa, o kojima se može govoriti, uvek kriju oni koje ne smemo da pomenemo. Iza svadbenih kočija, stare cipele i pirinča kriju se stvari koje se ne smeju pominjati, a čiji su ovo simboli.

Filmovi duguju svoju popularnost našoj potrebi da pobegnemo od stvarnosti i zato nam producenti gotovo uvek nude raskošne scene i prekrasne kostime. Usred sve te raskoši, pokvarenjaci će dobiti ono što su zaslužili, a oni pošteni će nastaviti da srećno žive.

Nedavno smo videli film o čoveku koji je svoju dušu prodao đavolu. Deca su se jednoglasno složila da taj đavo mnogo liči na mene. Dečaci koji su učili da je seksualni greh greh protiv Svetog duha uvek u meni vide đavola. Kad im kažem da u telu nema ničeg grešnog, ja sam za njih đavo koji ih iskušava. Za neurotičnu decu ja sam istovremeno i bog i đavo. Jedan mališa je jednom prilikom dohvatio čekić da ubije đavola... Pomagati neurotičarima može da bude opasan zanat...

Cenzurisati detinje društvo je, u većini slučajeva, suviše teško. Smatram da tome treba pribegavati samo kada je dete sa kojim se naše druži okrutno ili sklono da kinji slabije od sebe. Srećom, većina dece je po prirodi selektivna i, pre ili kasnije, nalazi sebi odgovarajuće sadruge.

V

DEČIJI PROBLEMI

OKRUTNOST I SADIZAM

Okrutnost je izvitoperena ljubav. Zato je krajnji sadizam uvek izvitoperena seksualnost. Okrutna osoba ne može da daje, jer je davanje čin ljubavi.

Ne postoji instinkt okrutnosti. Životinje nisu okrutne. Mačka se ne igra sa mišem zato što je okrutna. To je samo igra, i tu nema svesti o bilo kakvoj okrutnosti.

Kod ljudi okrutnost potiče od motiva koji su većim delom podsvesni. U svom dugom iskustvu s decom u Samerhilu retko sam imao dete koje hoće da muči životinje. Postojao je jedan izuzetak pre nekoliko godina. Trinaestogodišnji Džon dobio je kučence kao rođendanski poklon. »On voli životinje«, napisala je njegova majka. Pošto je Džon svuda vukao malog Spota sa sobom, uskoro je postalo jasno da on maltretira psa. Zaključio sam da on poistovećuje Spota sa mlađim bratom Džimom, majčinim mezimcem.

Jednog dana video sam ga kako tuče Spota. Prišao sam psiću, pomilovao ga i rekao: »Zdravo, Džime«.

Time sam, očigledno, pokazao Džonu da on na sirotom psu iskaljuje mržnju prema svom bratu — suparniku. Posle toga prestao je da bude okrutan prema Spotu, ali ja sam time samo otklonio simptom, a nisam izlečio sadizam.

Slobodna i srećna deca verovatno neće biti okrutna. Okrutnost mnoge dece potiče od okrutnosti s kojom su se odrasli ophodili prema njima. Ne može neko da vas tuče, a da vi ne poželite da istučete nekog drugog. Poput nastavnika, vi odabirate nekog ko je fizički slabiji od vas. Dečaci u strogim školama okrutniji su jedni prema drugima nego deca u Samerhilu.

Okrutnost se neminovno racionalizuje: *boli me više nego tebe.* Malo koji sadist, ako takvih uopšte ima, iskreno kaže: »Bijem ljude jer mi to pričinjava zadovoljstvo.« Iako je to pravo objašnjenje, on svoj sadizam tumači moralnim terminima: »Ne želim da mi sin bude mekušac. Žecim da bude sposoban da se uklopi u svet koji će mu zadati mnoge gadne udarce. Tučem svog sina jer su i mene tukli kad sam bio dečak i to mi je beskrajno koristilo.«

Roditelji koji tuku decu uvek su spremni da daju takva glatka objašnjenja. Nikad do sada nisam sreo roditelja koji iskreno kaže: »Bijem svoje dete zato što ga mrzim, zato što mrzim sebe, svoju ženu, posao, rođake — u stvari, ja mrzim sâm život. Udario sam sina jer je mali i ne može da mi uzvrati udarac. Udario sam ga zato što se plašim svog šefa. Kad se šef okomi na mene, ja se iskalim kod kuće, na detetu.«

Kad bi roditelji bili dovoljno iskreni da sve ovo kažu, onda ne bi osećali potrebu da budu okrutni prema svojoj deci. Okrutnost se rađa iz neznanja i mržnje prema samom sebi; okrutnost štiti sadistu od saznanja da je njegova sopstvena priroda izopačena.

U Hitlerovoj Nemačkoj mučenja su vršili seksualno izopačeni ljudi tipa Julijusa Štrajhera čiji je list, »Der Stürmer«, bio pun jeftinog, izopačenog seksa, znatno pre podizanja koncentracionih logora. Ipak, mnogi očevi, koji osuđuju polnu izopačenost zatvorskih sadista, ne razmišljaju na isti način o sopstvenim malim sadizmima. Tući dete u kući ili u školi, znači u osnovi isto što i mučiti nekog Jevrejina u Belsenu. Ako je sadizam bio seksualan u Belsenu, vrlo je verovatno da će biti seksualan i u školi ili u porodici.

Već mogu da čujem kako neka majka negoduje: »Gluposti! Hoćete li da kažete da sam ispoljila seksualnu izopačenost kad sam danas udarila Džimija po ruci zato što je dirao bakinu vazu?«

Moj odgovor je: »Da, u manjem stepenu. Ako ste srećno udati i imate potpuno zadovoljavajući seksualni život — nećete tući Džimija. Udarati nekoga, bukvalno predstavlja mržnju prema putenom, a puteno znači telo sa svim njegovim zahtevima i čežnjama. Ako volite sopstveno telo, onda nećete želeti da nanesete telesni bol Džimiju.«

Roditelji mogu da biju svoju decu koliko god im drago, ukoliko pri tome ne ostavljaju modrice koje se mogu videti u sudnici. Naš krivični zakonik je zapravo dug popis okrutnosti prerušen u pravdu.

Teže je izaći na kraj sa mentalnom svirepošću nego sa fizičkom okrutnošću. Građansko pravo može da ukine telesno kažnjavanje u školama, ali nikakav zakon ne može da dosegne do osobe koja se služi mentalnom svirepošću. Ciničan ili zloban roditeljski jezik može da nanese detetu neizrecivu štetu. Svi znamo očeve koji se podsmevaju svojim sinovima: »Trapavko, ne možeš ništa da uradiš a da ne zabrljaš.« Takvi muškarci na isti način, stalnim kritikovanjem, ispoljavaju mržnju

prema svojim suprugama. Ima i žena koje komanduju muževima i deci bujicom uvreda i zastrašivanjem.

Specijalan oblik mentalne svireposti je ona koju ispoljava otac kada mržnju prema svojoj ženi prenosi na decu.

Nastavnici ponekad ispoljavaju okrutnost nadmenim i sarkastičnim ponašanjem. Takvi nastavnici očekuju da čuju grohotan smeh učenika dok muče neko jadno, zgrčeno dete.

Deca neće nikad biti okrutna osim ako su prinuđena da potisnu neko snažno osećanje. Slobodna deca poseduju vrlo malo ili gotovo nimalo mržnje prema samima sebi. Ona ne mrze ostale i nisu okrutna.

Svakom malom nasilniku život je na neki način izvitoperen. Često, on drugima radi upravo ono isto što je njemu učinjeno. Svake batine navode dete na sadističko ponašanje, ili u njemu stvaraju želju za takvim ponašanjem.

Deca, čije se želje svesno prigušuju, šale se na okrutan način. U Samerhilu gotovo nikad nisam čuo da je neko izveo neslanu šalu na tuđ račun. One za koje sam čuo obično su izvodile pridošlice iz privatnih škola. Ponekad, na početku polugođa, kad se deca vrate iz svojih domova u kojima je svesno prigušivanje njihovih želja izraženije, dolazi do raznih zadirkivanja — — sakrivanja bicikala itd. — ali taj period ne traje duže od nedelju dana. Humor je u Samerhilu uglavnom dobronameran. Razlog leži u tome što deca uživaju u odobravanju i ljubavi nastavnika, jer ona su dobra kad se ukine nužnost da mrze ili strahuju.

ZLOČINSTVO

Mnogi psiholozi veruju da se dete ne rađa ni kao dobro ni kao loše, već da se rađa sa tendencijama i ka dobročinstvu i ka zločinstvu. Verujem da kod deteta ne postoji instinktivna sklonost ka kriminalu, niti bilo kakva prirodna težnja ka zlonamernosti. Kriminal se javlja kod deteta kao izopačeni oblik ljubavi. On je prenaglašeno ispoljavanje okrutnosti, i takođe potiče od nedostatka ljubavi.

Jednog dana jedan od mojih učenika, devetogodišnji dečak, igrao se i umilno mrmljao za sebe: »Želim da ubijem majku.« To je bilo nesvesno ponašanje, jer je tada pravio čamac i čitavo njegovo svesno ponašanje bilo je usmereno na tu aktivnost. Stvar je u tome što njegova majka živi svojim životom i retko ga posećuje. Ne voli ga, i on to podsvesno zna.

Ali ovaj dečak — jedno od najmilije dece — nije otpočeo život sa mislima o kriminalu. To je jednostavno ona stara priča: *ako ne mogu da dobijem ljubav, mogu da dobijem mržnju.* Svaki slučaj zločinstva kod deteta može se pripisati nedostatku ljubavi.

Drugi učenik, takođe devetogodišnjak, imao je fobiju od otrova, jer se plašio da će ga majka otrovati. Kad bi ustajala od stola, pratio bi svaki njen pokret i često govorio: »Znam šta smeraš — ideš da uzmeš otrov za moju hranu.« Posumnjao sam da je to slučaj projekcije. Majka je, izgleda, pružala više ljubavi njegovom bratu, i verovatno je neurotični sin maštao o tome da otruje i brata i majku. Njegove strepnje su verovatno bile strepnje od odmazde — ja želim da je otrujem, i zato će ona možda otrovati mene iz osvete.

Zločin je očigledno izraz mržnje. Proučavanje kriminala kod dece svodi se na proučavanje zašto je dete navedeno da mrzi. To je pitanje povređenog oca.

Ne možemo da pobegnemo od činjenice da je dete u prvom redu egoist. Niko drugi nije važan. Kad je ego zadovoljen, imamo ono što se naziva dobrotom; kad je ego izgladneo, imamo ono što se naziva zločinstvom. Kriminalac se sveti na društvu, jer društvo nije uspelo da ceni njegov ego ispoljavajući ljubav prema njemu.

Da se ljudi rađaju sa urođenom sklonošću ka kriminalu, bilo bi isto toliko kriminalaca iz dobrih kuća srednjeg staleža koliko iz ćumeza. Međutim, imućni ljudi imaju veće mogućnosti da izraze svoj ego. Zadovoljstva koja se kupuju novcem, otmena okolina, kultura i ponos na poreklo — sve to služi egu. Među siromašnima ego je izgladneo. Samo vrlo mali broj siromašnih dečaka uspeva da se istakne. Biti kriminalac, gangster, čak i siledžija, predstavlja jedan od načina za isticanje.

Mnogi ljudi veruju da loši filmovi stvaraju kriminalce. Čini mi se da je takvo stanovište kratkovido. Doista sumnjam da je bilo kakav film nekad nekog pokvario. Sigurno je da određeni film može da sugeriše mladom čoveku neki metod, ali je motiv postojao pre nego što se pojavio film. Film može da unese u zločin više stila, ali sigurno ne može da podstakne na zločin bilo koga ko već nije razmišljao o zločinu.

Zločin je, pre svega, stvar porodice, a zatim stvar zajednice. Kad bismo bili iskreni, većina nas priznala bi da je u mašti poubijala članove svoje porodice. Imao sam jednu učenicu koja mi je razrezivala najstrašnije vrste smrti — naročito majci.

Iza mnogih ubilačkih želja počivaju autoritet i ljubomora. Nijedno dete ne može da podnese autoritet. Pošto su mnoga deca osujećena od svoje četvrte do šesnaeste godine, čudim se što na svetu nema više ubica.

Kod deteta je želja za moći u stvari želja da mu se ukazuje divljenje i da bude voljeno. Dete se bori da iznudi divljenje i pažnju. Tako, kod intravertne dece (plašljive dece koja nemaju dara za društvenost) nailazimo na zločinačke misli. Mala, neugledna devojčica će ispredati užasna maštanja o iznenadnoj smrti svoje lepuškaste sestre dok ova igra sama pred gostima.

Ekstravertan tip nema povoda za mržnju: on se smeje, igra i priča, a pažnja okoline zadovoljava njegovu potrebu za divljenjem.

Intravertan tip sedi u uglu i sanjari o tome šta bi trebalo da se dogodi. Najintravertniji dečak u mojoj školi ne učestvuje u drugarskim večerima. On ne pleše, nikad ne peva, nikad ne učestvuje u igri tumbanja. Na mojim časovima priča o čudesnom mađioničaru koji ga služi. On samo treba da kaže jednu reč i mađioničar će mu dati »rols-rojs«. Jednog dana sam mu ispričao priču u kojoj su sva deca Samerhila brodolomnici na jednom ostrvu. Izgledalo je da mu se priča ne sviđa. Tražio sam od njega da je ispravi. »Neka bude kao da sam se ja jedini spasao«, reče.

Svima nam je poznat ovaj mehanizam — mehanizam uspona obaranjem ostalih ljudi. To je psihologija tužibabe. »Molim vas, gospodine, Tomi je psovao.« To znači *ja ne psujem, ja sam dobar dečak.*

Razlika između osobe koja ubija suparnike u mašti i kriminalca koji ubija suparnike u stvarnosti postoji samo u stupnju. Utoliko ukoliko smo svi više ili manje željni ljubavi, mi smo svi potencijalni kriminalci. Nekada sam laskao sebi da sam izlečio decu od zločinačkog maštanja pomoću mojih psiholoških metoda, ali sada verujem da je za to zaslužna ljubav. Bilo bi suludo tvrditi da volim nekog novog učenika; pa ipak, dete oseća da ga volim jer poštujem njegov ego.

Pravi lek za zločinstvo je dati detetu slobodu da bude ono što jeste. To sam naučio odavno, kad sam otišao da vidim »Mali Komonvelt« Homera Lejna. On je delinkventnoj deci dao slobodu da budu ono što jesu, i ona su postala dobra. U sirotinjskim četvrtima jedini način na koji delinkventi mogu da zadovolje svoj ego jeste da privuku pažnju svojim antisocijalnim ponašanjem. Lejn mi je pričao da je video kako neki dečaci — — kriminalci na suđenjima ponosno gledaju po sudnici. U zemljoradničkoj zadruzi sa Lejnom, ovi dečaci su našli nove vrednosti, društvene vrednosti, što će reći *dobre* vrednosti. Primer te farme u Dorsetu bio je za mene ubedljiv dokaz da ne postoji urođena sklonost ka kriminalu.

Setih se jednog novog dečaka koji beše pobegao. Lejn ga je jurio i uhvatio. Dečak je, naviknut na šamare, podigao ruku da se zaštiti. Lejn se nasmešio i ćušnuo mu u šaku nešto novca.

»Za šta je to?« promuca dečak. »Idi vozom kući, čoveče«, reče Lejn. »Nemoj da pešačiš.« Dečak se iste noći vratio u »Komonvelt«.

Razmišljam o tom načinu i strogim metodama većine popravnih domova. Zakon je taj koji stvara zločin. Kućni zakon, koji otac izriče pomoću zabrana, zauzdava dečiji ego, a zauzdavanje tog ega čini dete lošim. Državni zakon samo oživljava nesvesne uspomene na kućne stege.

Svesno prigušivanje budi prkos, a prkos, prirodno, traži osvetu. Zločinstvo je osveta. Da bismo ukinuli zločin, treba prvo ukinuti ono što dete pobuđuje na to da želi osvetu. Detetu moramo da ukazujemo ljubav i poštovanje.

KRAĐA

Treba razlikovati dve vrste krađe: krađu koju čini normalno dete i krađu koju čini neurotično dete.

Prirodno i normalno dete će krasti. Ono jednostavno želi da zadovolji svoju potrebu za prisvajanjem, ili želi avanturu sa prijateljima. Ono još nije napravilo razliku između »moje« i »tvoje«. Mnoga deca u Samerhilu bave se ovom vrstom krađe do određenog uzrasta i dozvoljeno im je da iživе taj period.

Razgovarajući sa brojnim upraviteljima škola o njihovim voćnjacima, saznao sam da učenici uzimaju veći deo voća. Mi u Samerhilu imamo veliku baštu, punu voćki i žbunja, ali naša deca retko kradu voće. Pre izvesnog vremena, dva dečaka su na opštem školskom sastanku prekorena zbog krađe voća. To su bili novi dečaci. Kad im je savest bila umirena prekorom, više ih nije zanimalo da kradu voće.

Krađa u školi je pretežno zajednička radnja. Zajednička radnja navodi na pomisao da u njoj pustolovina igra važnu ulogu; i ne samo pustolovina, već težnja za isticanjem, preduzimljivost, vođstvo.

Čovek samo ponekad vidi usamljenog malog nevaljalca. To je uvek prepredeni dečak anđeoski čednog lica, koji se po pravilu izvuče, jer u Samerhilu nema cinkaroša. Ne, mladog lopova nikad ne možete prepoznati po licu. Imam jednog dečaka tako nevinog osmeha i tako bistrih, plavih, bezazlenih očiju da osnovano sumnjam u njegovu potpunu neobaveštenost o tome gde je izvesna konzerva voća koja je prošle noći nestala iz školske ostave.

Međutim, upoznao sam mnogo dece koja su u trinaestoj godini krala, a kasnije odrasla i postala pošteni građani. Izgleda da je istina u tome što deci treba mnogo više vremena da odrastu nego što smo mi navikli

da mislimo. Pod rastenjem podrazumevam nastajanje društvenog bića.

Dete je prevashodno egoist — uopšte uzevši, do početka puberteta — i ono do tada uglavnom ne poseduje veštinu identifikovanja sa drugima. Predstava o »mojem« i »tvojem« je predstava odraslih, pa će mlado biće razviti ovaj osećaj tek kad postane zrelo.

Ako su deca voljena i slobodna, ona će *vremenom* postati dobra i poštena. To zvuči kao prosta izreka, ali ja sam svestan mnogih prepreka koje se neočekivano javljaju u praksi.

U Samerhilu se hladnjak ili kutija s novcem ne mogu ostavljati otključani. Na školskim sastancima deca optužuju jedna drugu za provalu kovčega. I samo jedan lopov može učiniti da zajednica postane svesna potrebe za zaključavanjem, a malo je zajednica mladih koje su potpuno poštene. Pre pedeset godina se nisam usuđivao da u studentskoj prostoriji univerziteta ostavim knjigu u džepu od kaputa, a čuo sam i glasine da se neki članovi parlamenta ustežu da ostave dragocenosti u kaputima i aktn-tašnama.

Izgleda da je poštenje stečena osobina koja se, sa pojavom privatne svojine, javila kasno u razvitku čoveka. Moguće je da je strah činilac koji najviše doprinosi poštenju. Ono što me sprečava da utajim porez na prihod nije apstraktno poštenje, već strah da dara ne bude skuplja nego maslo, to jest da bi sramota koja prati otkrivanje čina uništila moj ugled, posao i dom.

Kad postoji neki zakon protiv bilo čega, mora se prihvatiti zdravo za gotovo da je zakon napravljen zbog sklonosti ka prekršajima. Tako, u zemljama sa potpunom prohibicijom ne bi bilo zakona o zabrani vožnje automobila pod uticajem alkohola. U svim zemljama, pak, ustanovljeni su mnogi zakoni protiv krađe,

pljačke, podvale i tako dalje, na osnovu verovanja da ljudi kradu kada mogu. To je istina.

Na kraju krajeva, većina odraslih je manje-više nepoštena. Malo je ljudi koji kroz carinu neće nešto prokrijumčariti, a još manje je onih koji neće utajiti porez na prihod. Pa ipak, gotovo svaki čovek se istinski ljuti ako njegov sin ukrade novčić.

S druge strane, većina ljudi je prilično poštena u međusobnom opštenju. Bilo bi lako gurnuti u džep jednu od srebrnih kašičica vaše gazdarice ako biste poželeli da to uradite, ali vi na to i ne pomišljate. Međutim, moglo bi da vam padne na pamet da upotrebite povratnu kartu koju je kondukter zaboravio da poništi. Odrasli prave razliku između pojedinca i organizacije, bilo da je potonja državna ili privatna. Sasvim je u redu varati osiguravajuće društvo, ali varati piljara je za osudu. Deca ne prave tu razliku. Kršće stvari i od »cimera«, i od nastavnika, i iz radnji. Sva deca neće postupati na ovaj način, ali će mnoga pristati da dele ukradenu stvar. To znači da i među slobodnom i srećnom decom srednjeg staleža nalazimo onu istu vrstu nepoštenja koja se javlja među siromašnom.

Nalazim da će mnoga deca ukrasti kad im se za to pruži prilika. Kao dečak, ja nisam krao, jer sam bio vrlo temeljno kondicioniran. Kad se otkrije, krađa je značila dobre batine i večnu vatru u paklu. Prirodno je što deca koja nisu tako potpuno zaplašena kao što sam bio ja — kradu. Ipak, naglašavam da dete vremenom, ako je odgajano s ljubavlju, prerasta period krađe i sazreva u poštenog čoveka.

Druga vrsta krađe — iz navike, prisilna krađa — — dokaz je neuroze kod deteta. Kod neurotičnog deteta krađa je obično znak nedostatka ljubavi. Motiv je nesvestan. U gotovo svakom ustanovljenom slučaju mladalačke krađe dete se oseća nevoljenim. Njegov lo-

povluk je simboličan pokušaj sticanja nečeg veoma vrednog. Bilo da se radi o krađi novca, ili nakita, ili čega drugog, nesvesna želja počinioca je da ukrade ljubav. Ova vrsta krađe može da se izleči samo pružanjem ljubavi detetu. Otuda, kada dečaku dam novac zato što mi je ukrao duvan, ja ciljam na njegovo nesvesno osećanje, a ne na svesnu misao. On može da misli da sam budala, ali to što on misli nije mnogo važno; važno je šta oseća, a oseća da sam mu prijatelj, da mu odobravam, da sam neko ko mu pruža ljubav umesto mržnje. Pre ili kasnije, krađa prestaje, jer se ljubav — koja je bila simbolično ukradena u obliku novca ili dobara — sada dobija besplatno, pa zato nema potrebe da bude kradena.

U ovom kontekstu pominjem slučaj dečaka koji je uvek vozio bicikle druge dece. Na opštem školskom sastanku optužen je za »stalno kršenje pravila o privatnoj svojini time što se služi biciklima druge dece«. Presuda: »Kriv!« Kazna: »Od zajednice se traži da se obaveže da će prikupiti novčane priloge za kupovinu bicikla krivcu.« Zajednica se na to i obavezala.

Međutim, moram bliže da odredim smisao davanja nagrade lopovu. Ako je on malih umnih sposobnosti ili, još gore, ako je emocionalno zaostao, nagrada neće imati željeni efekat. Ako je nadmen, neće mu mnogo koristiti simboličan poklon. Radeći sa problematičnom decom, zaključio sam da gotovo svaki mladi lopov povoljno reaguje na moje nagrade za krađu. Jedini promašaji behu kod vrlo malog broja onih koji bi se mogli nazvati svesnim prevarantima, na koje nije imala uticaja ni uobičajena terapija, ni terapija prerušena u nagradu.

Situacija postaje složena kada krađa ukazuje i na nedostatak roditeljske ljubavi i na prisustvo strogih zabrana u vezi sa seksom. U ovu kategoriju spada klepto-

manija, to jest nekontrolisano posezanje rukom za nečim što je zabranjeno — a to je masturbacija. Ova vrsta krađe ima najbolje izglede na uspešan ishod kad roditelji shvate svoju grešku i počnu sve iz početka, iskreno govoreći detetu da nisu bili u pravu u pogledu zabrana koje su mu nametali. Bez pomoći detinjih roditelja, nastavnik retko može da izleči kleptomaniju. Za uklanjanje zabrane najpodesnija osoba je ona od koje ta zabrana i potiče.

Imao sam jednom šesnaestogodišnjeg dečaka koji je upućen u moju školu jer je bio težak lopov. Kad je stigao na stanicu, dao mi je kartu sa popustom od pedeset odsto koju mu je otac kupio u Londonu — — kartu kupljenu na osnovu prikrivanja dečakovih godina. Želeo bih da ukažem roditeljima deteta koje je nepošteno iz navike da moraju najpre da ispitaju sebe, nastojeći da otkriju koji je njihov način postupanja učinio dete nepoštenim.

Roditelji svaljuju krivicu na pogrešnu stranu kad za trajno nepoštenje svog deteta okrivljuju loše društvo, gangsterske filmove, nedostatak roditeljskog nadzora jer je tata bio u vojsci, itd. Sami po sebi, ovi činioci će imati mali ili nikakav uticaj na dete koje je prirodno odgajano u pogledu seksa i koje uživa ljubav i podršku.

Ne znam baš koliko mladim lopovima koriste dnevne ili sedmične posete socijalnim ustanovama za decu. Samo znam da metode u tim ustanovama nisu oštre ili gnusne i da se socijalni radnici mnogo trude da shvate dete i da sa njim postupaju bez osuđivanja njegovog morala i karaktera. Na žalost, dečiji psiholog i službenik za uslovne kazne hendikepirani su u svojim naporima domom u kome živi psihički bolesno dete. Pretpostavljam da do uspeha dolazi samo onda kad psiholog ili službenik za uslovne kazne ubede roditelje

da promene način postupanja prema deci. Treba imati na umu da su mladi lopovi u stvari mladalačke akne — — spoljni znaci bolesnog tela, bolesnog tela našeg društva. Nikakva lična terapija ne može ukinuti zlo koje nanosi loš dom, ulica u sirotinjskoj četvrti, ili porodica pogođena siromaštvom.

Više je nego tačno da, od pete do petnaeste godine, većina dece stiče obrazovanje koje samo puni glavu. Gotovo da niko i ne razmišlja o njihovom emotivnom životu. Pa ipak, upravo emocionalni poremećaj nagoni neurotično dete da prisilno krade. Čitavo njegovo znanje školskih predmeta, ili nedostatak tog znanja, ne igra nikakvu ulogu u krađi.

Jasna je činjenica da nijedna srećna osoba ne krade prinudno i stalno. Pitanja koja treba postavljati u vezi sa lopovom iz navike glase: iz kakve sredine potiče; da li mu je dom bio srećan; da li su mu roditelji uvek govorili istinu; da li se osećao krivim zbog masturbacije; da li se osećao krivim zbog religije; zašto je bio neučtiv prema roditeljima; da li je osećao da ga ne vole? Mora biti da je u njemu besneo svojevrstan pakao koji ga je pretvorio u lopova. Sasvim je izvesno da pakao u koji bi ga poslao neki sudija ne bi ublažio njegov unutrašnji pakao. Nije izvesno da bi terapija rešila probleme mladog lopova. Naravno, ona bi mogla dosta da mu pomogne, da ga oslobodi nekih strahova i mržnji i da mu ulije malo samopoštovanja. Dokle god izvorni elementi mržnje ostaju u njegovoj okolini, u svakom trenutku je moguće i njegovo nazadovanje. Lečenje njegovih roditelja dovelo bi do uspešnijeg ishoda.

U lečenju neurotičnog deteta od lopovluka, ne vidim nijedan drugi mogućan metod osim odobravanja. Neuroza je rezultat konflikta između onoga što je čoveku rečeno da ne sme da ima, i onoga što on stvar-

no želi. Nalazim da slabljenje ove lažne savesti bez izuzetka čini dete srećnijim i boljim. Oslobodite dečaka savesti i izlečićete da od lopovluka.

DELINKVENCIJA

U današnje vreme divljačkih napada pištoljima i »bokserima« vlasti su u nedoumici šta da rade sa maloletničkom delinkvencijom i očigledno preduzimaju sve da bi je obuzdale. Novine nam govore o novom metodu koji se upotrebljava da bi se izašlo na kraj sa ovim problemom. To je strog metod: mladi se osuđuju na popravne domove, uz režim napornih vežbi i strogo kažnjavanje za neizvršene obaveze. Jedna slika koju sam video prikazuje dečake kako na ramenima vuku ogromne cepanice. Dopuštam da nekoliko meseci takvog pakla mogu da zastraše neke potencijalne delinkvente, ali takvo postupanje nikad ne vodi do otkrivanja osnovnih uzroka poremećaja. Što je još gore, takvo postupanje u većini adolescenata izaziva mržnju, a njegova grubost od dečaka neminovno stvara trajne otpadnike od društva.

Pre više od 30 godina, Homer Lejn je svojim radom u popravnom domu »Mali Komonvelt« dokazao da se maloletni delinkventi mogu izlečiti ljubavlju — — stavljanjem autoriteta na stranu deteta. Lejn je po londonskim sudovima nalazio »tvrde« dečake i devojčice, asocijalne, okorele mlade ljude koji su se ponosili svojom reputacijom pljačkaša, lopova i razbojnika. Ovi »nepopravljivi« su došli u »Mali Komonvelt« i onde našli zajednicu sa samoupravom i podrškom punom ljubavi. Ta mlada bića postepeno postadoše pristojni, pošteni građani od kojih sam mnoge smatrao prijateljima.

U pogledu razumevanja i bavljenja decom — delinkventima — Lejn je bio genije. Uspevao je da ih izleči zato što im je stalno pružao ljubav i razumevanje. Uvek je tražio skriveni motiv u delinkventnom postupku, ubeđen da u pozadini svakog zločina počiva namera koja je prvobitno bila dobra. Otkrio je da je razgovor sa decom beskoristan i da je jedino što vredi — postupak. Smatrao je da detetu treba dozvoliti da iživi svoje želje kako bi se oslobodilo lošeg društvenog obeležja. Kad je jedan od njegovih mladih štićenika, Džabez, jednom ljutito izrazio želju da polomi šolje i tanjiriće na stolu, Lejn mu je pružio gvozdeni žarač i rekao mu da to učini. Džabez je to i uradio, ali je već sledećeg dana prišao Lejnu i zatražio odgovorniji i bolje plaćen posao. Lejn ga je zapitao zašto želi bolje plaćen posao. »Zato što hoću da platim one šolje i tanjiriće«, rekao je Džabez. Lejnovo objašnjenje: čin lomljenja šolja zbacio je sa Džabezovih pleća teret inhibicija i konflikata. Činjenica da ga je neki autoritet prvi put u životu ohrabrio da nešto razbije i oslobodi se svog gneva blagotvorno je delovala na njegove emocije.

Delinkventi iz »Malog Komonvelta« Homera Lejna bili su svi iz sirotinjskih četvrti, ali ni za koga od njih nisam čuo da se vratio razbojništvu. Lejnov način rada ja nazivam načinom ljubavi. Postupak prema delinkventu u stilu »videćeš ti svoga boga« smatram načinom mržnje. Pošto mržnja ne leči, zaključujem da takav način neće nikad pomoći mladom čoveku da postane socijalan.

Ipak, vrlo dobro znam da bih, da sam sudija i da imam posla sa okorelim, mrzovoljnim delinkventom, bio u nedoumici šta da radim s njim, jer u Engleskoj danas nema nijednog popravnog doma kakav je bio »Mali Komonvelt«. To kažem sa osećanjem stida. Lejn

je umro 1925. godine, a naše vlasti nisu ništa naučile od tog izuzetnog čoveka.

Međutim, zadnjih godina su naši dični službenici za uslovne kazne izrazili iskrenu želju da pokušaju da shvate delinkvete. Uprkos neprijateljskom držanju pravnika, psihijatri su takođe daleko doterali učeći javnost da delinkvencija nije zlo, već pre oblik bolesti koja nalaže saosećajnost i razumevanje. Talas se okreće ka ljubavi umesto ka mržnji, ka razumevanju umesto ka zatucanoj moralnoj osudi. Iako je spor, on odnosi malo zatrovanosti, i vremenom mora prerasti u plimu.

Nije mi poznat nijedan dokaz da je neka osoba postala dobra zahvaljujući nasilju, okrutnosti ili mržnji. U svojoj dugoj karijeri imao sam posla sa velikim brojem problematične dece, od kojih su mnoga bila delinkventi. Uvideo sam koliko su nesrećna i puna mržnje, koliko su inferiorna i emocionalno smetena. Prema meni su osorna i bez poštovanja jer sam nastavnik, zamena za oca, neprijatelj. Živeo sam sa njihovom napetom mržnjom i podozrenjem. Ali, ovde u Samerhilu, ti potencijalni delinkventi upravljaju sobom u samoupravnoj zajednici, slobodni da uče i da se igraju. Kad kradu mogu da budu čak i nagrađeni. Nikad im se ne popuje, niti im se uliva strah od autoriteta, ovozemaljskog ili nebeskog.

Za nekoliko godina, ovi isti ljudi puni mržnje izaći će u svet kao srećna društvena bića. Koliko znam, nijedan delinkvent koji je proveo sedam godina u Samerhilu nije poslat u zatvor, niti je nekog silovao, niti je postao antisocijalan. Nisam ih ja izlečio. Leči ih sredina, jer sredina u Samerhilu pruža poverenje, sigurnost i saosećanje bez prebacivanja i moralisanja.

Kad napuste školu, deca iz Samerhila ne postaju kriminalci i ološ, jer im je dozvoljeno da ižive svoje razbojništvo bez straha, kažnjavanja i moralnih pridi-

ka; dopušta im se da prerastu jedan period svog razvitka i prirodno pređu u sledeći.

Ja jednostavno ne znam kako bi odrastao kriminalac reagovao na ljubav. Prilično sam siguran da nagrađivanje za krađu ne bi izlečilo gangstera, kao što sam siguran da ga neće izlečiti ni zatvorska kazna. Lečenje najviše obećava kad je reč o vrlo mladim ličnostima, ali i sloboda data tek u petnaestoj godini često preobraća delinkvente u dobre građane.

U Samerhilu smo imali jednom dvanaestogodišnjeg dečaka koji je zbog antisocijalnog ponašanja bio izbačen iz mnogih škola. U našoj školi postao je srećan, kreativan i društven. Autoritet nekog popravnog doma bi ga dotukao. Ako sloboda može da spase problematično dete koje je duboko zabrazdilo, šta tek može da učini za milione takozvane »normalne« dece koja su iskvarena porodičnim autoritetom?

Tomi, trinaestogodišnjak, bio je težak problem: bio je destruktivan i krao je. O jednom raspustu nije mogao da ide kući, pa smo ga zadržali u školi. Dva meseca je bio jedino dete u Samerhilu. Bio je savršeno društven. Nismo morali da zaključavamo hranu i novac, ali je — kad mu se vratilo društvo — poveo dečake u prepad na ostavu, što samo pokazuje da dete kao pojedinac i dete u grupi predstavljaju dva različita čoveka.

Nastavnici u popravnim domovima kažu da je antisocijalan mlad čovek često intelektualno inferioran. Dodao bih da je i emotivno ispod normale. Nekad sam delinkvetno dete smatrao bistrim detetom sa kreativnom energijom koja mora da se ispolji na asocijalan način, jer za njega ne postoji pozitivan način da iskaže tu energiju. Mislio sam da ga treba samo osloboditi inhibicija i discipline, pa će se ono najverovatnije pokazati kao kreativno, pametno, pa čak i briljantno. Na

žalost, nisam bio u pravu. Godine življenja i bavljenja svim vrstama delinkvenata pokazale su mi da su oni u većini slučajeva inferiorni. Mogu da se setim samo jednog dečaka koji se u kasnijem životu istakao. Priličan broj je bio izlečen od asocijalnosti i nepoštenja i kasnije se bavio uobičajenim poslovima, ali nijedan se nije uzdigao i postao dobar naučnik, divan slikar, vičan inženjer, ili obdaren glumac. Pošto su iz njih iščileli asocijalni porivi, većini te zastranele dece preostala je, izgleda, samo potpuna učmalost lišena svake ambicije.

Kad mlad čovek mora da ostane u lošoj sredini sa neukim roditeljima, on nema nikakvih izgleda da iživi svoju nedruštvenost. Ukidanje siromaštva i ćumeza, zajedno sa prosvećivanjem roditelja, automatski će proorediti štićenike popravnih domova.

Krajnji lek za mladalačku delinkvenciju leži u lečenju društva od sopstvene moralne delinkvencije i njene propratne pojave — nemoralne ravnodušnosti. Moramo da se opredelimo za jednu od dve strane, a obe su nam pred očima: ili ćemo prema delinkventnom mladiću primeniti metod mržnje, ili ćemo koristiti metod ljubavi.

Dopustite da za trenutak zamislim da sam ministar unutrašnjih poslova, sa neograničenim ovlašćenjima u oblasti obrazovanja. Dozvolite mi da napravim nacrt za opšti program, probni »petogodišnji plan« za škole. Kao ministar bih uklonio sve tzv. popravne domove i umesto njih u celoj zemlji uveo zajedničke kolonije za obrazovanje dece oba pola. Odmah bih osnovao posebne centre za obučavanje nastavnika i domaćica tih ustanova. Svaka kolonija bila bi potpuno samoupravna. Nastavno osoblje ne bi uživalo nikakve privilegije i hranilo bi se i grejalo kao i učenici. Učenicima bi se plaćao svaki posao koji urade za zajednicu. Geslo

kolonije bilo bi: sloboda. Ne bi bili dopušteni ni religija, ni moralizatorstvo, ni autoritet.

Isključio bih religiju zato što priča, propoveda, pokušava da sublimira, potiskuje. Religija pretpostavlja greh tamo gde on ne postoji i veruje u slobodu volje, dok za neku decu — okovanu sopstvenim prinudama — — nema slobodne volje. Umesto religioznog uslovljavanja, zalažem se za to da emocije budu uslovljene ljubavlju, a ne nečim okrutnim i nepravednim. Postojao bi samo jedan način da se u koloniji dostigne ovaj ideal: dozvoliti mladim ljudima da budu što je više moguće sami, osloboditi ih nametnutog autoriteta, mržnje i kažnjavanja. Iz uskustva znam da je to jedini način.

Nastavnici su bili naučeni da budu ravnopravni sa učenicima, a ne njihovi pretpostavljeni koji čuvaju svoje zaštitničko dostojanstvo i sarkazam i ulivaju strah. Morali bi da budu beskrajno strpljivi, sposobni da vide daleko unapred i voljni da veruju u konačan ishod.

Mada savremeno društvo ne bi dozvolilo potpun ljubavni život, mešanje polova bi dovelo da onog što je vredno, do nežnosti, neusiljeno lepog ponašanja i potrebnog znanja o suprotnom polu, do smanjenja pornografije, pohotljivog zgledanja i prigušenog kikotanja.

Glavna osobina nastavnog osoblja bila bi sposobnost za ukazivanje poverenja učenicima i umešnost postupanja sa njima kao sa ljudima vrednim poštovanja, a ne kao sa lopovima i štetočinama. U isto vreme, nastavnici bi morali da budu realni, ne dajući pojedincu da odjednom proguta suviše krupan zalogaj, kao što bi, recimo, bilo određivanje lopova za blagajnika božićnog fonda kolonije. Osoblje bi moralo da obuzda u sebi svako iskušenje da pridikuje, shvatajući da je

delo mnogo važnije od reči. Od nastavnika bi se tražilo da znaju istoriju i *čitavo* poreklo svakog delinkventa.

Testovi inteligencije imali bi neznatnu ulogu u koloniji, pošto ne mere sposobnosti koje su bitne, niti tačno procenjuju emocije, kreativnost, originalnost i maštu.

Opšta atmosfera bi bila više nalik na bolnicu nego na ustanovu. Kao što nijedan lekar ne zauzima moralizatorski stav prema pacijentu bolesnom od sifilisa, tako ni naše osoblje ne bi zauzimalo moralizatorski stav prema bolesti koju zovemo delinkvencija. Kolonija bi se razlikovala od bolnice samo po tome što se u njoj ne bi primenjivali lekovi i droge, pa čak ni oni psihološki. Lečenje bi proizlazilo samo iz prisustva istinske ljubavi u sredini. Osoblje bi takođe moralo da pokaže iskrenu veru u ljudsku prirodu. Istina, bilo bi i promašaja i neizlečenih. Društvo bi ipak moralo da računa i na njih, ali bi oni sačinjavali manjinu, dok bi većina delinkvenata uzvratila ljubav, trpeljivost i poverenje.

Nastaviću da podsećam cinike na priču Homera Lejna o delinkventnom dečaku sa kojim je razgovarao u londonskom sudu za maloletnike. Lejn mu je pružio novčanicu od jedne funte da bi platio put do obližnjeg grada, znajući da će mu dečak vratiti tačan kusur. Tako je i bilo.

Nastaviću da podsećam takve ljude na onog američkog upravnika zatvora koji je osuđenika na doživotnu robiju poslao u Njujork da kupi nove mašine za zatvorsku obućarsku radnju. Osuđenik se vratio sa računom za nove mašine koje je kupio. Upravnik zatvora ga je upitao: »Zašto nisi iskoristio priliku da se izgubiš u Njujorku?« Zatvorenik se počešao po glavi: »Ne znam, upravniče, možda zato što ste imali poverenja u mene.«

Zatvori i kažnjavanje nikad ne mogu da budu zamena za ovu divnu veru i ljude. Za čoveka u neprilici takvo poverenje znači da mu neko pruža ljubav, a ne mržnju.

LEČENJE DETETA

Lečenje više zavisi od pacijenta nego od terapeuta. Mnogi ljudi koji idu na terapiju ne bivaju izlečeni upravo zato što su ih rođaci nagnali da se prihvate lečenja. Ako, na primer, čoveku pođe za rukom da pošalje neodlučnu suprugu na analizu, ona će, sasvim prirodno, preko volje prihvatiti lečenje. »Moj muž me ne smatra dovoljno dobrom. On želi da se promenim i to mi se ne sviđa«.

Ista teškoća se javlja kod mladog kriminalca koji je prinuđen da se podvrgne terapiji. Terapija, kako adolescenata tako i odraslih, mora da se zasniva na želji samog pacijenta.

Sloboda sama, bez dodatne terapije, izlečiće kod deteta većinu prestupa. *Sloboda* — ne raskalašnost, ne sentimentalnost. Sama sloboda neće izlečiti patološke slučajeva, a jedva da će koristiti u slučajevima usporenog razvitka. Međutim, sloboda će delovati kad se primenjuje u dečijim internatima, pod pretpostavkom da se primenjuje sve vreme.

Pre nekoliko godina poslat mi je mladić koji je bio prava varalica i spretan lopov. Nedelju dana po njegovom dolasku primio sam telefonski poziv iz Liverpula: »Ovde gospodin X. (Vrlo poznat čovek u Engleskoj). Imam sestrića u vašoj školi. Pisao mi je i pitao me da li može da dođe u Liverpul na nekoliko dana. Imate li nešto protiv?« »Ni najmanje,« odgovorih, »ali on nema novca. Ko će da plati njegov put? Bilo bi bolje da stupite u vezu sa njegovim roditeljima.«

Sledećeg popodneva pozvala me je dečakova majka i rekla da joj je telefonirao ujka Dik. Što se nje i njenog muža tiče, Artur može da ide u Liverpul. Raspitali su se za cenu karte koja je iznosila 28 šilinga; da li bih ja za to dao Arturu 2 funte i 10 šilinga? U stvari, Artur je bio obavio oba poziva iz lokalne telefonske govornice. Njegovo oponašanje glasova starog ujaka i majke bilo je savršeno. Prevario me je i, pre nego što sam bio svestan da sam prevaren, dao sam mu novac.

Razgovarao sam o tome sa svojom ženom. Oboje smo se složili da bi bilo pogrešno tražiti novac natrag, jer je mladić godinama bio podvrgnut upravo takvom ophođenju. Moja žena je predložila da umesto toga bude nagrađen. Složio sam se i kasno noću otišao do njegove spavaće sobe.

»Danas imaš sreće«, rekoh veselo.

»Sigurno da imam«, reče on.

»Da, ali imaš više sreće nego što misliš«, dodadoh.

»Kako to mislite?«

»O, tvoja majka je maločas ponovo telefonirala«, rekoh mirno. »Kaže da je pogrešila u pogledu cene karte koja nije 28 veš 38 šilinga, pa me je zamolila da ti dam još 10 šilinga.« Namerno sam bacio novčanicu od 10 šilinga na njegov krevet i izašao pre nego što je mogao bilo šta da kaže.

Sledećeg jutra je otputovao u Liverpul, ostavivši za sobom pismo koje je trebalo da mi bude predato tek pošto voz ode. Počinjalo je ovako: »Dragi Nile, veći si glumac od mene.« Posle toga me je nedeljama zapitkivao zašto sam mu dao novčanicu od 10 šilinga.

Jednog dana sam ga upitao: »Kako si se osećao kad sam ti je dao?« Za trenutak se uozbiljio, a zatim polako rekao: »Znaš, doživeo sam najveći šok u životu. Rekoh sebi: 'Evo prvog čoveka u mom životu koji je

na mojoj strani'.« Beše to slučaj dečaka koji je postao svestan ljubavi koju uliva odobravanje. Obično treba mnogo vremena da sazri svest o tome. Subjekat terapije može samo maglovito da pojmi taj efekat, pa i to tek mesecima kasnije.

U prošlosti, kad sam mnogo više radio sa teškim delinkventima, uvek sam ih iznova i iznova nagrađivao za krađu. Dete bi tek posle nekoliko godina, dakle kada je već bilo izlečeno, imalo neku predstavu o činjenici da mu je moja podrška pomogla.

U radu sa decom, čovek mora da zađe u dubinsku psihologiju, da potraži duboke motive ponašanja. Dečak je asocijalan. Zašto? Prirodno, simptomi koje ispoljava namеću se i nerviraju. On može da bude nasilnik, ili možda lopov, ili sadista. Ali zašto? Razdražljivost može navesti nastavnika da se razbesni i kazni i osudi dečaka, ali problem ostaje nerešen i kad nastavnik iskali svu svoju razdražljivost. Sadašnja usmerenost prema oživljavanju strogo disciplinske nastave dovešće samo do lečenja simptoma i na kraju neće postići ništa.

Roditelji dovedu u Samerhil devojčicu koja je lažov, lopov i pakosno stvorenje. Potanko mi opisuju njene mane. Bilo bi kobno po mene kad bih dozvolio da dete sazna da su mi pričali o njemu. Moram da sačekam da devojčica sama sve to ispolji u svom ponašanju prema meni ili ostalima u školi.

Pre mnogo godina sam imao jedno vrlo problematično dete čiji su roditelji insistirali na tome da ga ispita psihijatar, pa sam ga odveo kod jednog poznatog doktora u ulici Harli.* Proveo sam pola sata upo-

*Ulica Harli u Londonu poznata je po mnogim ordinacijama vrhunskih britanskih, pa i svetskih lekara-specijalista. (prim. prev.)

znajući specijalistu sa svim pojedinostima slučaja i onda je dečak uveden. »Gospodin Nil mi kaže da si ti vrlo loš dečak«, strogo reče doktor. Tako je izgledala *njegova* verzija psihologije.

Često sam se susretao sa sličnim, lažnim ili neznalačkim pristupima deci. »Nisi mnogo veliki za svoje godine«, reče jednom neki posetilac dečaku koji je patio od kompleksa niže vrednosti zbog svoje visine. Drugi posetilac je rekao jednoj devojčici: »Sestra ti je vrlo pametna, zar ne?« Umetnost bavljenja decom mogla bi se definisati kao *znanje šta ne treba reći.*

S druge strane, neophodno je pokazati detetu da se ne date obmanuti. Beskorisno je da dozvolite detetu da i dalje krade vaše marke; morate mu uvek stavljati do znanja da to znate. Neoprostivo je reći: »Tvoja majka mi je rekla da kradeš marke.« Sasvim je drukčije reći: »Znam da si uzeo moje marke.«

Uvek sam pomalo nervozan kad pišem roditeljima o njihovoj deci, plašeći se da mogu da ostave pismo da leži negde na dohvat ruke kad dete dođe kući na raspust. Štaviše, plašim se da će u svojim pismima deci pomenuti: »Nil kaže da ne ideš na časove i da si ovog polugođa svima na teretu.« Ako se to dogodi, dete mi nikad više neće verovati. Zato, ukoliko nisam siguran da su roditelji oprezni i potpuno vredni poverenja, obično im saopštavam što je moguće manje.

Ja obično činim prave stvari sa detetom jer mi je dugo iskustvo pokazalo pravi put. Tu nema nikakve mudrosti ili specijalnog dara, već samo prakse, uz eventualno žmurenje na jedno oko kad su u pitanju nebitne stvari, propratne pojave.

Bil, novi dečak, ukrao je nešto novca od drugog deteta. Žrtva me upita: »Da li da ga optužim na sledećem opštem sastanku?« Bez razmišljanja sam uzvratio: »Ne, prepusti to meni.« Kasnije mogu da razmislim o

tome. Za Bila je sloboda novina, nelagodno mu je u novoj sredini. Uporno pokušava da postane prihvaćen i omiljen kod svojih drugova, pa se u priličnoj meri hvališe i pravi važan. Učiniti njegov lopovluk javnim značilo bi osramotiti ga, zaplašiti, što bi možda izazvalo prkos i izliv asocijalnog ponašanja. Moguće je da bi to izazvalo i drukčiju reakciju. Budući da je bio vođa bande u prethodnoj školi i da se ponosio tajnim razbijačkim akcijama protiv nastavnog osoblja, javna optužba bi mogla da ga navede da likuje i da se pravi važan kako je »strašan dasa.«

Drugi put mi je jedno dete reklo: »Optužiću Meri da mi je ukrala bojice«. Nisam se zainteresovao za taj »slučaj«. Iako ne razmišljam svesno o tome, znam da je Meri dve godine u školi i da može da izađe na kraj sa situacijom.

Novi dečak, trinaestogodišnjak koji je celog života mrzeo časove, dolazi u Samerhil i nedeljama besposliči. Zatim, pošto mu je dosadno, dolazi kod mene i pita: »Da li da idem na časove?« Odgovaram: »To se mene ne tiče«; jer on mora da pronađe sopstvene unutrašnje podsticaje. Međutim, drugom detetu bih možda odgovorio: »Da, to je dobra ideja«, jer su ga njegov kućni i školski život, zasnovani na rasporedu časova, onesposobili da odlučuje o bilo čemu, pa moram da sačekam da ono postepeno počne da se oslanja samo na sebe. Inače, kada odgovaram na dečija pitanja, ne razmišljam svesno o ovim pojedinačnim aspektima.

Ljubav znači biti na strani druge osobe. Ljubav je odobravanje. Znam da deca sporo uče da je sloboda nešto sasvim drugo od razuzdanosti; ali ona *mogu* saznati tu istinu i zaista je saznaju. Na kraju to uspeva — gotovo svaki put.

PUT DO SREĆE

Frojd je pokazao da je svaka neuroza zasnovana na seksualnom potiskivanju. Rekao sam: »Imaću školu u kojoj neće biti seksualnog potiskivanja.« Frojd je govorio da je podsvesno daleko važnije i moćnije nego svesno. Ja sam rekao: »U mojoj školi nećemo da zabranjujemo, kažnjavamo i pridikujemo. Svakom detetu ćemo dozvoliti da živi prema svojim dubokim impulsima«.

Polako sam otkrivao da većina Frojdovih sledbenika nije shvatila slobodu datu deci niti je verovala u nju. Slobodu su brkali sa razuzdanošću. Lečili su decu koja nikad nisu imala slobodu da budu ono što jesu, i u kojoj se otuda nije razvilo poštovanje prema tuđoj slobodi. Ubeđen sam da su Frojdovi sledbenici zasnovali svoju teoriju dečije psihologije na ovoj izvitoperenoj deci.

Otkrili su prilično veliko prisustvo analne erotike kod male dece, ali se kod uravnoteženih beba — po mom mišljenju — to nije pokazalo kao tačno. Isto tako, izgleda da kod uravnotežene dece ne postoji ni asocijalna agresija koju su oni otkrili.

Postepeno sam razlučio da je moja oblast sprečavanje bolesti, ne i lečenje. Bile su mi potrebne godine da otkrijem puni značaj ovoga, da naučim da problematičnoj deci u Samerhilu pomaže sloboda a ne terapija. Mislim da je moj glavni posao da mirno sedim i odobravam sve ono što dete u sebi ne odobrava, to jest da pokušavam da slomijem detinje nadsvesno, njegovu mržnju prema sebi samom.

Novi dečak psuje. Smeškam se i govorim: »Samo nastavi! U psovanju nema ničeg lošeg!« Činim to isto i kad je reč o masturbaciji, laganju, krađi i ostalim društveno osuđivanim radnjama.

Pre izvesnog vremena imao sam malog dečaka koji me je obasipao pitanjima: »Koliko si platio ovaj sat? Koliko je sati? Kad se završava polugodište?« Bio je vrlo uznemiren i nikad ne bi saslušao odgovore koje sam mu davao. Znao sam da izbegava krupno pitanje na koje u stvari želi odgovor.

Jednog dana došao je u moju sobu i postavio niz pitanja. Nisam odgovorio i nastavio sam da čitam knjigu. Posle desetak pitanja, podigao sam pogled i uzgred rekao: »Šta si ti to pitao? Odakle dolaze bebe?«

Ustao je crveneći. »Ne želim da znam odakle dolaze bebe«, rekao je i izlazeći tresnuo vratima.

Vratio se posle desetak minuta. »Odakle ti pisaća mašina? Šta igra ove nedelje u bioskopu? Koliko ti je godina? (Pauza) Pa, nek sve ide dođavola, *odakle* dolaze bebe?«

Dao sam mu tačan odgovor. Nije se više vraćao da mi postavlja nova pitanja.

Čišćenje smeća je uvek težak posao. On postaje podnošljiv samo zahvaljujući zadovoljstvu koje se oseća kad se vidi kako nesrećno dete postaje srećno i slobodno.

Druga strana medalje je dugo, zamorno proučavanje deteta, bez vidnog uspeha. Čovek radi sa detetom godinu dana i ushićen je kad na kraju godine pomisli da je dečak izlečen od krađe. Dečak jednog dana ponovo počinje da krade i nastavnik gotovo očajava. Čestitao sam, tako, samom sebi zbog jednog učenika, a pet minuta kasnije uleteo je nastavnik i rekao mi: Tomi opet krade.«

Ako detetu kažete neku životnu istinu ili ako vam ono poveri svoje nevolje, ono počinje da prenosi osećanja, a to znači da vas obasipa svim svojim emocijama. Taj prenos osećanja je izuzetno jak kad malom detetu razjasnimo rođenje ili masturbaciju. U jednoj fazi može

čak da uzme oblik negativnog prenosa, prenosa osećanja mržnje. Kod normalnog deteta ova negativna faza ne traje dugo, i ubrzo joj sledi pozitivan prenos osećanja ljubavi. Preneto osećanje se kod deteta lako rastače, ono uskoro zaboravlja sve o meni i njegove emocije se okreću ka drugoj deci i stvarima. Pošto sam ja zamena za oca, prirodno je da se kod devojčica razvija jači prenos osećanja nego kod dečaka, ali ne mogu da kažem da se kod devojčica uvek razvija pozitivan, a kod dečaka negativan prenos. Naprotiv, imao sam devojčice koje su, za izvesno vreme, ispoljile prilično žestoku mržnju prema meni.

U Samerhilu sam bio i nastavnik i psiholog, a tada sam polako otkrio da čovek ne može da igra obe uloge. Morao sam da odustanem od toga da budem psihijatar, jer većina učenika ne može mnogo da radi sa čovekom koji im je ispovednik. Deca postaju razdražljiva i uvek mnogo strahuju od moje kritike. Štaviše, ako pohvalim crtanje nekog deteta, onda izazivam ljubomoru ostale dece. Zapravo, ne bi trebalo da psihijatar živi u školi i ne bi trebalo da se deca zanimaju za njega u društvenom smislu reči.

Sve psihološke škole priznaju hipotezu o podsvesnom, to jest načelo da svi imamo skrivene želje, ljubavi i mržnje kojih nismo svesni. Karakter je kombinacija svesnog i nesvesnog ponašanja.

Mladić koji obija kuću svestan je da hoće da stekne novac ili stvari, ali ne poznaje duboki motiv koji ga nagoni da izabere takav način sticanja novca, umesto društvenog načina — zarade. Taj motiv je skriven i zato ga moralne pridike i kažnjavanja nikad neće izlečiti. Grdnje dopiru samo do njegovih ušiju, a kaznu oseća samo njegovo telo. Pridike i kažnjavanja nikad ne prodiru do podsvesnog motiva koji kontroliše njegovo ponašanje.

Iz tih razloga, religija putem pridike ne može da dosegne do dečakove podsvesti. Kad bi, međutim, jedne noći njegov dušebrižnik otišao s njim u krađu, ta radnja bi počela da rastače dečakovu mržnju prema samom sebi koja je kriva za njegovo asocijalno ponašanje. Saučesnička bliskost naterala bi dečaka da razmišlja na drugi način. Lečenje prvog u nizu mladih lopova započelo je kad sam mu se pridružio u krađi kokošaka našeg suseda, ili kad sam mu pomogao da opljačka fijoku u kojoj stoji školski džeparac. Delo dotiče podsvest tamo gde reči ne mogu. Zato će ljubav i odobravanje tako često izlečiti detinje probleme. Ne kažem da će ljubav izlečiti detinje probleme. Ne kažem da će ljubav izlečiti slučaj akutne klaustrofobije ili slučaj izraženog sadizma, ali će, uopšte uzevši, izlečiti većinu mladih lopova, lažova i štetočina. Dokazao sam na delu da su sloboda i odsustvo moralne discipline izlečili mnogu decu za čiju je budućnost izgledalo da će se svesti na život proveden u zatvoru.

Izgleda da istinska sloboda u zajednici, kao u Samerhilu, za mnoge čini ono što psihoanaliza čini za pojedinca: oslobađa ono što je sakriveno. Ona je dašak svežeg vazduha koji struji kroz dušu i čisti je od mržnje prema samoj sebi i prema drugima.

Borba za mladost je borba bez rukavica. Niko od nas ne može da bude neutralan. Moramo stati na jednu ili drugu stranu: autoritet ili sloboda, disciplina ili samoupravljanje. Nikakve polu-mere nisu moguće, a situacija nalaže hitno delanje.

Biti slobodna duša, srećna na poslu, u prijateljstvu i ljubavi, ili biti tužan zbir konflikata koji mrzi sebe i ljudski rod — pitanje je zaveštanja koje roditelji i nastavnici ostavljaju svakom detetu.

Kako sreća može biti podarena? Moj odgovor glasi: *Ukinite autoritet. Dozvolite detetu da bude ono što jeste. Ne muvajte ga unaokolo. Ne učite ga. Ne pridikujte mu. Ne podižite glas na njega. Ne terajte ga da bilo šta čini.* Vaš odgovor možda ne glasi tako, ali ako odbijete moj, onda ste dužni da nađete bolji.

VI

RODITELJSKI PROBLEMI

LJUBAV I MRŽNJA

Dete stiče savest od majke, oca, učitelja, sveštenika — uopšte uzevši, od svoje sredine. Njegova nesreća je rezultat sukoba između svesti i ljudske prirode ili, Frojdovim rečima, između njegovog super-ega i id-a.

Savest može da izvojuje tako potpunu pobedu da dečak postaje kaluđer i potpuno se odriče telesnih prohteva i svega ovozemaljskog. U većini slučajeva stvara se kompromis na koji se delimično odnosi izreka: »Običnim danima služiti đavolu, a nedeljom bogu«.

Ljubav i mržnja nisu suprotnosti. Suprotnost ljubavi je ravnodušnost. Mržnja je ljubav koja se izokretanjem preobratila u drugu stranu medalje. Mržnja uvek sadrži delić straha, kao što pokazuje slučaj deteta koje mrzi mlađeg brata. Njegova mržnja je prouzrokovana strahom od gubitka majčine ljubavi, a takođe i strahom od sopstvenih razmišljanja o osveti bratu.

Kad je Ansi, jedna buntovna četrnaestogodišnja devojčica iz Švedske, došla u Samerhil, njen prvi postupak prema meni bio je da me udari nogom kako

bi me razljutila. Ja sam bio nesrećna zamena za oca koga je mrzela i koga se plašila. Nikad joj nije dozvoljavao da mu sedi u krilu, niti joj je na bilo koji način pokazivao ljubav. Ljubav prema ocu preobratila se u mržnju zbog toga što nije reagovao na njenu ljubav. U Samerhilu je iznenada našla novog oca koji ne postupa strogo, oca koga se ne plaši. Tada je njena mržnja izbila na površinu. Dokaz da je ta mržnja bila samo prikrivena ljubav je činjenica da je idućeg dana bila izuzetno nežna i ljubazna prema meni.

Shvatiti puni smisao Ansinog napada na mene nalagalo bi, pre svega, znati i razumeti priču o njenom izvitoperenom stavu prema seksu. Došla je iz jedne škole za devojčice u kojoj su učenice po zabačenim ćoškovima raspravljale o seksu kao o nečemu nezdravom i prljavom. Mržnja prema ocu sadržavala je velikim delom mržnju prema seksualnim pitanjima, koju joj je usadilo represivno vaspitanje. Isto je tako bila jaka i njena mržnja prema majci koja ju je često kažnjavala.

Malo roditelja shvata da kažnjavanjem pretvara ljubav svog deteta u mržnju. Vrlo je teško razabrati mržnju kod deteta. Majke koje primećuju da su njihova deca posle batina nežna ne znaju da je mržnja izazvana batinama odmah potisnuta. Ali potisnuta osećanja nisu i mrtva; ona samo spavaju.

Ne bi se trebalo užasavati dečije mržnje prema roditeljima, budući da ona uvek potiče iz perioda kada je dete bilo egoist. Malo dete traži ljubav i moć. Svaka ljutita reč, svaki udarac, svaka povreda za njega znači lišavanje ljubavi i moći. Svaku majčinu grdnju dete tumači ovako: »Majka me ne voli.« Svaka očeva zabrana (»Ne diraj to!«) znači: »On mi stoji na putu. Da sam samo veliki kao on!«

Da, kod deteta postoji mržnja prema roditeljima, ali ona ni približno nije onako opasna kao mržnja rodi-

telja prema detetu. Roditeljska zanovetanja, grdnje, udarci i pridike, reakcije su izazvane mržnjom. Tako dete roditelja koji se ne vole ima male izglede na zdrav razvoj, jer je uvrežena navika takvih roditelja da se iskaljuju na detetu.

Kad dete ne može da nađe ljubav, ono kao zamenu traži mržnju. »Mama ne obraća pažnju na mene. Ona me ne voli. Voli moju malu sestru. Nateraću je da obrati pažnju na mene. Hoću!« I dete lomi nameštaj. Svi problemi dečijeg ponašanja u osnovi proističu iz nedostatka ljubavi. Sve kazne i moralne pridike jednostavno povećavaju tu mržnju, one nikad ne leče problem.

Posednički odnos roditelja prema detetu je takođe okolnost koja izaziva mržnju kod deteta. Ono mrzi te stege, ali ih istovremeno i želi. Ponekad se taj unutarnji konflikt ispoljava kao okrutnost. Mržnja prema posesivnoj majci je potisnuta, ali pošto emocija mora uvek da nađe neki ventil, dete šutira mačku ili udara sestru, jer je to lakše nego pobuniti se protiv majke.

Postalo je uobičajeno reći da u drugima mrzimo ono što i u sebi samima. Uobičajeno ili ne, to je tačno. Mržnju koju smo primili u detinjstvu prenosimo na svoju decu, čak i ako bismo želeli da im pružimo ljubav.

Rečeno je da, ako ne možeš da mrziš, nisi u stanju ni da voliš. Možda. Meni je teško da mrzim i nikada nisam bio u stanju da pružim deci ono što bi se moglo nazvati ličnom ljubavlju, a sigurno nikad sentimentalnu ljubav. Reč *sentimentalan* je teško definisati. Po mom mišljenju, to je pridavanje labudovih osobina nekoj guski.

Kad sam lečio Roberta, palikuću, lopova i potencijalnog ubicu, preneo sam na sebe, prirodno, njegovu mržnju i ljubav prema ocu. Jednog dana je, posle raz-

govora sa mnom, istrčao napolje i petom zgnječio velikog puža. Kad mi je to ispričao, ja sam ga zamolio da mi opiše puža. Odgovorio je: »Dugačka, ružna, ljigava životinja.«

Pružio sam mu list hartije i zatražio da mi napiše reč *puž*. Napisao je »A Snail«.*

»Pogledaj šta si napisao«, rekoh.

Iznenada je prsnuo u smeh. Uzeo je olovku i ispod napisao:

»A Snail«
»A. S. Neill.«**

»Nisi shvatio da sam ja ta dugačka, ružna, ljigava životinja na koju si hteo da skočiš, zar ne?«, primetio sam uz osmeh.

Dotle nije bilo apsolutno nikakve opasnosti po dečaka. Bilo je dobro za njega da ga učinim svesnim mržnje prema meni. No, pretpostavimo da sam nastavio da govorim nešto poput ovoga: »Naravno, ja sam bio puž ali ti u stvari ne mrziš mene, ti mrziš deo sebe koji ja predstavljam. Ti si ljigava životinja koja se mora ubiti. Ti si ubijao neku osobinu koja je u tebi, itd«. To bi, po meni, bila opasna psihijatrija. Robertov posao je da se igra klikerima i da pušta zmajeve. Sve što ja ili bilo koji drugi nastavnik ili doktor imamo pravo da uradimo jeste da ga oslobodimo konflikata koji ga sprečavaju da pušta zmajeve.

Roditelj koji očekuje zahvalnost ne zna ništa o dečijoj prirodi. Deca mrze da bilo kome budu dužna. Dugo sam osećao ozlojeđenost učenika koje sam besplatno ili po znatno nižoj školarini držao u Samerhilu. Pokazivali su više mržnje prema meni nego svih dvadeset učenika koji su plaćali punu školarinu. Šo je

---

**snail* (engl.) — puž.

** ime autora se slično izgovara i piše kao reč »puž«. (prim. prev.)

napisao: »Ne možemo se žrtvovati za druge, a da ne počnemo da mrzimo one za koje smo se žrtvovali.«

To je tačno. I obratno je istinito: ne možemo se žrtvovati za druge, a da oni za koje se žrtvujemo ne počnu da mrze nas. Veseli darodavac ne traži zahvalnost. Roditelji koji očekuju od dece da budu zahvalna uvek su osuđeni na razočarenje.

Sve u svemu, svako dete oseća da je kazna u stvari mržnja, a ona to, naravno, i jeste. Svako novo kažnjavanje povećava mržnju kod deteta. Ako posmatrate pravog konzervativca koji kaže: »Verujem u telesno kažnjavanje«, uvek ćete u njemu otkriti čoveka koji mrzi. Ne mogu dovoljno da naglasim da mržnja rađa mržnju i da ljubav rađa ljubav. Nema drugog načina da dete bude izlečeno od mržnje osim pomoću ljubavi.

RAZMAŽENO DETE

Razmaženo dete — uzevši reč *razmaženo* u kojem god hoćete smislu — proizvod je razmaženog društva. U takvom društvu, razmaženo dete se bojažljivo hvata ukoštac sa životom. Umesto prave slobode koja znači *voleti*, a čiji smisao ono ne poznaje, njemu je dozvoljena razuzdanost.

Razmaženo dete je napast za sebe i za društvo. Možete ga uočiti u vozu kako se batrga preko nogu putnika i vrišti po hodnicima, ne obraćajući pažnju na preklinjanje svojih iscrpenih roditelja da bude mirno — molbe koje ono već odavno ne čuje.

Kasnije, kad razmaženo derište odraste, ono se u životu lošije snalazi čak i od deteta podvrgnutog preteranoj disciplini. Razmaženo dete je strašno samoživo. Ono izrasta u čoveka koji razbacuje odeću po celoj

spavaćoj sobi, očekujući da mu je neko pokupi. Naravno, razmaženo dete, sada odraslo, doživljava mnoga odbacivanja.

Često je razmaženo dete jedinče. Pošto nema vršnjaka sa kojima bi se igralo i nadmetalo, ono se poistovećuje sa roditeljima: želi da radi isto što i oni. Pošto ga roditelji smatraju svetskim čudom, oni podstiču to očigledno starmalo ponašanje, plašeći se da će, ako mu se makar i najmanje suprotstave, izgubiti njegovu ljubav.

Ovakav stav ponekad srećem i kod nastavnika koji maze učenike. Takvi nastavnici žive u stalnom strahu da će izgubiti omiljenost među decom. Taj njihov strah sigurno vodi razmaženosti. Dobar nastavnik ili roditelj mora u sebi da razvija objektivnost i da iz odnosa sa detetom isključi sopstvene komplekse, što, priznajem, nije lako, jer često nismo svesni svojih kompleksa. Na primer, nesrećna majka je u opasnosti da razmazi svoga sina, jer je sklona da ga obasipa pogrešnom vrstom ljubavi. U Samerhilu je razmažen dečak uvek težak pustahija. On iscrpljuje moju ženu jer je ona zamena za majku. Opseda je pitanjima: »Kad će se završiti ovo polugodište? Koliko je sati? Mogu li dobiti nešto novca?« Podloga svega toga je to što mrzi svoju majku. Motiv koji ga pokreće da postavlja sva ova pitanja je želja da uznemirava majku. Razmažena devojčica uvek pokušava da od mene iznudi neku reakciju jer sam joj zamena za oca. Ona obično ne traži reakciju ljubavi, već mržnje. Razmažena pridošlica će mi sakriti penkalo ili reći drugoj devojčici: »Nil te traži«, što zapravo znači da želi da Nil traži nju.

Razmaženi dečaci i devojčice su mi lupali u vrata i krali stvari samo da bi iznudili neku moju reakciju. Svako razmaženo dete mrzi da iznenada bude strpano u mnogočlanu porodicu. Ono od mene i mog osoblja

očekuje isto onakvo popustljivo ophođenje na kakvo je naviklo kod svojih dragih roditelja.

Razmaženo dete obično dobija isuviše veliki džeparac. Često se naljutim kad primetim da roditelji šalju detetu za trošak novčanicu od pet dolara, dok sam im ja zbog ekonomske ugroženosti odobrio nižu školarinu ili ih čak oslobodio plaćanja.

Detetu ne treba davati sve što zatraži. Uopšteno govoreći, deca danas dobijaju suviše, toliko mnogo da prestaju da cene poklon. Često roditelji koji dovoljno ne vole svoju decu preteruju u davanju poklona. Takvi roditelji moraju to da nadoknade praveći od roditeljske ljubavi predstavu i obasipajući decu skupim poklonima, gotovo isto onako kao što će muškarac koji je bio neveran rasipnički kupiti supruzi bundu koju inače ne može sebi da priušti. Ja po pravilu ne nosim poklon kćerki svaki put kad idem u London, pa ona zato i ne očekuje da dobije neki dar. Razmaženo dete retko bilo šta vrednuje. Ono dobije nov, hromiran bicikl sa tri brzine, a koju nedelju kasnije ga tokom cele noći ostavi napolju na kiši.

Razmaženo dete vrlo često predstavlja za roditelje njihovu drugu životnu šansu. »Malo sam iskoristio život, jer me je toliko mnogo ljudi ometalo, ali moj sin će imati svaku priliku da uspe tamo gde sam ja podbacio.« Upravo ovakva motivacija nagoni oca koji nema muzičko obrazovanje da insistira na tome da njegov sin uči da svira klavir. Iste pobude nagone majku, koja se zbog braka odrekla karijere, da šalje kćerku na časove baleta, iako je dete trapavo. Roditelji poput ovih teraju bezbroj dečaka i devojčica da izaberu posao i studije koje oni, prepušteni sebi, nikad ni u snu ne bi odabrali. Siroti roditelj ne može da odoli svom osećanju! Čoveku koji je razradio berićetan posao u obla-

sti odevanja vrlo teško pada saznanje da njegov sin želi da bude glumac ili muzičar, ali to se često događa.

Zatim postoji i razmaženo dete čija majka ne želi da ono ikad odraste. Materinstvo je posao, ali ne i doživotno zanimanje. Većina žena to shvata, ali često možemo čuti primedbu neke majke o kćerci: »Suviše brzo raste!«

Detetu ne treba dozvoliti da krši lična prava ostalih. Roditelji koji ne žele da razmaze svoje dete *moraju* da prave razliku između slobode i raspusnosti.

MOĆ I AUTORITET

Pre nego što je psihologija otkrila značaj podsvesnog, dete je smatrano razumnim bićem, sposobnim da odlučuje da li će da čini dobro ili zlo. Smatralo se da mu je mozak neispisan list koji svaki savestan nastavnik treba samo da ispiše.

Sad shvatamo da u vezi sa detetom nema ničeg statičnog i da ga u potpunosti karakterišu dinamički porivi. Ono teži da akcijom izrazi svoje želje. Po prirodi je samoživo i uvek teži da isproba svoju moć. Ako u svemu ima seksa, onda u svemu takođe ima i nagona za moći.

Vrlo malo dete verovatno uočava da buka najbolje izražava njegovu moć nad okolinom. Reagovanje odraslih na buku može u njega da usadi nesrazmernu predstavu o značaju buke, ili mu buka sama po sebi može biti dovoljno važna.

Buka se često suzbija u jaslicama, ali se pre toga odigrava još jedno potiskivanje, i to ono u vezi sa navikavanjem deteta na čistoću. Možemo samo da nagađamo da se dete oseća moćnim vršeći ekskretorne radnje. Čini se da mu vršenje nužde mnogo znači, jer je

to njegov prvi čin pravljenja. Kažem da to možemo samo da naslutimo, jer niko ne može da kaže šta oseća i misli dete od jedne ili dve godine. Sigurno je da postoje deca od sedam-osam godina koja imaju snažno osećanje moći pri vršenju ekskretornih radnji.

Normalna žena se boji lava, a neurotična se plaši miša. Lav je stvaran, ali miš predstavlja potisnuto interesovanje koje žena strahuje da prizna. Potiskivanjem, dečije želje takođe mogu da se preobrate u fobije. Mnoga deca imaju noćne more: plaše se duhova, razbojnika ili baulka. Neupućeni roditelji često veruju da je za ove more kriva dadiljina priča, ali dadiljina priča daje samo oblik fobiji. Koren more je u potiskivanju seksualnog interesovanja od strane roditelja. Dete se plaši sopstvenih zapretanih interesovanja, kao što se i žena koja ima fobiju od miša plaši svojih.

Potiskivanje ne mora da bude prevashodno seksualno. Ljutiti otac koji viče »Prestani da galamiš!« može da preobrati dečije interesovanje za buku u interesovanje puno straha prema ocu. Kad je detetu želja sputana, ono mrzi. Kad trogodišnjem dečaku uzmem igračku, on bi me ubio kad bi mogao.

Sputana želja je početak maštanja. Svako dete želi da bude veliko, a svaki činilac u njegovoj okolini govori mu da je malo. Dete osvaja svoju okolinu bežeći od nje, dižući se na krilima i proživljavajući svoj san u mašti. Ambicija da se postane mašinovođa je izraz motiva za moći: upravljati vozom koji juri velikom brzinom jedna je od najboljih ilustracija moći.

Petar Pan je omiljen među decom ne zato što ne raste, već zato što može da leti i bori se sa piratima. Kod odraslih je omiljen zato što i oni žele da budu deca koja se ne bore i nemaju odgovornosti. Ali nijedan dečak stvarno ne želi da ostane dečak. Želja za moći goni ga dalje.

Potiskivanje dečije buke i radoznalosti izvitoperava prirodnu dečiju ljubav prema moći. Mladi koje nazivaju delinkventima i za koje se uopšteno kaže da pate od suviše čestog posećivanja bioskopa, pokušavaju da izraze moć koja je bila potisnuta. Došao sam do zaključka da asocijalan dečak, vođa bande koja razbija prozore, u uslovima slobode uglavnom postaje čvrst pristalica zakona i reda.

Ansi je bila predvodnik kršilaca propisa u svojoj školi, i škola nije mogla da je obuzda. Dve noći posle dolaska u Samerhil, počela je sa mnom veselo da se koška, ali je to ubrzo prestala da bude igra. Šutirala me je i grizla približno tri sata, govoreći sve vreme da će me naterati da izgubim strpljenje. Odbijajući da se razljutim, nastavio sam da se osmehujem, što je bilo naporno. Napokon je jedan od nastavnika seo i počeo tiho da svira i Ansi se smirila. Uzrok njenog napada bio je delimično seksualan, ali sam ja — što se tiče njenog odnosa prema moći — kao upravitelj škole bio oličenje zakona i reda.

Ansi je život smatrala prilično konfuznim. U Samerhilu nije bilo zakona koje bi kršila i osećala se kao riba na suvom. Pokušala je da druge podbode na nestašluk, ali je uspela samo sa vrlo malom decom. Pokušala je, još jednom, da povrati moć na koju beše navikla. U stvari je volela zakon i red, ali u domenu zakona i reda kojim su vladali odrasli nije imala dovoljno prostora da izrazi svoju moć. Zato je, kao najbolju zamenu, odabrala put pobune protiv zakona i reda.

Nedelju dana posle njenog dolaska imali smo opsti školski zbor. Ansi je stajala po strani i svemu se podsmevala. »Ja ću da glasam za propise«, reče, »ali samo šale radi, da bi postojali neki propisi koji bi se mogli kršiti.«

Ustala je naša domoupraviteljka: »Ansi pokazuje da ne želi propise kojih će se svi pridržavati, pa predlažem da uopšte nemamo propise. Hajde da živimo u haosu.«

Ansi povika: »Ura!« i povede učenike iz sobe. To joj je lako pošlo za rukom, jer su deca bila manjeg uzrasta, na kome je društvena svest još uvek nedovoljno razvijena. Odvela ih je do radionice u kojoj su se svi naoružali testerama. Najavili su nameru da poseku voćke. Ja sam, kao i obično, otišao da kopam u bašti. Desetak minuta kasnije, Ansi mi je prišla »Šta treba da uradimo da obustavimo haos i opet uvedemo propise?« — upitala je blagim tonom.

»Ne mogu da ti dam nikakav savet«, odgovorih.

»Možemo li da sazovemo drugi opšti školski zbor?« upita.

»Naravno da možete, ali ja na njega neću doći. Odlučili smo da bude haos.« Otišla je i ja nastavih da kopam.

Ubrzo se vratila. »Održali smo dečiji sastanak«, reče, »i izglasali smo da održimo pravi zbor. Hoćeš li doći?«

»Pravi školski zbor? Da, doći ću.«

Ansi je na sastanku bila ozbiljna i u miru smo usvojili propise. Ukupna šteta učinjena za vreme haotičnog perioda: jedna pretesterisana vešalica.

Ansi je godinama nalazila zadovoljstvo u predvođenju školske bande protiv autoriteta. Podstičući pobunu, radila je nešto što mrzi. Mrzela je nered. U dubini duše, ona je bila građanin veran zakonu, ali je imala jaku želju za moći. Bila je srećna samo kad upravlja drugima. Buneći se protiv nastavnika, pokušavala je da postane važnija od njih. Mrzela je zakone zato što je mrzela moć onih koji ih stvaraju. Identifikovala se sa svojom majkom koja ju je kažnjavala i sadi-

stički se ophodila prema drugima. Možemo da pretpostavimo da je njena mržnja prema autoritetu bila, objektivno, mržnja prema majčinom autoritetu, a subjektivna mržnja prema majci-gospodarici u njoj samoj. Nalazim da se ovakvi slučajevi poremećaja nagona za moći mnogo teže leče nego slučajevi poremećaja u oblsati seksa. Relativno lako se može ući u trag incidentima i poukama koji su u detinjoj svesti stvorili lošu predstavu o seksu, ali ući u trag hiljadama incidenata i pouka koji su od deteta stvorili ličnost koja svoju moć ispoljava sadistički, zaista je teško.

Sećam se jednog svog neuspeha kad sam predavao u Nemačkoj. Bila mi je poslata Maroslava, trinaestogodišnja devojčica slovenskog porekla. Jako je mrzela svog oca. Za šest meseci, ta devojčica je napravila čitav mali pakao od mog boravka u školi. Napadala me je na školskim sastancima i jednom prilikom je predložila da me isključe iz škole zato što sam beskoristan. Imao sam tri slobodna dana i taman počeo da uživam pišući knjigu, kad je, na žalost, održan drugi školski sastanak na kome su izglasali (naravno, sa jednim glasom protiv) da treba da me zamole da se vratim. Maroslava je uvek govorila: »Neću da imam u školi bilo kakvog gazdu«. Bila je osoba snažnog ega i željna moći. Rukovali smo se kad je odlazila (morao sam da saopštim njenoj majci da ne mogu da je izlečim).

»Pa«, rekoh ljubazno, »nisam ti baš mnogo pomogao, zar ne?«

»Znaš li zašto?« upita sa prikrivenim smeškom. »Reći ću ti. Prvog dana kad sam došla u školu pravila sam neku kutiju, a ti si mi rekao da upotrebljavam mnogo eksera. Od tog časa sam znala da si baš kao i svi drugi školski upravitelji na svetu — gazda. Od tog trenutka ti uopšte više nisi mogao da mi pomogneš.«

»U pravu si«, rekoh. »Doviđenja«.

Mržnja češće može da bude osujećena moć nego osujećena ljubav. Čovek je prosto mogao da oseti mržnju koja je izbijala iz Maroslave. Traganje za moći je isto toliko ženska koliko i muška osobina. Uopšte uzevši, žena teži moći nad ljudima, a muškarac nad stvarima. I Maroslava i Ansi su, bez svake sumnje, tražile moć nad ljudima.

Nijedno dete ispod osam godina nije sebično, već samo egoist. Savest šestogodišnjeg dečaka, koga otac uči da bude nesebičan i bije ga kad je sebičan, u početku je objektivna: *moram da delim svoje slatkiše kada me otac gleda.* Ali, proces identifikacije počinje. Dečak želi da bude veliki kao otac, što predstavlja motiv moći. On želi da ima od majke isto koliko i otac; identifikuje se sa ocem. U tom procesu on preuzima očevu filozofiju. Postaje mali konzervativac ili mali liberal. Savest, koja je ranije bila očev glas spolja, sada postaje očev glas iznutra.

Devojčice koje su majke tukle, tuku i same kad odrastu. Odličan primer za to je dečije igranje škole: dete koje izigrava učitelja sve vreme udara packe.

Želja deteta da bude odraslo je želja za moći. Osećaj inferiornosti kod deteta stvara i sama veličina odraslih. Zašto je odraslima dozvoljeno da sede do kasno u noć? Zašto imaju najbolje stvari: pisaće mašine, automobile, dobre alatke, satove?

Kad se brijem, moji učenici oduševljeno sapunjaju lica. Želja za pušenjem je, takođe, prvenstveno želja da se bude odrastao. Uopšte, moć jedinčeta je najosujećenija i zato je u školi najteže da se izađe sa njim na kraj.

Jednom sam napravio grešku dovevši jednog malog dečaka u školu deset dana pre nego što su stigli ostali učenici. Bio je vrlo srećan što se muva sa nastavnicima, sedi u zbornici i ima zasebnu spavaću sobu.

Kad su stigla ostala deca, postao je vrlo nedruštven. Dok je bio sam, pomagao je da se naprave i poprave razni predmeti, a kad su došli ostali, počeo je da uništava stvari. Beše mu povređen ponos. Iznenada je morao da prestane da bude odrastao, morao je da spava u sobi sa četvoricom dečaka i da ide rano u krevet. Njegov žučan protest naveo me je da odlučim da više nikad ne pružim detetu priliku da se identifikuje sa odraslima.

Samo osujećena moć rađa zlo. Ljudska bića su dobra, ona žele da čine dobro, da vole i budu voljena. Mržnja i pobuna su samo osujećena ljubav i osujećena moć.

LJUBOMORA

Ljubomora izrasta iz posesivnosti. Da je polna ljubav čista transcendencija sebe, muškarac bi se radovao kad vidi da njegova devojka ljubi drugog, jer bi mu bilo milo što je srećna; ali polna ljubav je posesivna. Zločin iz ljubomore vrši upravo čovek sa izraženim osećanjem posedovanja.

Odsustvo bilo kakve vidljive polne ljubomore među žiteljima Trobrijana navodi nas na pomisao da je ljubomora možda nusprodukt naše složenije civilizacije. Ljubomora se rađa iz kombinacije ljubavi i posesivnosti prema voljenom objektu. Često se kaže da ljubomoran muškarac obično ne ubija suparnika koji je pobegao sa njegovom suprugom, već ubija suprugu. On verovatno ubija ženu zato da bi svoj posed stavio izvan bilo čijeg domašaja, baš kao što će zečica pojesti mladunčad ako ljudi suviše premeću zečiće po rukama. Infantilan ego mora da ima sve ili ništa — on ne može da deli.

Ljubomora ima više veze sa moći nago sa seksom. Ljubomora je reakcija koja prati povređen ego. »Ja nisam prvi, nisam omiljen. Stavljen sam u podređen položaj.« Takva je, sigurno, psihologija ljubomore sa kojom se, recimo, susrećemo kod profesionalnih pevača i glumaca. Za vreme studentskih dana sklapao sam poznanstva sa glumcima na jednostavan način: rekao bih im da je onaj drugi komičar u postavi loš.

Kod ljubomore uvek postoji sasvim određen strah od gubitka. Operska pevačica mrzi drugu primadonu u strahu da će aplauz koji sama dobije izgubiti u trajanju i jačini. Doista, poređenja radi, moguće je da se strahu od gubitka prestiža može pripisati više slučajeva ljubomore nego svim ljubavnim suparnicima na svetu.

U porodici mnogo toga zavisi od osećanja starijeg deteta da je cenjeno. Ako mu je samoregulacija ulila toliko nezavisnosti da mu nije potrebno da stalno traži odobravanje roditelja, onda će detinja ljubomora na prinovu u porodici biti manja nego kad bi ono bilo neslobodno, vezano uz majčine skute, pa zato nikad sasvim nezavisno. To ne znači da roditelji treba da stoje po strani i samo posmatraju kako starije dete reaguje na mlađe. Od početka treba izbegavati svaki postupak koji bi mogao da pojača ljubomoru, kao što je, na primer, suviše očigledno hvaljenje bebom pred posetiocima. Deca svih uzrasta imaju istančano osećanje pravde — ili nepravde — pa će se mudri roditelji postarati da mlađe dete ni na koji način ne bude favorizovano niti da mu bude dato prvenstvo u odnosu na starije, mada je to gotovo nemoguće izbeći u potpunosti.

Starijem bratu se može učiniti nepravednim već i to što beba sisa na majčinim grudima, mada ne mora da bude tako ako oseća da mu je bilo dopušteno da

normalno proživi svoj stadijum sisanja. Potrebno nam je mnogo više dokaza da bismo izveli pouzdan zaključak o ovom aspektu. Nisam imao iskustva sa reakcijama uravnotežene dece na dolazak prinove, i ne znam da li je ljubomora stalna karakteristika ljudske prirode.

Dugotrajno iskustvo sa decom navelo me je da zaključim da mnoge osobe u kasnijem životu sa izvesnim ogorčenjem pamte ponešto od onoga što su doživele kao nepravdu još u doba zabavišta. To je naročito slučaj sa sećanjima na događaje prilikom kojih je starije dete bilo kažnjeno za nešto što je uradilo mlađe. »Uvek sam ja za sve bio kriv!« — vajkaju se oni koji su bili starija deca u porodici. U svakoj svađi u kojoj beba plače automatska reakcija zauzete majke je da prasne na starije dete.

Osmogodišnji Džim je imao običaj da ljubi svakoga koga sretne. Njegovi su poljupci bili više nalik na sisanje nego na ljubljenje. Zaključio sam da Džim nikad nije prevazišao svoje infantilno interesovanje za sisanje. Kupio sam mu bočicu sa cuclom. Svake noći kad je odlazio na spavanje Džim bi poneo bočicu sa sobom. Ostali dečaci, koji su se u početku neobuzdano kikotali (prikrivajući tako svoje interesovanje za bočicu sa cuclom), uskoro su postali ljubomorni na Džimija. Dvojica zatražiše bočice. Džim je iznenada postao mlađi brat koji je odavno dobio monopol nad majčinim grudima. Svima sam im kupio bočice. Činjenica da su ih želeli dokazuje da su ovi dečaci još uvek sačuvali interesovanje za sisanje.

Ljubomora je nešto čega se treba posebno čuvati u trpezariji. Čak su i poneki nastavnici ljubomorni ako posetioci dobiju kakvo specijalno jelo; a ako kuvarica da špārglu nekom starijem učeniku, ostali će početi da žamore smatrajući ga kuhinjskim ljubimcem.

Pre nekoliko godina, kada smo dobili ormariće za alat, došlo je do neprilika u školi. Deca roditelja koji nisu bili u mogućnosti da im priušte dobar alat postala su ljubomorna i sledeće tri nedelje su se ponašala nedruštveno. Jedan dečak koji je dobro znao da rukuje alatom pozajmio je avion. Lupajući čekićem po oštroj ivici izvukao je gvožđe iz aviona i, naravno, pokvario ga. Rekao mi je da je jednostavno zaboravio kako se to radi. Svestan ili nesvestan, taj čin razaranja potekao je iz ljubomore.

Možda je nemoguće obezbediti svakom detetu zasebnu sobu, ali bi svako dete trebalo da ima kutak u kojem može da radi šta mu je volja. U učionicama Samerhila svaki učenik ima sopstveni sto i prostor i sa radošću ukrašava svoj kutak.

Ponekad se ljubomora javlja u vezi sa individualnim časovima. »Zašto Meri dobija individualne časove, a ja ne?« Ponekad bi se devojčica namerno i svesno ponašala kao problematično dete samo da bi bila uključena u spisak individualnih časova. Jednom je jedna devojčica razlupala prozore, i kad je upitana šta je time htela, odgovorila je: »Želim da mi Nil da individualni čas.« Devojčica koja se ovako ponaša je obično devojčica kojoj otac, po njenoj proceni, nije posvetio dovoljno pažnje.

Pošto deca sa sobom u školu donose svoje domaće probleme i ljubomore, ono od čega najviše strepim u radu jesu pisma roditelja. Jednom sam bio prinuđen da napišem nekom ocu: »Molim vas, ne pišite svom sinu. Svaki put kad dobije pismo od vas on se pokvari.« Otac mi nije odgovorio, ali je prestao da piše sinu. Zatim, nekih dva meseca kasnije, video sam da dečak prima pismo od oca. Bio sam uznemiren, ali nisam ništa rekao. Te noći, oko dvanaest sati, čuo sam užasnu vrisku koja je dopirala iz dečakove spavaće

sobe. Uleteo sam baš na vreme da spasem naše mače od davljenja. Sutradan potražih u dečakovoj sobi pismo u kome je pisalo: »Biće ti drago da čuješ da je Tom (mlađi brat) prošlog ponedeljka proslavio rođendan i da mu je tetka poklonila mače.«

Maštanja koja potiču iz ljubomore ne poznaju granice u zločinaštvu. Ljubomorno dete u mašti ubija svoje suparnike. Trebalo je da dva brata pútuju iz Samerhila kući, na raspust. Stariji je zapao u stanje strahovanja. »Bojim se da ću usput izgubiti Freda« — — stalno je govorio. Plašio se da se ne obistini njegovo sanjarenje.

»Ne«, reče mi jedan jedanaestogodišnji dečak, misleći na mlađeg brata, »ne, ne bih baš voleo da umre, ali kad bi otišao na dalek, dalek put u Indiju ili tako negde i vratio se tek kad postane čovek, to bih voleo.«

Svaki novi učenik u Samerhilu mora tri meseca da trpi nesvesnu mržnju ostalih učenika, jer je reakcija mržnje prva dečija reakcija na pridošlicu u familiji. Starije dete obično veruje da majka vidi samo prinovu, jer beba spava sa majkom i okupira svu majčinu pažnju. Potisnuta detinja mržnja prema majci često se kompenzira preteranom nežnošću prema njoj. Starije dete u porodici najviše mrzi, a mlađe ne zna šta znači biti kralj u kući. Kad razmišljam o tome, uviđam da su najgori slučajevi neuroze kojima sam se bavio, bili ili jedinčad ili najstariji sinovi i kćeri.

Roditelji nenamerno pothranjuju mržnju starijeg deteta. »Pa, Tome, tvoj mlađi brat ne bi digao toliku buku zbog jednog posečenog prsta!«

Sećam se da su mi, kad sam bio dečak, uvek isticali jednog dečaka kao primer. Bio je izvanredan učenik, uvek na čelu razreda i kao od šale je osvajao sve nagrade. Umro je, a ja se sećam njegovog pogreba više kao prijatnog događaja.

Učitelji se često susreću sa roditeljskom ljubomorom. Više puta sam gubio učenike jer su roditelji bili ljubomorni na detinju ljubav prema Samerhilu i meni. To je razumljivo. U slobodnoj školi deci je dozvoljeno da rade baš ono što vole, sve dok ne prekrše društvene norme koje postavljaju nastavno osoblje i učenici na opštim školskim zborovima. Dete često ne želi da ide kući čak ni za vreme praznika, jer biti kod kuće znači biti pod stegom kućnih propisa koji obiluju ograničenjima. Roditelji koji se prema svojoj deci kod kuće ophode isto onako kako se mi prema njihovoj deci ophodimo u Samerhilu ne postaju ljubomorni na školu ili na nastavnike. Oni veruju u svoju decu i daju im slobodu da budu ono što jesu. Njihova deca se raduju odlasku kući.

Nije potrebno da između roditelja i nastavnika postoji suparništvo. Ako roditelji proizvoljnim naređenjima i pravilima preokrenu dečiju ljubav u mržnju, onda moraju očekivati da će dete potražiti ljubav na drugoj strani. Nastavnik je samo loša zamena za oca ili majku. Osujećena ljubav prema roditeljima izliva se na nastavnika samo zato što je lakše voleti nastavnika nego oca.

Ne mogu ni da nabrojim sve očeve za koje znam da iz ljubomore mrze svoje sinov.e To su »Petar Pan« — očevi, koji su od svojih žena tražili materinsku ljubav, mrzeći pri tom mladog suparnika i često ga surovo tukući. Vi ćete, gospodine Oče, utvrditi da je porodični trougao komplikovao vašu situaciju. Kad vam se rodi beba, vi ste, u izvesnoj meri, prekobrojni. Neke žene posle porođaja izgube svaku želju za seksualnim životom. U svakom slučaju, podeljena ljubav će postati karakteristika vašeg doma. Trebalo bi da budete svesni onoga što se dešava, inače ćete osetiti ljubomoru prema svom sopstvenom detetu. Mnoštvo dece u Samerhilu je patilo zbog majčine ili očeve ljubomore. U većini slu-

čajeva, ljubomora je oca načinila strogim, pa čak i grubim prema sinu. Ako se otac nadmeće sa svojom decom za majčinu ljubav, deca će mu biti više ili manje neurotična.

Upoznao sam mnoge majke koje mrze što im kćerka zrači svežinom i lepotom koju su one same izgubile. To su obično bile majke koje u životu nisu imale šta da rade i koje, živeći u prošlosti, maštaju o svojim osvajanjima na igrankama pre mnogo i mnogo godina.

Uvek sam bivao razdražen kad se dvoje mladih zaljube jedno u drugo. Racionalizovao bih svoje emocije, misleći da je moja razdražljivost u stvari bojazan od neugodnih posledica takve veze. Kad bih shvatio da to nije bilo ništa drugo do posesivna ljubomora prema mladima, sva moja razdražljivost i strah bi nestajali.

Ljubomora prema mladosti je nešto sasvim realno. Jedna sedamnaestogodišnja devojka ispričala mi je da je, u privatnom internatu koji je pohađala, nastavnik smatrao da su grudi sramna stvar koju treba sakriti čvrstim stezanjem. To je, bez sumnje, ekstreman slučaj, ali on u preuveličanom obliku sadrži istinu koju pokušavamo da zaboravimo: starost — razočarana i potisnuta — mrzi mladost, jer je starost ljubomorna na mladost.

RAZVOD BRAKA

Šta čini dete neurotičnim? U mnogim slučajevima to je činjenica da se njegovi roditelji ne vole. Neurotično dete žudi za ljubavlju, a u njegovom domu nema ljubavi; ono čuje kako njegovi roditelji samo reže jedno na drugo. Oni možda zaista pokušavaju da sakriju svoju tajnu od deteta, ali dete ume da oseti atmosferu

u kući. Ono sudi više po izgledu nego po onome što čuje. Nijedno dete se ne može zavarati rečima kao što su »najdraži« i »dragi«.

Imao sam, između ostalog, i sledeće slučajeve:

Petnaestogodišnja devojčica, lopov. Majka neverna ocu. Devojčica je to znala.

Četrnaestogodišnja devojčica, nesrećni sanjar. Neuroza za koju se smatra da potiče od dana kada je videla oca sa ljubavnicom.

Dvanaestogodišnja devojčica, mrzi svakog. Otac impotentan, majka ogorčena.

Osmogodišnji dečak, lopov. Roditelji su se otvoreno svađali.

Devetogodišnji dečak, živi u fantaziji (uglavnom analno-erotskoj). Roditelji prikriveno neprijateljski raspoloženi jedno prema drugom.

Četrnaestogodišnja devojčica, mokri u krevetu. Roditelji žive odvojeno.

Devetogodišnji dečak, nemoguć kod kuće zbog zle naravi. Živi u maštarijama o veličini. Majka nesrećno udata.

Shvatam koliko je teško izlečiti dete kad je dom mesto bez ljubavi. Često sam na pitanje majke šta da radi sa svojim detetom odgovarao savetom: »Idite i podvrgnite se analizi!«

Roditelji mi često govore da bi se rastali da nema dece. Često bi za decu bilo bolje kad bi se roditelji koji se ne vole rastali. Hiljadu puta bolje! Bračni život bez ljubavi znači nesrećan dom, a nesrećna atmosfera uvek znači psihičku smrt za dete.

Ponekad sam imao priliku da utvrdim da mladi sin nesrećno udate majke reaguje prema njoj izražavajući mržnju i muči je na sadistički način. Jedan dečak je imao običaj da grize i grebe majku. Manje ekstremni slučajevi mučenja majke predstavljaju stalno

traženje njene pažnje. Prema teoriji Edipovog kompleksa, trebalo bi da bude obrnuto. Mali dečak gleda na oca kao na suparnika u odnosu na majčinu ljubav. Čovek bi pretpostavio da, u slučaju u kome je otac očigledno van konkurencije, sin, kao uspešan udvarač, pokazuje još veću nežnost prema majci. Međutim, on prema majci često ispoljava neobičnu grubost.

Nesrećno udata majka će uvek ispoljavati pristrasnost. Pošto je bračni ventil ljubavi zatvoren, ona će usredsrediti svoju ljubav na jedno dete. Ljubav je suštinska stvar u dečijem životu, ali nesrećno oženjen roditelj ne može da pruži ljubav u pravoj srazmeri, pa je ispoljava ili premalo ili previše. Teško je reći šta je veće zlo.

Dete gladno ljubavi postaje ličnost koja mrzi, nedruštveno i cepidlaka. Dete obasuto ljubavlju postaje stidljivo mamino detence, ženske duše, koje uvek traži majčinu sigurnost. Majka može biti simbolizovana ku ćom (kao kod agorafobije*), majkom crkvom ili majkom domovinom. Ne tiču me se brakorazvodni zakoni i nije moj posao da savetujem odrasle. Međutim, proučavanje dece me se tiče. Važno je predočiti roditeljima da se, ako neurotičnom detetu treba pružiti priliku za oporavak, dom mora izmeniti. Ako je potrebno, roditelji moraju da budu dovoljno hrabri da shvate da je njihov uticaj loš po decu. Jedna majka mi je rekla: »Ali, ako dve godine ne vidim svoje dete, izgubiću ga.«

»Već ste ga izgubili,« odgovorih. Izgubila ga je jer je kod kuće bilo nesrećno.

---

* agorafobija — strah od trgova, ulica i, uopšte, otvorenog prostora ili javnog mesta.

RODITELJSKA ANKSIOZNOST

Može se reći da je anksiozan roditelj onaj koji ne može da daje — ljubav, čast, poštovanje i poverenje.

Nedavno je Samerhil posetila majka jednog novog dečaka. Za vreme tog vikenda učinila je dečakov život nesrećnim. Nije bio gladan, ali je ona stajala nad njim i terala ga da pojede ručak. Bio je pun trunja posle pravljenja kolibe, a ona ga je oterala sa imanja u kuću da bi ga oribala. Potrošio je džeparac na sladoled, a ona mu je održala pridiku o tome kako je sladoled štetan za njegov stomak. Ispravljala ga je kad mi se obraćao sa »Nile« i zahtevala da me zove »gospodine Nile«.

Rekao sam joj: »Kojeg ste ga vraga upisivali u ovu školu kad imate tako sitničarski, neurotičan odnos prema njemu?«

Odgovorila je nedužno: »Zato što želim da bude slobodan i srećan. Želim da postane nezavisan čovek, neiskvaren uticajima sa strane.«

»A, tako«, rekoh i zapalih cigaretu. Žena nije ni posumnjala u to da se prema dečaku ophodi grubo i glupo i da na sina prenosi svu onu anksioznost koju je u njoj stvorio njen frustrirani život.

Pitam: šta tu može da se učini? Ništa! Ništa osim da dam nekoliko ilustracija štete načinjene usled roditeljske anksioznosti i da se nadam najboljem, da se nadam da će možda jedan od milion roditelja reći: »Nikad o tome nisam razmišljao! Mislio sam da postupam dobro. Možda nisam bio u pravu!«

U jednom slučaju rastrojena majka piše: »Na kraju sam pameti, ne znam šta da radim sa dvanaestogodišnjim sinom koji je iznenada počeo da krade stvari po 'Vulvortovim' radnjama. Preklinjem vas, recite mi šta da radim!« To je baš kao kad bi neko pisao žaleći

se kako, posle dvadesetogodišnjeg ispijanja jedne boce viskija dnevno, uviđa da mu je jetra uništena. Verovatno ne bi bilo koristi od saveta da u tom stadijumu prestane da pije. Zato obično savetujem očajnim majkama koje imaju ozbiljnih problema sa ponašanjem deteta da konsultuju dečijeg psihologa ili da potraže adresu najbliže klinike.

Naravno, mogao bih ovako da odgovorim rastrojenoj majci: »Draga ženo, vaš sin je počeo da krade jer je nezadovoljan i nesrećan u svom domu. Zašto se ne potrudite da mu stvorite dobar dom?« Kad bih tako postupio, mogao bih da je opteretim nečistom savešću. Čak i kad bi imala najčvršću volju, ona ne bi mogla da promeni sredinu svog sina jer ne zna kako. Štaviše, čak i kad bi znala kako, ona ne bi imala emocionalnu sposobnost da izvede zahvat do kraja.

Sigurno je da bi, uz uputstvo dečijeg psihologa, jedna rešena žena mogla da izazove priličnu promenu. Psiholog bi mogao da joj preporuči rastavu od muža koga ne voli ili koji nju ne voli, ili iseljenje svekrve iz kuće. Psiholog će vrlo teško izmeniti unutrašnji lik žene — moraliste, anksiozne, uplašene majke, protivnika seksa, džangrizala. Puka promena spoljnih uslova vrlo često ima svoja ograničenja.

Pomenuo sam zaplašenu majku. Sećam se intervjua sa jednom drugom vrstom roditelja. Ona je bila majka sedmogodišnje devojčice, uspešnog đaka. Svako pitanje koje je postavila bilo je puno anksioznosti: »Da li neko vodi računa o tome da oni dvaput dnevno peru zube? Da li će neko paziti da ona ne šeta po autoputu? Da li će svakog dana dobijati zadatke? Da li će joj neko svake noći davati lekove?« Anksiozne majke nesvesno prave od svoje dece deo sopstvenih nerešenih problema. Jedna majka je stalno strahovala zbog kćerkinog zdravlja. Stalno mi je pisala duga pisma sa uputstvima

šta devojčica treba da jede, ili pre da ne jede, kako treba da bude obučena, itd. Imao sam mnogo dece anksioznih roditelja. Bez odstupanja, dete poprima roditeljsku anksioznost, a čest rezultat svega toga je hipohondrija.

Marta ima malog brata. Roditelji su oboje anksiozni ljudi. Čujem kako Marta u bašti viče svom bratu: »Ne idi u baru, pokvasićeš noge«. Ili: »Ne igraj se u pesku, isprljaćeš nove pantalone«. Rekoh da čujem Martu, ali trebalo je da kažem da sam čuo Martu kad je prvi put došla u školu. Ona danas ne mari ako joj brat izgleda kao dimničar. Njena stara anksioznost vraća se samo tokom poslednje nedelje polugodišta, jer tada shvata da ide kući, u atmosferu stalne anksioznosti.

Ponekad pomislim da stroge škole duguju deo svoje popularnosti činjenici da su učenici oduševljeni što za vreme praznika odlaze kući. Roditelji na srećnim dečijim licima vide ljubav prema domu koja je, u stvari, mržnja prema školi. Dečija mržnja je uperena protiv strogih nastavnika, dok roditelji bivaju obasuti ljubavlju. To je isti psihološki mehanizam koji upotrebljava majka kad svaljuje dečiju mržnju na oca, govoreći: »Čekaj samo dok se otac večeras vrati kući! On će ti pokazati!«

Lekari i ostali stručnjaci često govore: »Šaljem sinove u dobru privatnu školu, kako bi stekli dobar akcenat i upoznali ljude koji će im kasnije koristiti«. Oni uzimaju zdravo za gotovo da će naše društvene vrednosti i u buduće biti onakve kakve su već generacijama. Kod roditelja je strah od budućnosti vrlo prisutan.

Roditelji čiji je dom središte strogog autoriteta žele školu sa krutom disciplinom. Stroga škola nastavlja tradiciju držanja deteta u stanju pokornosti, mira, poštovanja i uškopljenosti. Štaviše, škola obavlja »odličan posao« baveći se samo dečijom glavom i suzbijajući

detinji emocionalni život i kreativnost. Ona ga vaspitava da bude poslušno prema svim diktatorima i gospodarima života. Strah koji se začeo u jaslicama uvećava strogost nastavnika koja izrasta iz njihovog sopstvenog nagona za moći.

Prosečan roditelj koji uočava samo spoljašnju stranu detinje ličnosti — školsku uniformu, manire i obožavanje fudbala — zadovoljan je što vidi kako se uspešno školuje njegov dragi sin. Tragično je videti kako se mladi život žrtvuje na ovom prepotopskom oltaru takozvanog obrazovanja. Stroga škola iziskuje samo moć i — plašljivi roditelj je zadovoljan.

Težeći za moći koju traži njegov ego, nastavnik će nastojati da decu privuče sebi. Pomislite samo na to kako je nastavnik u stvari lažni bog! On je u središtu pažnje — on naređuje i njega slušaju, on odmerava pravdu, gotovo jedino on priča... Elemenat moći je isključen u slobodnoj školi. Nastavnik u Samerhilu nema priliku da se pravi važan svojim egom. On ne može da se nadmeće sa glasno izraženim egoizmom dece. Otuda, umesto da me poštuju, deca me često nazivaju budalom ili magarcem. To su obično nazivi iz milošte. Elemenat ljubavi postaje važan u slobodnoj školi. Reči koje se upotrebljavaju su sekundarne.

Dečak dolazi u Samerhil iz manje ili više strogog, anksioznog doma. Njemu se daje sloboda da radi ono što voli. Niko ga ne kritikuje, niko mu ne govori da pazi na svoje ponašanje, niko od njega ne traži da bude manji od makovog zrna. Takva škola je, prirodno, raj za dečaka, jer za jednog dečaka raj je mesto na kome može da iskaže sav svoj ego. Njegovo oduševljenje što je slobodan da se iskaže uskoro se povezuje sa mnom. Ja sam čovek koji mu dopušta da bude slobodan. Ja sam tata kakav je trebalo da bude njegov tata. Dečak zapravo mene ne voli. Dete ne voli — ono samo želi

da bude voljeno. Njegova neizrečena misao je: »*Ovde sam srećan. Stari Nil je dosta pristojan tip. Nikad se ne natura, i tako to... Mora biti da sam mu vrlo drag, jer bi mi inače koješta naređivao.*«

Dolazi raspust. Dečak ide kući. Kod kuće pozajmi od oca baterijsku lampu i ostavi je na klaviru. Otac se pobuni. Dečak shvata da kuća nije slobodno mesto. Jedan dečak mi je govorio: »Znaš, moji roditelji nisu savremeni. Kod kuće nisam slobodan kao ovde. Kad odem kući počeću da učim mamu i tatu.« Pretpostavljam da je svoju pretnju sproveo u delo, jer je prebačen u drugu školu.

Mnogi moji učenici teško pate od bolesti »rođaštva«. Trenutno imam žarku želju da povedem razgovor sa sledećim rođacima mojih učenika: sa dvojicom deda (religioznih), četiri tetke (religiozne i izveštačene) i sa dvojicom stričeva (bezbožnih i moralizatorskih). Strogo sam zabranio roditeljima jednog od mojih dečaka da mu dopuste da posećuje svog dedu — ljubitelja paklenog ognja, ali oni odgovoriše da je nemoguće preduzeti tako drastičan korak. Jadni dečak! U slobodnoj školi dete je bezbedno od rođaka.

Uopšte govoreći, ne mogu da se požalim na većinu roditelja svojih učenika. Izvanredno se slažemo. Većina njih je u potpunosti uz mene. Jedno ili dvoje bojažljivo sumnjaju, ali mi i dalje veruju. Uvek sasvim iskreno kazujem roditeljima kakve su moje metode i da mogu da ih prihvate ili odbace. Oni koji me potpuno prihvataju nemaju priliku da budu ljubomorni. Njihova deca osećaju se podjednako slobodnom kod kuće i u školi, pa se raduju odlasku kući.

Učenici čiji roditelji ne veruju potpuno u Samerhil ne žele da za raspust idu kući. Roditelji suviše traže od njih. Oni ne shvataju da je osmogodišnje dete uglavnom zainteresovano samo za sebe i da nema osećaj za

društvo, niti stvarnu predstavu o obavezama. Dete u Samerhilu iživljava svoju sebičnost; a izražavajući je, ono je se oslobađa. Takvo dete će jednog dana postati društveno, jer će njegovo poštovanje prava i mišljenja drugih uticati na to da ublaži sopstvenu sebičnost. Neslaganje između škole i kuće je kobno sa dečijeg stanovišta. Dete počinje da oseća konflikt: ko je u pravu, kuća ili škola? Za razvoj i sreću deteta vrlo je bitno da kuća i škola imaju jedinstven cilj, udruženo stanovište.

Jedan od glavnih uzroka neslaganja između roditelja i nastavnika je, po meni, ljubomora .Petnaestogodišnja učenica mi je rekla: »Kad zaželim da otac urla od besa, dovoljno je da mu samo kažem 'Gospodin Nil kaže to i to!« Anksiozni roditelji su često ljubomorni na svakog nastavnika koga dete voli. To je prirodno. Deca su, na kraju krajeva, posedi; ona su vlasništvo; ona su deo roditeljskog ega.

Nastavnik je, takođe, podložan ljudskim slabostima. Mnogi nastavnici nemaju dece i tako nesvesno usvajaju učenike. Oni teže, ne shvatajući šta rade, da ukradu dete od roditelja. Stvarno je nužno da se nastavnik podvrgne analizi. Analiza nije opšti lek za sve bolesti, ona ima ograničeno polje delovanja, ali raščišćava teren. Mislim da joj je glavna zasluga u tome što utiče na čoveka da lakše razume ostale i bude velikodušniji. Jedino iz tog razloga je toplo preporučujem nastavnicima jer, na kraju krajeva, njihov posao i jeste da razumeju druge. Nastavnik podvrgnut analizi lako će se suočiti sa sopstvenim stavom prema deci, a suočavajući se sa njim, on će ga poboljšati.

Ako su strah i sukobi plod života u domu, onda je to loš dom. Dete koje su anksiozni roditelji suviše brzo gurali napred verovatno će postati ozlojeđeno.

Iako nesvesno, ono je rešeno da ne dozvoli roditeljima da pobede. Dete koje nije odgajeno u atmosferi anksioznosti i konflikta hrabro će se suočiti sa životom.

RAZUMNOST RODITELJA

Biti razuman znači biti lišen predrasuda i ne ponašati se infantilno — tačnije, biti što slobodniji. No, da li se iko može osloboditi ranog kondicioniranja? Razumnost znači prodiranje ispod površine stvari, to jest odbacivanje onog što je površno. Roditeljima to nije lako zbog njihove emocionalne vezanosti. »Kako sam upropastio svoju decu« — to je žalopojka u mnogim pismima koja dobijam. Nastavnik koji nije opterećen jakom emocionalnom vezanošću za učenike ima daleko veće izglede nego roditelj da se, vodeći dete ka slobodi, ponaša razumno.

Mnogo puta sam morao da napišem nekom ocu da njegov problematični sin nema nikakvih izgleda dokle god on, otac, ne promeni neke svoje metode. Morao sam, na primer, da ukažem da je nemoguća situacija u kojoj Tom slobodno puši u Samerhilu, a za istu stvar kod kuće dobija batine.

Nikad nisam huškao decu protiv kuće. Sloboda je to činila sama, i naravno, nerazumni dom jednostavno nije mogao da prihvati izazov, niti da shvati dejstvo slobode.

Voleo bih da sa nekoliko primera ilustrujem pogrešnu vrstu odnosa roditelj — dete. Deca o kojoj ću pisati nisu ni u kom pogledu abnormalna. Ona su, jednostavno, žrtve sredine koja nije svesna njihovih stvarnih potreba.

Mildred je posle svakog raspusta prkosna, svadljiva, nepoštena; treska vratima, žali se na svoju sobu i krevet, itd. Potrebno je da mine više od pola polugo-

dišta da se sa njom ponovo lepo živi. Raspust je provela u sopstvenom i majčinom zanovetanju. Majka je žena koja se udala za pogrešnog čoveka. Sva sloboda koju ima u školi ne može da pruži tom detetu trajno zadovoljstvo. U stvari, raspust koji je izuzetno loše proveden kod kuće praćen je sitnim lopovlucima u školi. Čineći je svesnom situacije, vi još uvek ne menjate i domaću atmosferu nerazumnosti, mržnje i stalnog mešanja u njen život. Čak ni u Samerhilu dete ponekad ne može da se oslobodi domaćeg uticaja — lošeg domaćeg uticaja koji — u vrednosnom i saznajnom smislu — nema predstavu o tome šta dete misli i oseća. Avaj, ljudi se ne mogu lako naučiti vrednostima!

Osmogodišnji Džoni vraća se u školu mrzovoljan. Zadirkuje i zlostavlja slabiju decu. Njegova majka veruje u Samerhil, ali mu je otac strog vaspitač. Dečak mora da skače na očevu zapovest i kaže mi da ponekad dobija šamare. Šta da se radi sa njim? Ne znam.

Pišem jednom ocu: »Pogubno je što na bilo koji način kritikujete sina. Ne besnite na njega. Iznad svega, nikad ga ne kažnjavajte!« Kad dečak ode kući na raspust, otac ga sačekuje na stanici i prva stvar koju mu kaže je ovo: »Digni glavu, čoveče! Ne budi oklembešen!«

Majka je Piteru obećala novčić svakog jutra kad mu krevet bude suv. Parirao sam ovoj meri nudeći mu tri novčića svaki put kad se pomokri u krevet. Da bih u dečijoj glavi sprečio sukob između majke i mene, ubedio sam je da ukine nagradu pre nego što sam otpočeo sa svojom. Sad Piter mnogo češće mokri u krevetu kod kuće nego u školi. Jedan elemenat njegove neuroze je to što hoće da ostane beba; ljubomoran je na svog brata, bebu. On nejasno oseća da majka pokušava da ga izleči, a ja nastojim da mu pokažem da mokrenje u krevetu ne znači ništa. Ukratko, moja nagrada od tri novčića ohrabruje ga da ostane beba dok sve to ne

iživi i ne bude spreman da to normalno prekine. Navika znači da nešto nije iživljeno. Ukinuti to nešto disciplinom ili podmićivanjem, znači učiniti da se dete oseća krivim i usaditi u njega moralne principe koji se temelje na mržnji. Bolje je mokriti u krevet nego postati moralno prenemagalo.

Kao što sam rekao, u ovim slučajevima se uopšte ne radi o problematičnoj deci. U jednoj racionalnoj sredini i uz roditeljsko razumevanje ovi mladi bi bili normalna deca.

Roditeljima zameram to što neće da uče. Izgleda da se veći deo moga rada sastoji u ispravljanju roditeljskih grešaka. Osećam naklonost i divljenje prema roditeljima koji pošteno uviđaju greške koje su činili u prošlosti, pa pokušavaju da nauče kako da prema detetu postupaju na najbolji mogući način. Neki drugi roditelji bi se, začudo, radije zalepili za neki kodeks koji je beskoristan i opasan nego što bi pokušali da se prilagode detetu. Što je još čudnije, izgleda da su ljubomorni na detinju ljubav prema meni.

Deca ne vole toliko mene koliko vole moje nemešanje u njihove stvari. Ja sam otac o kome su maštali kad je njihov pravi otac vikao: »Prestani da galamiš!« Nikad ne zahtevam lepo ponašanje niti pristojan rečnik. Nikad ne pitam da li su se umili. Nikad ne tražim poslušnost, ni poštovanje, ni počast. Ukratko, ponašam se prema deci sa poštovanjem koje odrasli očekuju da se ukazuje njima. Na kraju krajeva, uviđam da između oca i mene ne može da bude pravog nadmetanja. Njegov posao je da izdržava svoju porodicu. Moj posao je da proučavam decu i da sve svoje vreme i interesovanje posvetim deci. Ako roditelji odbijaju da prouče dečiju psihologiju kako bi postali svesniji dečijeg razvoja, onda moraju očekivati da će zaostati. A roditelji *i jesu* zaostali.

Više puta sam morao da vičem na roditelja koji se žali: »Vaš dečak je lopov, mokri u krevetu. Nedruštven je, nesrećan i inferioran. A vi mi dolazite i zanovetate što vas je na stanici dočekao prljavih ruku i lica!« Ja sam čovek koji se teško razgnevi, ali kad naiđem na oca ili majku koji neće ili ne mogu u sebi da razviju osećaj za ono što je u dečijem ponašanju važno odnosno beznačajno — razljutim se. Možda se zato misli da sam protiv roditelja. S druge strane, kakva je to samo radost kad neka majka dođe u posetu, sretne u bašti svoje blatnjavo i pocepano dete, zablista i kaže mi: »Zar ne izgleda dobro i srećno?«

Ipak, znam kako je to teško. Svi mi imamo svoja merila vrednosti i ostale cenimo svojim ličnim aršinom. Možda bi trebalo da se izvinim što sam fanatičan u odnosu prema deci i nestrpljiv sa roditeljima koji decu ne gledaju mojim očima. Ali, kad bih se izvinio, bio bih licemer. Istina je da znam da sam u pravu kad su u pitanju vrednosti — bar što se dece tiče.

Roditelj koji zaista želi da promeni svoj loš odnos sa detetom može da počne tako što će sebi da postavi neka konkretna pitanja. Mogu da nabrojim desetine pogodnih pitanja. *Da li sam ljuta na dete zato što sam se jutros posvađala sa mužem (ili ženom)? Da li zato što mi polni odnos prošle noći nije pružio dovoljno zadovoljstva? Ili zato što komšinica kaže da sam razmazila svoje derište? Ili zato što me je šef ukorio na poslu?* Roditelji bi mogli mnogo sebi da pomognu postavljajući ovakva pitanja.

Avaj, pitanja koja su stvarno duboka, ona koja se nameću čitavog života, leže u podsvesti. Malo je verovatno da će gnevni otac zastati i postaviti sebi ovo komplikovano pitanje: »*Da li se ljutim što moj sin psuje jer sam ja strogo vaspitan, uz batine i moralne pridike, uz strah od boga, uz poštovanje beznačajnih*

društvenih normi, uz naglašeno potiskivanje svega seksualnog?« Odgovor bi zahtevao stepen samoanalize koji je izvan mogućnosti većine nas. Šteta, jer bi taj odgovor spasao mnogu decu od neuroze i nesreće.

Biblijska izreka o prelasku grehova otaca na decu generacijama je shvatana u svom fizičkom kontekstu. Čak i i neobrazovan čovek može da shvati pouku Ibzenovog dela »Aveti«, u kome sin biva uništen zbog očevog sifilisa. Ono što se ne shvata je propadanje dece zbog duhovnih grehova otaca, koje je mnogo češće. Za dete može da postoji samo jedan izlaz iz ovog razornog kruga izopačenja karaktera, a to je da ga razuman roditelj rano usmeri ka samoregulaciji.

Mora se naglasiti da samoregulacija zahteva više lišavanja nego postojeći sistem pravila. Tokom najmanje dve godine, roditelji moraju da žrtvuju detetu veći deo vremena i ličnog interesa. Ne smeju da igraju igru kojoj je cilj da se stekne ljubav ili zahvalnost bebe. Ne smeju u bebi da vide zabavljača koji deli osmehe i izvodi trikove kad dođe rodbina. Samoregulacija podrazumeva dosta roditeljske nesebičnosti. Naglašavam taj aspekt jer sam sretao mlade parove koji su mislili da primenjuju samoregulaciju dok su bebine navike prilagođavali onome što je njima bilo zgodno. Nastojali su da dete prihvati vreme spavanja koje odgovara njihovoj želji da uveče idu u bioskop. Kasnije su detetu davali meke, bešumne igračke da se tata ne bi uznemiravao dok drema.

»Ali stanite«, uzvikuje roditelj, »Ne možete nam to činiti! Mi imamo svoja prava u životu!« Ja kažem da nemaju tokom prve dve ili možda četiri godine dečijeg života. Prve godine moraju biti godine najbrižljivije budnosti, jer je čitava okolina protiv samoregulacije, pa je čovek prinuđen da se smišljeno i odlučno bori za dete.

Imam još nekoliko malih saveta za roditelje koji žele da njihovo dete postane uravnoteženo i slobodno.

Opasna je praksa satima držati bebu u kolicima u bašti. Niko ne može da zna kakva mučna osećanja straha i usamljenosti proživljava beba kad se iznenada probudi i oseti da je sama na neobičnom mestu. Oni koji su čuli kako beba u takvim prilikama vrišti imaju neku predstavu o tome koliko je ovaj glupi običaj okrutan.

Ako želite da vam dete odraste a da ne postane neurotično, ne smete — ne usuđujte se! — da budete hladni prema njemu. Morate se igrati sa njim, i to ne samo njegovih igara, nego se morate igrati *sa njim* kao da ste i sami dete, sposobno da se uklopi u njegov život i prihvati njegova interesovanja. Ako imate makar i malo glupog dostojanstva, vi nećete biti u stanju da to postignete.

Ako je moguće, uvek je bolje da babe i dede žive odvojeno od dece. Obično se dešava da babe i dede insistiraju na vlastitom načinu podizanja dece, ili razmaze mališane tako što u njima uočavaju samo ono što je dobro ili loše. U domovima koji su nepodesni za njihov razvoj, deca imaju četiri umesto dve gazde. Čak je i u dobrim domovima prisutna zategnutost, jer baba i deda veći deo vremena pokušavaju da primene svoje sopstvene zastarele poglede na detinjstvo. Babe i dede su često sklone tome da dete razmaze suviše posesivnom ljubavlju. To se obično dešava kad baka nema pravih interesovanja u životu, pošto joj je porodica odrasla. Treća generacija pruža joj priliku da iznova započne svoj posao. U uverenju da njena kćerka odnosno snaha nije nikakva majka, baka preuzima stvari u svoje ruke, pa dete, raspinjući se na obe strane, postaje sklono tome da se povuče sa *obe* strane. Za dete prepirka znači da živi u domu bez ljubavi, bilo da do nje dolazi između majke i bake ili između muža

i žene. Dete se nikad ne može obmanuti, iako se svađa vešto prikriva pred njim. Ono *oseća,* a da toga nije svesno, da u njegovom domu nema ljubavi.

Pitanje izbora škole takođe može da bude teško. Vaša žena možda želi da pošalje dete u školu sa stepenastom nastavom, a vi ste možda za privatnu školu. Mogu samo da kažem da je za ponašanje nekih od mojih najtežih učenika bilo odgovorno razmimoilaženje roditelja u pogledu izbora škole. Dečak čiji je otac bio protiv Samerhila, ali je popustio zbog mira u kući, nikad nije primetno napredovao zato što je znao da njegov otac to zapravo ne odobrava. Za svako dete je to tragična situacija. Ono u svom položaju nikad ne nalazi sigurnost, plašeći se da će otac naglo odlučiti da ga premesti u školu sa strogom disciplinom.

Između nastavnika i roditelja treba očekivati izvestan antagonizam. Nastavnici su svesni toga, pa neki od njih puno rade na tome da, posredstvom roditeljskih sastanaka, dovedu osoblje i roditelje u bliži kontakt. Odlično! To treba svuda raditi. Nastavnici treba da shvate da njihov uticaj na decu nikad ne može da bude toliko važan kao što je uticaj roditelja. Zato je beznadežno da se pokušava sa izlečenjem problematičnog deteta, kad u kući i dalje vlada atmosfera koja je od deteta i napravila problem.

Roditelji se moraju suočiti sa činjenicom da je, pre ili kasnije, potrebno da deca umaknu od njih. Naravno, ne mislim da deca treba da napuste roditelje i da ih nikad više ne vide. Mislim da im *psihički* umaknu, oslobađajući se dečije zavisnosti od kuće. Za majku je prirodno što nastoji da deca ostanu zavisna od nje. Znam mnoge domove u kojima je kćerka ostala kod kuće da teši svoje roditelje u starosti. U većini slučajeva takav dom je nesrećan.

Jedan deo njene psihe nagoni kćerku da izađe u svet i živi svoj život. Drugi deo, koji se zasniva na osećanju dužnosti, prisiljava je da ostane sa roditeljima. Ona uvek oseća unutrašnji konflikt koji se obično ispoljava u razdražljivosti: »Naravno, volim majku, ali ona je ponekad tako zamorna!«

Hiljade žena danas obavljaju najdosadnije poslove na svetu: pripremanje obroka, pranje sudova, pranje rublja, peglanje, čišćenje prašine... One su neplaćene kućne pomoćnice i njihov život je sumoran. Kad porodica napusti gnezdo, majčin posao je završen. Gnezdo iz koga su ptići odleteli je usamljeno gnezdo, i s majkom pre treba saosećati nego je osuđivati. Njena materinska težnja je da što je moguće duže sačuva svoj posao, čak i ako pri tom nenamerno izaziva patnju deteta. Sve to treba da ukaže na očiglednu činjenicu da svaka udata žena treba da se bavi nekom delatnošću ili profesijom koju može opet da nastavi kad više ne bude imala materinske odgovornosti.

Roditelj je bog, i to ljubomoran bog. Roditelj ima zakonsko pravo da kaže: »Ja ću svoje dete da uobličim ovako!« Majka i otac mogu da tuku dete, da ga terorišu i da mu zagorčaju život. Zakon može da se umeša samo ako je detetu naneta teška telesna povreda. Međutim, zakon to uopšte ne može da učini ukoliko se radi o psihičkoj povredi, makar ona bila ozbiljna. Tragedija je u tome što roditelj veruje da uvek postupa najbolje.

Velika nada čovečanstva je da će roditelji zaista postupati najbolje što mogu ako su razumni i ako su na strani deteta u njegovom razvoju ka slobodi u radu, saznanju i ljubavi. Ako ova knjiga pomogne makar i jednom roditelju da shvati ogroman, dobar ili loš, uticaj koji roditelji vrše, ona nije uzalud napisana.

VII

PITANJA I ODGOVORI

OPŠTI POGLED

Tvrdite da je čovečanstvo protiv života. Šta hoćete time da kažete? Ja nisam protiv života, niti su moji prijatelji protiv života.

U životu sam video dva užasna rata, a moža ću doživeti da vidim i jedan još strašniji, treći. U ta dva rata umrli su milioni mladih ljudi. Kad sam bio dečak, ljudi su umirali za imperijalističke ciljeve u Južnoj Africi. Od 1914. do 1918. umirali su u »ratu za okončanje svih ratova«. Od 1939. do 1945. umirali su da bi slomili fašizam. Sutra mnogi mogu umreti da bi slomili ili poduprli komunizam. To znači da su mase spremne da polože svoj život i život svoje dece, na zapovest vrhovnih vlasti, za stvari koje se ne tiču njihovih pojedinačnih života.

Mi smo protiv života, a za smrt, ako smo pioni političara, trgovaca ili eksploatatora. Pioni smo, jer smo vaspitani da gradimo život na negativan način, pokorno se uklapajući u neko autoritarno društvo, spremni da umremo za ideale svojih gospodara. Samo u romanima

ljudi zaista umiru iz ljubavi; u stvarnosti, oni umiru iz mržnje.

To se odnosi na masu. Pojedinac je, pak, životomrzac u svom svakodnevnom postojanju. Njegov ljubavni život je uglavnom nezadovoljavajući; njegova zadovoljstva su uglavnom neukusna, jeftina i eskapistička. On je moralist, što će reći onaj ko smatra da je prirodno življenje pogrešno ili, u najboljem slučaju, neodgovarajuće, pa u skladu s tim i vaspitava svoju decu.

Ni u jedno dete koje je životoljubac ne bi mogla da bude usađena savest u pogledu seksa, ili u pogledu časova nastave, boga, učtivosti, lepog ponašanja... Nijedan roditelj ili nastavnik koji je životoljubac ne bi nikad udario dete. Nijedan građanin — životoljubac ne bi trpeo naš krivični zakonik, naša vešanja, kažnjavanja homoseksualaca, naš stav prema kopiladi. Nijedna osoba koja je životoljubac ne bi sedela u crkvi i tvrdila da je bedni grešnik.

Želim da budem jasan: ja ne zastupam razuzdanost. Kriterijum je uvek ovaj: *da li je ono što radi gospodin X. štetno za bilo koga drugog?* Ako je odgovor ne, onda kritičari gospodina X.-a postupaju kao životomrsci.

Može da se tvrdi i suprotno, i da se pritom ukazuje na životoljublje mladih kad plešu, skitaju, igraju igre, idu u bioskope, na koncerte i pozorišne predstave. Ima nečeg i u toj tvrdnji, jer mladost žudi za onim što je životoljubivo i tako je živahna i optimistička da svoje zadovoljstvo nalazi čak i onde gde ga autoritet potiskuje. Ova žudnja ostaje i kasnije, tako da se čovek ponaša ambivalentno; on traži zadovoljstvo i u isti mah ga se plaši.

Kad upotrebljavam izraz »biti protiv života«, ja ne mislim na težnju ka smrti. Pod tim podrazumevam

da se neko više plaši života nego što strahuje od smrti. Biti životomrzac ne znači biti za smrt. Biti životomrzac znači biti za autoritet, za veroispovest, za potiskivanje i za ugnjetavanje, ili im bar služiti.

Ukratko rečeno: životoljublje podrazumeva zabavu, igre, ljubav, zanimljiv posao, hobi, smeh, muziku, ples, obzir prema drugima i veru u ljude. Biti protiv života podrazumeva dužnost, poslušnost, dobit i moć. Protivživotni stav pobeđivao je kroz celu istoriju i nastaviće da pobeđuje sve dok se omladina vaspitava tako da se uklapa u važeća shvatanja odraslih.

Zar ne verujete da će većina slabosti čovečanstva biti prevaziđena kad budu rešeni ekonomski problemi miliona ljudi?

Nije prijatno kad se uvidi da domaće i školsko vaspitanje većini ljudi omogućava samo sumoran život. O, da, potrebni su i dosadni poslovi po kancelarijama i radnjama, ali ono što nije potrebno, to je mrtvilo ljudi koji mrze svoje radne stolove ili tezge, pa zato nastoje da utole sopstvenu emocionalnu glad u banalnim filmovima, trkama pasa, ilustrovanim revijama i novinskim hronikama o senzacijama i zločinima.

Milioneri sa »kadilacima« u svom unutrašnjem životu nisu srećniji od nosača na železničkim stanicama. Stvar je u tome da nijedan čovek ne može da uživa u ekonomskoj udobnosti ili sigurnosti ako je u duši životomrzac i ako je protiv ljubavi. Bogatom i siromašnom čoveku je zajedničko to što su obojica odgojeni u svetu koji osuđuje ljubav, plaši je se i pravi od nje razuzdanu šalu.

Mnogi koji se slažu da je većina ljudi nesrećna, reći će da će život biti pun, zadovoljavajući i slobodan onda kad budu rešeni svi ekonomski problemi. Što se mene tiče, ja u to ne mogu da verujem. Ono malo što smo videli od ekonomske slobode nije ohrabrujuće.

Ekonomska sloboda koja omogućava električnu kuhinju ne vodi nekoj većoj sreći ili mudrosti; ona samo dopušta veću udobnost koja se ubrzo automatski prihvata i gubi svoju emocionalnu vrednost.

Naše metode formiranja karaktera su od Engleske, u pogledu materijalnih dobara, stvorile uspešnu zemlju i donele joj visok životni standard, ali to je najdalje dokle uspeh ide. Ljudi su uglavnom još uvek nesrećni. Ne, samo ekonomsko rešenje nikad neće osloboditi svet njegove mržnje i bede, zločina i skandala, neuroza i bolesnih stanja.

Šta se može učiniti sa nesrećnim brakom?

Neki roditelji srednjeg staleža traže rešenje u psihoanalizi, koja se vrlo često završava razvodom braka. Ali, čak i kad bi analiza bila uspešnija nego obično, svet se ne može analizirati. Rad na lečenju pojedinaca je neznatan posao u poređenju sa mnoštvom ljudi kojima je potrebno lečenje.

Za čovečanstvo, rešenje leži u pravilnom odgoju mladih, a ne u lečenju neurotičnih. Moram da priznam da nemam da kažem ništa što bi rešilo pitanje braka danas. Izgleda surovo, ali ako su gospodin i gospođa Braun nesrećni zajedno, jer su bili odgojeni u atmosferi mržnje prema životu, tu se ništa ne može učiniti.

To zvuči kao čist pesimizam. Optimisti možemo biti samo ako se trudimo da se prema deci ophodimo tako da ona ne omrznu seks i život. Svaki put kad vidim da dete tuku, da ga lažu ili čine posramljenim zbog njegove golotinje, sa tugom shvatam da će takvo dete postati muž ili žena zatrovani mržnjom.

Da li smatrate da je važno da oba bračnika budu na istom intelektualnom nivou?

Intelektualna strana braka je manje važna. Brak »razuma« je dosadan i hladan, dok je brak »srca« topao i pun davanja. Priroda ne navodi muškarca ili

ženu da se zaljube jedno u drugo zbog intelektualnih sposobnosti partnera. Kasnije, međutim, kada seksualni nagon oslabi, zajedničko intelektualno interesovanje težiće da učini par srećnim. Slična narav je možda najbolja prognoza za dug i srećan brak.

Šta je uzrok preteranoj brizi oko posla i zašto toliki mladi ljudi danas izvršavaju samoubistvo?

Pitam se da li bilo koje dete ikad brine zbog posla? Uočljiva brižnost ima dublji povod i gotovo bez izuzetka potiče od osećanja krivice zbog masturbacije. Deca lišena krivice zbog masturbacije obično su bistra i revnosna u svom poslu.

Štekl* je rekao: »Samoubistvo je poslednji seksualni čin.« Zabrana masturbacije izaziva kod deteta mržnju prema sopstvenom telu i duši, pa samoubistvo predstavlja logičnu reakciju — ako je telo tako pokvareno, što pre ga se otarasiš, to bolje.

Kakvo mišljenje imate o socijalnim radnicima?

Vrlo poštujem socijalne radnike koji odlaze u ćumeze problematične dece. Oni rade divan posao. Ali, da li njihov rad doseže dovoljno duboko?

Niko ne očekuje od njih da podvrgnu majke i očeve psihoanalizi. Svi znaju da je njihov rad naporan, ali je jasno i to da oni ne mogu da uklone sirotinjske četvrti koje decu čine asocijalnom, niti da promene neuke roditelje koji lošom ishranom ometaju normalan dečiji razvoj i u deci pothranjuju predstavu o seksu kao turobnoj pustolovini koja se zbiva po mračnim budžacima.

---

* Dr Vilhelm Štekl, bečki psihijatar i dečiji psiholog, bio je najpre Frojdov učenik, a zatim je osnovao sopstvenu školu. Glavno delo: »Poremećaj nagonskog i afektivnog života« (u deset tomova, od kojih je prvi izašao 1908). Autor popularno-psihološkog dela »Pisma jednoj majci« (1929). (prim. prev.)

Poslenici socijalnog staranja su heroji i heroine. Oni se trude da pomognu mladima da prevaziđu zla lošeg domaćeg života. Čak i kad bi socijalni radnik potpuno verovao u slobodu, kako bi mogao da primeni takve principe u nekom ćumezu? Da li se nekoj majci može reći: »Gospođo Grin, vaš sin krade zato što ga pijani otac tuče, zato što ste ga udarali kad je imao dve godine i dirao svoj penis, zato što nikad niste pokazivali nimalo ljubavi prema njemu!« Da li bi gospođa Grin to shvatila?

Ne kažem da se ova žena ne može prevaspitati, ali tvrdim da se ona ne može prevaspitati razgovorom sa socijalnim radnikom, niti sa bilo kim drugim. Problem je delimično ekonomski i trebalo bi početi bar sa uklanjanjem ćumeza.

O SAMERHILU

Kako se u sistemu Samerhila razvija snaga volje kod deteta? Ako mu je dozvoljeno da radi ono što želi, kako dete može da razvije samokontrolu?

U Samerhilu detetu *nije* dozvoljeno sve što želi. Njegova sopstvena pravila ga ograničavaju sa svih strana. Dozvoljeno mu je da radi šta hoće samo u pogledu onoga što se tiče *njega* i samo njega. Može celog dana da se igra ako to želi, jer su rad i učenje stvari koje se tiču samo njega, ali mu se ne dopušta da u učionici svira u trubu, jer bi njegova svirka ometala ostale.

Šta je, uostalom, snaga volje? Ja mogu da naredim sebi da ostavim duvan, ali ne mogu sebi da naredim da se zaljubim, niti da volim botaniku. Nijedan čovek ne može sebe da prisili da bude dobar ili rđav.

Ne možete neku osobu da naučite da ima jaku volju. Ako decu vaspitavate u slobodi, ona će biti sves-

nija sebe, jer sloboda dopušta da podsvesno sve više i više postaje svesno. Upravo zato deca iz Samerhila imaju malo nedoumica o životu. Ona znaju šta hoće, i pretpostavljam da će to i postići.

Setite se da je ono što se naziva slabom voljom obično znak nedostatka interesovanja. Slaba osoba koju lako nagovore da igra tenis kad ona ne oseća nikakvu želju za igrom jeste osoba koja nema pojma o tom šta su njena stvarna interesovanja. Sistem ropske discipline podstiče takvu osobu da i dalje bude bezvoljna i beskorisna.

Ako dete u Samerhilu radi nešto opasno, da li mu dopuštate da to čini?

Naravno da ne. Ljudi često uspevaju da shvate da dati slobodu deci ne znači biti budala. Mi ne dopuštamo mališanima da odlučuju kad će ići na spavanje, čuvamo ih od opasnosti koje prete od mašina, automobila, razbijenog stakla ili duboke vode...

Detetu nikad ne treba dati odgovornost za koju nije spremno. No, zapamtite da se polovina opasnosti sa kojima se dete susreće javlja kao posledica lošeg vaspitanja. Detetu koje se na opasan način igra sa vatrom bilo je svojevremeno onemogućeno da sazna njenu pravu prirodu.

Da li deca u Samerhilu pate od nostalgije za kućom?

Kad nesrećna majka prvi put dovodi dete u Samerhil, primetio sam da se dete čvrsto drži njenih skuta i plačući vrišti da se vrati kući. Takođe primećujem da je majka uznemirena ako dete ne vrišti dovoljno. Ona *želi* da njeno dete pati za kućom, jer veruje da je dete više voli ukoliko je njegova nostalgija za kućom veća. Često se potišteno dete veselo igra pet minuta nakon odlaska majčinog voza.

Teško je reći zašto dete iz nesrećnog doma pati za kućom kad počne da ide u školu. Nesrećan dom verovatno izaziva u njemu akutnu anksioznost. Šta li se tog trenutka događa kod kuće, pita se ono. Najverovatnije objašnjenje leži u činjenici da nesrećna majka, osujećena u svojoj ljubavi prema mužu, prenosi suviše ljubavi i mržnje na decu.

Nostalgija za kućom je obično znak lošeg doma, doma u kome ima puno mržnje. Dete koje pati za kućom, ne čezne za ljubavlju svog doma, već za borbom i za zaštitom doma. To zvuči paradoksalno, ali nije tako ako shvatimo da, što je dom nesrećniji, to dete više žudi za zaštitom. Ono nema utočište u životu i preuveličava značaj oslonca koji se naziva domom. Odsutno iz njega, ono ga idealizuje. Dete ne žudi za domom koji poznaje, već za domom kakav bi volelo da ima.

Da li u Samerhil primate zaostalu decu?

Naravno. Sve zavisi od toga šta podrazumevate pod zaostalim. Mi ne uzimamo mentalno defektnu decu, ali dete koje je zaostalo u školi je druga priča. Mnoga deca su zaostala u školi jer im je škola suviše dosadna.

Kriterijum Samerhila o zaostalosti nema ničeg zajedničkog sa testovima, zbirovima i ocenama. U mnogim slučajevima zaostalost jednostavno znači da dete ima podsvesni konflikt i nečistu savest. Kako može biti zainteresovano za aritmetiku ili istoriju kad je njegov podsvesni problem: »Da li sam zao ili nisam?«

Lično sam zainteresovan za pitanje zaostalosti, jer kao dečak jednostavno nisam mogao da učim. Džepovi su mi bili puni parčića gvožđa i mesinga, i dok su mi oči bile nad knjigom, misli su mi lutale ka mojim drangulijama.

Rekto sam nailazio na zaostalog dečaka ili devojčicu koji nemaju sposobnosti za kreativan rad. Beskorisno je i kobno da se bilo kom detetu sudi na osnovu napredovanja u školskim predmetima.

Pretpostavimo da dete odbije da plati kaznu izrečenu na opštem školskom sastanku.

Deca to nikad ne čine, ali pretpostavljam da bi odbila kada bi osetila da se sa njima nepravedno postupilo. Naš sistem prigovora isključuje mogućnost bilo kakvog osećanja nepravde.

Kažete da deca u Samerhilu imaju čiste misli. Šta pod tim podrazumevate?

Čist duh je onaj koji ni zbog čega ne može da bude zaprepašćen. Biti zaprepašćen, znači pokazati da postoji potiskivanje koje upravo podstične interesovanje za ono što šokira.

Žene viktorijanskog doba behu užasnute kada se spomene reč »noga«, jer su bile nenormalno zainteresovane za sve što ima izrazite noge. Stvari sa izrazitim nogama behu seksualne prirode pa, dakle, potisnute. U atmosferi Samerhila, u kojoj nema tabua u pogledu seksa, niti povezivanja seksa sa grehom, deca nemaju potrebe da šapuću o seksu i da se zgledaju kao da se radi o nečem nečistom. Ona prema seksu imaju iskren odnos, baš kao što ga imaju i prema svemu drugom.

Kad se sedmogodišnji Vili posle prvog polugodišta vratio iz Samerhila, njegov rečnik je bio tako loš da mu susedi nisu dozvoljavali da se igra sa njihovom decom. Kako bi trebalo da postupim?

Nesrećno, žalosno i bolno po Vilija, ali kakva je alternativa? Ako su vaši susedi užasnuti zbog nekoliko izraza »prokletstvo« i »do đavola«, onda su oni opterećeni ljudi koji ne treba da dolaze u dodir sa vašim Vilijem.

Šta deca Samerhila misle o bioskopskim predstavama?

Ona gledaju sve vrste filmova. Mi nemamo cenzuru, pa otuda deca, dok ne napuste školu, steknu pravilno rasuđjvanje o filmovima. Često se desi da se starijem detetu ne ide u bioskop zbog toga što smatra da film nije zanimljiv. Stariji učenici, koji su videli velike francuske, italijanske i nemačke filmove, veoma su kritični prema osrednjoj holivudskoj produkciji. Ljubavni filmovi su dosadni dečacima koji još nisu ušli u pubertet. Kim Novak je za njih niko i ništa.

Šta radite sa detetom koje »odgovara«?

Nijedno dete u Samerhilu nikad ne »odgovara«. Dete odgovara samo kad se neko ko je dostojanstven potcenjivački ophodi prema njemu. U Samerhilu se govori dečijim jezikom. Kad bi se neki nastavnik požalio da mu se neučtivo odgovara, znao bih da je nesposobnjaković.

Šta radite sa detetom koje neće da uzme lek?

Ne znam. U Samerhilu nikad nemamo dete koje neće da uzme lek. Naša ishrana je tako podešena da bolest u ovoj školi ne predstavlja problem.

Da li starija deca vode računa o manjoj deci?

Ne, mlađima nije potrebno da se neko stara o njima. Suviše su zauzeti svojim sopstvenim važnim poslovima.

Da li ste u Samerhilu ikad imali učenike drugih rasa?

Da, imali smo dva obojena učenika ali, koliko sam mogao da primetim, druga deca nisu bila svesna boje njihove kože. Jedan od ove dvojice je bio kavgadžija i ostali ga nisu voleli, dok je drugi bio prijatan i izuzetno omiljen.

Da li u Samerhilu imate skaute?

Ne, mislim da naši dečaci ne bi mogli da svare princip jednog dobrog dela dnevno. Smišljeno činiti jedno dobro delo dnevno miriše na nadobudnost. U skautskom pokretu ima mnogo čega dobrog ali, po meni, njemu smetaju visokoparna moralnost i buržoaske ideje o dobru, zlu i čistoti.

Nikad u mojoj školi nisam izrazio bilo kakvo mišljenje o skautima. S druge strane, nikad nisam primetio da neki dečak ispoljava interesovanje za taj pokret.

Kakva je vaša politika prema detetu koje je odraslo u pravom religioznom domu? Da li takvom detetu dajete slobodu veroispovesti?

Da, dete uživa slobodu veroispovesti bez bojazni od nepoželjnih komentara nastavnog osoblja ili učenika. Nalazim, međutim, da nijedno dete ne želi da se posveti religiji kad je slobodno.

Po neki nov učenik odlazi u crkvu par nedelja i onda prestaje. Crkva je suviše dosadna. Ne nalazim nikakav nagoveštaj da je vera kod dece prirodna stvar. Kad se spere osećanje krivice, molitva se više ne upražnjava.

Uopšte, deca iz religioznih domova su neiskrena i potištena. To je neminovno u verskom sistemu koji je izgubio prvobitnu ljubav prema životu i koji se usredsređuje na strah od smrti. U dete možete usaditi strah od gospoda, ali ne i ljubav prema njemu. Slobodnoj deci nije potrebna religija jer je život takve dece u duhovnom pogledu kreativan.

O ODGOJU DETETA

Zašto toliko govorite o potrebi da dete bude srećno? Da li je iko srećan?

Nije lako odgovoriti na ovo pitanje, jer reči zbunjuju. Naravno, niko od nas nije sve vreme srećan —

— često patimo od zubobolje, nesrećnih ljubavi, dosadnog posla...

Ako reč sreća nešto znači, onda je ona jedno unutrašnje osećanje punoće, ravnoteže i životnog zadovoljstva. Takva osećanja mogu da postoje samo kad se čovek oseća slobodnim.

Slobodna deca imaju otvorena, nezastrašena lica; disciplinovana deca izgledaju potištena, tužna i puna straha.

Sreća bi se mogla definisati kao stanje najmanjeg mogućeg potiskivanja. Srećna porodica živi u domu u kome vlada ljubav, nesrećna u domu punom napetosti. Sreću stavljam na prvo mesto jer i razvoj ličnosti stavljam na prvo mesto. Bolje je biti slobodan i zadovoljan i ne znati šta je decimalni razlomak nego položiti školske ispite i po celom licu imati akne. Nikad nisam video bubuljicu na licu srećnog i slobodnog adolescenta.

Ako se detetu pruži apsolutna sloboda, koliko će brzo ono uvideti da je samodisciplina suština življenja, i da li će ono to ikad shvatiti?

Apsolutna sloboda ne postoji. Svako ko detetu dozvoljava da radi sve po svom nahođenju sledi opasan put.

Niko ne može da ima društvenu slobodu, jer se moraju poštovati prava ostalih, ali svako treba da ima ličnu slobodu.

Da konkretizujem: niko nema pravo da natera dečaka da uči latinski, ali ako se na času latinskog jedan dečak sve vreme ludira, razred treba da ga izbaci jer se on sukobljava sa slobodom drugih.

Što se tiče samodiscipline, to je nešto neodređeno. Ona suviše često znači disciplinu vlastite ličnosti, koja je usađena zahvaljujući moralnim shvatanjima odraslih. Prava samodisciplina *ne* obuhvata potiskiva-

nje ili prihvatanje. Ona uzima u obzir prava i sreću drugih. Ona upućuje pojedinca da promišljeno teži životu u miru sa drugima, čineći izvesne ustupke njihovim gledištima.

Da li iskreno mislite da je pravilno da se dečaku, po prirodi lenjom, dopusti da živi u stilu »lako ćemo«, da radi šta mu je volja i da dangubi? Kako ga upošljavate kad je rad za njega neprijatan?

Lenjost ne postoje. Lenj dečak je ili fizički bolestan, ili nema interesovanja za stvari za koje odrasli misle da bi trebalo da ga ima.

U Samerhil nikada nije došlo lenjo dete mlađe od dvanaest godina. Mnogi »lenji« dečaci došli su u Samerhil iz neke stroge škole. Takav dečak ostaje »lenj« prilično dugo, to jest dok se ne oporavi od vaspitanja kome je bio podvrgnut. Ja ga ne teram da radi posao koji mu je neprijatan, jer nije spreman za njega. Kao i vi i ja, i on će kasnije morati da radi mnogo štošta što će mrzeti, ali ako mu se sada dopusti da proživi svoj period igre, kasnije će biti u stanju da se suoči sa svakom teškoćom. Koliko znam, nijedan bivši učenik Samerhila nikad nije bio optužen za lenjost.

Da li verujete u maženje dece?

Jednom, kad je moja kćerka Zoe bila mala, trgla se i zaplakala na tresak vrata. Moja žena ju je podigla i toplo zagrlila, a zatim držala tako da je mogla slobodno da maše rukama i nogama.

Na prvi znak da dete zateže mišiće, roditelj treba da se igra sa njim na takav način da ono može slobodno da pokreće mišiće. Smatram da je prividna borba, ona koju ja moram da izgubim, delotvorna sa decom od četiri ili pet godina. Smeh je veliki ispusni ventil za emocije i telesnu napetost. Zdrava beba se puno smeje i guče. Golicanje po grudima često će izazvati

napad srećnog smeha i.......oh, da, ovde bih pomenuo jednu školu dečije psihologije koja ne odobrava dodirivanje deteta da to ne bi dovelo do fiksacije za oca ili majku. Ubeđen sam da je to besmislica. Nema nikakvog razloga da roditelji ne maze svoju decu, da ih ne golicaju, ne miluju i ne potapšu.

Ne treba slušati psihologe koji zaziru od života i govore da beba nikad ne treba da spava sa vama u krevetu i da nikad ne treba da je golicate. Nesvesna ideja na kojoj počiva ova zabrana je da bilo kakav telesni kontakt može u bebi da pobudi seksualna osećanja. Opasnost te vrste bi mogla postojati, ali samo ako bi roditelj bio dovoljno neurotičan da u fizičkom kontaktu sa bebom nalazi samoživo zadovoljstvo. Međutim, ja pišem za manje-više normalne ljude — ne za roditelje koji su i sami još uvek deca.

Šta napredan roditelj može da učini u pogledu agresivnosti druge dece?

Ako roditelji pošalju Vilija, koji je inače uravnoteženo dete, u školu u kojoj će se on neminovno suočiti sa surovošću, agresijom i pakošću druge dece, da li njegovi roditelji treba da dopuste da Vili sam otkrije kako mržnja i nasilje mogu da ga povrede?

Kad je Piter imao tri godine, njegov otac mi je rekao da će ga naučiti da boksuje, kako bi mogao da se bori protiv mržnje koja izbija iz drugih. Pošto živi u takozvanom hrišćanskom svetu, u kome podmetanje drugog obraza nije znak ljubavi i milosrđa, već kukavičluka, taj otac je bio u pravu. Ako ne uradimo nešto vrlo određeno, naša uravnotežena deca će biti teško hendikepirana.

Kakvo je vaše mišljenje o telesnom kažnjavanju?

Telesno kažnjavanje je loše zato što je okrutno i zato što je izraz mržnje. Ono čini da i jedna i druga strana osećaju mržnju. To je nesvesna seksualna per-

verzija. U društvima u kojima je masturbacija suzbijena kazna se daje po rukama — sredstvu masturbacije. U odvojenim školama za dečake, u kojima se homoseksualnost suzbija, batine se dobijaju po turu — — objektu žudnje. U religiozno nastrojenim krajevima telesno kažnjavanje je omiljeno zbog verske mržnje prema grešnoj puti.

Telesno kažnjavanje je uvek projektovana radnja. Onaj ko tuče mrzi sebe i projektuje svoju mržnju na dete. Majka koja bije dete mrzi sebe i, sledstveno tome, mrzi svoje dete.

Ukoliko nastavnik velikog razreda upotrebljava kaiš, to nije toliko stvar mržnje koliko pogodnosti. To je lakši način. Najbolji put da se to spreči jeste ukidanje velikih razreda. Da je škola mesto za igru, gde se slobodno uči ili ne uči, batine bi automatski izumrle. U školi u kojoj nastavnici znaju svoj posao nikad se ne pribegava telesnom kažnjavanju.

Da li ozbiljno verujete da je način da se savladaju loše navike dopustiti deci da nastave sa svojim porocima?

Poroci? Po čijem mišljenju su to poroci? Loše navike? Verovatno mislite na masturbaciju? Navika se ne iskorenjuje ako se na silu prekine. Jedini lek za bilo koju naviku je da se dozvoli detetu da iživi svoje interesovanje za nju. Deca kojoj je dozvoljeno da masturbiraju zadovoljavaju se mnogo ređe nego deca kojoj je to zabranjeno.

Batine uvek produžavaju vek »prljanja pantalona«. Vezivanje ruku stvara od deteta doživotno izopačenog masturbatora. Takozvane »loše navike« uopšte nisu loše navike, već prirodna stremljenja. Izraz »loše navike« rezultat je roditeljskog neznanja i mržnje.

Da li pravilan kućni odgoj neutrališe lošu nastavu u školi?

Uglavnom da. Glas kuće je moćniji od glasa škole. Ako kod kuće nema straha i kažnjavanja, dete neće poverovati da je škola u pravu.

Roditelji treba da kažu svojoj deci šta misle o školi koja je loša. Njih suviše često ispunjava apsurdno osećanje lojalnosti čak i prema najglupljim nastavnicima.

Kažete da je stvaranje bolje od posedovanja, ali kad dopustite detetu da stvara, predmet koji ono napravi postaje njegova svojina i ono će ga preceniti. I šta onda?

Stvar je u tome što ono to ne čini. Dete ceni ono što napravi samo jedan dan ili možda nedelju dana. Kod njega je slabo razvijen normalan osećaj za posedovanje. Ono će ostaviti svoj novi bicikl napolju na kiši i odeću razbacanu unaokolo. Radost počiva u stvaranju. Kad pravi umetnik jednom završi svoje delo, ono ga više ne interesuje. Nijedno umetničko delo nikad ne zadovoljava svog tvorca, jer je njegov cilj savršenstvo.

Da li prema deci treba biti zajedljiv? Mislite li da bi to pomoglo razvijanju smisla za humor kod deteta?

Sarkazam i humor nemaju nikakve veze. Humor je stvar ljubavi, sarkazam mržnje. Biti zajedljiv prema detetu znači učiniti da se dete oseća inferiornim i degradiranim. Samo će rđav nastavnik ili roditelj biti sarkastičan.

Dete me uvek pita šta da radi i kako da se igra. Šta da odgovorim? Da li je pogrešno davati detetu ideje za igru?

Za dete je dobro da ima nekog ko mu daje da radi uzbudljive stvari, ali to nije neophodno. Za njega je najbolje ono što samo počne da radi. Tako nijedan nastavnik u Samerhilu neće savetovati detetu šta da

radi. Nastavnik će samo pomoći detetu koje traži tehnička objašnjenja o tome *kako* se nešto radi.

Da li odobravate davanje poklona detetu da bi se pokazala nečija ljubav?

Ne. Ljubav ne traži spoljne dokaze. No, deca treba da dobijaju poklone u uobičajenim prilikama, kao što su rođendani, Božić itd. Samo pri tome ne treba očekivati ili tražiti zahvalnost.

Moj dečak beži od škole. Šta da radim?

Moja pretpostavka je da je škola dosadna, a vaš dečak aktivan. Uopšteno govoreći, zabušavanje znači da škola nije dovoljno dobra. Ako je moguće, pokušajte da pošaljete svog sina u školu u kojoj ima više kreativnosti, slobode i ljubavi.

Treba li da naučim dete da štedi uz pomoć kasice?

Ne. Dete ne može da sagleda stvari izvan svoje dnevne realnosti. Kasnije, ako iskreno želi da kupi nešto što dosta košta, uštedeće bez prethodnog vežbanja u štednji.

Dozvolite mi da još jednom naglasim da dete treba pustiti da odraste brzinom koja njemu odgovara. Mnogi roditelji čine užasne greške pokušavajući da nametnu korak odrastanju.

Nikad ne pomažite detetu u onome što može da uradi samo. Na primer, obazrivi roditelji pomažu detetu koje pokušava da se popne na stolicu i tako kvare najveću radost detinjstva — savlađivanje teškoća.

Šta da radim kad moj devetogodišnji sin ukucava eksere u nameštaj?

Uzmite mu čekić i recite mu da je to vaš nameštaj i da mu ne dozvoljavate da uništava ono što mu ne pripada.

Ako ni tada ne prestane s ukucavanjem, draga ženo, onda prodajte nameštaj i sa dobijenim novcem

idite kod nekog psihologa koji će vam pomoći da uvidite kako ste od svog sina napravili problematično dete. Nijedno srećno, slobodno dete neće želeti da uništava nameštaj, ukoliko, naravno, nameštaj nije jedina stvar u kući u koju se mogu ukucavati ekseri.

Prvi korak da se zaustavi štetočinstvo te vrste jeste da se nabave drvo i ekseri i stave, ako je moguće, u sobu koja ne služi za dnevni boravak. Ako sinčić odbije da zakucava eksere u drvo i još uvek želi da ih zabija u nameštaj, onda vas on mrzi i pokušava da vas razgnevi.

Šta radite s detetom koje je tvrdoglavo i koje se duri?

Ne znam. Gotovo nikad u Samerhilu nisam sreo takvo dete. Kad je dete slobodno, ono nema priliku da ispolji tvrdoglavost. Detinji prkos je uvek greška odraslih. Ako se prema detetu ophodite sa ljubavlju, onda ničim nećete izazvati njegovu tvrdoglavost. Tvrdoglavo dete ima neku tegobu. Moj posao bi bio da otkrijem njen koren. Pretpostavljam da je to osećanje da se sa njim nepravedno postupilo.

Zašto moj mali sin toliko laže?

Verovatno oponaša svoje roditelje.

Ako se dvoje dece, brat i sestra od pet i sedam godina, stalno svađaju, na koji način da utičem na njih da s tim prestanu? Oni se jako vole.

Da li? Da li jedno dobija više materinske ljubavi od drugog? Da li možda oponašaju majku ili oca? Da li im je usađena nečista savest u pogledu njihovih tela? Da li su kažnjavani? Ako je odgovor na sva ova pitanja odrečan, onda je svađa normalna želja da se oproba snaga.

Međutim, brat i sestra treba da se druže i sa ostalom decom koja nisu u emocionalnoj vezi sa njima. Dete mora da se poredi sa drugom decom, što ne može

sa svojom braćom i sestrama, jer taj odnos obuhvata sve vrste emotivnih faktora — ljubomoru, pristrasnost, itd.

Kako da sprečim dete da sisa palac?

Ne pokušavajte. Ako uspete, verovatno ćete vratiti dete u stadijum pre sisanja. Zašto vam to smeta? Mnogi uspešni ljudi sisali su palac.

Sisanje palca pokazuje da još nije iživljeno interesovanje za majčine grudi. Pošto ne možete da podojite dete od osam godina, preostaje vam jedino da se potrudite da mu pružite što više prilika da zadovolji svoja kreativna interesovanja. Ali ni to uvek ne pomaže. Imao sam kreativne učenike koji su sisali palac sve do puberteta.

Ostavite dete na miru.

Zašto moje dvogodišnje dete stalno uništava igračke?

Najverovatnije zato što je pametno. Igračke su obično potpuno nekreativne. Uništavanje ima za cilj da se otkrije šta je unutra.

U stvari, ja nisam upoznat sa okolnostima ovog slučaja. Ako je, batinama i pridikama, od deteta stvorena osoba koja mrzi samu sebe, ona će uništavati sve što joj bude na putu.

Šta može da se preduzme da bi se izlečila dečija neurednost?

Ali zašto je lečiti? Većina kreativnih ljudi je neuredna. Kod dosadnog čoveka, soba i sto su primeri urednosti. Nalazim da su deca većinom uredna do devete godine. Između devete i petnaeste, ova ista deca mogu da budu neuredna. Dečaci i devojčice jednostavno ne primećuju neurednost. Kasnije postaju onoliko uredni koliko im je to potrebno.

Naš dvanaestogodišnji dečak neće da se pere pre nego što sedne za sto. Šta da radimo?

Zašto pridajete toliko značaja pranju? Da li ste uzeli u obzir mogućnost da za vas pranje možda ima simbolično značenje? Da li ste sigurni da vaša briga o detinjoj čistoći ne predstavlja strah da je mališan moralno nečist?

Ne gnjavite dečaka. Dajem vam reč da je vaš kompleks prljavštine subjektivna, lična stvar. Ako se sami osećate nečisto, onda ćete pridavati veliki značaj čistoći.

Ako on za stolom baš mora da se pojavi čist — — recimo, sa vama za stolom sedi ujna Meri, a inače ima izgleda da svom čistom nećaku ostavi bogatstvo — — onda je najbolji način da mu zabranite da se pere.

Kako dete od petnaest meseci držati podalje od peći?

Postavite rešetku za žar, ali dozvolite detetu da sazna istinu o pećima tako što će malo opeći prstiće.

Ako kritikujem svoju malu kćer zbog sitnica, možda ćete reći da je mrzim, ali ja je zaista ne mrzim, vi to znate.

Ali mora biti da mrzite sebe. Sitnice su simboli krupnih stvari. Ako kritikujete bližnje zbog sitnica, vi ste nesrećna žena.

Šta radite sa decom koja neće da jedu?

Ne znam. U Samerhilu nikad nismo imali takvo dete. Da jesmo, odmah bih posumnjao da pokazuje prkosan stav prema svojim roditeljima. Imali smo jedno ili dvoje dece koja su poslata u Samerhil jer nisu htela da jedu, ali u našoj školi nikad nisu gladovala.

U težem slučaju, uzeo bih u obzir mogućnost da je dete emotivno ostalo na stadijumu dojenja, pa bih pokušao sa hranjenjem putem cucle. Takođe bih pomislio da su roditelji bili sitničavi i uporni u pogledu hranjenja, pri čemu je dete dobijalo hranu koju ne želi.

O SEKSU

Šta tačno znači pornografija?

Na ovo pitanje nije lako odgovoriti. Pornografiju bih definisao kao razvratan stav prema seksu i ostalim prirodnim radnjama, kao stav pun osećanja krivice, sličan ponašanju školaraca sa potisnutim željama, koji vire i smejulje se iz prikrajka i ispisuju bezobrazne reči po zidovima.

Masni vicevi su većinom pornografski, pa pripovedač obično racionalizuje svoje kazivanje kad smatra da vic ne čini uspelim njegova skarednost, već to što je duhovit ili smešan. Kao većina ljudi, pričao sam i slušao na hiljade masnih viceva, ali kad se sada osvrnem na njih, mogu da se setim samo jednog ili dva koje smatram vrednim ponavljanja.

Nalazim da čovek koji priča masne viceve obično nema zadovoljavajući seksualni život. Bilo bi suviše uopšteno tvrditi da je svaki bezobrazan vic rezultat potiskivanja, jer bi nas to navelo na pomisao da je to slučaj sa svim oblicima humora. Iskidao sam se od smeha kad sam video kako Čarli Čaplin u kupaćem kostimu skače u vodu duboku pet santimetara, ali inače nemam nikakvih potisnutih želja u vezi sa skokovima u vodu. Humor postoji u bilo kojoj smešnoj situaciji, pa bilo da je ona seksualnog ili neseksualnog karaktera.

U našem današnjem društvu niko nije u stanju da povuče jasnu liniju između onoga što je pornografsko i onoga što nije. Mnoge »priče trgovačkog putnika« sviđale su mi se kad sam bio student, dok danas mislim da su one u 99 odsto slučajeva, jednostavno, do prostakluka bestidne.

Uglavnom, pornografija je samo seks plus krivica. Publika koja se cereka komičarima kad prave

škakljive šale sastavljena je od ljudi u koje je usađen bolestan stav prema seksu. Kad odrasli pričaju masne viceve deci, onda to znači da su oni sami na sablažnjivom, skaredno stepenu razvoja.

Da su sva deca slobodna i upućena u seks, razvratnost odraslih ne bi imala nikakvog efekta, ali pošto su milioni dece neupućeni u seks i pošto imaju osećaj krivice u pogledu seksa, pornografski nastrojen čovek samo ide naruku njihovom neznanju i krivici.

Da li su izvesni oblici sekualnog ponašanja nepristojni?

Svaki oblik seksualnog ponašanja je umesan ako obe osobe u njemu nalaze zadovoljstvo. Seks je abnormalan i perverzan samo onda kad ne pruža najveće zadovoljstvo *obema* stranama.

Brak se mentalno povezuje sa pristojnim seksom, što će reći sa uzdržanim seksom. Čak bi i mladi oba pola, koji prihvataju seksualni život svojih roditelja, bili u stanju da se zaprepaste kad bi zamislili da otac i majka uživaju u svim vrstama seksualne igre.

Autoritarni stubovi društva proterali su seksualnu igru u oblast pornografije i obscenosti, a isto su učinili i njihovi sledbenici koji se plaše da se prepuste seksualnoj igri. Ako bi to ipak učinili, oni bi najverovatnije iskusili snažna osećanja agresije i ogrezlosti u požudu, izazvana prvenstveno time što se čini nešto zabranjeno.

Kad je seks nežan i obavijen ljubavlju, ništa nije nepristojno.

Zašto deca masturbiraju i kako ih u tome sprečiti?

Moramo praviti razliku između dečije masturbacije i masturbacije odraslih. Dečija masturbacija, u stvari, uopšte i nije masturbacija. Ona počinje iz radoznalosti. Dete otkriva svoje ruke, nos i nožne palčeve

i majka likuje, ali kad otkrije svoje polne organe, majka mu brzo sklanja ruku. Glavni efekat je taj da polni organi postaju najzanimljiviji delovi tela.

Erogena zona malog deteta su usta, a kad se maloj deci ne izriču moralne zabrane u vezi sa masturbacijom, ona se vrlo malo interesuju za svoje polne organe. Ako malo dete masturbira, lek je u ukazivanju podrške toj navici, jer tada dete ne oseća nezdravu prinudu da joj se odaje.

Kod starije dece koja su u pubertetu odobravanje će ublažiti naviku, ali upamtite da seks mora da nađe neki odušak. Pošto do braka uvek dolazi kasno, zahvaljujući činjenici da mladi ne mogu da se žene dok sebi ne omoguće izdržavanje domaćinstva, polno zrele ličnosti se suočavaju sa dve mogućnosti. To su masturbacija ili tajni seksualni odnosi. Moralisti osuđuju i jedno i drugo rešenje, ali ne nude nikakvu zamenu. O, da, naravno, oni se zalažu za čednost koja znači razapinjanje puti na krst. Pošto je očigledno da samo malo kaluđerski nastrojenih ljudi može trajno da žrtvuje svoje telesne prohteve, mi ostali ne možemo sebi da uskratimo seksualni odušak.

Dok brak ne postane nezavisan od finansijskog elementa, problem masturbacije će i dalje biti veliki. Naši filmovi i romani pobuđuju u mladima polni nagon i vode masturbaciji, jer se mladima uskraćuje pravi seks. Pri tom ne pomaže mnogo ni činjenica da je svako masturbirao. Izgleda da je jedini izlaz brak na probu. Ali sve dok se seksu pripisuje greh, brak na probu ne predstavlja poželjno rešenje u društvenom pogledu.

Ali da se vratimo na pitanje: recite detetu da u masturbaciji nema ničeg grešnog. Ako ste ga već lagali o njenim tobožnjim posledicama — bolest, ludilo, itd. — budite dovoljno hrabri da mu kažete da ste bili

lažov. Tada i samo tada će masturbacija za njega postati manje važna.

Moja dvanaestogodišnja kćerka voli da čita nepristojne knjige. Šta da preduzmem?

Snabdeo bih je svim mogućim nepristojnim knjigama koje bih mogao da kupim. Tek tada bi ona iživela svoju zainteresovanost.

Ali zašto se ona uopšte toliko interesuje za prljavštinu? Da li traži istinu o seksu koju joj nikad niste rekli?

Da li biste ukorili četrnaestogodišnjeg dečaka koji priča masne viceve?

Naravno da ne bih. Ispričao bih mu bolje od onih koje on zna. Većina odraslih priča masne viceve. Još dok sam bio student, najbolje viceve sam čuo od jednog sveštenika. Osuđivanje interesovanja za seks predstavlja čisto licemerje i popovanje.

Mastan vic je neposredan rezultat seksualnog potiskivanja. On omogućava ispuštanje pare koja je zaptivena doktrinom greha. U uslovima slobode, mastan vic bi gotovo izumro prirodnom smrću. *Gotovo*, ali ne sasvim — jer seks predstavlja osnovno interesovanje čoveka.

Ko treba da bude odgovoran za seksualno vaspitanje — nastavnici ili roditelji?

Roditelji, naravno.

SADRŽAJ